

ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ & ΠΡΟΝΟΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Τα Κριτήρια Επιλογής Συντρόφου με Βάση το
Φύλο και τη Μόρφωση

ΣΥΝΤΑΚΤΡΙΕΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

Βίτκα Φανή Α.Μ.: 2506

Κυριακοπούλου Φανή Α.Μ.: 2534

Λιβάνη-Ηλιοπούλου Νικολίνα Α.Μ.: 2404

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: Τζαμαλούκα Γεωργία

ΗΡΑΚΛΕΙΟ, 2007-2008

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	6

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ

1. Εισαγωγή.....	8
1.1 Εξελικτική προσέγγιση.....	9
1.1.1 Θεωρία του στρατηγικού πλουραλισμού.....	10
1.1.2 Θεωρία της διαφοροποιημένης γονεϊκής επένδυσης.....	12
1.2 Κοινωνικο-δομική προσέγγιση.....	14
1.2.1 Συμπεριφορική προσέγγιση.....	15
1.2.2 Θεωρία των ρόλων.....	16
1.3 Άλλες θεωρητικές προσεγγίσεις	
1.3.1 Θεωρίες της προσωπικότητας.....	19
1.3.2 Ψυχαναλυτική άποψη.....	19
1.3.3 Ψυχοκοινωνική άποψη του Erickson Eric.....	22
1.3.4 Γνωστική θεώρηση της ανάπτυξης.....	24
1.3.5 Φεμινιστικές θεωρητικές προσεγγίσεις.....	28

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ

2. Εισαγωγή.....	33
2.1 Η έννοια της συντροφικότητας.....	33
2.2 Η έννοια της επιλογής συντρόφου.....	40
2.2.1 Εσωτερικοί παράγοντες διαμόρφωσης των κριτηρίων επιλογής συντρόφου..	41
2.2.2 Εξωτερικοί παράγοντες διαμόρφωσης των κριτηρίων επιλογής συντρόφου..	44
2.3 Τα χαρακτηριστικά της μακροπρόθεσμης σχέσης.....	48
2.4 Πως διαμορφώνεται η ταυτότητα του φύλου.....	54
2.4.1 Βιολογικοί παράγοντες διαφοροποίησης.....	55
2.4.2 Κοινωνικοί παράγοντες διαφοροποίησης.....	56
2.4.3 Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις και οι κοινωνικές εικόνες διαμόρφωσης της ταυτότητας του φύλου.....	63

2.5	Εννοιολογικός προσδιορισμός της μόρφωσης	
2.5.1	Η κουλτούρα – η μόρφωση κι η εκπαίδευση ως κοινωνικοποιητικός μηχανισμός επιλογής συντρόφου	72
2.5.2	Η μόρφωση των γυναικών ως μέσο των συντελεστών κοινωνικής εξουσίας σε θέματα ισότητας των φύλων	75

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο: ΤΟΠΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΙΚΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ

3.	Εισαγωγή	81
3.1	Πολιτισμική κληρονομιά	82
3.2	Πολιτισμικές συναλλαγές/Επιδράσεις	88
3.2.1	Τουρισμός	90
3.2.2	Διεθνικοί γάμοι	90
3.2.3	Πολιτισμικές ταυτότητες	92
3.2.4	Ιδιαίτερος χαρακτήρας αστικών και ημιαστικών περιοχών Κρήτης	93
3.3	Θέση και σχέση των φύλων στην ιδιωτική και τη δημόσια σφαίρα	95
3.3.1	Το παραδοσιακό πρότυπο της ελληνικής οικογένειας	95
3.3.2	Το μοντέλο της ελληνικής οικογένειας σε μετάβαση	106
3.3.3	Η σημερινή ελληνική κοινωνική πραγματικότητα	109

ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

1.1	Σκοπός της έρευνας και διατύπωση των ερευνητικών υποθέσεων	113
1.2	Μέθοδος έρευνας	
1.2.1	Ο πληθυσμιακός στόχος και το δείγμα της έρευνας	114
1.2.2	Χαρακτηριστικά δείγματος	115
1.3	Μέσα και διαδικασία συλλογής των δεδομένων	116
1.3.1	Η ανταπόκριση του πληθυσμού του δείγματος και οι δυσκολίες που αντιμετωπίστηκαν	118
1.4	Μέσα και διαδικασία επεξεργασίας του ερευνητικού υλικού	118

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

2.1	Ιεράρχηση κριτηρίων επιλογής συντρόφου	120
2.2	Ομοιότητες και διαφορές στα κριτήρια επιλογής συντρόφου ανά φύλο	121
2.2.1	Συσχέτιση χαρακτηριστικών επιλογής συντρόφου με βάση την εκπαίδευση.....	125
2.2.1.1	Συσχέτιση χαρακτηριστικών επιλογής συντρόφου με βάση την εκπαίδευση ανά φύλο	126
2.2.2	Συσχέτιση χαρακτηριστικών επιλογής συντρόφου με βάση την ηλικία.....	127
2.2.3	Συσχέτιση χαρακτηριστικών επιλογής συντρόφου και διάρκειας σχέσης.....	127
2.2.4	Συσχέτιση χαρακτηριστικών επιλογής συντρόφου με βάση την αστικότητα.....	128
2.2.5	Τα κριτήρια επιλογής συντρόφου σε σχέση με το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων.....	129
2.3	Ομαδοποίηση χαρακτηριστικών επιλογής συντρόφου	129
2.3.1	Συσχέτιση των ομάδων χαρακτηριστικών επιλογής συντρόφου με βάση το φύλο.....	133
2.3.2	Συσχέτιση των ομάδων χαρακτηριστικών επιλογής συντρόφου με βάση τα έτη εκπαίδευσης	133
2.3.3	Συσχέτιση των ομάδων χαρακτηριστικών επιλογής συντρόφου με βάση την ηλικία.....	134
2.3.4	Συσχέτιση των ομάδων χαρακτηριστικών επιλογής συντρόφου με βάση την αστικότητα	135
2.3.5	Συσχέτιση των ομάδων χαρακτηριστικών επιλογής συντρόφου με βάση τα έτη σπουδών γονέων.....	135
2.4	Η αποτίμηση της μόρφωσης των γυναικών	136

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο: ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

3.1	Ιεράρχηση των κριτηρίων βάσει της μεταβλητής του φύλου (ομοιότητες και διαφορές)	138
3.2	Τα κριτήρια επιλογής συντρόφου με βάση τη μόρφωση και σε σχέση με το φύλο.....	144
3.3	Τα κριτήρια επιλογής συντρόφου σε σχέση με την ηλικία, τον τόπο καταγωγής, τη διάρκεια σχέσης και το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων.....	150
3.4	Πλεονεκτήματα και περιορισμοί της έρευνας.....	153
3.5	Η χρησιμότητα των αποτελεσμάτων της έρευνας στην Κοινωνική Εργασία	155
	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	157
	ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	159
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	160

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ:

Σχεδιάγραμμα I. Σχηματική αναπαράσταση της θεωρίας της λογικής πράξης	183
Σχεδιάγραμμα II. Ιεραρχία των ανθρωπίνων αναγκών σύμφωνα με τον Maslow	184
Σχεδιάγραμμα III. Τύποι σύναψης δεσμού.....	185
Σχεδιάγραμμα IV. Το ψυχολογικό διάγραμμα-κύκλος εξέλιξης μιας μη επιτυχούς σχέσης.....	187
Σχεδιάγραμμα V. Φάσεις έρωτα	188
Σχεδιάγραμμα VI. Τα στάδια ηθικής ανάπτυξης των γυναικών	189
Σχεδιάγραμμα VII. Η εκπαίδευση στην Μινωική Κρήτη.....	190
Ερωτηματολόγιο	191
Πίνακας 1. Φύλο	194
Πίνακας 2. Ηλικία	194
Πίνακας 3. Ηλικιακές ομάδες	194
Πίνακας 4. Μόρφωση (έτη σπουδών)	194
Πίνακας 5. Κατηγοριοποίηση μόρφωσης (έτη σπουδών).....	194
Πίνακας 6. Εκπαιδευτικό background (έτη σπουδών γονέων)	195
Πίνακας 7. Διάρκεια σχέσης.....	195
Πίνακας 8. Τόπος καταγωγής	195
Πίνακας 9. Ποσοστιαία απεικόνιση των κριτηρίων επιλογής συντρόφου.....	195
Πίνακας 10. Χαρακτηριστικά επιλογής συντρόφου σε σχέση με την εκπαίδευση	198
Πίνακας 11. Χαρακτηριστικά επιλογής συντρόφου σε σχέση με την ηλικία	200
Πίνακας 12. Συσχέτιση της ηλικίας με Νεότητα - Ωριμότητα για άνδρες και γυναίκες ..	202
Πίνακας 13. Χαρακτηριστικά επιλογής συντρόφου σε σχέση με τη διάρκεια σχέσης.....	202

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο μεταβατικό κλίμα της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας, άνδρες και γυναίκες βιώνουν αφενός μια βαθιά κρίση του παραδοσιακού τους ρόλου, όταν δρουν αποκλειστικά μέσα στα όριά του, αφετέρου τη σύγκρουση, την οποία υφίστανται όταν λειτουργούν σε πιο νεωτεριστικά πρότυπα. Επιχειρείται, λοιπόν, η συγκρότηση μιας νέας ταυτότητας των φύλων αλλά η σύγχυση, οι συγκρούσεις και τα αδιέξοδα, στην πορεία αυτής της διαδικασίας είναι πολλά και ορισμένες φορές μοιάζουν ανυπέρβλητα. Άλλωστε, δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι το ποσοστό των διαζυγίων είναι ιδιαίτερα υψηλό, συνθήκη που ερμηνεύεται ως κρίση του θεσμού της οικογένειας. Ωστόσο, στην πραγματικότητα μπορεί να εκφράζει αυτή καθ' εαυτή τη διαδικασία ανάπτυξης της ταυτότητας και των δύο φύλων στα πλαίσια των νέων στόχων της ενδο- και δια-φυλετικής αλληλεπίδρασης, αλλά και τον επαναπροσδιορισμό του συστήματος των ρόλων. Η παρούσα μελέτη ερευνά τον ρόλο του φύλου και της μόρφωσης στην αποτίμηση των κριτηρίων επιλογής συντρόφου για μακροχρόνια σχέση.

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 300 νέοι ηλικίας 18-30 ετών από τον γενικό πληθυσμό αστικών και ημι-αστικών περιοχών της Κρήτης, που εμπλέκονταν σε ετερόφυλη σχέση διάρκειας άνω του 1 έτους. Υπήρξε ισοκατανομή ως προς το φύλο, τον τόπο καταγωγής και το μορφωτικό επίπεδο.

Τα αποτελέσματα επιβεβαίωσαν τους αντίστοιχους στόχους της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα έδειξαν ότι άνδρες και γυναίκες θεωρούν αναγκαία τα κριτήρια διαπροσωπικής λειτουργικότητας και διαφοροποιούνται στις δευτερεύουσες προτιμήσεις τους για καλή εξωτερική εμφάνιση και κοινωνικο-οικονομικό status, αντίστοιχα. Αναφορικά με τη μόρφωση, ως δημογραφικό χαρακτηριστικό φαίνεται ότι διαφοροποιεί ποιοτικά τα επιθυμητά κριτήρια μεταξύ των περισσότερο και των λιγότερο μορφωμένων ερωτώμενων του ίδιου φύλου. Η αποτίμηση της μόρφωσης των γυναικών στην “αγορά συντρόφου” ελέγχθηκε ειδικά και προέκυψε πως οι άνδρες ανταποκρίνονται περισσότερο θετικά σε χαρακτηριστικά που στερεοτυπικά πιστεύουν ότι δεν έχουν οι γυναίκες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο (π.χ. δεν είναι πιστές, δεν αφιερώνουν αρκετό χρόνο στο νοικοκυριό και το σύζυγο). Ακόμα, όσο αυξάνονταν η ηλικία, ο βαθμός αστικοποίησης του τόπου καταγωγής και το εκπαιδευτικό υπόβαθρο των ερωτώμενων, τόσο έτειναν προς επιλογές προσανατολισμένες περισσότερο στην ψυχοκοινωνική τους ανάπτυξη μέσα από τη συντροφική σχέση (π.χ. επικοινωνία).

Εν κατακλείδι, η μελέτη αυτή προσφέρει προτάσεις για τη βελτίωση της ποιότητας της διαπαιδαγώγησης των ατόμων και της υποστήριξης του ζευγαριού ή/και της οικογένειας.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα μελέτη διαπραγματεύεται τα κριτήρια επιλογής συντρόφου με βάση το φύλο και τη μόρφωση.

Το γενικό μέρος της έρευνας απαρτίζεται από τρία κεφάλαια. Στο πρώτο επιχειρείται η καταγραφή και κατανόηση των βασικών σημείων αναφοράς και του τρόπου ανάλυσης και επεξεργασίας του θέματος της επιλογής συντρόφου από τις δύο διαφορετικές αλλά και συνάμα κορυφαίες στο είδος τους θεωρητικές προσεγγίσεις: την εξελικτική ψυχολογία (evolutionary psychology: Buss, 1989, Buss & Schmitt, 1993, Gangestad & Simpson, 2000, Kenrick, Trost & Sundie, 2004) και με την κοινωνικο-δομική ή κοινωνικο-πολιτιστική θεωρία (social-structural ή social-cultural: Denisiuk, 2004, Eagly & Wood, 1999, Howard, Blumstein & Schwartz, 1987).

Στη συνέχεια θα ήταν παράλειψή μας να μην κάνουμε μια συνοπτική αναφορά στη συνεισφορά αλλά και το πνεύμα προσέγγισης του θέματος που μελετάμε και από άλλες θεωρητικές σκοπιές, όπως αυτές εντοπίζονται στη σχετική βιβλιογραφία. Αναφέρονται ενδεικτικά η ψυχοδυναμική προσέγγιση, η συμπεριφορική (Deutch, 1994), η θεωρία των κοινωνικών & φυλετικών ρόλων, (social role theory: Eagly & Wood, 1999, Kasser & Sharma, 1999, gender role theory: Spence & Buckner, 2000, Heilman et al., 2004), η θεωρία του στρατηγικού πλουραλισμού (strategic pluralism theory: Li & Kenrick, 2006, Todosijević, Ljubinković, & Arančić, 2003), η θεωρία της σεξουαλικής στρατηγικής (sexual strategies theory: Buss & Schmitt, 1993, Buunk, Dijkstra, Douglas, Kenrick & Warntjes, 2001, Geary, 2000, Li et al., 2002).

Οφείλουμε να αναφέρουμε ότι δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι οι παραπάνω θεωρίες έχουν η κάθε μία τους μια ξεχωριστή επιστημονική αξία και θέση στον χώρο της γνώσης. Όμως το βάρος του ενδιαφέροντός μας στην παρούσα έρευνα προσανατολίζεται κατά βάση στην εξελικτική και την κοινωνικο-δομική θεωρητική προσέγγιση.

Ο λόγος που μας παροτρύνει προς αυτή την κατεύθυνση είναι ότι στο ερευνητικό πεδίο διεθνώς, την τελευταία περίπου δεκαπενταετία, η προσέγγιση του θέματος που μελετούμε βασίζεται στις δύο αυτές θεωρήσεις, όπου κάποιες έρευνες ενισχύουν την πρώτη και άλλες συμφωνούν περισσότερο με την δεύτερη. Στόχος μας λοιπόν, μέσα από αυτήν την επιλογή είναι να μελετήσουμε τα ερευνητικά ευρήματα μιας τέτοιας διαδικασίας σε ελληνικά δεδομένα, δια φωτίζοντας με τον τρόπο αυτό μια σημαντική πτυχή της κοινωνικής πραγματικότητας της χώρας μας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αποσαφηνίζεται η έννοια της “συντροφικότητας”, μέσα από μια διαδικασία προσέγγισης των δομικών στοιχείων που συνθέτουν την ύπαρξή της. Συνεπώς, περιλαμβάνει μια σύντομη αναφορά στους διαφορετικούς τρόπους αναζήτησης της συντροφικότητας, μέσα από τους οποίους προκύπτουν οι έξι διαφορετικοί τύποι ή τρόποι

έκφρασης του ερωτικού στοιχείου με βάση τις θεωρητικές προσεγγίσεις της “κοινωνικής ψυχολογίας των στενών διαπροσωπικών σχέσεων” (Αλμπερόνι, 1998, Κορδούτης, 2006)

Τμήμα του ιδίου μέρους αποτελεί η σύντομη αναφορά στα χαρακτηριστικά στοιχεία που συνθέτουν την έννοια της “μακροπρόθεσμης σχέσης” μεταξύ δύο ετερόφυλων συντρόφων, διακρίνοντάς την με τον τρόπο αυτό από την σχέση “μικρής διάρκειας” ή αυτήν “της μιας νύχτας”, όπως συνηθίζεται να λέγεται.

Ακόμη, κρίνεται σκόπιμη και ακολουθεί μια σύντομη ερμηνεία στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την έννοια της “επιλογής”, προσεγγίζοντας τρεις ακόμη εννοιολογικές παραμέτρους της: την “ανάγκη ή επιθυμία”, την “πολυτέλεια” και τον “συμβιβασμό” (Li, Bailey, Kenrick & Linsenmaier, 2002, Νιρ & Μασλίν, 1985, Regan, 1998).

Στη συνέχεια αναλύεται ο όρος του “φύλου”, με κύριο στόχο την ανάδειξη και την κατανόηση της ιδιαίτερα σημαντικής για την παρούσα έρευνα έννοιας, αυτής του “κοινωνικού φύλου”, το οποίο διαμορφώνεται, διατηρείται και αναμορφώνεται, μέσα από τους διάφορους κοινωνικοποιητικούς μηχανισμούς και τα μηνύματα της εκάστοτε κοινωνίας και εποχής (Ortner, Strathern & Rosaldo, 1994, Νόβα-Καλτσούνη, 1998)

Το κεφάλαιο αυτό ολοκληρώνεται με την εστίαση του ερευνητικού ενδιαφέροντος στην έννοια της “μόρφωσης”, μέσα από την οποία αποκαλύπτεται ο βαθύτατα σημαντικός ρόλος που αυτή διαδραματίζει στον τρόπο σκέψης, συμπεριφοράς και δράσης του ατόμου (Ζερβός, 1996, Τσαούσης, 2004).

Στο τρίτο και τελευταίο τμήμα του γενικού μέρους της έρευνας έπειτα από σχετική βιβλιογραφική ανασκόπηση, παραθέτουμε την εικόνα που σχηματίσαμε για τις μέχρι τώρα ιδιαιτερότητες, σε εθνικό επίπεδο, που πιθανόν επηρεάζουν τη διαμόρφωση των προτιμήσεων συντροφικού προτύπου. Καθώς η έρευνα διεξήχθη στην Κρήτη, αναζητήθηκαν τυχόν πολιτισμικές επιδράσεις που σχετίζονται με την ιστορία του νησιού, τις εμπορικές συναλλαγές και τον τουρισμό.

Το δεύτερο και τελευταίο μέρος της μελέτης (ειδικό) αποτελείται από τα μεθοδολογικά στοιχεία, την ανάλυση και σχολιασμό των αποτελεσμάτων, τα πλεονεκτήματα, τους περιορισμούς και τη χρησιμότητα της παρούσας έρευνας.

Ο συνδυασμός των δεδομένων από τα δύο μέρη της εργασίας οδηγεί στην εξαγωγή συμπερασμάτων και στη συγκρότηση προτάσεων, με τα οποία ουσιαστικά ολοκληρώνεται η παρούσα έρευνα.

Στο τέλος, παρατίθεται το παράρτημα όπου περιλαμβάνονται ενδιαφέροντα στοιχεία που επεξηγούν σχηματικά ή συμπληρώνουν τη θεωρητική και ερευνητική μας ανάλυση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εξέλιξη της επιστημονικής σκέψης πάνω στο περίπλοκο ζήτημα των διαφορετικών σχέσεων οδήγησε στη διατύπωση διαφόρων θεωριών. Εξ' αυτών, δύο είναι οι σημαντικότερες θεωρητικές προσεγγίσεις: η εξελικτική και η κοινωνικοδομική, κι αυτό διότι θεωρούνται πιο πλήρεις, άσκησαν και ασκούν τη μεγαλύτερη επίδραση και από αυτές πηγάζουν οι κυριότερες μελλοντικές προοπτικές για τα δύο φύλα. Οι δύο αυτές θεωρίες αποτελούν διαφορετικές και αντιτιθέμενες ερμηνείες της συμπεριφοράς των δύο φύλων, χρησιμοποιούν διαφορετικούς τρόπους προσέγγισης και κατανόησης του ζητήματος των φυλετικών διαφορών, ενώ διαβλέπουν διαφορετικές μελλοντικές προοπτικές σε αυτές.

Και οι δύο θεωρίες μπορεί να έχουν διαφορετικές ερμηνείες σχετικά με το γιατί υπάρχουν διαφορές στα δύο φύλα και το πώς αυτές επηρεάζουν κάθε φύλο, ωστόσο συμφωνούν ότι κάθε διαφορά είναι αντίκτυπος περιβαλλοντικών μεταβολών (ή επηρεάζεται από αλλαγές του περιβάλλοντος). Αν υπάρχει μια μεταβολή στο περιβάλλον τότε η εξελικτική ψυχολογία υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι θα προσαρμοστούν σε αυτήν βιολογικά και η κοινωνικοδομική ότι η προσαρμογή θα γίνει πολιτισμικά και κοινωνικά, καθώς θα μεταβληθεί η κοινωνική τους θέση. Και οι δύο θεωρίες παρέχουν βαθιά γνώση/επίγνωση στο γιατί υπάρχουν διαφορές στα φύλα και προσβλέπουν στο ότι γνωρίζοντας την εξήγηση, οι άνθρωποι θα είναι ικανοί να καταλάβουν καλύτερα ο ένας τον άλλον (Li, Bailey, Kenrick & Linsenmaier, 2002).

Η Thompson (2004) εξηγεί ότι οι γυναίκες σε διαφορετικές κουλτούρες μπορεί να έχουν ανδρικές τάσεις εξαιτίας της καθορισμένης κουλτούρας τους, συνεπώς η εξελικτική ψυχολογία δε θα μπορούσε να εφαρμοστεί καθολικά. Οι υπάρχουσες θεωρίες είναι ελλιπείς διότι δεν μπορούν να υποστηρίξουν μια παγκόσμια θεώρηση, καθώς για να πιστοποιηθεί η αυθεντικότητα αυτών των θεωριών θα έπρεπε να εφαρμόζονται παγκοσμίως. Αυτό το ερμηνευτικό σχόλιο δηλώνει την αναγκαιότητα εξήγησης της θεωρίας περί “πολιτισμικής κοινωνικοποίησης”, επειδή η πολιτισμική επιρροή έχει τεράστιο αντίκτυπο στις διαφορές των φύλων στους άνδρες και τις γυναίκες.

Οι υποστηρικτές της εξελικτικής προσέγγισης κατακρίνουν την εφαρμογή αποκλειστικά των κοινωνικοδομικών θεωριών σε ζητήματα επιλογής συντρόφων και προσωπικών σχέσεων. Το επιχειρήμά τους αφορά στο ότι αν αυτές οι θεωρίες χρησιμοποιούνται μεμονωμένα αγνοούν σχεδόν εντελώς τη σημαντικότητα της αναπαραγωγής σε ετεροφυλικές σχέσεις. Ενόψει αυτής της κριτικής, η φιλοσοφία των σύγχρονων ερευνών στο ζήτημα της επιλογής συντρόφου αναφέρεται κυρίως στη θεωρία της εξέλιξης και τις διάφορες υποθεωρίες της, εφαρμόζοντας τις κοινωνικοδομικές έννοιες με συμπληρωματικό τρόπο (Kelley et al., 1983).

Σύμφωνα με την Νόβα-Καλτσούνη (1998), «οι περισσότερες προσεγγίσεις και ειδικότερα αυτές με τη μεγαλύτερη κοινωνική αποδοχή και απήχηση στερούνται σε πολλά σημεία αναφορικά με την κοινωνικοποίηση της γυναίκας και τη συγκρότηση της ταυτότητάς της, επιστημονικής θεμελίωσης και αντανακλούν περισσότερο κοινωνικούς μύθους, προκαταλήψεις και ρατσιστικές ιδεολογίες». Από την άλλη πλευρά θεωρεί ότι «οι προσεγγίσεις που ενστερνίζονται την άποψη για τον κοινωνικό προσδιορισμό των διαφορών μεταξύ των φύλων, χαρακτηρίζονται για την πενιχρή κοινωνική τους απήχηση με αποτέλεσμα η θεωρία της κοινωνικοποίησης να παραμένει εγκλωβισμένη στα ψυχαναλυτικά μοντέλα συγκρότησης της ταυτότητας των φύλων και έχοντας πάντα στο κέντρο του οπτικού πεδίου το αρσενικό».

1.1 ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η εξελικτική ή ψυχοδυναμική θεωρία, ισχυρίζεται ότι οι διαφορές των φύλων αναπτύσσονται βιολογικά, καθώς οι άνθρωποι προσαρμόζονται σε περιβαλλοντικές αλλαγές. Επίκεντρο της θεωρίας αυτής είναι η αναπαραγωγή των μελλοντικών γενεών. Η εξελικτική προσέγγιση βασισμένη σε ένα θεωρητικό υπόβαθρο για βαθύτερα βιολογικά αίτια, στα οποία στηρίζεται η διαφοροποίηση των φύλων, θεωρεί εξαρχής κάθε απόπειρα περιορισμού των διαφορών και εξομοίωση των ρόλων των φύλων ως ανεπιτυχή. Αντιθέτως, πιστεύει ότι το φεμινιστικό κίνημα και η σεξουαλική απελευθέρωση των γυναικών συνετέλεσαν στο να καταστήσουν πιο σαφή τη διαφοροποίηση των φύλων και να κάνουν τις διαφορές τους πιο εμφανείς. Η εξελικτική είναι η πιο καλοαναπτυγμένη θεωρία που αιτιολογεί τις διαφορές των φύλων (Wood & Eagly, 2002).

Σε μια άλλη εξελικτική οπτική, οι ανθρώπινες διαφορές των φύλων αντανακλούν την πίεση των διαφορετικών φυσικών και κοινωνικών περιβαλλόντων στις γυναίκες και τους άνδρες σε πρωτόγονες εποχές. Πιστεύεται ότι κάθε φύλο αντιμετώπισε διαφορετικές πιέσεις και ότι η διαφορετική αναπαραγωγική ικανότητα ήταν το κλειδί για να ξεχωρίσεις στη ζωή εκείνη την εποχή. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη φυλετικά συγκεκριμένων μηχανισμών, τους οποίους φέρουν οι άνθρωποι, και οι οποίοι είναι η βασική αιτία της διαφοροποιημένης συμπεριφοράς των φύλων. Τα δύο φύλα ανέπτυξαν διαφορετικές στρατηγικές (σεξουαλικές στρατηγικές) για να διασφαλίσουν την επιβίωση και την αναπαραγωγική τους επιτυχία (Eagly & Wood, 1999).

Οι εξελικτικοί ψυχολόγοι ερμηνεύουν τις διαφορές των φύλων συνδέοντάς τις με τη διαφορετική “γονεϊκή επένδυση”. Δηλαδή, επειδή οι γυναίκες επενδύουν περισσότερο στην αναπαραγωγή απογόνου έχουν εξελίξει γνωρίσματα που βοηθούν να αυξηθούν οι ευκαιρίες που καθιστούν την επιβίωση του κάθε απογόνου τους εφικτή. Αντίθετα, οι άνδρες ασχολούνται λιγότερο με την αναπαραγωγή και είναι λιγότερο “ιδιότροποι” σχετικά με τις συντρόφους (Wood & Eagly, 2002). Οι εξελικτικοί ψυχολόγοι θεωρούν τις “φυλο-

εξελικτικές διαθέσεις” ως “ψυχολογικές τάσεις” που έχουν ενσωματωθεί “γενετικά” (Wood & Eagly, 2002), εξηγώντας έτσι τη διαφορά κάθε φύλου στην αντίληψη της αναπαραγωγής.

Οι παραπάνω αυτές θέσεις εμφανίζονται και ως ανεξάρτητες υπο-θεωρίες, καθώς γίνεται λόγος για “θεωρία του στρατηγικού πλουραλισμού” και “θεωρία της διαφοροποιημένης γονεϊκής επένδυσης”.

1.1.1 Θεωρία του στρατηγικού πλουραλισμού

Οι εξελικτικοί ψυχολόγοι δέχονται ότι διάφοροι ψυχολογικοί και πολιτισμικοί παράγοντες επηρεάζουν τη σεξουαλική συμπεριφορά και τις προτιμήσεις μας αναφορικά με την επιλογή συντρόφων. Ισχυρίζονται όμως, ότι ο ανθρώπινος εγκέφαλος είναι τόσο περίπλοκα προγραμματισμένος, ώστε κάποιες συμπεριφορές μαθαίνονται πιο εύκολα και μας παρέχουν μεγαλύτερη ανταμοιβή από άλλες. Πιστεύουν, επίσης, ότι υπάρχουν συντριπτικές ενδείξεις που στηρίζουν την άποψη ότι ο ανδρικός και γυναικείος εγκέφαλος είναι διαφορετικά “προγραμματισμένοι” -ιδιαίτερα όσο αφορά σε εκείνους τους νοητικούς μηχανισμούς που σχετίζονται με την σεξουαλική συμπεριφορά και τη σεξουαλική έλξη (Barkow, 1989, Buss, 1987, 1989, 1995, 2004, Buss & Schmitt, 1993, Ellis & Symons, 1990, Symons, 1979, Tooby & Cosmides, 1990, Townsend, Kline & Wasserman, 1985).

Πιο συγκεκριμένα, “αναπτυγμένοι νοητικοί μηχανισμοί” (Tooby & Cosmides, 1990) κατευθύνουν την προτίμηση προς γνωρίσματα συνδεδεμένα με την παραγωγή και την επιβίωση του απογόνου (Symons, 1979). Οι μηχανισμοί αυτοί διαφέρουν ανάμεσα στα δύο φύλα επειδή η αναπαραγωγική αξία ενός άνδρα μπορεί να σχετίζεται στενότερα με την ικανότητά του να παρέχει οικονομικούς πόρους για να υποστηρίξει τον απόγονό του, ενώ η αναπαραγωγική αξία μιας γυναίκας μπορεί να είναι περισσότερο συνδεδεμένη με την υγεία και τη γονιμότητα (Buss 1989, Symons, 1979).

Η θεωρία των σεξουαλικών στρατηγικών είναι χρήσιμη στη διαμόρφωση προβλέψεων σχετικά με το πώς η σεξουαλική εμπειρία ενός ατόμου θα μπορούσε να επηρεάσει στο να είναι περισσότερο ή λιγότερο επιθυμητός ως προσωρινός ή συζυγικός σύντροφος. Οι άνδρες φαίνεται να έχουν πιο “επιτρεπτικές” αντιλήψεις, όσο αφορά στο περιστασιακό σεξ, σε σύγκριση με τις γυναίκες (Buss, Shackelford, Kirkpatrick & Larsen, 2001, Oliver & Hyde, 1993). Επίσης, ο Townsend (2001) διαπίστωσε ότι οι γυναίκες θεωρούν τη σχέση και την ύπαρξη του συναισθηματικού δεσμού ως προϋπόθεση για σεξουαλική επαφή με έναν άνδρα, ενώ οι άνδρες προτιμούσαν, κυρίως, τη σωματική απόλαυση, ακόμα και χωρίς τη παρουσία συναισθήματος. Μάλιστα, η Judith Bardwick (1971) αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι *«οι γυναίκες καθώς γίνονται περισσότερο έμπειρες σεξουαλικά αναπτύσσουν την τάση να συνδέουν το σεξ με την αγάπη. Η συνουσία γίνεται αντιληπτή ως μια σωματική και ψυχολογική ένωση με έναν άνδρα που αγαπούν»*.

Το θέμα των συναισθημάτων στις σεξουαλικές στρατηγικές και στους ψυχικούς μηχανισμούς απασχόλησε πολλούς μελετητές (π.χ. Buss, 1995, Buss & Schmitt 1993, Tooby & Cosmides, 1990). Ο Donald Symons (1979) ισχυρίστηκε ότι *«οι γυναίκες και οι άνδρες ανέπτυξαν διαφορετικές συναισθηματικές αντιδράσεις σε συγκεκριμένα είδη σεξουαλικών εμπειριών, γιατί κατά τη διάρκεια της ιστορικής εξέλιξης του ανθρώπου, συνάντησαν διαφορετικούς κινδύνους και ευκαιρίες στην επιλογή συντρόφου για περιστασιακό σεξ ή γάμο»*. Το σεξ με μικρή συναισθηματική δέσμευση ήταν πιο πιθανό να αυξήσει την αναπαραγωγική επιτυχία των ανδρών παρά αυτή των γυναικών, κι έτσι οι άνδρες ανέπτυξαν μια λιγότερο επιλεκτική σεξουαλική στρατηγική. Παρόλο που οι άνδρες συνήθως προσφέρουν πολλά σε συναισθηματικό επίπεδο στις γυναίκες και στα παιδιά τους, έχουν και μεγαλύτερη τάση να δημιουργούν σεξουαλικές σχέσεις με άλλες συντρόφους, στις οποίες προσφέρουν ελάχιστα. Το είδος του σεξ που εξυπηρετεί τα αναπαραγωγικά συμφέροντα ενός άνδρα, συχνά έρχεται σε αντίθεση με τα συμφέροντα μιας γυναίκας, και αντιστρόφως. Επειδή οι γυναίκες μπορούν να μείνουν έγκυες και να τις εγκαταλείψουν οι σύντροφοί τους, τα συναισθήματά τους αναπτύχθηκαν με τέτοιο τρόπο, ώστε να λαμβάνουν υπόψιν τους την ποιότητα και την αξιοπιστία των ανδρών με τους οποίους δένονται συναισθηματικά. Τα συναισθήματα αυτά δρουν σαν ένα είδος “συναγερμού” που παροτρύνει τις γυναίκες να ελέγχουν και να εκτιμούν τις συναισθηματικές τους σχέσεις και να διορθώσουν τα πιθανά μείον τους ακόμα και αν δεν τις ενδιαφέρει μια μακροπρόθεσμη δέσμευση σε μια σχέση. Ο Townsend (2001) τοποθέτησε το παραπάνω θέμα σε ζήτημα ψυχικής υγείας των φύλων, όπου *«οι μεν άνδρες θεωρούν λιγότερο επιζήμια για την ψυχική τους ισορροπία και τις επαγγελματικές τους φιλοδοξίες, την αναζήτηση και την απόλαυση περισσότερο εφήμερων σχέσεων, ενώ για τις γυναίκες ισχύει το αντίστροφο»*. Μάλιστα, αναφέρει ότι οι γυναίκες που πειραματίζονταν με πιο ελεύθερες σεξουαλικές σχέσεις ένιωθαν “εσωτερικές συγκρούσεις” και ακόμα, η διαφορά ανάμεσα σε αυτά που ήθελαν από τους συντρόφους τους και σε αυτά που πραγματικά έπαιρναν ενεργοποιούσε έντονα συναισθήματα “τρωτότητας”, “μετάνοιας” για τις πράξεις τους και την αίσθηση ότι “τις χρησιμοποιούν”.

Οι δε Howard, Blumstein και Schwartz (1987) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι *«οι περισσότεροι ετερόφυλοι άνδρες, προσαρμόζονται στη μονογαμία, όχι γιατί είναι μια βαθύτερη επιθυμία τους, αλλά γιατί είναι η επιθυμία των συντρόφων τους»*.

Τέλος, σύμφωνα με τον Buss (1989), *«οι άνδρες προτιμούν για βραχυπρόθεσμες σχέσεις γυναίκες σεξουαλικά έμπειρες και δεν τους απασχολεί εάν τις διακρίνει σεξουαλική επιπολαιότητα. Αντίθετα, όμως, στις μακροπρόθεσμες σχέσεις ενδιαφέρονται για γυναίκες που είναι σεξουαλικά πιστές»*.

1.1.2 Θεωρία της διαφοροποιημένης γονεϊκής επένδυσης

Η έννοια της γονεϊκής επένδυσης αφορά τη συμβολή του γονέα στην αναπαραγωγική επιτυχία του άμεσου απογόνου του, εις βάρος της μελλοντικής ικανότητας (του γονέα) να επενδύσει σε άλλους απογόνους. Στα θηλαστικά, συνήθως τα θηλυκά συνεισφέρουν/ επενδύουν περισσότερο σε κάθε απόγονο, εφόσον αυτές κυοφορούν το έμβρυο, γεννούν και θηλάζουν το νεογνό, προσέχουν το νήπιο και είναι περιορισμένες ως προς τον αριθμό που μπορούν να παράγουν (Madsen, 2007).

Σύμφωνα με την επιστημονική τοποθέτηση του κλάδου της ανθρωπολογίας, εξαιτίας της μεγαλύτερης γονεϊκή επένδυσης από την πλευρά των θηλυκών και οι στρατηγικές ζευγαρώματος διαφοροποιούνται μέσα από τις οποίες τα μεν θηλυκά επιχειρούν να μεγιστοποιήσουν τη δυνατότητα και τις πιθανότητες μελλοντικής αναπαραγωγής του κάθε απογόνου, τα δε αρσενικά επιχειρούν να μεγιστοποιήσουν τον αριθμό των απογόνων. Οι Kenrick, Trost & Sundie (2004), οι Li & Kenrick (2006) και ο Trivers (1972) συμφωνούν με τις απόψεις του Δαρβίνου, ότι οι γυναίκες είναι πιο επιλεκτικές από τους άνδρες σε ό,τι αφορά τα χαρακτηριστικά των συντρόφων τους ερμηνεύοντας αυτή η διαφορά σε σχέση με τη θεωρία της διαφοροποιημένης γονεϊκής επένδυσης.

Η θεωρία αυτή αποτελεί μια προέκταση της θεωρίας της εξέλιξης του Δαρβίνου, σύμφωνα με την οποία άνδρες και γυναίκες στην πραγματικότητα αναζητούν το ίδιο πράγμα: τη μεγαλύτερη δυνατή πιθανότητα να βρουν κάποιο άτομο με το οποίο θα μπορέσουν να έχουν υγιείς απογόνους. Ωστόσο, ερευνητές, όπως ο Buss (1989), η Hill (1945) και οι Sprecher, Sullivan & Hatfield (1994), έχουν επανειλημμένως τονίσει ότι οι άνδρες προτιμούν τη νεότητα, τη φυσική ελκυστικότητα και την εξωτερική εμφάνιση περισσότερο από ότι οι γυναίκες. Επίσης, όσο μεγαλώνουν σε ηλικία επιδεικνύουν σταδιακά μια προτίμηση προς γυναίκες που είναι μικρότερες από αυτούς, ενώ οι γυναίκες που αρχικά επιθυμούν μεγαλύτερους από αυτούς συντρόφους, όσο αυτές μεγαλώνουν συνάπτουν σχέσεις με συνομήλικους άνδρες (Kenrick & Keefe, 1992, Wiederman, 1993).

Αυτό συμβαίνει διότι τα παραπάνω χαρακτηριστικά συνδέονται με την υγεία/ αναπαραγωγική ικανότητα μιας γυναίκας και τα “καλά γονίδια”. Αντίθετα, οι γυναίκες αναζητούν την οικονομική σιγουριά για τις ίδιες και τους απογόνους τους και αυτός είναι ο λόγος που έχουν εξελιχθεί στο να εξετάζουν εξονυχιστικά στους άνδρες κατά πόσο διαθέτουν πόρους για να στηρίζουν τους απογόνους τους (Li, Bailey, Kenrick & Linsenmaier, 2002). Η ύπαρξη πόρων εκτιμάται και συνδέεται με χαρακτηριστικά, όπως η κοινωνικοοικονομική του κατάσταση (Symons, 1979), η ικανότητα να κερδίζει, η φιλοδοξία και η επιμέλεια/ εργατικότητα (Buss, 1989). Παροχές σε συναισθηματικό επίπεδο από την πλευρά του άνδρα σηματοδοτούν για τη γυναίκα την προθυμία του να αφοσιωθεί, αλλά ούτε αυτό, ούτε το κοινωνικοοικονομικό status από μόνα τους δεν αρκούν, εάν δε συνοδεύεται από την

προθυμία, την ετοιμότητα και την ικανότητα του άνδρα να τα μοιραστεί με αυτήν και τα παιδιά της (Denisiuk, 2004).

Ένας άνδρας έχει δύο δυνατότητες να πολλαπλασιάσει αντίγραφα των γονιδίων του και αυτός είναι ο λόγος που είναι λιγότερος επιλεκτικός όταν εμπλέκεται σε μια βραχυπρόθεσμη σχέση, καθώς στην περίπτωση αυτή στοχεύει στην “ποσότητα”. Από την άλλη πλευρά, όμως, οι Kenrick, Sadalla, Groth & Trost (1990) στην προσπάθειά τους να διαφοροποιήσουν τον άνθρωπο από τα θηλαστικά, προτείνουν ένα οριοθετημένο μοντέλο επένδυσης (Qualified Investment Model). Σύμφωνα με αυτό, οι άνδρες σε αντίθεση με ότι ισχύει για την επιλογή σεξουαλικών συντρόφων στις μακροχρόνιες σχέσεις οφείλουν να είναι το ίδιο επιλεκτικοί με τις γυναίκες. Αποσκοπώντας, λοιπόν, στην ποιότητα των απογόνων, ένας άνδρας μπορεί να παραμείνει με μια σύντροφο και να έχει λιγότερα παιδιά, αλλά θα είναι παρών κατά τη διάρκεια της ανατροφής τους (VanLeuwen, 2001).

Οι άνδρες δεν έχουν περιορισμό όσο αφορά στην αναπαραγωγική τους δυνατότητα¹, ενώ οι γυναίκες έχουν ένα όριο στο πόσα παιδιά μπορούν να έχουν και ένα χρονικό περιορισμό στο μέχρι πότε μπορούν να κυοφορήσουν παιδιά. Εξαιτίας αυτών των περιορισμών οι γυναίκες υποκινούνται έντονα στο να διασφαλίσουν ότι τα παιδιά τους θα έχουν τα απαραίτητα σωματικά και ψυχολογικά γνωρίσματα για να επιβιώσουν και να είναι ικανά να αναπαράγουν επιτυχώς (Looy, 2001).

Τέλος, θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθούμε στη θεωρία του “sexy son” που έχει διατυπωθεί από τους Gangestad, Thornhill και Garver (2002). Βάσει αυτής της οπτικής, κάποιες γυναίκες προτιμούν άνδρες που είναι άστατοι -ίσως και τις κακοποιούν- και ενώ γνωρίζουν ότι ίσως οι άνδρες αυτοί τις αφήσουν, ωστόσο εμπλέκονται σε σχέση μαζί τους διότι πιστεύουν ότι αν κάνουν αγόρι θα είναι “sexy son” και έτσι θα κάνει και αυτό αρκετά παιδιά με αποτέλεσμα να έχουν πολλά εγγόνια. Με άλλα λόγια, η θεωρία αυτή αφορά μια ποσοτική αντίληψη κάποιων γυναικών απέναντι στο ζήτημα της γονεϊκής επένδυσης.

¹ Βέβαια, νεότερα δεδομένα μας πληροφορούν πως λόγω συνθηκών ζωής ο άνδρας χάνει 2% της γονιμότητάς του κάθε χρόνο (Παπαδόπουλος, 2007). Επίσης, λόγω στρεσογόνων ή ανθυγιεινών παραγόντων μειώνονται τόσο η ποιότητα του σπέρματος, όσο και η σεξουαλική διάθεση. Υποθέτουμε πως αντίστοιχες συνθήκες θα ισχύουν και για τις γυναίκες, αλλά προς το παρόν δεν έχει διαπιστωθεί ανάγκη σύστασης φορέα παρόμοιου με την Ε.Μ.Α.Σ. (Ελληνική Μονάδα για την Ανδρική Σεξουαλικότητα).

1.2 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΔΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η κοινωνικοδομική προσέγγιση ισχυρίζεται ότι οι διαφορές των φύλων είναι αποτέλεσμα αλλαγών στην κοινωνία και στους κοινωνικούς ρόλους που κατέχουν οι άνδρες και οι γυναίκες. Παράλληλα, η θεώρηση αυτή τροφοδοτείται και από πολιτισμικές ερμηνείες (Denisiuk, 2004, Jackson, 1992). Σύμφωνα με άλλους θεωρείται ότι η αποφασιστική αιτία των διαφορών των φύλων είναι η κοινωνική δομή. Επειδή δηλαδή άνδρες και γυναίκες τείνουν να έχουν διαφορετικούς κοινωνικούς ρόλους διαφοροποιούνται ψυχολογικά, ώστε να προσαρμοστούν σε αυτούς (Eagly & Wood, 1999). Συνεπώς οι διαφορές μεταξύ των φύλων δεν θεμελιώνονται ψυχολογικά αλλά είναι επηρεασμένες κοινωνικά.

Σύμφωνα με την κοινωνικοδομική προσέγγιση πιστεύεται ότι οι καταστάσεις που αντιμετωπίζει το κάθε φύλο μεταβάλλονται σε κοινωνίες, κουλτούρες και ιστορικές περιόδους και ότι οι μεταβολές που υπάρχουν είναι απαντήσεις της τεχνολογίας, της οικολογίας και της κοινωνικής οργάνωσης. Επειδή οι άνδρες είναι μεγαλύτεροι από άποψη φυσικής διάπλασης και δυνατότεροι, όσο αφορά την μυϊκή δύναμη, τους έχει δοθεί περισσότερη προσοχή και σεβασμός στην κοινωνία μας. Οι φυσικές/ σωματικές διαφορές των φύλων επηρεάζουν τους ρόλους που έχουν οι άνδρες και οι γυναίκες καθώς συντελούν στο να επιτύχει το ένα φύλο ορισμένες δραστηριότητες καλύτερα από το άλλο (Ellis, 1993).

Κάθε επίτευγμα ενός φύλου καθορίζει την ταξινόμησή του στην κοινωνική δομή. Με τις φυσικές διαφορές κάθε φύλο πιστεύεται ότι θα αναπτύξει γνώρισμα σύμφωνα με τη θέση του στην κοινωνική δομή. Οι άνδρες, οι οποίοι έχουν ρόλο μεγαλύτερης δύναμης και καλύτερης θέσης στην κοινωνία επιδεικνύουν περισσότερο κυριαρχική/επιβλητική συμπεριφορά, ενώ οι ρόλοι των γυναικών έχουν ταξινομηθεί με λιγότερη δύναμη και κύρος και εκδηλώνουν περισσότερο υποτελή συμπεριφορά (Gilbert, Fiske & Lindzey, 1998).

Με άλλα λόγια η κοινωνικοδομική θεωρία αντιλαμβάνεται τις διαφορές των φύλων ως εσωτερικευμένες τάσεις που εκδηλώνονται καθώς τα δύο φύλα επιχειρούν να προσαρμόσουν το ανετεθέν έργο στους κοινωνικούς ρόλους (Eagly, Beall & Sternberg, 2004).

Σύμφωνα με την Denisiuk (2004), η επιλογή συντρόφου από τις γυναίκες δεν εστιάζεται μόνο στην αναπαραγωγή των παιδιών, αλλά επίσης στην δύναμη και στην κοινωνική θέση, καθώς η επιλογή αυτή γίνεται αντιληπτή από τις γυναίκες και ως ένας τρόπος να ανέλθουν στην κοινωνική κλίμακα. Προς την ίδια κατεύθυνση είναι προσανατολισμένη και η άποψη των Howard, Blumstein και Schwartz (1987), σύμφωνα με την οποία οι γυναίκες στις περισσότερες κοινωνίες έχουν σχετικά λιγότερη πρόσβαση στο status, τη δύναμη και τους πόρους και αυτός είναι ο λόγος που τείνουν να αναζητούν άνδρες με εκείνα τα χαρακτηριστικά που θα τους εξασφαλίσουν ανοδική κινητικότητα. Σε αντίθεση, οι άνδρες επειδή έχουν καλύτερη πρόσβαση σε πόρους είναι σε θέση να πριμοδοτήσουν την ποιότητα (π.χ. ελκυστικότητα) του ανταλασσόμενου αντικειμένου καθεαυτού.

Η κοινωνικοδομική προσέγγιση μας παραπέμπει στις κοινωνιολογικές θεωρίες, όπως της συμπεριφοράς και την θεωρία των ρόλων, καθώς ασχολείται με το “σύμπτωμα” της διαφοροποίησης των φύλων που την θεωρεί “κοινωνικό κατασκεύασμα”.

Συνεπώς, συμπεραίνεται ότι οι διαφορές στα δύο φύλα μπορούν να εξαιρεθούν τροποποιώντας συνάμα και την διαφορετική συμπεριφορά τους μέσα από την διαμόρφωση και την αντιμετώπισή τους σε μια ισότιμη κοινωνικά προσδιορισμένη βάση (Thornhill & Gangestad, 1994, Wiley & Eskilson, 1985).

1.2.1. Συμπεριφορική προσέγγιση

Η ουσία της συμπεριφορικής θεώρησης όπως αυτή εκφράστηκε από τον Sheldon (1995) έγκειται στην αποσύνδεση της σκέψης από τη συμπεριφορά. Τον καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη του συμπεριφορισμού καθώς και της κλινικής ψυχολογίας διαδραματίζει η εμφάνιση της θεωρίας της μάθησης. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, εφόσον η συμπεριφορά είναι παρατηρήσιμη, ενώ την ίδια στιγμή δεν είναι δυνατό να γνωρίζουμε τι συμβαίνει στο μυαλό των άλλων ανθρώπων, οφείλουμε να εστιάσουμε το ερευνητικό μας ενδιαφέρον στη μελέτη και την επιρροή της συμπεριφοράς των ανθρώπων. Μάλιστα παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος της συμπεριφοράς των ανθρώπων είναι προϊόν της μάθησης, ενώ ένα μικρό κομμάτι της αφορά τις αντανακλαστικές αντιδράσεις. Το γεγονός αυτό μαρτυρεί ότι στην πλειοψηφία της η συμπεριφορά μας προέρχεται από εξωτερικές προς εμάς επιδράσεις. Ταυτόχρονα, σημαίνει ότι οι άνθρωποι είμαστε σε θέση να αντικαταστήσουμε μια συμπεριφορά η οποία δεν ανταποκρίνεται στις πραγματικές ανάγκες ή ακόμα να μάθουμε μια καινούργια. Κατά συνέπεια, η εν λόγω προσέγγιση εστιάζει τη προσοχή της στη διαδικασία μέσα από την οποία με συστηματικό τρόπο μπορούμε να αλλάξουμε μια συμπεριφορά (Νασιάκου, 1982).

Αξίζει να σημειωθεί ότι σε διαφορετικά κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια οι προσαρμοστικές συμπεριφορές μπορούν να διαφέρουν και αυτό δε σημαίνει με βάση τη θεωρία της μάθησης ότι θα πρέπει να υποβάλλονται σε τροποποιήσεις. Όπως πηγάζει από την ανάλυση των Fischer και Harvey (1975), η έννοια της προσαρμοστικής συμπεριφοράς δεν προϋποθέτει απαραίτητα και την ευθυγράμμιση της κουλτούρας μιας μειονότητας ή μιας καταπιεσμένης ομάδας με την κουλτούρα της πλειοψηφίας.

Ο συμπεριφορισμός εκφράζεται μέσα από τρεις διαφορετικές μορφές με βάση τον τρόπο που προσεγγίζεται η μάθηση (την “κλασική αντανακλαστική ή εξαρτημένη μάθηση”, τη “συντελεστική εξάρτηση” και την “κοινωνική μάθηση”). Η πρώτη εστιάζει την προσοχή της στο ερέθισμα (άτομο, κατάσταση, γεγονός ή αντικείμενο, κατά κανόνα του περιβάλλοντος) και ασχολείται με τη συμπεριφορά που ερμηνεύεται ως αντίδραση που προκαλείται από το ερέθισμα αυτό (Jackson & Neville, 1982), σε αντιδιαστολή με τη δεύτερη που επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στις συνέπειες της συμπεριφοράς (Scheldon, 1995).

Η “μάθηση μέσω προτύπων” ή “μέσω υποκατάστασης” με τη σειρά της αφορά τη διαδικασία που διαδραματίζει τον πρωταγωνιστικό ρόλο στην “κοινωνική μάθηση” (Payne, 2000), την οποία οι Hudson και Geraldine (1986) περιέγραψαν ως εξής: «το άτομο “παρατηρεί” τη δράση κάποιου άλλου “διαμορφώνοντας και κωδικοποιώντας” στο μυαλό του τη “διεξαγωγή” της όλης συμπεριφοράς, τις “περιστάσεις” και τις “συνέπειες”. Στη συνέχεια ο παρατηρητής κάνει πλέον “δοκιμές” στη πράξη ή στο μυαλό του. Όταν κάποια στιγμή βρεθεί το άτομο μπροστά σε μια ανάλογη περίπτωση, “αναπαράγει” την κωδικοποιημένη συμπεριφορά βάσει της “νοητικής εικόνας” που έχει διαμορφώσει». Σχολιάζοντας το ίδιο θέμα ο Bandura (1997) αναφέρει ότι «το μεγαλύτερο μέρος της μάθησης προέρχεται από τις αντιλήψεις και τις σκέψεις των ανθρώπων για την εμπειρία τους με άμεση συνέπεια να μαθαίνουμε παρατηρώντας (Gambrell, 1995), αντιγράφοντας και μιμούμενοι το παράδειγμα των άλλων γύρω μας». Μάλιστα, ο Beck (1989) τονίζει ότι «οι διαστρεβλωμένες αντιλήψεις γύρω από τον εαυτό μας, τη ζωή και το μέλλον μας αποτελούν σημαντική αιτία ψυχιατρικών διαταραχών».

1.2.2 Η θεωρία των ρόλων

Ο Ervin Goffman (1959) στο έργο του “*The presentation of self in everyday life*” αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «η κοινωνική πραγματικότητα είναι μια πολύπλοκη σκηνή με θεατές, ηθοποιούς και κομπάρσους, με πλατεία και παρασκήνιο και με μερικές ιδιαιτερότητες που δεν υπάρχουν στη θεατρική παράσταση». Συνεπώς, η έννοια του ρόλου ανάλογα με την οπτική από την οποία προσεγγίζεται παίρνει διαφορετικό περιεχόμενο και, υπό αυτό το πρίσμα η θεωρία των ρόλων δεν αφορά μία ενιαία θεωρία. Οι πιο βασικές προσεγγίσεις είναι η “κανονιστική θεώρηση” του Parsons ή “κλασική θεωρία των ρόλων” και η ερμηνευτική προσέγγιση της “συμβολικής αλληλεπίδρασης” (Τσαρδάκης, 1992).

Όσο αφορά την “κανονιστική θεώρηση” το επιστημονικό ενδιαφέρον του Parsons (1963) εστιάζεται στο πώς διατηρούνται οι κοινωνίες σε ισορροπία παρά τη διαφοροποίηση και τα αντίθετα συμφέροντα που τις χαρακτηρίζουν. Η ερμηνευτική του προσπάθεια περιστρέφεται γύρω από δύο βασικούς θεματικούς άξονες, που αφορούν από τη μια την έννοια του συστήματος και από την άλλη το άτομο και τη δράση του.

Το σύστημα προσεγγίζεται μέσα από τον προσδιορισμό τριών υποσυστημάτων δράσης: α) της προσωπικότητας, όπου το άτομο βρίσκεται μπροστά στο ενδεχόμενο να προσαρμοστεί στο περιβάλλον ή να προσαρμόσει τις ανάγκες του σε αυτό προκειμένου να εξασφαλίσει τα μέσα επιβίωσής του από και μέσα σε αυτό, χωρίς να διακινδυνεύσει την ενότητά του, β) το κοινωνικό, με στόχο την εξασφάλιση συνοχής, αλληλεγγύης και συνεργασίας στις επιμέρους μονάδες του συστήματος μέσω της ενσωμάτωσης και του συντονισμού τους (Parsons & Smeler, 1956), και γ) το πολιτισμικό, που είναι αντίστοιχα επιφορτισμένο με τη συνεχή δημιουργία κινήτρων και τη προβολή επιθυμητών προτύπων συμπεριφοράς, με στόχο την επίλυση των εσωτερικών προβλημάτων του. Το πολιτισμικό υποσύστημα, που ο Parsons

τοποθετεί στην κορυφή της ιεραρχίας με ρόλο καθοδηγητή και ελέγχου των κοινωνικών υποκειμένων είναι διάχυτο σε όλο το κοινωνικό υποσύστημα και μέσω της κοινωνικοποίησης αφομοιώνεται από το υποσύστημα της προσωπικότητας διασφαλίζοντας τη σταθερότητα της ανθρώπινης δράσης, και κατά συνέπεια την ισορροπία του συστήματος. Στην πραγματικότητα πρόκειται για θέματα που κάθε κοινωνία έχει να επιλύσει προκειμένου να επιβιώσει, να διατηρηθεί σε ισορροπία και να αναπαραχθεί (Timasheff & Theodorson, 1980).

Την κοινωνικοποίηση οι Parsons και Beles (1955) την αντιλαμβάνονται ως «μια διαδικασία, στην οποία το άτομο αφομοιώνει τους διάφορους ρόλους και τα πρότυπα συμπεριφοράς που αντιστοιχούν σε αυτούς και στη συνέχεια δρα με βάση τις απαιτήσεις που απορρέουν από αυτούς τους ρόλους». Με την ολοκλήρωση της κοινωνικοποιητικής διαδικασίας η συμμόρφωσή του ατόμου με τις επιταγές της κοινωνίας καθίσταται πλέον αυτονόητη, με αποτέλεσμα να παρατηρείται σύμπτωση μεταξύ αντικειμενικών (κοινωνικών) και υποκειμενικών (ατομικών) προσδοκιών².

Κατά την κοινωνικοποιητική διαδικασία το άτομο εντάσσεται σε όλο και πιο πολύπλοκα συστήματα (ξεκινώντας από εκείνο της οικογένειας και ολοκληρώνεται με την εσωτερίκευση ολόκληρου του κοινωνικού συστήματος). Η ένταξη συντελείται μέσα από μια διαδικασία διαφοροποίησης του ατόμου, η οποία διενεργείται καθώς το άτομο, ανάλογα με τη φάση της κοινωνικοποίησης στην οποία βρίσκεται, προβαίνει σε πέντε θεμελιώδεις επιλογές που αφορούν: το “ατομικό συμφέρον έναντι συλλογικού”, την “οριοθέτηση έναντι ασάφειας”, τη “συναισθηματική σχέση έναντι της συναισθηματικής ουδετερότητας”, την “οικουμενικότητα έναντι της μερικότητας” και την “επίδοση έναντι της ποιότητας” (Parsons, 1963). Σύμφωνα με τα παραπάνω, το άτομο μέσα από όλο και πιο διαφοροποιημένες και ιεραρχημένες σχέσεις και αλληλεπιδράσεις ρόλων, καταλήγει, όχι απλά να παίζει το ρόλο του, αλλά να γίνεται ο ίδιος ο ρόλος (Parsons, 1956).

Η προσέγγιση της “συμβολικής αλληλεπίδρασης”, αφενός δεν αποτελεί μια ενιαία θεώρηση, αφετέρου σε αυτήν η έννοια του ρόλου έχει περισσότερο ψυχαναλυτική, παρά κανονιστική διάσταση: Το άτομο δεν ενεργεί με βάση προδιαγεγραμμένες προσδοκίες ρόλων, κάτω από εξωτερικές πιέσεις του περιβάλλοντος αλλά, αντίθετα, η δράση του κοινωνικού υποκειμένου κατευθύνεται από μια διαδικασία διαρκούς επαναπροσδιορισμού της ερμηνείας

² Η θέση αυτή προσεγγίζεται διαφορετικά από τη “θεωρία της λογικής πράξης”, σύμφωνα με την οποία η εκτέλεση μιας πράξης (συμπεριφορά), εξαρτάται από την πρόθεση του ατόμου να την εκτελέσει, που με τη σειρά της εξαρτάται από τη “στάση” του ατόμου ως προς την πραγματοποίησή της. Η στάση αυτή ορίζεται σύμφωνα με τα μοντέλα “προσδοκίας-αξίας”, ως συνάρτηση των πεποιθήσεων του ατόμου για τις συνέπειες της συμπεριφοράς και της αξιολόγησης αυτών, και από τους “υποκειμενικούς κοινωνικούς κανόνες”, ως συνάρτηση των πεποιθήσεων του ατόμου όσον αφορά το βαθμό στον οποίο οι άλλοι επιθυμούν να εκτελέσει την πράξη και των κινήτρων του να συμμορφώνεται με τις επιθυμίες των άλλων (Fishbein & Ajzen στο Βοσνιάδου, 2000). Βλ. και σχεδιάγραμμα Ι σελ. 183 παραρτήματος.

της πραγματικότητας με την οποία έρχεται αντιμέτωπο (Wilson, 1971) και κατ' αυτό το τρόπο την ορίζει (Νόβα-Καλτσούνη, 1998). Στα πλαίσια του ρεύματος του “κοινωνικού συμπεριφορισμού”, που εισήγαγε ο Mead (1934), η αλληλεπίδραση των ατόμων εκλαμβάνεται ως “συμβολική”, καθώς το κοινωνικό υποκείμενο πριν αντιδράσει, ερμηνεύει το νόημα της δράσης του ατόμου με το οποίο αλληλεπιδρά μέσω συμβόλων ή μηνυμάτων (Timascheff & Theodorson, 1980). Έτσι, όπως υποστηρίζει ο Blumer (1969) στο έργο του *“Symbolic interactionism: perspective and method”* «τα πράγματα δεν φέρουν εγγενείς σημασίες, αλλά αποκτούν τη σημασία τους ανάλογα με τη χρήση τους από τους ανθρώπους».

Σύμφωνα με τη θεώρηση της συμβολικής αλληλεπίδρασης, το άτομο μέσα από την διαδικασία της κοινωνικοποίησης, αντιγράφοντας και μιμούμενο συμπεριφορές, εσωτερικεύει τα απαραίτητα σύμβολα και τις σημασίες τους που είναι συνδεδεμένα με τους διάφορους ρόλους. Με τον τρόπο αυτό το άτομο καθίσταται ικανό να παίζει μια σειρά από ρόλους (role taking), να αναλαμβάνει το ρόλο του άλλου, να γνωρίζει τις προσδοκίες του κοινωνικού υποκειμένου με το οποίο επικοινωνεί και να προσαρμόζει τη συμπεριφορά του σε αυτές. Με άλλα λόγια, το άτομο αποκτά την ικανότητα να λειτουργεί αναλαμβάνοντας ταυτόχρονα το ρόλο του υποκειμένου και του αντικειμένου (“διττός ρόλος”) με αποτέλεσμα αυτό να λειτουργεί ως ένας μηχανισμός αυτοελέγχου για το ίδιο το άτομο (Νόβα-Καλτσούνη, 1998).

Η απόκτηση της ικανότητας του “διττού ρόλου” συνδέεται με το ατομικό παιχνίδι, ενώ θεωρείται επίσης, απαραίτητη για τη συγκρότηση του εαυτού η συμμετοχή στο ομαδικό παιχνίδι ως μετάβαση από τους ρόλους του παιχνιδιού στους οργανωμένους κοινωνικούς ρόλους και κανόνες. Ο Mead (1934) συνδέει αυτή την μετάβαση με την αφομοίωση από το άτομο του “γενικευμένου άλλου”, δηλαδή του συστήματος κανονιστικών προτύπων που δεν αναφέρονται στα συγκεκριμένα πρόσωπα, τους ρόλους των οποίων έχει αφομοιώσει το άτομο, αλλά σε στάσεις, αντιλήψεις, πρόσωπα συμπεριφοράς που επικρατούν σε μια κοινωνία (Timascheff & Theodorson, 1980). Η πρώτη σημαντική πραγματικότητα που συγκροτεί το παιδί, κατά την ίδια, είναι αυτή που συμπεριλαμβάνει τους “σημαντικούς άλλους” (γονείς, στενός κύκλος, αδέρφια, κ.ο.κ.)

Στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης διακρίνει 2 πτυχές: η μία αφορά στη συγκρότηση του “γενικευμένου άλλου” που αντιπροσωπεύει την κοινωνική όψη του εαυτού (“εμέ”) και η άλλη στην ανάπτυξη του “εαυτού”, που συνδέεται με το ψυχικό κομμάτι (“εγώ”) (Cooley, 1902). Το “εγώ” είναι μη προβλέψιμο και διαφοροποιεί τους διάφορους “εαυτούς”, συνεπώς τα άτομα μεταξύ τους (Νασιάκου, 1982). Τα δύο μέρη του “εαυτού” βρίσκονται σε έναν διαρκή διάλογο μεταξύ τους, αποτέλεσμα του οποίου είναι η δράση. Από την κατασκευή αυτή του “εγώ” και του “εμέ” προκύπτει χωρίς αμφιβολία για την εσωτερική δομή του “εαυτού”, για την ταυτότητα του “εγώ”, μια ασταθής ισορροπία, η οποία ελέγχεται από το εκάστοτε κοινωνικο-πολιτισμικό περιβάλλον (Heneka, 1989).

1.3 ΆΛΛΕΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

1.3.1 Θεωρίες της προσωπικότητας

Ως θέμα επιστημονικής μελέτης, η προσωπικότητα της γυναίκας εμφανίζεται για πρώτη φορά το 1972. Το 1920, ο Liermann τόνισε πόσο “ευάλωτες” είναι οι γυναίκες, θεωρώντας, μάλιστα, το στοιχείο αυτό ως το κατεξοχήν σημαντικό χαρακτηριστικό της προσωπικότητάς τους (Σκόδρα, 1998). Τέσσερα έτη αργότερα, ο Heymans αναφέρθηκε στο “συναίσθημα”, ως βασικό χαρακτηριστικό της γυναικείας προσωπικότητας και ο Lombroso ανέδειξε το γεγονός ότι οι γυναίκες επικεντρώνονται στις ανάγκες των άλλων, με αποτέλεσμα οι ίδιες να βιώνουν μια αυτο-άρνηση (Klein, 1972). Επίσης, ο Freud (1905), στις θέσεις του οποίου γίνεται ειδική αναφορά παρακάτω, θεωρεί ότι οι γυναίκες σε όλες τις διαστάσεις της ζωής τους χαρακτηρίζονται από μια “παθητικότητα”.

Στη συνέχεια, ο Miles έκαναν μια απόπειρα διαφοροποίησης της γυναικείας από την ανδρική προσωπικότητα, κατά την οποία οι άνδρες εμφανίζονται να χαρακτηρίζονται από μια προσωπικότητα δυναμική, με θάρρος, σοβαρότητα και ορθολογιστική σκέψη (Σκόδρα, 1998). Οι δε γυναίκες παρουσιάζονται να διακρίνονται από αδυναμία, συναισθηματισμό και σκέψη συναισθηματικά επηρεασμένη (Klein, 1972). Μεταξύ των όσων προαναφέρθηκαν, εάν συμπεριλάβουμε την έλλειψη γενικών ενδιαφερόντων, την τρυφερότητα προς τους άλλους (ιδιαίτερα προς τα παιδιά), το αυξημένο ενδιαφέρον για προσωπικές σχέσεις, την εξάρτηση από μορφές ισχύος (πατέρας-σύζυγος), την υποστήριξη των άλλων (σε βάρος των ατομικών τους αναγκών) και τις κρίσεις με βάση υποκειμενικά κριτήρια, οδηγούμαστε στην οπτική μιας επιστημονικής προσέγγισης και μιας ιστορικής περιόδου χρονικά προσδιορισμένης. Μέχρι τη δεκαετία του '60 οι απόψεις αυτές ήταν οι επικρατέστερες, καθώς δεν υπήρχε αντίλογος. Από την δεκαετία του '70, όμως, φεμινιστικοί “κύκλοι”, κοινωνικοί επιστήμονες και ψυχολόγοι προβαίνουν σε σοβαρές αναθεωρήσεις των γυναικείων θεμάτων.

1.3.2 Ψυχαναλυτική άποψη

Ο Freud κάνει λόγο για τα δομικά στοιχεία της προσωπικότητας (Αυτό - Εγώ - Υπερεγώ), τα οποία έχουν αναλυθεί κατά κόρον και δεν έχει νόημα να επαναλάβουμε μια τέτοια διαδικασία. Τα δύο βασικά ένστικτα, τα οποία ο Freud πιστεύει πως χαρακτηρίζουν την ψυχική συσκευή είναι: το “βασικό ένστικτο της ζωής” που είναι η ηδονή, ο “έρως”, όπως το ονόμασε. Εισήγαγε τον όρο “libido”, ως πηγή ζωής, προσδίδοντάς της την έννοια της ψυχικής ενέργειας που δεν περιορίζεται μόνο στην σεξουαλική ορμή, πηγάζει από τα ένστικτα, αποσκοπεί στην ηδονή (με την ευρύτερη έννοια), και είναι πηγή κοινωνικοποίησης της ψυχικής συσκευής και πηγή ενεργοποίησης και δημιουργίας. Το δεύτερο είναι το “βασικό ένστικτο του θανάτου”, που έχει σχέση με το ότι ο άνθρωπος γνωρίζει την θνητότητά του και λειτουργεί αντίθετα με την libido ως αυτοκαταστροφικές παρορμήσεις, σκληρότητα,

επιθετικότητα. Αν υπερισχύσει αυτό διαλύει την ψυχική συσκευή και μεταβάλλει τον άνθρωπο σε ανόργανη ύλη. Την ανθρώπινη συμπεριφορά ο Freud την προσδιόρισε αρχικά ως το αποτέλεσμα της σύγκρουσης των δύο αυτών βασικών ενστίκτων και της άμυνας που προβάλλει το “εγώ” απέναντι στις ενστικτώδεις ορμές και συγκινήσεις. Στην πορεία προσέγγισε την ανθρώπινη συμπεριφορά ως το αποτέλεσμα της συνεχούς αλληλεπίδρασης των τριών δομικών στοιχείων της ψυχικής συσκευής. Ακόμα, γνωρίζουμε πως η βασική αρχή της ψυχανάλυσης είναι ότι κάθε ανθρώπινη ενέργεια βασίζεται σε κάποιο συνήθως παράλογο κίνητρο για το οποίο το άτομο δεν έχει επίγνωση. Με άλλα λόγια, η συμπεριφορά επηρεάζεται σημαντικά από λειτουργίες του “υποσυνειδήτου” και ελέγχεται από τις εσωτερικές ενστικτώδεις ορμές, δηλαδή από σκέψεις και επιθυμίες (Κομίλη, 1981).

Ένα δεύτερο κομμάτι της δουλειάς του Freud, που άπτεται του επιστημονικού ενδιαφέροντος της παρούσας εργασίας, αφορά τη θεωρία του για τα 2 βασικά στάδια της ψυχαναλυτικής ανάπτυξης του παιδιού: α) το προγενετήσιο (5 ή 6 χρονών) και β) το γενετήσιο (αρχίζει με την εφηβεία). Μεταξύ αυτών των σταδίων παρεμβάλλεται η λεγόμενη λανθάνουσα φάση (6-11 χρονών), κατά την οποία περιστέλλονται οι σεξουαλικές ορμές και το παιδί αποκτά άλλα ενδιαφέροντα.

Ως γνωστόν, στο προγενετήσιο στάδιο διακρίνονται τρεις φάσεις ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης, ιδιαίτερα σημαντικές για την κοινωνικοποίηση και τη συγκρότηση της ταυτότητας του παιδιού, οι οποίες είναι η στοματική, η πρωκτική και η φαλλική³.

Ειδικό βάρος στη φροϋδική θεωρία έχει το “οιδιπόδειο σύμπλεγμα” που κατά τον θεμελιωτή της *«είναι το λιμπιντικό τρίγωνο μεταξύ πατέρα, μητέρας και παιδιού, όπου στην απλή του μορφή επιθυμεί το μεν αγόρι τον παραμερισμό του πατέρα για να πάρει τη θέση της δίπλα στον πατέρα. Στην “οιδιπόδεια φάση” το βασικό σεξουαλικό ρόλο παίζουν τα γεννητικά όργανα, καθώς το παιδί ανακαλύπτει το φαλλό ως πηγή ηδονής»*.

Στην περίπτωση του αγοριού, η μητέρα κατά το οιδιπόδειο σύμπλεγμα παίζει το ρόλο του φαντασιακού ερωτικού αντικειμένου και η ύπαρξη του πατέρα προβάλλει ως εμπόδιο στην αποκλειστική κατοχή και αγάπη της μητέρας και γίνεται αντιληπτός ως αντίζηλος. Κατά τον Freud ο άνθρωπος είναι “αμφιφυλικός”. Την άποψη αυτή την βασίζει στο γεγονός ότι το αγόρι στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα πέρα από τον πόθο της αιμομιξίας και την επιθυμία θανάτου του πατέρα, συγχρόνως νιώθει και μια τρυφερότητα για το πατέρα και ένα αντίστοιχο μίσος

³ Στοματική (0-1½ ετών): πηγή απόλαυσης είναι το μητρικό στήθος και η ερωτογόνος ζώνη περιλαμβάνει το στόμα, τα χείλη και τη γλώσσα.

Πρωκτική (μέχρι το 3^ο έτος περίπου): η σεξουαλική ευχαρίστηση μετατοπίζεται από το στόμα στον πρωκτό, καθώς το παιδί μαθαίνει να ελέγχει τις εκκρίσεις του και νιώθει υπερήφανο για την ικανότητά του να κάνει κάτι μόνο του.

Φαλλική (2½ με 3-5 με 6 ετών): συνδέεται με τη “λύση του οιδιπόδειου συμπλέγματος”, πάνω στην οποία βασίζεται κι η συγκρότηση του “Υπερεγώ”, δηλαδή της συνείδησης.

για τη μητέρα. Η αιτία για τη λύση του οιδιπόδειου συμπλέγματος είναι ο “φόβος του ευνοχισμού” και στα δύο φύλα, τα οποία αρχικά κατείχαν ένα μόνο όργανο, το φαλλό. Όταν το αγόρι παρατηρεί το κορίτσι πιστεύει ότι είναι ευνοχισμένο, διότι έπαιξε και εκείνο με το φαλλό. Για να αποφύγει το αγόρι τον ευνοχισμό υπερβαίνει τον φόβο, οδηγώντας το ναρκισσιστικό του ενδιαφέρον σε σύγκρουση με τις λιμπιντικές του επιθυμίες του για το γονιό και, μετατρέποντας τον έρωτα σε ναρκισσιστικό, εγκαταλείπει το ερωτικό αντικείμενο, απωθεί στο ασυνείδητο τις σεξουαλικές επιθυμίες και σώζει έτσι την ατομική του ακεραιότητα. Κατά τη διαδικασία λύσης του οιδιπόδειου συμπλέγματος, το παιδί καταφέρνει να αποχωριστεί τη μάνα μέσω της ταύτισης με τη γονεϊκή αυθεντία. Δηλαδή, ο πατέρας, που ενσαρκώνει την απαγόρευση, το φόβο και τις κοινωνικές επιταγές, εσωτερικεύεται και αποτελεί το βασικό πυρήνα σχηματισμού της συνείδησης (Νοβα-Καλτσούνη, 1998).

Στην περίπτωση του κοριτσιού, το οιδιπόδειο σύμπλεγμα λέγεται και “σύμπλεγμα της Ηλέκτρας”. Το κορίτσι στην προσπάθειά του να προσελκύσει το ερωτικό ενδιαφέρον του πατέρα χρησιμοποιεί τα μέσα που θα χρησιμοποιήσει και αργότερα ως γυναίκα για την επίτευξη παρόμοιων στόχων, δηλαδή τη “γυναικεία κοκεταρία”. Το κορίτσι αντιμετωπίζει το φόβο του ευνοχισμού, μεταλλάσσοντάς τον σε “φθόνο πέους” και αυτό ακριβώς το στοιχείο είναι το αποφασιστικό σημείο στη συγκρότηση της ταυτότητας του φύλου που διαδραματίζεται στο φαλλικό στάδιο. Στο κορίτσι “η ανατομία είναι το πεπρωμένο”. Το κορίτσι πιστεύοντας ότι ήταν ήδη ευνοχισμένο στο παρελθόν το αποδέχεται σαν μια τετελεσμένη πραγματικότητα και δεν προσπαθεί να τον υπερβεί, όπως το αγόρι, με αποτέλεσμα να μην συγκροτεί όλα εκείνα τα στοιχεία που οπλίζουν το αγόρι με ένα ισχυρό Υπερεγώ. Με άλλα λόγια, το κορίτσι δεν έχει καταφέρει να εσωτερικεύσει τις κοινωνικές επιταγές και απαγορεύσεις, δηλαδή τα στοιχεία του πολιτισμού, με αποτέλεσμα να μην είναι σε θέση να αποκτήσει τη δύναμη και την ανεξαρτησία που προσδίδει η εσωτερικεύση του πολιτισμικού συστήματος, οι αρχές της οποίας βρίσκονται στη λύση του οιδιπόδειου. Το κορίτσι, κατά τον Freud, λύνει εν μέρει -ατελώς- αργότερα το οιδιπόδειο σύμπλεγμα σε αντίθεση με το αγόρι (Κρανακάκη, 1988).

Στον “πατέρα της ψυχανάλυσης”, ο οποίος δέχεται ότι δεν είναι μόνο οι βιολογικοί/ ανατομικοί παράγοντες αυτοί που προσδιορίζουν την ανάπτυξη της προσωπικότητας, αλλά κοινωνικές επιρροές παίζουν ρόλο σε αυτή την διαδικασία. Ωστόσο, φαίνεται καθαρά το προβάδισμα που δίνει ο ίδιος καθώς θεωρεί ότι ο βιολογικός παράγοντας παίζει το ρόλο του “δομικού υπόβαθρου”, ενώ ταυτόχρονα ο ρόλος της διαπαιδαγώγησης και των πολιτισμικών επιρροών απουσιάζουν από τις αναλύσεις του.

Η ψυχαναλυτική τοποθέτηση αποτελεί τη βάση, στην οποία η εξελικτική προσέγγιση στηρίζει τις απόψεις της για τη βιολογική ανάπτυξη των φύλων, που στην προέκτασή της υποστηρίζει τη βιολογικά προσδιορισμένη μητρική λειτουργία. Κατά συνέπεια, εκούσια υιοθετεί και μια διαφορετική σεξουαλική συμπεριφορά που πηγάζει από την ευθύνη της

μητρότητας, αλλά και από μια διαφορετική -σε σχέση με τον άνδρα- ηθική, η ωρίμανση της οποίας δεν έχει φτάσει τα επίπεδα ωρίμανσής της ηθικής των ανδρών. Επίσης, αποδίδει και στη διαφορετική νευροφυσιολογία του εγκεφάλου τη διαφορετική σεξουαλική συμπεριφορά των φύλων.

Τέλος, αξίζει να αναφερθούμε στο σημείο αυτό και στις σχετικές με το θέμα που εξετάζουμε απόψεις του Jung, μαθητή και συνεργάτη του Freud και ιδρυτή της Αναλυτικής Ψυχολογίας. Το όνομα του Jung είναι συνδεδεμένο με τα λεγόμενα “αρχέτυπα”, εκ των οποίων συχνότερα αναφέρει τον “εαυτό”, την “σκιά”, το “animus” και το “anima”, τα οποία παραπέμπουν στη σφαίρα του “συλλογικού ασυνειδήτου”, που οφείλει την ύπαρξή του στην κληρονομικότητα. Ως κεντρικό σημείο της προσωπικότητας ο Jung τοποθετεί τον “εαυτό”. Επίσης, αναφέρει ότι στα έγκατα της ψυχής της γυναίκας υπάρχει μια ανδρική μορφή ως αρχέτυπο “animus”, το οποίο αντιπροσωπεύει το “πατρικόλογο”, το πνεύμα, στον δε άνδρα το αρχέτυπο “anima”, που αντιπροσωπεύει την ίδια τη ζωή, τον έρωτα, κάθε συναισθηματική σχέση. Αυτός ο συμπληρωματικός χαρακτήρας στο ψυχικό κομμάτι αφορά επίσης και το σεξουαλικό. Μια πολύ θηλυκή γυναίκα έχει μια ανδρική ψυχή και ένας πολύ αρρενωπός άνδρας μια γυναικεία ψυχή, καθώς, σύμφωνα με τον Jung στην ανθρώπινη ψυχή συνυπάρχουν κι οι δύο τάσεις: αρσενική και θηλυκή. Ψυχική ολοκλήρωση υπάρχει μόνο όταν το συμπληρωματικό και αντίθετο κομμάτι της ψυχής, το “anima” ή το “animus”, ενταχθούν στο συνειδητό (ταύτιση).

1.3.3 Ψυχοκοινωνική άποψη του Erickson Eric

Η ψυχοκοινωνική ανάπτυξη της προσωπικότητας με βάση τη προσέγγιση του Erickson αποτελεί μια πρώτη προσπάθεια συγκερασμού μεταξύ της ψυχοδυναμικής και της κοινωνιολογικής τοποθέτησης. Ο Erickson (1990) διακρίνει οκτώ φάσεις στη διαδικασία ψυχοκοινωνικής εξέλιξης του ατόμου, αντίστοιχες των σταδίων ψυχοσεξουαλικής ωρίμανσης του Freud, από τις οποίες θεωρεί την πέμπτη φάση (εφηβεία) ως ιδιαίτερα σημαντική, καθώς χαρακτηρίζεται από το “στοιχείο της ατομικότητας” -συγκρότηση της ταυτότητας.

Η πρώτη φάση που αντιστοιχεί στο στοματικό στάδιο του Freud, αφορά την ανάπτυξη της “βασικής εμπιστοσύνης”. Η ποιότητα και η ποσότητα της ειδικής σχέσης που το παιδί έχει αναπτύξει με την μητέρα του -μέσα από τη συνέπεια και τη σταθερότητα των πράξεων της μητέρας ως “τροφοδότη” και από την εξασφάλιση της απαιτούμενης και παρεχόμενης τροφής και αγάπης, αλλά και μέσα από την εμπιστοσύνη που αναπτύσσει το παιδί στα πλαίσια αυτά προς τον εαυτό του και τον έλεγχο των ορμών του-, καθορίζει αντίστοιχα την ποιότητα και τη ποσότητα του αισθήματος εμπιστοσύνης που αναπτύσσει το άτομο.

Η δεύτερη φάση που αντιστοιχεί στο πρωκτικό στάδιο του Freud, αφορά την ανάπτυξη της “αυτονομίας”, μέσα από τον έλεγχο των απεκκριτικών λειτουργιών. Στη φάση αυτή το περιβάλλον του παιδιού πρέπει να το ενθαρρύνει να αποκτήσει την εμπειρία της αυτονομίας

και της ελεύθερης επιλογής, προστατεύοντάς το από τις χωρίς νόημα και αυθαίρετες “εμπειρίες της ντροπής” και της “πρώιμης αμφιβολίας”, που μπορούν να το οδηγήσουν στην “υποκρισία” ή την “προκλητική αδιαντροπιά”. Επίσης, και από μια αυστηρή αγωγή καθαριότητας που μπορεί να σταθεί τροχοπέδη στον αγώνα του για αυτονομία, καταλήγοντας στη συγκρότηση μιας ψυχαναγκαστικής προσωπικότητας.

Στην τρίτη φάση, που αντιστοιχεί στο φαλλικό στάδιο του Freud, το παιδί έχοντας αναπτύξει ήδη από το προηγούμενο στάδιο την αίσθηση ότι αποτελεί ένα “εγώ”, προσπαθεί να το μορφοποιήσει ακόμα περισσότερο, διοχετεύοντας την ενέργειά του και αναπτύσσοντας πρωτοβουλίες για κατάκτηση. Στο αγόρι η έμφαση παραμένει σε “εισχωρητικούς” τρόπους, στο κορίτσι στρέφεται σε τρόπους “σύλληψης” με τις πιο επιθετικές μορφές της απόστασης ή με την ηπιότερη μορφή της ελκυστικότητας και της στοργής. Την εισχώρηση αυτή ο Erickson την εννοεί όχι απλώς ως σεξουαλική εισχώρηση, αλλά ως εισχώρηση στη γνώση. Στη φάση αυτή οι γονείς οφείλουν να είναι προσεκτικοί με τον έλεγχο και την κριτική που ασκούν στις πράξεις του παιδιού, διαφορετικά υπάρχει ο κίνδυνος να καταστεί η συνείδηση του παιδιού “αδυσώπητη” κάνοντας το παιδί να νιώθει ένοχο για οποιαδήποτε σκέψη του.

Η τέταρτη φάση που αντιστοιχεί στο λανθάνον στάδιο του Freud, αφορά την ανάπτυξη ενός αισθήματος επάρκειας, μέσα από την αφοσίωση του παιδιού στο διδακτικό έργο, την εργατικότητα, όπου το παιδί είναι έτοιμο και απερίσπαστο για τις απαιτήσεις της σχολικής πραγματικότητας. Μέσα από την σχολική ζωή το παιδί οικειοποιείται τον πολιτισμό της κοινωνίας του και αποκτά τις γνώσεις και τις δεξιότητες που είναι απαραίτητες για να ενταχθεί σε μεγαλύτερες κοινωνικές ομάδες. Η ευθύνη της εκπαιδευτικής κοινότητας είναι μεγάλη, καθώς οφείλει να προστατεύσει το παιδί από αισθήματα ανεπάρκειας και μειονεξίας.

Η πέμπτη φάση, όπως και στον Freud, αφορά την εφηβεία και αποτελεί στη θεωρία του Erickson το σημαντικότερο στάδιο στην ψυχοκοινωνική ωρίμανση του παιδιού, καθώς σηματοδοτεί το τέλος της παιδικής ηλικίας και τη μετάβαση στην ενήλικη πραγματικότητα. Βασικό χαρακτηριστικό της φάσης της εφηβείας αποτελεί η συγκρότηση της ταυτότητας που για τον Erickson δεν σημαίνει το άθροισμα εμπειριών και ταυτίσεων προηγούμενων σταδίων, αλλά ένα σύνολο επεξεργασμένων βιωμάτων. Οι νέοι προσπαθούν να συγκροτήσουν τη ταυτότητά τους μέσα από: α) μια διαδικασία σύγκρισης των όσων οι ίδιοι αισθάνονται, πως είναι σε σχέση με αυτό που μαρτυρούν οι άλλοι, πως το βλέπουν με τα ίδια τους τα μάτια σε αυτούς, και β) τη σύνδεση ρόλων και δεξιοτήτων που καλλιεργήθηκαν και αφομοιώθηκαν στα προηγούμενα στάδια με τα τρέχοντα επαγγελματικά πρότυπα. Στη φάση αυτή, ακόμη κι ένας ερωτικός σύντροφος διαδραματίζει το ρόλο του καθρέφτη, με στόχο τον προσδιορισμό της ταυτότητας του εφήβου. Η αδυναμία για επιτυχημένη έκβαση του σταδίου αυτού μπορεί να οδηγήσει το άτομο στη κατάσταση της “σύγχυσης ταυτότητας”, όπου το άτομο δυσκολεύεται να ακολουθήσει μια ξεκάθαρη σταδιοδρομία και πορεία στη ζωή του.

Η έκτη φάση που αντιστοιχεί στην ενήλικη ζωή του ατόμου, αφορά την δυνατότητα για ανάπτυξη σχέσης και οικειότητας με το άλλο φύλο. Απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί η επιτυχής έκβαση της προηγούμενης φάσης. Σε αντίθετη περίπτωση, όταν το άτομο δεν έχει συγκροτήσει μια σταθερή ταυτότητα, κρατά αποστάσεις από τους άλλους, είτε λόγω προσωπικής ανασφάλειας είτε λόγω δειλίας με αποτέλεσμα να απομονώνεται σταδιακά.

Η έβδομη φάση αφορά την επιθυμία για απόκτηση της γονεϊκής ιδιότητας. Όταν αυτό δεν επιτυγχάνεται το άτομο παλινδρομεί σε προηγούμενες φάσεις ψυχοκοινωνικής εξέλιξης, μέσα στα πλαίσια ενός κλίματος στασιμότητας και υπερβολικής εκδήλωσης, αίσθηση αυτό-ενδιαφέροντος, εξαιτίας της εμφάνισης συναισθημάτων προσωπικής φτώχειας.

Η όγδοη φάση που ακολουθεί της ομαλής μετάβασης όλων των υπολοίπων φάσεων, οδηγεί στη διαμόρφωση ενός “ακέραιου εγώ”. Κατά τον Erickson, *«ακέραιος είναι αυτός που με κάποιο τρόπο έχει φροντίσει για πράγματα και ανθρώπους και έχει προσαρμοστεί στους θριάμβους και τις απογοητεύσεις, που είναι συναφείς με την ύπαρξη»*. Όταν απουσιάζει η ακεραιότητα, το άτομο, γνωρίζοντας πως ο χρόνος δεν επαρκεί για να ξεκινήσει απ’ την αρχή, κυριεύεται από το φόβο του θανάτου και οδηγείται σε απόγνωση και αποστροφή (Μάνος, 1997).

Για τον Erickson (1990) η συγκρότηση της ταυτότητας ακολουθεί διαφορετική πορεία, όσο αφορά τα δύο φύλα. Το αγόρι στην εφηβεία εστιάζει το ενδιαφέρον του στον αγώνα για την κατάκτηση της ανεξαρτησίας και κατ’ επέκταση την αυτονομίας του, μέσω της απόκτησης των απαραίτητων δεξιοτήτων για την επιβίωση στην κοινωνικοοικονομική ανταγωνιστική πραγματικότητα. Από την άλλη πλευρά, το κορίτσι προσπαθεί να γίνει ελκυστικό στον άνδρα, ο οποίος θα του καλύψει τον “παραγωγικό εσωτερικό χώρο” και με τη βοήθεια της κοινωνικής θέσης του θα αποκτήσει οντότητα. Ο Erickson εισάγει την έννοια της “αίσθησης κενού” που τη συνδέει με τη γυναίκα και στην οποία βασίζει τη διαφοροποίηση της συμπεριφοράς των φύλων, όπως ακριβώς έκανε ο Freud με την έννοια του “φθόνου του πέους”. Η “αίσθηση του κενού” αφορά μια αίσθηση που καταλαμβάνει τη γυναίκα εξαιτίας του “παραγωγικού χώρου” συνοδεύοντας μαζί της τον φόβο και τη μοναξιά.

1.3.4 Γνωστική θεώρηση της ανάπτυξης

Ο Kohlberg (1958), κύριος εκφραστής της γνωστικής προσέγγισης, θεωρεί τη ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη του “εγώ” ως μια καθαρά γνωστική λειτουργία και την αποδεσμεύει τόσο από την ψυχαναλυτική διαδικασία, όσο και από τις συμπεριφορικές θεωρήσεις της κοινωνικής μάθησης. Η θεωρία που διατύπωσε αφορά την ηθική ωρίμανση του ατόμου, η οποία ολοκληρώνεται σε μια πορεία έξι σταδίων. Με τη σταδιακή ωρίμανση του ατόμου και τη γνωστική διαφοροποίηση, κατά τον ίδιο, καθίσταται και η ηθική κρίση περισσότερο ευέλικτη, ενώ οι κανόνες γίνονται αντιληπτοί ως μεταβαλλόμενοι και συνδεδεμένοι με την κατάσταση. Το ερευνητικό έργο του Kohlberg βασίστηκε πάνω στις

απόψεις του Piaget⁴, σύμφωνα με τον οποίο «η ανάπτυξη της ηθικής είναι συνδεδεμένη με άλλες περισσότερο γενικές γνωστικές ικανότητες». Η δε εξέλιξη της προσωπικότητας εκλαμβάνεται ως «μια συστηματική διαδικασία ανάπτυξης της ικανότητας για σταδιακή προσαρμογή στο περιβάλλον, όπου κάτω από αυτήν την οπτική, η γνωστική ανάπτυξη και η ανάπτυξη της νοημοσύνης εμφανίζονται ως μια κατάσταση ισορροπίας προς την οποία τείνουν οι αφομοιωτικές και συμμορφωτικές ανταλλαγές ανάμεσα στον οργανισμό και το περιβάλλον». Πρόκειται, όπως επεξηγεί χαρακτηριστικά ο Μάνος (1997) για «έναν συνεχή διάλογο του ατόμου με τον κόσμο του».

Κάθε ένα στάδιο ηθικής ωρίμανσης χαρακτηρίζεται από μια διαφορετική διάσταση ηθικής κρίσης⁵:

Στο 1^ο στάδιο η αρχή που επικρατεί στη συμπεριφορά του παιδιού είναι η αποφυγή της τιμωρίας με κάθε τρόπο. Το επίπεδο ηθικής ωρίμανσης του παιδιού στο στάδιο της “προ-λογικής σκέψης” (Piaget) γίνεται κατανοητό ως μια κατάσταση, όπου είναι “δίκαιο” ότι συμφέρει την ομάδα (καθώς τα συμφέροντα της ομάδας προηγούνται των ατομικών προσωπικών), η δε συμμόρφωση στους κανόνες γίνεται με στόχο την αποφυγή της τιμωρίας. Με άλλα λόγια, η υπακοή γίνεται χάριν της υπακοής και οι κανόνες γίνονται σεβαστοί ως έχουν. Οι δε πράξεις αξιολογούνται και κρίνονται με βάση τις συνέπειες που αυτές έχουν για το υποκείμενο και όχι από τις προθέσεις ή τους σκοπούς του. Η πρόθεση είναι για τα παιδιά της προ-λογικής ηλικίας κάτι που δεν μπορούν να κρίνουν διότι είναι σε θέση να παρατηρούν μόνο τις επιφανειακές εκφάνσεις των πράξεων.

Στο 2^ο στάδιο η ηθική κρίση είναι προσανατολισμένη στο σκοπό. Οι πράξεις αξιολογούνται πλέον με βάση το σκοπό που καλούνται να υπηρετήσουν. Η γνωστική ανάπτυξη του παιδιού σε αυτή τη φάση του επιτρέπει να μεταφέρεται στο ρόλο του άλλου προσώπου και να αντιλαμβάνεται από πού πηγάζει η συμπεριφορά του, ώστε να μπορεί να την κρίνει. Αυτό είναι σημαντικό διότι με τον τρόπο αυτό θα είναι σε θέση να καταλαβαίνει τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των άλλων, ώστε να μπορεί να τα λαβαίνει υπόψιν όταν επιθυμεί να ικανοποιήσει τα δικά του ενδιαφέροντα και τις δικές του ανάγκες. Το “δίκαιο” είναι μια ανταλλαγή σε συμφωνία με τους άλλους, από την οποία θα προκύψει όφελος. Και

⁴ Τα τέσσερα στάδια ανάπτυξης της νοημοσύνης, κατά τον Piaget, είναι τα εξής:

- Προγλωσσικό, αισθητικο-κινητικό στάδιο → 0-2 ετών
- Αναπαραστασιακό ή προ των λογικών διεργασιών στάδιο → 2-7 ετών
- Στάδιο των συγκεκριμένων λογικών διεργασιών → 7-12 ετών
- Στάδιο των τυπικών λογικών διεργασιών → 12-18 ετών (Πηγή: Μάνος, 1997)

⁵ Kohlberg, L. & Kramer, R. (1969). Continuities and Discontinuities in Child and Adult Moral Development. *Human Development*, 12. και Kohlberg, L. (1958). *Development of Modes of Moral Thinking and Choice in the Years Ten to Sixteen*. University of Chicago.

ότι είναι δίκαιο είναι και το σωστό. Συνεπώς, η συμμόρφωση στους κανόνες εκλαμβάνεται ως το αποτέλεσμα μιας σχέσης αμοιβαιότητας με τους άλλους από όπου θα έχει “λαμβάνειν”.

Στο 3^ο στάδιο η βάση πάνω στην οποία μια ενέργεια γίνεται αντιληπτή ως ηθική είναι ο βαθμός που η ενέργεια αυτή είναι ικανή να διατηρήσει την αποδοχή και την αναγνώριση του κοινωνικού περιβάλλοντος. Με άλλα λόγια, η ηθική κρίση είναι προσανατολισμένη στις διαπροσωπικές σχέσεις και οι πράξεις είναι προσανατολισμένες στην ανταπόκριση των προσδοκιών των άλλων, σε αυτά δηλαδή που περιμένουν οι άλλοι από τον κάτοχο συγκεκριμένων κοινωνικών ρόλων, π.χ. ρόλο γονέα, συζύγου. Σε αυτή τη φάση η πρόθεση είναι κάτι που το άτομο είναι σε θέση να κρίνει και είναι σημαντικό για αυτό να είναι ένας “καλός άνθρωπος” που φροντίζει για τους άλλους, έχει καλές προθέσεις και οι σχέσεις του διακατέχονται από εμπιστοσύνη, σεβασμό, αφοσίωση και ευγνωμοσύνη. Η συμπεριφορά του ατόμου σε αυτή τη φάση καθοδηγείται από τον “χρυσό κανόνα”, καθώς τα ατομικά συμφέροντα και επιδιώξεις συνδέονται με εκείνα της ομάδας, μοιράζοντας με τα μέλη της προσδοκίες και συναισθήματα. Το στάδιο αυτό θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως “επιβολή της αμοιβαίας ανταλλαγής ρόλων”.

Στο 4^ο στάδιο η δυνατότητα μετάθεσης στο ρόλο του άλλου που συνδέεται με το 3^ο στάδιο αντικαθίσταται από τη δυνατότητα μετάθεσης στο ρόλο της κοινωνίας ή της κοινωνικής ομάδας. Η συμμόρφωση με τους κανόνες αποσκοπεί στη στήριξη των θεσμών -σωστό και δίκαιο είναι ότι επενεργεί θετικά στη λειτουργία των θεσμών, της ομάδας, της κοινωνίας-, και οι προσωπικές σχέσεις δεν αναγνωρίζονται αυτόνομα, αλλά αξιολογούνται ανάλογα με την κοινωνική τους σημασία. Στο στάδιο αυτό εμφανίζεται και η “ιδεολογία”, η οποία αφορά ένα εννοιολογικό σύστημα κοινωνικά/ομαδικά προσανατολισμένο. Το δίκαιο είναι ταυτόσημο με τους κανόνες που ορίζει η ομάδα, τις συνήθειες, την παράδοση, τις ηθικές αξίες.

Στο 5^ο στάδιο το άτομο είναι σε θέση να καταλάβει ότι οι άνθρωποι έχουν διαφορετικές αξίες, απόψεις και κανόνες συμμόρφωσης ανάλογα με τις ομάδες στις οποίες ανήκουν. Ορισμένες αξίες, βέβαια, όπως η ελευθερία και η ζωή, έχουν οικουμενικό και απόλυτο χαρακτήρα. Το άτομο στη φάση αυτή τηρεί τους κανόνες παρά τη σχετικότητά τους διότι αναγνωρίζει την λειτουργική αξία τους στη ρύθμιση της κοινωνικής συμβίωσης, συνεργασίας και δικαιοσύνης, ενώ είναι σε θέση να διακρίνει την ύπαρξη και αντιφάσεων μεταξύ νομικών κανόνων και ηθικής που καθιστά δύσκολη την συμφιλίωσή τους. Οι κανόνες με άλλα λόγια, στο στάδιο αυτό παίζουν το ρόλο ενός “δεσμευτικού κοινωνικού συμβολαίου”, όπου η ηθική κρίση είναι προσανατολισμένη στη διασφάλιση των δικαιωμάτων όλων.

Στο 6^ο στάδιο της ηθικής ωρίμανσης του ατόμου οι κανόνες και οι κοινωνικές δεσμεύσεις υποτάσσονται σε πανανθρώπινες (οικουμενικές) ηθικές αξίες και αρχές, τις οποίες το άτομο υποστηρίζει ακόμα και όταν υπάρχει σύγκρουση μεταξύ αυτών και των νόμων, δεν τις υιοθετεί απλά αλλά νιώθει προσωπική ευθύνη απέναντι στα πιστεύω του. Οι οικουμενικές

αυτές αρχές αφορούν τις αντιλήψεις “περί κοινωνικής δικαιοσύνης” (σεβασμός της αξιοπρέπειας του ατόμου και ισότητα των δικαιωμάτων του σε σχέση με τους άλλους).

Συμπερασματικά, στα τελευταία ανώτερα στάδια ηθικής ανάπτυξης το άτομο διαθέτει το ανάλογο επίπεδο γνωσιακής ανάπτυξης που το καθιστούν ικανό να κατανοεί τη φύση του νομικού συστήματος και του κοινωνικού συμβολαίου που αφορούν το σεβασμό των δικαιωμάτων των άλλων και να γνωρίζει την συχνά υπαρκτή σύγκρουση με τις κοινωνικές αρχές, η οποία διευθύνεται με τη βοήθεια της συνειδησης στη βάση της “λογικής δομής”.

Είναι σημαντικό στο σημείο αυτό να αναφερθούν οι απόψεις του Kohlberg σχετικά με τη συγκρότηση της ταυτότητας του φύλου. Σύμφωνα με αυτές το παιδί μέχρι την ηλικία 4 ετών δε γνωρίζει με βεβαιότητα το φύλο του καθώς δεν έχει ακόμη σαφή εικόνα για το σώμα του. Κατά τον ίδιο, ως “φόβος του ευνουχισμού” θα μπορούσε να εκληφθεί αυτή η “φυλετική ασάφεια”. Στην πορεία το παιδί ταυτίζεται με το φύλο του και υιοθετεί πρότυπα συμπεριφοράς. Μέχρι το 7^ο έτος της ηλικίας η διαδικασία αυτή έχει ήδη ολοκληρωθεί και το παιδί γνωρίζει ακόμα και το βαθμό “κοινωνικού γόητρου” που το κάθε φύλο απολαμβάνει. Το αγόρι γνωρίζει ότι η θέση του είναι συνδεδεμένη με τον κοινωνικό-δημόσιο χώρο, κατέχοντας θέσεις που του προσδίδουν μεγαλύτερο κοινωνικό γόητρο από εκείνο του κοριτσιού που η θέση του είναι συνδεδεμένη με τη φροντίδα για τους άλλους και γενικότερα με λειτουργίες εντός οικιακού/ιδιωτικού χώρου. Μάλιστα, η υιοθέτηση αγορίστικων παιχνιδιών και συμπεριφορών από τα κορίτσια συχνά ενισχύουν το γυναικείο ρόλο και σηματοδοτούν τον τρόπο με τον οποίο ορίζουν την θηλυκότητά τους μέσα από την παραδοχή και την έγκριση του αρσενικού (Ιγγλέση, 1997).

Σχετικά με την ηθική ωρίμανση των γυναικών, ο Kohlberg θεωρεί ότι οι γυναίκες δεν καταφέρνουν να ολοκληρώσουν τη διαδικασία, ούτε και να φτάσουν στα ανώτερα επίπεδα ηθικής κρίσης (4^ο, 5^ο, 6^ο), καθώς παραμένουν καθηλωμένες στο 3^ο στάδιο ηθικής ωρίμανσης που είναι προσανατολισμένο στις διαπροσωπικές σχέσεις και το δίκαιο ισοδυναμεί με βοήθεια και φροντίδα για τους άλλους.

Κατά τους Kohlberg και Kramer (1969), εάν η γυναίκα κατορθώσει να αποδεσμευτεί από τον παραδοσιακό χώρο του σπιτιού θα κατορθώσει να φτάσει στα ανώτερα στάδια ηθικής ανάπτυξης, όπου οι προσωπικές σχέσεις υποτάσσονται στους κανόνες και οι κανόνες σε πανανθρώπινες ηθικές αρχές και αξίες. Το δικαίωμα του ανθρώπου να πράττει ό,τι τον ικανοποιεί, χωρίς να καταλύει τα δικαιώματα των άλλων, αντιπροσωπεύει ένα επίπεδο ηθικής ωρίμανσης, όπου τα δικαιώματα του ανθρώπου τοποθετούνται υπεράνω των κοινωνικών κανόνων. Οι ίδιοι αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι μελετώντας ακόμα και τα παιχνίδια των κοριτσιών μπορεί κάποιος να καταλάβει την καθήλωση του κοριτσιού στο 3^ο στάδιο. Τα κορίτσια κάνουν ζαβολιές κι αν τσακωθούν δεν ξαναμιλούνται μεταξύ τους σε αντίθεση με τα αγόρια που τα “ξαναβρίσκουν”, γεγονός που τα καθιστά πιο προετοιμασμένα για τον αγώνα της μετέπειτα ζωής τους (Νόβα-Καλτσούνη, 1998).

1.3.5 Φεμινιστικές θεωρητικές προσεγγίσεις

Η Hollingworth στις αρχές του προηγούμενου αιώνα αναπτύσσει μια κριτική για τις κοινωνικές δυνάμεις που πιέζουν τις γυναίκες να γίνουν μητέρες, δηλαδή μια κατάσταση “υποχρεωτικής μητρότητας”, που έχει καθιερωθεί ως “motherhood mandate”. Κατά τον ίδιο τρόπο, απορρίπτει την επικρατούσα ως τότε άποψη της “variability thesis”, δηλαδή της “θέσης διαφοροποίησης” που υποστήριζε ότι οι άνδρες έχουν ένα φάσμα γνωστικών ικανοτήτων ευρύτερο από το αντίστοιχο των γυναικών (Σκόδρα, 1998). Σημειώνεται δε, ότι το 1926 η Karen Horney από την ομάδα του Freud αναφέρει ότι «οι ψυχαναλυτικές θεωρίες εξελίχθηκαν και διατυπώθηκαν μέσα από την οπτική των ανδρών» (Σκόδρα, 1998). Η δε Freudman (1963) θεωρούσε ότι «ο Freud ήταν προδιατεθειμένος εναντίον των γυναικών καθώς μέσα από μια βιολογική βάση τις τοποθετούσε σε “μοίρα” κατώτερη από αυτήν των ανδρών». Τόνισε μάλιστα την «ανάγκη να “δούμε” τα φύλα ισότιμα τόσο σε θέση όσο και σε αξία».

Πηγαίνοντας ένα βήμα παραπέρα, η Kramen το 1969 κάνει λόγο για ερευνητικές προσπάθειες που παραγνωρίζουν παντελώς την ύπαρξη των γυναικών (Σκόδρα, 1998).

Λίγα χρόνια αργότερα, το 1972, ο Oakley υποστηρίζει την ύπαρξη «πολλών ενδείξεων με βάση τις οποίες η γυναικεία προσωπικότητα αναπτύσσεται και επηρεάζεται και από τις κοινωνικές συνθήκες, δηλαδή δε διαμορφώνεται μόνο βάσει της επίδρασης εσωτερικών, βιολογικών παραγόντων».

Εν συνεχεία κάνουν την εμφάνισή τους επιστημονικά περιοδικά που ασχολούνται με ζητήματα που αφορούν τα φύλα και τις μεταξύ τους σχέσεις τους (π.χ. sex roles), γεγονός που συνέβαλε ιδιαίτερος στη διεξοδικότερη μελέτη του θέματος (Martin, 1978 στο Σκόδρα, 1998).

Το 1978 ο Lewontin στο ομώνυμο έργο του κάνει λόγο για “πλάνη του βιολογικού ντετερμινισμού” που έδωσε κάλυψη σε όλες τις μορφές κοινωνικής ανισότητας και ρατσισμού. Το ίδιο έτος κάνει την εμφάνισή του η κοινωνιοβιολογία, ως νέος βιολογικός ντετερμινισμός (Κούβελας, 1978).

Βασικοί “σταθμοί” για τις φεμινιστικές προσεγγίσεις υπήρξαν οι απόψεις των: α) Simone De Beauvoir, η οποία άσκησε κριτική στο έργο του Freud, β) Carol Gilligan, που μίλησε “περί γυναικείας ηθικής” ασκώντας κριτική στον Kohlberg, τον Piaget και τον Freud, και γ) Nancy Chodorow “περί αναπαραγωγής της μητρότητας”. Πιο συγκεκριμένα:

✱

Η Simone De Beauvoir (1979) στο έργο της “το δεύτερο φύλο” ασκεί έντονη κριτική στις ψυχαναλυτικές θεωρίες. Συγκεκριμένα κάνει λόγο για “φθόνο των προνομίων” που συμβολίζει το πέος, σε αντιδιαστολή με τις απόψεις του Freud. Επίσης, θεωρεί ότι η ανατροφή των κοριτσιών συνίσταται σε μια ατελείωτη σειρά από στερήσεις και καταπιέσεις που έχουν στόχο την “αφαίρεση της υποκειμενικότητάς” τους. Μάλιστα, πιστεύει ότι το αγόρι μέσα από την ανατροφή και την κοινωνικοποίηση, από μικρό ενισχύεται στην

κατεύθυνση του αυτοκαθορισμού, της αυτονόμησης και της αυτολοκλήρωσης. Αντίθετα, το κορίτσι παραμένει αιχμάλωτο μιας διαρκούς “εσωτερικής σύγκρουσης” του εαυτού ως “αυτόνομη ύπαρξη” και του εαυτού ως “αντικείμενο ετεροκαθοριζόμενο”.

Η μητριαρχία, όπως την είδε ο Bachofen δεν είναι παρά ένας μύθος, του οποίου όμως οι πτυχές αποκαλύπτουν, κατά την Beauvoir, μια μεγάλη αληθεια: Η θέση της γυναίκας στην κοινωνία είναι εκείνη που της παραχωρούν οι άνδρες. Μάλιστα, θεωρεί ότι από τα πρώτα στάδια της ανθρώπινης ιστορίας η βιολογική υπεροχή του αρσενικού είχε ως αποτέλεσμα την επιβολή της κυριαρχίας του -προνόμιο που ποτέ δεν έχασε το κυρίαρχο φύλο, απλά “εκχώρησε” ένα μέρος της ανεξάρτητης ύπαρξής του στη φύση και στη γυναίκα μέχρι τη στιγμή που το ξαναπήρε πίσω. Το πότε έγινε αυτή η μετάβαση από την κοινοκτημοσύνη στην ατομική ιδιοκτησία που αποτελεί τη βάση για τη μετάβαση από τη μητριαρχία στην πατριαρχία δεν αποσαφηνίζεται πλήρως στις θέσεις του Engels, κατά την Beauvoir. Τέλος, υπάρχει κι η άποψη ότι η ανδρική κοινωνία ήταν αυτή που άνοιξε τις πύλες της παραγωγής στις γυναίκες όταν τις χρειάστηκε και πως σε τελευταία ανάλυση ήταν πάλι άνδρες αυτοί που υποκίνησαν το φεμινιστικό κίνημα (Λεκατσάς, 1970)

Η γυναίκα, όπως δηλώνει η De Beauvoir (1979) «*γίνεται δεν γεννιέται*». Αναφορικά με τη συγκρότηση της ταυτότητας αυτού του “Άλλου”, λέει χαρακτηριστικά ότι το κορίτσι περιποιείται την κούκλα, όπως θα ήθελε να το περιποιούνται εκείνο οι άλλοι και μέσα από αυτό το παιχνίδι μεταβάλλεται η ίδια σε κούκλα, ανακαλύπτει την έννοια του “ωραίου” και μαθαίνει ότι για να αρέσει πρέπει να είναι όμορφη, κάτι που γίνεται σκοπός της ζωής της. Η δε σχέση με τη μητέρα της κάθε άλλο παρά βοηθάει την κόρη να αντιμετωπίσει τον εαυτό της ως υποκείμενο. Αντιθέτως, αναπαράγει την κατάσταση, αφού η μάνα βλέπει σε αυτήν τον εαυτό της, αλλά ταυτόχρονα και πρόσωπο πάνω στο οποίο θα “ξεφορτωθεί” όλα τα δεινά της γυναικείας της μοίρας, παίρνοντας, μάλιστα, εκδίκηση για όλα αυτά. Για τους γονείς τελικός στόχος της αγωγής δεν είναι η προσωπική ανάπτυξη του κοριτσιού αλλά η “έντιμη σταδιοδρομία” του γάμου που το απαλάσσει από τη συμμετοχή του στην κοινωνική ζωή. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η γυναίκα μαθαίνει πως το σώμα της αποτελεί “κεφάλαιο προς εκμετάλλευση” ή δε ερωτική πράξη “υπηρεσία” (De Beauvoir, 1979).

✱

Η μελέτη της Carol Gilligan θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αντιπαράθεση με το έργο όλων όσων ασχολήθηκαν με το θέμα της συγκρότησης της γυναικείας ταυτότητας και της ηθικής της ωρίμανσης και ιδιαίτερα με εκείνο του Kohlberg, του οποίου η ίδια υπήρξε για πολλά χρόνια συνεργάτιδα. Μελετώντας τις γυναίκες, η Gilligan διαπιστώνει μια αντίληψη περί ηθικής πολύ διαφορετική από εκείνη των Freud, Piaget και Kohlberg, όπου οι γυναίκες παρουσιάζονται ως ατελείς, ανώριμες, με υστέρηση στην ηθική τους ωρίμανση, ανίκανες να υπερβούν την “ηθική της φροντίδας” (επικοινωνία, σχέση, καλοσύνη, προσφορά, ασφάλεια), την οποία οι άνδρες αποδέκτες της, ως ομάδα, έχουν την τάση να υποτιμούν (Miller, 1976).

Ακόμη, στη θεωρία του Erickson, φαίνεται στη γυναικεία εφηβεία να συγχωνεύονται τα τρία στάδια (συγκρότηση ταυτότητας, οικειότητα και γενεσιουργότητα) σε ένα, ως η ταυτότητά της να συγκροτείται παρά μόνο με την επιλογή συζύγου και τη γέννηση του παιδιού.

Το συμπέρασμα, στο οποίο κατάληξε η Gilligan (1982) είναι ότι ο διαφορετικός τρόπος που κάθε φύλο δομεί την ταυτότητά του προσδιορίζει και τη διαφορετική αντίληψή του περί ηθικής (ανδρική και γυναικεία). Στη φωνή των γυναικών εμπεριέχεται η αλήθεια μιας “ηθικής της συμμετοχής”, η σύνδεση μεταξύ σχέσης και ευθύνης, αλλά και οι απαρχές της επιθετικότητας όταν οι σχέσεις “ναυαγούν” (Gilligan, 1982, Pollak & Gilligan, 1982). Ζητούμενο, δηλαδή, σύμφωνα με τους Gilligan, Lyons και Harnmer (1990) στο άρθρο τους “*Making connections*” είναι «η αναζήτηση σύνδεσης του κόσμου των γυναικών με εκείνον των ανδρών, κόσμοι που είναι οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος». Στην κατεύθυνση αυτή η Gilligan (1982) προτείνει ένα διάλογο, ο οποίος θα βοηθήσει όχι μόνο στην καλύτερη κατανόηση των σχέσεων των δύο φύλων, αλλά θα δώσει μια σαφέστερη και περισσότερο αληθινή εικόνα της ηθικής ανάπτυξης του ανθρώπου, καθώς και της ανθρώπινης ύπαρξης στο σύνολό της.

✱

H Nancy Chodorow (1978), μέσα από το έργο της “η αναπαραγωγή της μητρότητας”, επιδιώκει την ανάδειξη του κεντρικού ρόλου της παραγωγής και της αναπαραγωγής της μητρικής λειτουργίας στην κοινωνική οργάνωση και την αναπαραγωγή της κοινωνικής ταυτότητας των φύλων, παρουσιάζοντας τον τρόπο που γύρω από την διαδικασία της μητρότητας εξυφαίνεται η κοινωνική διαίρεση της εργασίας σε δύο σφαίρες: τη δημόσια (ανδρική) και την ιδιωτική (γυναικεία).

Υποστηρίζει, λοιπόν, ότι η έννοια της μητρότητας, αφορά τη συναισθηματική φροντίδα για το παιδί και την κάλυψη όλων των αναγκών του. Ωστόσο, η ανατροφή του παιδιού είναι μια διαδικασία εντελώς διαφορετική από την εγκυμοσύνη και τη γέννηση -αποκλειστικές ιδιότητες της γυναίκας- και είναι αναγκαίο να διαχωριστεί. Για το λόγο αυτό, ασκεί έντονη κριτική στην άποψη του Freud ότι «ο γονεϊκός ρόλος (ανδρικός-γυναικείος) είναι βιολογικά προσδιορισμένος, υπόκειται στη λειτουργία των ενστίκτων και για αυτό είναι αμετάβλητος». Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι η “βιολογική μητέρα” δεν μπορεί να αποτελεί επιχείρημα πειστικό για την κατανομή της κοινωνικής εργασίας με βάση το φύλο ή για τη βιολογική προσδιορισμένη μητρική λειτουργία. Στο ίδιο πλαίσιο, παρατηρεί μια αδικαιολόγητη σύνδεση της μητρότητας με την ευθύνη και κάθε άλλη ανάγκη για φροντίδα μέσα στην οικογένεια -προς τους άνδρες, τα παιδιά, τους ηλικιωμένους, του σπιτιού- που σχετίζονται με την ανθρώπινη αδυναμία και πόνο. Με τον τρόπο αυτό επισημαίνει τη μητρική λειτουργία ως σημαντικό παράγοντα στη δόμηση της οικογένειας, τη σχέση μεταξύ των φύλων, την ιδεολογία της γυναίκας, την κατανομή της εργασίας στην κοινωνία με βάση το φύλο, την ανισότητα των φύλων μέσα και έξω από την οικογένεια.

Η ίδια πιστεύει ότι η διαδικασία συγκρότησης του “εγώ” του αγοριού/αυτοκαθορισμός, βιώνεται ως οριοθέτηση/διαχωρισμός από το πρώτο πρόσωπο αναφοράς (τη μητέρα) και σεξουαλικοποιείται, ορίζοντας ως αρσενική ταυτότητα “αυτό που δεν είναι θηλυκό”. Η τρυφερή σχέση με τη μητέρα, η ταύτιση κι η εξάρτηση από αυτήν είναι για το αγόρι συνώνυμα της θηλυκής ταυτότητας. Αυτή την εξατομίκευση που βιώνει το αγόρι, η οποία ενισχύεται από τη μητέρα και το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον που ενθαρρύνει τον “ανδρισμό” και την ανεξαρτησία του αγοριού, δεν ισχύει και για το κορίτσι, όπου ο “ψυχικός αποχωρισμός” δεν προωθείται από την μητέρα αλλά γίνεται στην καλύτερη περίπτωση αποδεκτός. Αντίθετα, η κόρη ζώντας με την μάνα μια έντονη συναισθηματική σχέση εσωτερικεύει τη μορφή της και ταυτίζεται μαζί της. Σε αυτές τις πρώτες σχέσεις με το αντικείμενο (μητέρα) και την ασυνείδητη σε μεγάλο βαθμό οργάνωση των φύλων θα χτίσει αργότερα η κοινωνικοποίηση τους ρόλους των φύλων και θα οδηγήσει το κορίτσι στην ανάληψη του “γυναικείου” ρόλου και της “μητρικής λειτουργίας”.

Συμπεραίνει, λοιπόν, ότι η μητρική λειτουργία αναπαράγεται μέσα από ψυχολογικές διαδικασίες, από μόνη της κυκλικά και αποτελεί ένα θεσμοθετημένο στοιχείο της οικογενειακής ζωής και της κατανομής της εργασίας με βάση το φύλο. Παράλληλα, ισχυρίζεται ότι παράγεται με τη βοήθεια δομικών χαρακτηριστικών της κοινωνίας και δεν έχει βιολογικές καταβολές (Freud), ούτε είναι προϊόν εκμάθησης ρόλων (θεωρία των ρόλων).

Συνεπώς, μια αλλαγή στην αναπαραγωγή της “μητρικής λειτουργίας” προϋποθέτει, αλλαγή στο γονεϊκό ρόλο και προπάντων στο “sex-gender system”. Το σύστημα αυτό, που σε ελληνική απόδοση ονομάζεται “κοινωνική οργάνωση των φύλων”, κατέχει κεντρικό ρόλο στην προσέγγιση της εν λόγω ερευνήτριας, καθώς γύρω από αυτό περιστρέφονται όλες οι θέσεις της. Ειδικότερα, θεωρεί πως είναι «ένα κοινωνικό προϊόν, δομημένο με τέτοιο τρόπο, ώστε να αναπαράγεται συστηματικά, κυκλικά και να επιδέχεται εξέλιξης», άποψη που συμμερίζεται και η κοινωνιολόγος Rubin (1975) παρατηρώντας σχετικά ότι «κάθε κοινωνία διαθέτει εκτός από έναν τρόπο παραγωγής και ένα σύστημα κοινωνικής δόμησης της ταυτότητας των φύλων». Η Chodorow (1978) ερμηνεύοντας και προσδιορίζοντας την οργάνωση του “sex-gender system”, καθώς και την “κοινωνική ασυμμετρία”, που είναι άμεσα συνδεδεμένη με αυτό το σύστημα, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «η μητρική λειτουργία αποτελεί αποφασιστικής σημασίας παράγοντα στην κοινωνική οργάνωση των φύλων και είναι αυτό που παράγει και αναπαράγει τελικά την ανδρική κυριαρχία. Οι δε κοινωνίες διακρίνονται μεταξύ τους ανάλογα με τη συγκρότηση της ιδιωτικής και δημόσιας ζωής τους».

Η γενικότερη φεμινιστική θέση τονίζει ότι η “μητρική μορφή” “συν-κατασκευάζεται” μέσω κάποιας κοινωνικής, βιολογικής και ψυχολογικής διαδικασίας (Σκόδρα, 1998). Αποτέλεσμα της θεσμοποίησης της συμπεριφοράς αποτελεί η “κοινωνική κατασκευή της τυπολογίας των ρόλων”, όπου οι θεσμοί εμπεριέχονται σε ατομικές εμπειρίες μέσω των ρόλων. Με το να παίζουν ρόλους, τα άτομα συμμετέχουν στον κοινωνικό κόσμο. Με το να

ενστερνίζεται τους ρόλους αυτούς, ο ίδιος ο κόσμος γίνεται υποκειμενικά “πραγματικός” για το άτομο (Berger & Luckman, 1966). Στους φεμινιστικούς κύκλους των επιστημών, ενώ αναγνωρίζεται ο σημαντικός ρόλος των βιολογικών παραγόντων στην ανάπτυξη των διαφόρων χαρακτηριστικών της προσωπικότητας, τίθεται στο επίκεντρο της μελέτης η λεγόμενη “πολιτισμική μάθηση” (Bernard, 1981, Greenglass, 1982, Oakley, 1972). Η Σκόδρα (1998) στο έργο της “η ψυχολογία της γυναίκας” αναφέρει ότι «οικονομικές κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές επηρεάζουν τις γυναίκες να ενστερνιστούν τη “μητρική μορφή”». Παράλληλα, τονίζει πόσο σημαντική είναι η «ενίσχυση των γυναικών σε μια εποχή κατά την οποία θεωρούν οι ίδιες τον εαυτό τους και θεωρούνται από την κοινωνία ως οι βασικές μητρικές μορφές, ενώ ταυτόχρονα αναμένεται η συμμετοχή τους στη δημόσια ζωή». Ακόμα, θεωρεί ότι «οι πολλαπλές θέσεις των γυναικών στις σύγχρονες κοινωνίες (μητέρες, εργαζόμενες, μέλη πολιτιστικών οργανώσεων κ.λπ.) τόσο στην ιδιωτική, όσο και στη δημόσια σφαίρα δημιουργούν γυναίκες, ευάλωτες και ευαίσθητες ψυχολογικά, μιας και η δημόσια σφαίρα εξακολουθεί να κυριαρχείται από ισχυρές “πατρικές μορφές”».

Τελειώνοντας το κεφάλαιο των γενικών θεωρητικών προσεγγίσεων (εξελικτική και κοινωνικο-δομική) θα ασχοληθούμε στο επόμενο κεφάλαιο με τις βασικές έννοιες που συνδέονται με την επιλογή συντρόφου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ

2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε αυτό το κεφάλαιο θα διερευνήσουμε ιδιαίτερα την πραγματική έννοια της “συντροφικότητας” που αποτελεί το κεντρικό ζήτημα, το οποίο η παρούσα μελέτη επιχειρεί να δια φωτίσει. Επίσης, το κατεξοχήν νόημα του όρου “μακροχρόνια/μακροπρόθεσμη” σχέση σε αντιδιαστολή με την έννοια της “βραχυπρόθεσμη/περιστασιακή” σχέσης. Τις πραγματικές διαστάσεις της έννοιας της “επιλογής” προσδιορίζοντας την με τους όρους των συνειδητών και ασυνειδητών “επιθυμιών” και “αναγκών”, συνεκτιμώντας παράλληλα το “δημογραφικό ζήτημα” και την έννοια του “συμβιβασμού”. Το εννοιολογικό περιεχόμενο του “φύλου”. Τις επιδράσεις της “μόρφωσης”, ως κοινωνικοποιητικού μηχανισμού, στις ατομικές επιλογές. Και τέλος, τη συμβολή του “τοπικού” πολιτισμικού παράγοντα και του “βαθμού νεωτερικότητας” στη διαμόρφωση των κριτηρίων επιλογής συντρόφου, η οποία εξετάζεται ειδικώς στο επόμενο κεφάλαιο.

2.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η συντροφικότητα ως έννοια που μας επιτρέπει να μπορούμε να μοιραζόμαστε τα συναισθήματά μας, τις σκέψεις μας, τις επιτυχίες μας αλλά και τις αποτυχίες μας, αποτελεί μια βασική “ανάγκη” και όχι μια απλή “προτίμηση”, καθώς συμβάλλει στην ομαλή ψυχοσωματική μας λειτουργία. Επιπλέον, ως σχέση, ως πράξη προσδίδει νόημα στην ύπαρξή μας και αποτελεί απαραίτητο συστατικό για την ίδια την ύπαρξή μας. Ακόμα και η χαρά μπορεί να μετατραπεί σε πόνο όταν λείπει η συντροφικότητα (Ellis, 1962).

Συνεπώς, η συντροφικότητα φαίνεται πως είναι απαραίτητη για δύο βασικές λειτουργίες της: αφενός διότι μέσα από το μοίρασμα δίνει νόημα στην ύπαρξη του ατόμου, αφετέρου γιατί παρέχει συναισθηματική ασφάλεια, υπό την έννοια ότι ικανοποιεί την ανάγκη να μπορούμε να βασιστούμε σε κάποιον σε μια δύσκολη στιγμή και ότι μας προστατεύει από τη μοναξιά. Εκεί που σταματά η αυτονομία του ατόμου αρχίζει η μοναξιά και εκεί που τελειώνει η συντροφικότητα αρχίζει το “πνίξιμο” (Πιντέρης, 2005).

Μόνο ο αυτόνομος άνθρωπος είναι ικανός για μια πραγματικά συντροφική σχέση και μέσα από αυτό το πρίσμα μια σύντομη αναφορά στην έννοια και το ρόλο της αυτονομίας κρίνεται απαραίτητη, προκειμένου να οριστεί η συντροφικότητα ολοκληρωμένα. Η “αυτονομία” είναι μια άλλη ανάγκη που επιτρέπει στο άτομο να έχει την ελευθερία ώστε να ικανοποιεί τις ανάγκες του, να εξελίσσεται και να αναπτύσσει το δυναμικό του. Ωστόσο, ενώ όλοι την επιθυμούμε και την διεκδικούμε, είμαστε λιγότερο πρόθυμοι να αναγνωρίσουμε και να ικανοποιήσουμε αυτήν την ανάγκη στον σύντροφό μας. Η αυτονομία είναι αναγκαία για

την ομαλή καθημερινή λειτουργία, τη δημιουργικότητα και την εξέλιξη ενός ανθρώπου. Με λίγα λόγια, αποτελεί τη βασική συνθήκη για να πραγματώσει ένας άνθρωπος το δυναμικό του (Πιντέρης, 2005). Η “αυτοπραγμάτωση” στο “*Λεξικό της ψυχολογίας*” ορίζεται ως «*το ιδανικό σημείο ανάπτυξης ενός ανθρώπου, κατά το οποίο έχει ικανοποιήσει όλες του τις ανάγκες και βρίσκεται σε πλήρη ηρεμία και επικοινωνία με το περιβάλλον, από το οποίο είναι ανεξάρτητος*» (Παπαδόπουλος, 1994. Βλ. και σχεδιάγραμμα II. σελ. 184 παραρτήματος). Επιπλέον, στο “*Ερμηνευτικό λεξικό ψυχιατρικών όρων*” προστίθεται η έννοια της “*αναγνώρισης*” μαζί με την επίτευξη ολόκληρου του δυναμικού του ατόμου (Μάνος, 1985).

Η αυτονομία, τέλος, αναφέρεται στον “χώρο” που χρειάζεται να έχει ο άνθρωπος, τόσο με την κυριολεκτική όσο και με την μεταφορική έννοια, δηλαδή τον λεγόμενο “ψυχολογικό” ή “ιδεατό” χώρο, ο οποίος αφορά στην ελάχιστη αυτονομία που χρειάζεται το άτομο για να λειτουργήσει ή ακόμα την απόσταση που διαλέγει ο καθένας μας για να αισθάνεται ασφαλής (Garlied, 1974).

Βάσει των παραπάνω θα μπορούσε να ειπωθεί, σύμφωνα με τον Πιντέρη (2005), ότι «*ισορροπημένο είναι το ζευγάρι που έχει καταφέρει να βρει την ιδανική απόσταση που χρειάζεται να υπάρχει ανάμεσα στους δύο, ώστε ούτε να “πνίγονται”, ούτε να νιώθουν μόνοι*».

Με άλλα λόγια, ισορροπημένη είναι η σχέση στην οποία η απόσταση ανάμεσα στα άτομα είναι τέτοια που επιτρέπει να έχουν και συντροφικότητα και αυτονομία. Με τον τρόπο αυτό τα άτομα μπορούν να απολαμβάνουν τόσο την αυτοπραγμάτωση, ως λειτουργία της αυτονομίας, όσο και τη συναισθηματική επαφή, την ασφάλεια και την προστασία από τη μοναξιά, που αποτελούν οφέλη της συντροφικότητας. Η αναζήτηση της “χρυσής τομής” δεν είναι εύκολη υπόθεση αλλά μια μακροχρόνια διαδικασία, ενώ οι ρεαλιστικές προσδοκίες για τον ιδανικό σύντροφο είναι απαραίτητες. Ο McCary (1978) στο βιβλίο του “*Human sexuality*” παραθέτει μια διαπίστωση του L. Benson: «*το “σ’ αγαπώ” μπορεί να έχει τόσο υποκειμενικό νόημα που οι άνθρωποι να χρησιμοποιούν τις λέξεις αυτές με τελείως διαφορετικούς τρόπους*».

Μέσα από την κοινωνιολογική του προσέγγιση, ο Αλμπερόνι (1998) αναφέρει ότι το ερωτικό συναίσθημα δεν εκλαμβάνεται ως “προϊόν καταπιεσμένης σεξουαλικότητας” που κάποια στιγμή προβάλλει με εκρηκτική μορφή εξιδανικεύοντας το αντικείμενο, ούτε η ένωση ανάμεσα στους δύο συντρόφους είναι “σημάδι παλινδρόμησης” και ο/η αγαπημένος/η είναι απλά ένα υποκατάστατο της μάνας από την πρώτη παιδική ηλικία, όπως διατείνεται ο Sigmund Freud (1905) στο έργο του “*Τα τρία δοκίμια πάνω στη σεξουαλική θεωρία*”.

Αντίθετα, η δημιουργική συντροφικότητα, ο αληθινός αμοιβαίος έρωτας αντιμετωπίζεται από τον Αλμπερόνι ως μια “δημιουργική ενέργεια”, μια “ωρίμανση”, μια “αναγέννηση”, έναν “επανακαθορισμό του εγώ και του κόσμου”, ένα “πέραςμα σε μια νέα συλλογικότητα”, που οδηγεί στην αλλαγή, στην αμοιβαία προσαρμογή, στη σύγκρουση, στην από κοινού ζωή, στην αναβάθμιση των κοινωνικών σχέσεων των δύο συντρόφων και στην εμφάνιση μιας

“νέας συλλογικής οντότητας”. Σε αυτή τη διαδικασία η σεξουαλικότητα και η σαγήνευση δεν αποτελούν σκοπό αλλά μέσο (Αλμπερόνι, 1998).

Είναι δε χαρακτηριστικός και αξίζει να αναφερθεί ο τρόπος που συσχετίζεται από τον ίδιο ερευνητή η ερωτική σχέση με τους τύπους κοινωνικού σχηματισμού που προσδιορίζει ο Ferdinand Tonnies στο έργο του “Κοινότητα και κοινωνία”. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι «ο τύπος του “συλλογικού κινήματος” έχει κάτι από την κοινότητα γιατί τα μέλη του έχουν “κοινά αισθήματα και αξίες”. Μπορεί να μη βασίζεται στην “παράδοση”, γεννιέται όπως η κοινωνία, αλλά δε σχηματίζεται ψυχρά από τη λογική, με μια συμφωνία, με μια σύμβαση. Ξεπετιέται από την ώθηση των συγκινήσεων, από την πίστη και το πάθος. Στο ξεκίνημά του, όποιος το νιώθει, “ζει μια εμπειρία απελευθέρωσης, αναγέννησης, αποκάλυψης”. Είναι αυτή ακριβώς η μεταστροφή, η εσωτερική αλλαγή, την οποία έχουμε περιγράψει ως “συνθήκη γένεσης”. Και όλοι εκείνοι που βρίσκονται σε αυτή την κατάσταση αναγνωρίζονται μεταξύ τους και “τείνουν να ενωθούν για να φτιάξουν μια κοινότητα προικισμένη με την υψηλότερη αλληλεγγύη”. Ο δε θεσμός περιγράφεται, κατά κάποιον τρόπο, ως μια “κοινότητα” εξαιτίας των συγκινησιακών δεσμών ανάμεσα στα μέλη του, και συγχρόνως ως μια “κοινωνία” εξαιτίας των συμβάσεων και των συμφωνιών που τον ρυθμίζουν».

Το οικονομικό συμφέρον και η κοινωνική θέση υπεισέρχονται στον πραγματικό έρωτα. Υπάρχουν, βέβαια, περιπτώσεις όπου ο πλούτος, η κοινωνική θέση, το υψηλό επίπεδο ζωής συμβάλλουν στην προσωπική γοητεία και είναι παράγοντες ικανοί να προκαλέσουν τον ερωτικό ενθουσιασμό, ο οποίος γεννιέται στις περιπτώσεις αυτές από τα όνειρα, τις ελπίδες και τις κοινωνικές φιλοδοξίες. Δεν μπορούν όμως να χαρακτηριστούν ως “έρωτας”, καθώς ο ερωτικός ενθουσιασμός χάνεται μόλις το άτομο φτάσει στο βαθύτερο σκοπό του, δηλαδή την απόκτηση του πλούτου. Στην ερωτική διαδικασία, άλλες φορές ως άτομα παίρνουμε τη μοίρα στα χέρια μας και αναζητούμε ένα δικό μας δρόμο, απελευθερωμένοι από την εξάρτηση της οικογένειας και του κοινωνικού μας περιβάλλοντος. Ενώ συχνά αυτές οι κοινωνικές δυνάμεις μας υποχρεώνουν να γυρίσουμε πίσω εκεί που ήμασταν, με αποτέλεσμα ο έρωτας να τελειώσει, καθώς τα άτομα με διαφορετικό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο ή από διαφορετικά περιβάλλοντα με άλλες αξίες και κανόνες αδυνατούν να ξεπεράσουν τις διαφορές αυτές και το παρελθόν τους και απομακρύνονται ο ένας από τον άλλο (Αλμπερόνι, 1998).

Μέσα στα πλαίσια της ανάλυσης του Αλμπερόνι (1998), και ο “κεραυνοβόλος έρωτας” εκλαμβάνεται ως η “τελευταία πράξη μιας ανιχνευτικής διαδικασίας”, ώσπου τελικά το άτομο να φτάσει στον απαραίτητο βαθμό ωρίμανσης και να συναντήσει εκείνον/η που ανταποκρίνεται στις βαθύτερες απαιτήσεις του.

Το “ερωτικό πάθος” δεν πρέπει να συγχέεται με την ερωτική αγάπη. Ο Αλμπερόνι (1998) κατατάσσει το ερωτικό πάθος σε μια ξεχωριστή κατηγορία σχέσεων που τις χαρακτηρίζει ως ένα είδος “παροξυσμού” που εμφανίζεται, σαν κάτι που καταλαμβάνει τα άτομα και τα δένει ενάντια στη θέλησή τους, μερικές φορές σαν μια τρέλα, μια αρρώστια από την οποία θέλουν

να ελευθερωθούν, καθώς νομίζουν ότι “αγαπάνε” άτομα στα οποία δεν έχουν εμπιστοσύνη, καθώς τους προδίδουν, ωστόσο εκείνοι εξακολουθούν να είναι μαζί τους παρά τον πόνο, την απογοήτευση, το μίσος (βλ. περισσότερα στην ενότητα “τα χαρακτηριστικά της μακροχρόνιας σχέσης”).

Ομοίως, ούτε ο “πλατωνικός έρωτας” αφορά μια ερωτική σχέση. Αντιθέτως, πρόκειται περισσότερο για μια σχέση φιλίας, που στερείται ερωτισμό, καθώς η φιλία ως μορφή αγάπης που βασίζεται στην ευχαρίστηση είναι η ηθική μορφή του έρωτα. Στον πλατωνικό έρωτα η αισθηματική και πνευματική επαφή μένει ελεύθερη αλλά η εκδήλωση της σεξουαλικότητας παρεμποδίζεται (Αλμπερόνι, 1998).

Η συμπεριφορά που οδηγεί σε μια ισορροπημένη σχέση απαρτίζεται από μια σειρά στοιχείων, τα οποία συνοψίζονται στα χαρακτηριστικά που προσδίδει ο Greenwald (1978) στη δημιουργική συντροφικότητα:

- Ο ένας στέκεται δίπλα στον άλλον, χωρίς να κρέμεται από αυτόν, δείχνοντας έμπρακτο ενδιαφέρον και δοτικότητα που πηγάζει από την επιθυμία για προσφορά, μέσα από την οποία αντλείται χαρά.

- Το ζευγάρι φροντίζει να εξελίσσεται συνεχώς η σχέση προς νέες περιοχές ενδιαφερόντων και είναι πρόθυμο να δαπανήσει χρόνο και ενέργεια για αυτήν. Μάλιστα, ενώ τα άτομα έχουν ξεχωριστά ενδιαφέροντα ταυτόχρονα θέτουν και κοινά μελλοντικά σχέδια που καλύπτουν τις ανάγκες και των δύο συντρόφων.

- Η αγάπη αποτελεί το πρωταρχικό κίνητρο που κρατάει τα άτομα στη σχέση και όχι συμφέροντα ή φόβοι. Επιπλέον, υπάρχουν και θεωρείται φυσιολογικό, αρνητικά συναισθήματα παράλληλα με εκείνα της εμπιστοσύνης και της ασφάλειας, τα οποία μέσα από ένα συνεχή διάλογο επεξεργάζεται το ζευγάρι, ανταλλάσσοντας απόψεις, εκφράζοντας φόβους, ανασφάλειες, ατομικά όνειρα και φιλοδοξίες. Μέσα σε αυτό το διαλεκτικό κλίμα ο καθένας εκφράζεται, ζητώντας ξεκάθαρα αυτό που θέλει από τον άλλον μέσα στη σχέση χωρίς κόλπα ή συναισθηματική εκμετάλλευση.

- Νοιώθουν αυθόρμητα την επιθυμία η σχέση να είναι αποκλειστική, όχι επειδή τους το επιβάλλει ο σύντροφος, αλλά επειδή το θέλουν οι ίδιοι. Ακόμα, η ερωτική συνεύρεση αποτελεί για τον καθένα τρόπο έκφρασης της αγάπης του.

Επιπλέον, ο Πιντέρης (2005), ο οποίος ενστερνίζεται τις παράπανω απόψεις, συμπληρώνει ως βασικό συστατικό μιας επιτυχημένης συντροφικής σχέσης το να νιώθει κάθε μέρος του ζευγαριού μια αίσθηση αρμονίας και αποδοχής όταν είναι με τον σύντρόφό του.

Οι Sluzki και Ramson (2000) σε πρόσφατη μελέτη τους για θέματα διαπροσωπικών σχέσεων κατέγραψαν τη σπουδαιότητα της επικοινωνίας στη βάση της οποίας καθίσταται ικανή η θεμελίωση της συντροφικότητας. Συνδέουν την αξία της επικοινωνίας με ζητήματα διαπροσωπικής λειτουργικότητας, στην καθημερινότητα του ζευγαριού λέγοντας ότι «η συμπεριφορά του ατόμου ως “κάνω, λέω, νιώθω και πιστεύω” είναι μέσα στο κεφάλι του κάθε

ατόμου και δύσκολα τα αντιλαμβάνεται ο άλλος, εάν δεν υπάρχει καλή επικοινωνία μεταξύ τους». Άλλωστε, τα περισσότερα προβλήματα στη συνενόηση των συντρόφων τα τελευταία χρόνια έχει καθιερωθεί να τα αποκαλούμε ως “προβλήματα επικοινωνίας”.

Η Virginia Satir (1986) με τη σειρά της κάνει λόγο για την επικοινωνία συνδέοντάς την με την “εναρμόνιση και το σεβασμό στις ελευθερίες του άλλου”. Αναφέρεται στην αξία του “ανοιχτού συστήματος επικοινωνίας” μέσα σε μια σχέση και ορίζει ως “διαταραγμένες” τις σχέσεις στις οποίες επικρατεί “επικοινωνία με διπλά μηνύματα”, που παράγει η ασυμφωνία μεταξύ προφορικής και μη λεκτικής επικοινωνίας. Αντίθετα, η εναρμόνιση των δομικών στοιχείων που συμμετέχουν στην επικοινωνιακή λειτουργία μεταξύ των συντρόφων -το σώμα, οι αξίες, οι προσδοκίες, τα αισθητήρια όργανα, η ικανότητα για ομιλία, ο εγκέφαλος- συμβάλλει αποφασιστικά καθορίζοντας το αποτέλεσμα (Satir, 1995).

Στο σημείο αυτό, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη του Clifford Sager (1979) ότι «η σχέση ενός ζευγαριού βασίζεται σε ένα άγραφο συμβόλαιο που συνάπτεται ανάμεσα σε δύο άτομα στα πρώτα στάδια της σχέσης τους και αφορά όλες τις πτυχές της σχέσης αυτής: από το πως λαμβάνονται οι αποφάσεις μέχρι το τι είναι αποδεκτό και τι όχι στην ερωτική πράξη. Συχνά τα ζευγάρια υποφέρουν γιατί το ένα μέρος του έχει διαφορετικό άγραφο συμβόλαιο στο νου του από εκείνο που έχει το άλλο. Όταν το ζευγάρι δε συζητάει τους άγραφους κανόνες τότε το συμβόλαιο ουσιαστικά δεν ανανεώνεται». Αυτήν την τοποθέτηση συμπληρώνει η Jessie Bernard (1982) στο βιβλίο της “το μέλλον του γάμου”, όπου κάνει λόγο για τον “γάμο του” και τον “γάμο της”.

Η Verena Kast (2001) στο βιβλίο της “Θύματα και θύτες” τονίζει «τον καθοριστικό ρόλο της ειλικρίνειας και τον πλούτο να είναι κανείς ο πραγματικός του εαυτός μέσα σε μια σχέση ως προϋπόθεση για μια υγιή συντροφικότητα». Παράλληλα, αναφέρει ότι «μόνο στη βάση ενός υγιούς συναισθήματος αυτοπεποίθησης είμαστε σε θέση να λειτουργούμε δημιουργικά και σε αρμονία με τους άλλους, αναλαμβάνοντας εμείς οι ίδιοι το ρόλο του διαμορφωτή της δικής μας ζωής».

Από την άλλη πλευρά, θεωρεί ότι οι άνθρωποι πολλές φορές μπορούν να χάσουν την αυτοεκτίμησή τους και να προδώσουν τα συναισθήματά τους, προκειμένου να αποκτήσουν κάτι που νομίζουν ότι θα τους δώσει αξία, δύναμη, σπουδαιότητα, πλούτο. Στα πλαίσια αυτής της πρακτικής επιχειρούν μάταια να ζήσουν τη συντροφικότητα, καθώς έχουν τοποθετήσει τη σχέση τους σε λάθος βάση, δηλαδή πάνω σε μια διαλεκτική μεταξύ Δύναμης/Κυριαρχίας και Αδυναμίας/Υποταγής, αντίστοιχα (Kast, 2001).

Αναλύοντας τη διαλεκτική αυτή, θεωρεί ότι δεν έχει να κάνει απαραίτητα με το φύλο, ωστόσο παρατηρεί ότι η επιθετικότητα των αρσενικών δεν εκλαμβάνεται πλέον στις μέρες μας ως δείγμα ανδρισμού και θα ήταν καλό η κοινωνικοποίηση των μεν γυναικών να γινότανε λιγότερο προς την κατεύθυνση του θύματος, των δε αντρών λιγότερο προς την κατεύθυνση του θύτη (Kast, 2001).

Επιπροσθέτως, συνδέει την διαλεκτική Δύναμης-Αδυναμίας με δύο διαφορετικές στάσεις ζωής απέναντι στο φόβο που προκαλεί στον άνθρωπο το αδιαμφισβήτητο γεγονός της θνητότητάς μας (Kast, 2001).

Με βάση τα παραπάνω “ο τύπος του θύτη” εμφανίζει την ανάγκη της επιβολής σε μια σχέση και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι υποσυνείδητα επιδιώκει να αντισταθμίσει την αδυναμία και την ανασφάλειά του μέσα από την “ταύτισή του με τον θάνατο, τον αήτητο καταστροφέα”. Ο δε “τύπος του θύματος” -και “ο ίδιος θύτης του εαυτού του”- για τους ίδιους λόγους ταυτίζεται με τον θύτη, τον κυρίαρχο. Το άτομο που εμπλέκεται σε μια τέτοιου είδους “δυσδική συμπαγνία”, αναλαμβάνοντας το ρόλο του θύματος, εμφανίζει εξαρτητική “συμπεριφορά υποτέλειας” και “συνασθήματα αυτολύπησης”. Αποφεύγει τις συγκρούσεις, είναι ο “άνθρωπος του ναι”, που ενώ ασυνείδητα ενυπάρχει μέσα του και η αντίθετη τάση, δε διατυπώνει ανοιχτά τη στάση του -συνειδητά ούτε στον ίδιο του εαυτό, καταπίνοντας το θυμό του. Αυτή ακριβώς την ενεργητική αντίδραση εμποδίζει η αυτολύπηση και, αντί μέσα από τη διαδικασία της συμπόνοιας, να γίνει δεκτικός σε όλα εκείνα τα ερεθίσματα που θα του δώσουν την ώθηση για αλλαγή, οδηγείται μέσα από την αυτολύπηση στη στασιμότητα/ “εγκλωβισμό” στη θέση του θύματος. Συμπόνια κι αυτολύπηση δεν είναι ταυτόσημες έννοιες. Στην περίπτωση της συμπόνοιας αναπτύσσουμε ένα ειλικρινές συναίσθημα αγάπης για τον εαυτό μας, που μας οδηγεί στο να αντιληφθούμε ακόμα και τις πιο βαθιές ανάγκες μας και δυσκολίες, ώστε με την κατάλληλη επεξεργασία να επιφέρουμε αλλαγές απαραίτητες για τη ζωή μας. Αντίθετα, στην “αυτολύπηση” μπαίνουμε στην διαδικασία να λυπόμαστε απλά τον εαυτό μας και περιμένουμε κάποιον άλλον να μας βοηθήσει, δηλαδή θεωρούμε ότι η αλλαγή θα έρθει από έξω και αυτό δεν γίνεται ποτέ (Κόλμπερτ, 1997).

Στα “πατρικά/ μητρικά συμπλέγματα” αποδίδει τις “θύμα-θύτης” στάσεις, ο Καρλ Γιούνγκ στο βιβλίο του “*Η δυναμική του ασυνείδητου*”, εισάγοντας για πρώτη φορά την έννοια αυτή και μάλιστα τις ερμηνεύει ως “προϊόντα αλληλεπιδράσεων” που αφορούν μια γενικότερη προσδοκία που έχει το άτομο από τις διαπροσωπικές του σχέσεις. Ειδικότερα, από τις σχέσεις του με άτομα της εμπιστοσύνης του, δηλαδή τους γονείς του, τόσο σε επίπεδο εμπειρίας με τους “προσωπικούς γονείς”, όσο και σε επίπεδο “έμφυτης προσδοκίας” ενός μητρικού και ενός πατρικού προτύπου. Όταν αυτές οι προσδοκίες δεν εκπληρώνονται, τότε το άτομο, σύμφωνα με τους Mosely (1995), «*βιώνει το γεγονός αυτό ως τραυματικό επεισόδιο που σημαδεύει όλη τη μετέπειτα ζωή του*».

Σε άλλο επιστημονικό υλικό της Ψυχιατρικής κοινωνιολογίας γίνεται αναφορά στα “συμπλέγματα της ελληνικής οικογένειας”, τα οποία εμποδίζουν τα παιδιά να αποδεσμευτούν από τους γονείς τους, και να αποκτήσουν την αυτονομία τους, ώστε στις μετέπειτα σχέσεις τους ως ενήλικες, να είναι σε θέση να βιώσουν τη συντροφικότητα (Τζαμαλούκα & Χατζηφωτίου, 2004).

Η ψυχαναλυτική/ φροϋδική άποψη από την πλευρά της, αναλύοντας την ανάπτυξη των δομικών στοιχείων της προσωπικότητας (εκείνο, εγώ, υπερεγώ) και των ψυχικών λειτουργιών τους καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι όταν υπάρχει σύγκρουση των τριών αυτών λειτουργιών κλονίζεται η δυνατότητα του ατόμου για ώριμη αγάπη (Νασιάκου, 1982).

Μάλιστα, μια σειρά χαρακτηριστικών είναι σε θέση να σηματοδοτήσουν σε ποιο βαθμό το άτομο είναι ικανό για ώριμη αγάπη. Επιγραμματικά, στην βιβλιογραφία (Σαπουνάκη, 2003, Μπελιλός & Λεμονάν-Λουτσιονί, 2001) αναφέρονται στο κατά πόσο το άτομο:

- Δίνει ανεξαρτησία στον άλλον και μπορεί να δείξει σεβασμό, παραδοχή, ειλικρίνεια και εμπιστοσύνη.
- Είναι απελευθερωμένο από υπολείμματα καθήλωσης στα διάφορα στάδια της σεξουαλικής του ανάπτυξης (πρωκτικό, φαλλικό, στοματικό, λανθάνουσα σεξουαλικότητα, ταυτισης του φύλου) και είναι ξεκάθαρο για την ταυτότητά του.
- Μπορεί να ελέγξει τις ορμές του (ή αντιθέτως είναι παρορμητικό), διακατέχεται από σταθερά συναισθήματα (ή αντιθέτως είναι αμφιθυμικό) και είναι ικανό να θυμώσει.
- Αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα (ή αντιθέτως υπάρχει κάτι ασυνήθιστο στη φαντασία του) και υπάρχει συνοχή στους κανόνες και τις αρχές που υποστηρίζει.
- Αντιλαμβάνεται και αντιμετωπίζει τις δυνατότητες και τις αδυναμίες του, είναι ανήσυχο και πως διαχειρίζεται την ανησυχία του αυτή.
- Είναι ικανό να εκτελεί καθήκοντα σε αντιστοιχία με την ποιότητα και το επίπεδο των απαιτήσεών του.

Είναι χαρακτηριστικό και αξίζει στο σημείο αυτό να αναφερθεί ότι, όταν το άτομο δεν είναι ικανό για ώριμη αγάπη, τότε συνήθως στις συντροφικές σχέσεις που αναπτύσσει, ο σύντροφος εμφανίζεται ως “σύμπτωμα” της δικής του δυσλειτουργικότητας και στην πραγματικότητα δε γίνεται λόγος για ερωτική σχέση αλλά για “πάθος” (Φουντουλάκη, 2005).

2.2 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ

Από την προηγούμενη ενότητα προκύπτει ότι ουσιαστικά ερωτευόμαστε αληθινά όταν είμαστε έτοιμοι να διαφοροποιηθούμε και νιώθουμε την ανάγκη να διαθέσουμε την εσωτερική ενεργητικότητά μας για να ξεκινήσουμε μια νέα περίοδο της ύπαρξής μας. Βασική προϋπόθεση για να βιωθεί μια τέτοια κατάσταση αποτελεί αναμφισβήτητα η ετοιμότητα, η προθυμία και η διαθεσιμότητα του άλλου να απαντήσει, να ανταποκριθεί στην ανάγκη μας αυτή, να “ανοιχτεί” δηλαδή με τον ίδιο τρόπο, με αποτέλεσμα η συνθήκη γένεσης του έρωτα που θα προκύψει να μπορεί να εξελιχθεί, να ολοκληρωθεί, ενδεχομένως να σταθεροποιηθεί και να λάβει θεσμική υπόσταση (γάμος) (Αλμπερόνι, 1998).

Επίσης, σύμφωνα με τον ψυχολογικό μηχανισμό της “ένδειξης” που λαμβάνει χώρα στη δημιουργική συντροφικότητα, στην επιλογή συντρόφου διακρίνεται μια διαδικασία αμοιβαιότητας βάσει της οποίας οι επιθυμίες μας, και κατ’ επέκταση η επιλογή μας, υποδεικνύονται από τις επιθυμίες και τις ανάγκες αυτού που μας επέλεξε, και αντιστρόφως. Η πραγματικότητα αυτή διασφαλίζεται μέσα από την αμοιβαία ανταπόκριση (Αλμπερόνι, 1998)

Σοβαρές μελέτες από το χώρο της ξενόγλωσσης, κυρίως, βιβλιογραφίας αποκαλύπτουν ότι οι άνδρες και οι γυναίκες ψάχνουν για έξυπνους, τίμιους και συναισθηματικά σταθερούς συντρόφους με ελκυστική και ενδιαφέρουσα προσωπικότητα (Buss & Barnes, 1986, Sprecher, Sullivan & Harfield, 1994). Η πραγματικότητα όμως είναι ότι όλα τα άτομα δεν αποκτούν τον ιδανικό σύντροφο που επιθυμούν. Από την άλλη πλευρά, εάν οι άνθρωποι δεν επέλεξαν τους συντρόφους τους αξιολογώντας με γνώμονα επιθυμητών κριτηρίων δε θα μπορούσαμε να μιλάμε για αληθινές σχέσεις.

Οι περισσότεροι μελετητές, όσο αφορά την επιλογή συντρόφου, συνήθως επικεντρώνουν το ερευνητικό τους ενδιαφέρον στα χαρακτηριστικά που επιθυμούν σε πιθανούς συντρόφους παρά σε αυτά για τα οποία είναι διατεθειμένοι να κάνουν συμβιβασμούς ή ακόμα και στους παράγοντες που τους επηρεάζουν ώστε να είναι πρόθυμοι απέναντι σε μια τέτοια διαδικασία.

Σε ερευνητικές δουλειές, όπως αυτή των Li και Kenrick (2006), τίθεται ένα οικονομικό πλαίσιο, στο οποίο τα αδιαπραγμάτευτα κριτήρια και εκείνα που επιδέχονται συμβιβασμού αξιολογούνται υπό το πρίσμα της “αναγκαιότητας” και της “πολυτέλειας”. Οι ίδιοι ορίζουν ως “αναγκαίο” ένα στοιχείο που είναι αρχικά επιθυμητό αλλά όταν εμφανίζεται σε επαρκείς ποσότητες υποχωρεί έναντι των άλλων σε όρους σημαντικότητας (π.χ. νερό, τροφή) και ως “πολυτέλές” εκείνο που αρχικά δεν τίθεται σε προτεραιότητα αλλά αποκτά σπουδαιότητα μόλις έχουν εξασφαλιστεί επαρκή επίπεδα των αναγκαίων (π.χ. εκλεκτό δείπνο, διακοπές).

Η παρούσα ενότητα στοχεύει στο να ανακτήσει μέσα από βιβλιογραφική έρευνα πιθανούς παράγοντες που ενδεχομένως να επηρεάζουν την επιλογή συντρόφου. Η προσέγγιση αυτή θα μας βοηθήσει να προσδιορίσουμε πιο ολοκληρωμένα και συνεπώς να κατανοήσουμε καλύτερα την έννοια της επιλογής, όταν αναφερόμαστε στις συντροφικές σχέσεις.

2.2.1 Εσωτερικοί παράγοντες διαμόρφωσης των κριτηρίων επιλογής συντρόφου

Η ψυχική υγεία του ατόμου διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλο, αφενός στη δυνατότητα για επιλογή συντρόφου, αφετέρου στο είδος και τη διάρκεια της σχέσης που μια τέτοια επιλογή αναμένεται να δρομολογήσει. Η ικανότητα του ατόμου για ώριμη αγάπη, που μόνο μια ομαλή συναισθηματική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη μπορεί να διασφαλίσει, αποτελεί τη βασική προϋπόθεση για μια επιλογή στοχευμένη στη βίωση της συντροφικότητας. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η ικανότητα του ατόμου για ώριμη αγάπη συνδέεται άρρηκτα με τη βασικότερη στην εποχή μας λειτουργία του οικογενειακού θεσμού -παροχή συναισθηματικής ασφάλειας και κατ' επέκταση τη δυνατότητα του ατόμου για αυτονόμηση και ανεξαρτησία. Η ψυχιατρική κοινωνιολογία αναφέρει ότι κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό να επιτευχθεί στα πλαίσια μιας παθολογίας, που συχνά συναντούμε σε οικογένειες δομημένες βάσει του στοιχείου της εξάρτησης από τη μητρική μορφή. Με άλλα λόγια, το γεγονός ότι ερχόμαστε στον κόσμο αδύναμοι και εξαρτημένοι από τους γονείς μας στο θέμα της διατροφής, της φροντίδας, της παροχής ασφάλειας και αγάπης και ο βαθμός στον οποίο οι γονείς μας είναι διατεθειμένοι και ικανοί να διαχειριστούν τη θέση αυτή της αδυναμίας, ανταποκρινόμενοι στην κάλυψη αυτών των αναγκών μας διαδραματίζουν τον καθοριστικό ρόλο στη συναισθηματική μας ωρίμανση και τη ψυχολογική μας διάπλαση (Αγάθωνος, 1991, 1998, Herbert, 1997, Τσιάντης, 1993).

Η ψυχοδυναμική θεωρία του δεσμού αναφορικά με το θέμα κάνει λόγο για τη σπουδαιότητα του είδους του δεσμού που αναπτύσσεται μεταξύ της μητέρας και του παιδιού, ήδη από την πρώιμη βρεφική ηλικία στην οποία, μάλιστα, αποδίδεται σεξουαλική ευθύνη για τον τρόπο που το άτομο, ως ενήλικας, θα επιλέγει να σχετίζεται προσπαθώντας να ικανοποιήσει την ανάγκη του για συντροφικότητα (Κορδούτης, 2006).

Μεταγενέστεροι μελετητές, εμπνευσμένοι από το μοντέλο της Ainsworth καταγράφουν σχηματικά τέσσερις διαφορετικούς τύπους συντρόφου με τα χαρακτηριστικά τους, οι οποίοι προκύπτουν από το είδος του μητρικού δεσμού που έχουν βιώσει (βλ. σχεδιάγραμμα III. σελ. 185-186 παραρτήματος). Σχετικά, με τα αίτια από τα οποία πηγάζει η διάκριση αυτή, αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι οι άνθρωποι διαθέτουν γνώση και κοινωνικά σχήματα περί του σχετίζεσθαι, βασισμένα στην εμπειρία της πρώτης σχέσης –βρέφος-μητέρα– ηλικία, τα οποία ενεργοποιούνται στο περιβάλλον των ερωτικών σχέσεων για να καθορίσουν τη συμπεριφορά (Hazan & Shaver στο Κορδούτης, 2006).

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να αναφερθεί ο σημαντικός ρόλος που διαδραματίζει ο τρόπος που τα γονεϊκά μας πρότυπα αντιλαμβάνονται και βιώνουν τη συντροφικότητα, καθώς και οι ταυτίσεις που πραγματοποιούμε μέχρι να φτάσουμε στην ενηλικίωσή μας, στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς μας, του χαρακτήρα μας και της ιδιαιτερότητας των αναγκών της ατομικότητάς μας, που μας ακολουθούν σε όλη την ζωή μας (Bowen, 1978).

Ειδικότερα, ο “τύπος” του άνδρα που ελκύει μια γυναίκα και επιλέγει να σχετισθεί μαζί του, και αντίστροφα, αλλά και ο τρόπος που βιώνεται η μεταξύ τους συντροφικότητα δεν

είναι μια σειρά από τυχαία περιστατικά αλλά, καθετί που συμβαίνει στη σχέση αντανακλάται από τον παράγοντα προσωπικότητα (Nir & Μασλίν, 1985).

Ο Nir κι η Μασλίν (1985) στο βιβλίο τους με τίτλο “*Αναζητώντας τον ιδανικό σύντροφο*” περιγράφουν τις τραυματικές ερωτικές εμπειρίες 12 γυναικών θέλοντας να δείξουν την ερωτική περιπλάνηση της γυναίκας από τις αυταπάτες της παιδικής ηλικίας μέχρι την υπεύθυνη και ώριμη προσωπική της επιλογή. Αναλύοντας διεξοδικά την κάθε μια περίπτωση χωριστά, σκιαγραφούν τον φαύλο κύκλο στον οποίο κάθε φορά κατά τον ίδιο τρόπο εμπλέκεται η εκάστοτε αναλυόμενη και στις 12 διαφορετικές περιπτώσεις. Ταυτόχρονα, αποδίδουν την ευθύνη για την αρνητική έκβαση της ερωτικής ιστορίας σε επιλογές που πολύ σύντομα το άτομο συμπεραίνει ότι τελικά δεν καλύπτουν τις συνειδητές τους επιθυμίες. Αντίθετα, βασίζονται συνήθως σε μια λαθεμένη κρίση -προϊόν μιας ασυνείδητης ανάγκης που πηγάζει από τη σχέση τους με τα γονεϊκά συντροφικά πρότυπα- η οποία καθώς ανακυκλώνεται σε κάθε τους σχέση τις οδηγεί σε αδιέξοδο και αποτυχία (σχεδιάγραμμα IV. σελ. 187 παραρτήματος). Παράλληλα, τονίζεται η σπουδαιότητα που κρύβεται στην ανακάλυψη της ασυνείδητης αυτής ανάγκης, δηλαδή στη συνειδητοποίηση των σχημάτων συμπεριφοράς, τα οποία κατευθύνουν σε λάθος επιλογές συντρόφου.

Ομοίως, για τον σημαντικό ρόλο της αυτογνωσίας κάνει λόγο και ο Πιντέρης (2001) στο βιβλίο του “*Δεν ξέρω τι θέλω. Η ψυχολογία των αναγκών μας*”, στο οποίο αναφέρει ότι «*καθώς η προσαρμογή είναι το μεγάλο χαρτί της ιστορικής μας εξέλιξης, είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε ποιες από τις ανάγκες μας (συνειδητές - ασυνείδητες) είναι πραγματοποιήσιμες, ώστε να μπορούμε να συμφιλιωθούμε με τη πραγματικότητα της ζωής μας*».

Άλλη έρευνα προσανατολισμένη στην εξελικτική θεώρηση, τονίζοντας τη διαφοροποίηση ανδρών και γυναικών σε ουσιαστικούς τομείς, ερμηνεύει τα σεξουαλικά στερεότυπα για τα δύο φύλα όχι ως αίτια αλλά ως το αποτέλεσμα των σεξουαλικών τους διαφορών, εξαιτίας των οποίων οι ετεροφυλικές σχέσεις απαιτούν από τα δύο φύλα να κάνουν συμβιβασμούς σε κάποιες βασικές επιθυμίες τους. Πιο συγκεκριμένα, θεωρεί ότι από τη φύση τους, οι ανδρικές και οι γυναικείες στρατηγικές συχνά συγκρούονται και εμποδίζουν η μία την άλλη. Για το λόγο αυτό τα δύο φύλα έχουν αναπτύξει συναισθηματικούς μηχανισμούς που τους προειδοποιούν σε περίπτωση παρεμπόδισης των στρατηγικών τους και που τους επιτρέπουν να μεταβάλλουν τη συμπεριφορά τους αλλά και να επηρεάζουν τη συμπεριφορά του αντίθετου φύλου, ώστε να εξαλείψουν ή να ελαχιστοποιήσουν τα εμπόδια που παρεμβάλλονται (Townsend, 2001).

Προγενέστεροι μελετητές (π.χ. Buss, 1989, Li, Bailey, Kenrick & Linsenmaier, 2002, Townsend, 1989, Regan, 1998) είχαν εστιάσει το ερευνητικό τους ενδιαφέρον σε συσχετίσεις του φύλου αλλά και του είδους της σχέσης (μακροπρόθεσμη-βραχυπρόθεσμη) με το βαθμό της διαθεσιμότητας για συμβιβασμό. Τα αποτελέσματα των μελετών έδειξαν ότι και τα δύο φύλα έθεταν υψηλά κριτήρια, αναλογιζόμενοι μιας μακροπρόθεσμη σχέση, ενώ εμφανίζονταν

πιο πρόθυμοι για συμβιβασμό όταν επρόκειτο για σεξουαλικούς συντρόφους. Μάλιστα, παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός ότι όσον αφορά στις μακροχρόνιες σχέσεις και τα δύο φύλα έδιναν έμφαση στη διαπροσωπική λειτουργικότητα αρνούμενοι κατηγορηματικά να συμβιβαστούν με έλλειψή της. Αντίθετα, όταν το υποκείμενο προς επιλογή αφορούσε έναν/μία σύντροφο για βραχυπρόθεσμη σχέση, τα δύο φύλα εμφανίζαν σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς τη διαθεσιμότητά τους να συμβιβαστούν με χαρακτηριστικά που αποκλίνουν από τα ιδανικά τους κριτήρια.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι το ασυμβίβαστο στο κριτήριο της φυσικής ελκυστικότητας συγκριτικά με την εξυπνάδα και την κοινωνική θέση, στα οποία και τα δύο φύλα εκδήλωσαν μεγαλύτερη προθυμία να κάνουν συμβιβασμούς, αποτελούσε τον κοινό παρανομαστή τους. Η μεταξύ τους διάκριση έγκειται στο ότι οι γυναίκες εν συγκρίσει με τους άνδρες εμφανίζονται πιο επιλεκτικές και λιγότερο πρόθυμες να αποδεσμευθούν από τις υψηλές απαιτήσεις τους, από έναν πιθανό σύντροφο, ακόμη και όταν πρόκειται για μικρής διάρκειας σχέσης (Kenrick, Groth, Trost & Sadalla 1993, Regan, 1998).

Προσεγγίζοντας το θέμα εξελικτικά αποδίδουν την ερμηνεία του σε εσωτερικά αίτια και συγκεκριμένα, σε βιολογικές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων με βάση τις οποίες η σεξουαλική ψυχολογία της γυναίκας είναι αυτή που δεν επιτρέπει την επιθυμία για βραχυπρόθεσμες σχέσεις. Αυτό συμβαίνει διότι η γυναίκα συνδέει πάντα την έννοια της συντροφικότητας με την μητρική ευθύνη και τις δυνατότητες να ανταποκριθεί σε αυτήν εξασφαλίζοντας με την επιλογή ενός “καλού κουβαλητή συντρόφου” τους αναγκαίους πόρους για τη συντήρηση της οικογένειας (Geary, 2000).

Οι δε κοινωνικοδομιστές (Li & Kenrick, 2006, Sprecher, Sullivan, & Hatfield, 1994), συμφωνούν με τη διάκριση στα φύλα την αποδίδουν όμως σε εσωτερικευμένες πιέσεις του περιβάλλοντος, που εμφανίζονται ως “κοινωνικά κατασκευασμένες” ηθικές επιλογές. Πολιτισμικά, κοινωνικά και ιστορικά πλαίσια επικεντρώνονται σε μηχανισμούς που διαμορφώνουν μια ηθική για τις γυναίκες διαφορετική από εκείνων των ανδρών. Βάσει αυτής επηρεάζεται καθοριστικά και διαφοροποιείται η σεξουαλική συμπεριφορά των φύλων με αποτέλεσμα οι άνδρες να ενθαρρύνονται προς την κατεύθυνση της αυξημένης προθυμίας έκπτωσης στα κριτήρια επιλογής, προκειμένου να αυξήσουν την πιθανότητα να έχουν πολλές σεξουαλικούς συντρόφους. Επενδύοντας σε επίπεδο σεξουαλικών εμπειριών αποσκοπούν στο να μπορούν να αντιμετωπίσουν τις κοινωνικοπολιτισμικές προσδοκίες όσο αφορά την αρρενωπότητα. Παράλληλα, οι ίδιες κοινωνικές δυνάμεις ενθαρρύνουν τις γυναίκες να διατηρήσουν υψηλά επίπεδα στις απαιτήσεις τους μπροστά στον ενδεχόμενο σεξουαλικό σύντροφο με αποτέλεσμα να μειώνεται η πιθανότητα εμπλοκής τους σε βραχυπρόθεσμες σχέσεις. Την ίδια μάλιστα στιγμή που οι κοινωνικοπολιτισμικές προσδοκίες αναφορικά με τη θηλυκότητα δε συμβαδίζουν με αυξημένη επένδυση σε επίπεδο σεξουαλικών εμπειριών, αλλά

εξήρεται η αξία της “μητρικής μορφής”, όπως αυτή αναλύεται στην ενότητα της έννοιας του φύλου (Regan, 1998, Cummings, 2004, Σκόδρα, 1998).

Στους φεμινιστικούς επιστημονικούς κύκλους, η πορεία της απελευθέρωσης της γυναίκας από τους περιορισμούς της βιολογίας της αλλά και η έννοια της επιλογής συντρόφου είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την κατάκτηση εκ μέρους των γυναικών της οικονομικής τους αυτονομίας καθώς και τα επιστημονικά επιτεύγματα στον τομέα της αντισύλληψης που δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για οικογενειακό προγραμματισμό και κατά συνέπεια “άνοιξαν τον δρόμο” στη δυνατότητα για αυτοπραγμάτωση των γυναικών (Ιγγλέση, 1997, Τζαμαλούκα & Χατζηφωτίου, 2004).

Μια άλλη παράμετρος που εμφανίζεται στο χώρο των ερευνών να μπορεί να επηρεάζει την προθυμία ενός ατόμου να συμβιβαστεί με κάποιο λιγότερο ιδανικό πρότυπο συντρόφου είναι η “αξία του ατόμου” με την έννοια των επιθυμητών προδιαγραφών που ο ίδιος πληρεί ως πιθανός/ή σύντροφος. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η αυτοαντίληψη του ατόμου, καθώς ο τρόπος που προσδιορίζουμε την αξία μας, αποτελεί το βασικό κριτήριο για το πώς αντιλαμβανόμαστε την αξία των άλλων (Sprecher, Sullivan & Harfield, 1994).

2.2.2 Εξωτερικοί παράγοντες διαμόρφωσης των κριτηρίων επιλογής συντρόφου

Ένας σεβαστός αριθμός ερευνητικών εργασιών εξετάζει το ενδεχόμενο εξωτερικές πιέσεις να συμμετέχουν καθοριστικά στον προσδιορισμό της έννοιας και της διαδικασίας επιλογής συντρόφου. Διαπραγματευόμενοι το ζήτημα αυτό με όρους δανεισμένους από το πεδίο των οικονομικών επιστημών, συγγραφείς όπως οι Berscheid και Walster (1974) παρομοιάζουν τη διαδικασία επιλογής συντρόφου με “αγορά γάμου”, στην οποία άνδρες και γυναίκες προσπαθούν να αυξήσουν τις ανταμοιβές τους και να αναπτύξουν κοινωνικές συναναστροφές τέτοιες που όσο το δυνατόν να αυξάνουν το κέρδος σε επιθυμητά χαρακτηριστικά συντρόφου, καθώς τα λάθη στην επιλογή κοστίζουν.

Στη συζήτησή του για τα πρώιμα στάδια της συζυγικής επιλογής, η Regan (1998) σημειώνει ότι παρόλο που το άτομο μπορεί να έχει μειωμένο ρίσκο απόρριψης ανάζητώντας ένα λιγότερο επιθυμητό σύντροφο (μικρό κόστος) οι ανταμοιβές είναι εξίσου χαμηλές (μικρό κέρδος). Την ίδια στιγμή, η αυξημένη πιθανότητα απόρριψης (υψηλό κόστος) που σχετίζεται με την αναζήτηση συντρόφου, ο οποίος είναι περισσότερο επιθυμητός (υψηλό κέρδος), πολλές φορές κάνει την κατάσταση “επικίνδυνη”.

Η “παραδοσιακή θεωρία ανταλλαγής” αναφέρει ότι η βάση για μια στενή σχέση ανάμεσα σε δυο συντρόφους είναι ότι ο καθένας επιθυμεί να λάβει από τη σχέση τόσα ή περισσότερα από ό,τι θα κοστίσει. Τονίζει, μάλιστα, ότι κατά περιόδους κάποιοι κινητοποιούνται να αυξήσουν το συμφέρον τους και να εκμεταλλευτούν τους άλλους, όμως αυτό δεν οδηγεί σε μια σχέση αγάπης (Τζαμαλούκα, 2007).

Μέρος της οικονομικής και βιοκοινωνικής θεωρίας της κοινωνικής ανταλλαγής είναι και η “θεωρία της ισοτιμίας στις ερωτικές σχέσεις”, με βάση την οποία ανταλλάσσονται αγαθά εκατέρωθεν στο κλίμα της επιθυμίας για πλήρη αποδοχή δημιουργώντας προϋποθέσεις για αναζήτηση διαστάσεων σύγκρισης και αυτοαξιολόγησης. Και ενώ ο πλούτος και η σημασία των αγαθών είναι υποκειμενική, εντούτοις τα άτομα εισέρχονται στις σχέσεις με “κοινωνικά δοτές διαστάσεις”, όπως φυσικά και διανοητικά προσόντα: εμφάνιση, “ερωτική ζωντάνια”, μόρφωση, υλικά αγαθά, κοινωνικές δεξιότητες, επικοινωνία, κ.α. (Κορδούτης, 2006).

Ένα άλλο σημαντικό κομμάτι στην “αγορά γάμου” που φαίνεται να διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο -πέρα από το ζήτημα της “αξίας” του ατόμου μέσα σε αυτήν-, είναι η διαθεσιμότητα σε επίπεδο ποσοτικό και ποιοτικό των εν δυνάμει διαθέσιμων συντρόφων (Sprecher, Sullivan & Harfield, 1994). Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η διαδικασία επιλογής συντρόφου δεν είναι εφικτό να παραμείνει ανεπιρέαστη από συμβιβασμούς, όταν σε μια κοινωνία υπάρχουν περιορισμοί που οφείλονται στο δημογραφικό παράγοντα.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, στην απογραφή του 2001 οι άνδρες ήταν 4.556.232 και οι γυναίκες 5.520.671, δηλ. περίπου 1 στους 2 κατοίκους της Ελλάδας πάνω από 15 ετών είναι άνδρας (Παπαδόπουλος, 2007). Ωστόσο, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι παρατηρείται διαφοροποίηση στην αναλογία ανδρών και γυναικών όταν υπεισέρχεται ο παράγοντας του τόπου διαμονής και των συνθηκών που επικρατούν π.χ. πόλη-χωριό, ανάπτυξη, ευκαιρίες επαγγελματικής αποκατάστασης, επίπεδο ζωής/συνθήκες διαβίωσης, κλπ. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Ζαχάρω, μιας αγροτικής περιοχής της Πελοποννήσου, αλλά και χωριών στην Ινδία, στην Κίνα, στις ΗΠΑ, ή σε προγενέστερες εποχές, όπου το φαινόμενο της “έλλειψης νυφών” αντιμετωπίζεται με τον “γάμο-τουρισμό” ή τις “εισαγόμενες νύφες”. Μάλιστα, οι οργανωμένες προσπάθειες εύρεσης συζύγων έχουν προβληθεί και στις κινηματογραφικές αίθουσες με ταινίες όπως “Οι νύφες” του Παντελή Βούλγαρη και το πρόσφατο (2007) ντοκιμαντέρ “*Sugartown-Οι Γαμπροί*”. Το συγκεκριμένο θέμα έχει πολλές διαστάσεις, που άπτονται της μελέτης μας. Οι “εισαγόμενες νύφες” προσδίδουν στην ταμπέλα “ωραίο φύλο” και μια “ισχυρή” προέκταση, διαφορετική από αυτή που αντιλαμβάνεται σήμερα η δυτική γυναίκα: είναι ισχυρές γιατί ως υποκείμενα λύνουν το πρόβλημα, ταυτόχρονα, όμως, και ανίσχυρες γιατί “αντικειμενοποιούν” τον εαυτό τους. Βλέπουμε, λοιπόν, να υπάρχει ενδο-ομαδική διαφοροποίηση ως αποτέλεσμα των κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών. Ο δε παράγοντας της μόρφωσης υπεισέρχεται μάλλον ποιοτικά παρά ποσοτικά, δηλ. ως διαφορετική εκπαίδευση, διαπαιδαγώγηση, αξίες ζωής, αυτοαντίληψη, κ.ο.κ.

Από την άλλη πλευρά, σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον ανεξάρτητα από τον αριθμό των πιθανών συντρόφων μεταξύ των οποίων το άτομο καλείται να επιλέξει, δεν είναι όλοι διαθέσιμοι αλλά εκείνοι που θεωρούν ότι το συγκεκριμένο άτομο πληρεί τις προδιαγραφές των δικών τους απαιτήσεων. Σχετικά με το θέμα αυτό οι Buunk et al. (2001) αναφέρουν

χαρακτηριστικά ότι «οι ηλικιωμένοι άνδρες επιθυμούν πολύ μικρότερες από εκείνους συντρόφους, όπως και οι έφηβοι πολύ μεγαλύτερες από αυτούς, αλλά τελικά συμβιβάζονται στις επιλογές τους καθώς δεν υπάρχει η διαθεσιμότητα από την πλευρά, αντίστοιχα, των γυναικών». Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημανθεί πως μια ιδιότυπη μετανάστευση επιδρά στην “αγορά γάμου” μιας χώρας: στις μέρες μας, η μεγάλη προσέλευση νεαρών γυναικών από τις Ανατολικές Χώρες, θα λέγαμε ότι έχει προκαλέσει “κοινωνικό θέμα”, καθώς έχει επηρεάσει τη συμπεριφορά και τις επιλογές των ανδρών. Παρατηρείται, λοιπόν, ορισμένοι άνδρες να χωρίζουν τις συντρόφους τους και να επιλέγουν νεαρές μετανάστριες με τεράστια διαφορά ηλικίας, οι οποίες λόγω της κοινωνικο-οικονομικής ανέχειας που αντιμετωπίζουν, θέτουν χαμηλά ή καθόλου κριτήρια, αντίθετα από τις συνομήλικές τους Ελληνίδες.

Οι ερευνητές Pennebaker, Dyer, Gaulkins, Litowitz, Ackreman, Anderson και McGraw (1979) τονίζουν τις επιδράσεις του παράγοντα χρόνου στην διαδικασία της επιλογής συντρόφου. Θεωρεί ότι οι άνθρωποι ανάλογα με τις πιέσεις που ασκεί ο χρόνος απόφασης, διαχωρίζουν τα κριτήρια που επιθυμούν σε έναν ιδανικό σύντροφο και συμβιβάζονται με εκείνα που θα τους ικανοποιήσουν σε έναν διαθέσιμο σύντροφο. Μάλιστα, εάν λάβουμε υπόψιν ότι οι δυνατότητες μιας γυναίκας για τεκνοποίηση είναι βιολογικά προσδιορισμένες σε συγκεκριμένα χρονικά ηλικιακά πλαίσια, γίνεται εύκολα κατανοητό ότι ο παράγοντας χρόνος απασχολεί περισσότερο τις γυναίκες στο ζήτημα της επιλογής συντρόφου (Regan, 1998). Βέβαια, δεν μπορεί να παραγνωριστεί το γεγονός ότι και οι άνδρες έχουν βιολογικό ρολόι και δέχονται κοινωνικές πιέσεις. Συνεπώς, εκείνοι που ενδιαφέρονται να αποκτήσουν απογόνους συγχρονίζονται με το βιολογικό ρολόι των γυναικών.

Ένας άλλος βασικός παράγοντας που προσδιορίζει το βαθμό της ελεύθερης βούλησης και την αυθεντικότητα της επιλογής συντρόφου ενός ατόμου είναι ο τρόπος που είναι δομημένη η εκάστοτε κοινωνία, στην οποία ανήκει: κατά πόσο οι άνδρες και οι γυναίκες κατέχουν ισότιμη θέση μέσα σε αυτήν και λαμβάνουν την ίδια αντιμετώπιση, χωρίς να εμφανίζεται ασυμμετρία ανάμεσα στα φύλα (Nicole-Drancort, 1995, Ortner, Strathern, & Rosaldo, 1994). Με ποιο τρόπο τα άτομα μπορούν να αναλάβουν έναν ρόλο και να αποκτήσουν κοινωνικό status. Πόσο ανοιχτή και ευέλικτη είναι και τι δυνατότητες επιλογής διαθέτει όσο αφορά στο ζήτημα των διαφόρων μορφών σχέσεων (π.χ. συμβίωση, ανοιχτός γάμος, μονογονεϊκή οικογένεια), ώστε η επιλογή του ατόμου να αντικατοπτρίζει πραγματικά αυτό που το εκφράζει και το αντιπροσωπεύει και να μην είναι μονόδρομος. Αλλά και πόσο δεκτική είναι στις επιλογές των ατόμων (π.χ. διεθνικοί γάμοι) (Duby & Perrot, 1995, Κηποπούλου, Κυριακοπούλου, Λιβάνη-Ηλιοπούλου, Μαρκάκη & Σέμπρου, 2006).

Στο παρελθόν η κοινωνία αποφάσιζε για τη γυναίκα. Έπρεπε να παντρευτεί και μάλιστα χωρίς. Μπορούσε να καταλήξει σε ένα συνοικέσιο ή να παντρευτεί κάτω από κοινωνική πίεση γιατί αυτός ήταν ο μοναδικός τρόπος να φύγει από την οικογένειά της ή να της αναγνωριστεί το δικαίωμα στον έρωτα και τη συντροφικότητα. Χωρίς αμφιβολία, ο γάμος

ήταν κατεξοχήν επιθυμητή κατάσταση. Σήμερα οι πιέσεις και οι κοινωνικές επιταγές δεν υπάρχουν πια. Η νέα πραγματικότητα επιτρέπει στη γυναίκα να είναι μόνη και έτσι η επιλογή συντρόφου καθίσταται μια δύσκολη διαδικασία με περισσότερες απαιτήσεις και λιγότερες υποχωρήσεις και συμβιβασμούς (Nir & Μασλίν, 1985).

Στις πατριαρχικές κοινωνίες η επιλογή συντρόφου δεν αποτελούσε ζήτημα μεταξύ ενός άνδρα και μιας γυναίκας, αλλά διαδικασία διαπραγμάτευσης μεταξύ δύο οικογενειών, όπου τον πρωτεύοντα και αποκλειστικό ρόλο και λόγο είχαν οι αρχηγοί της οικογένειας (άνδρες). Οι πατεράδες, οι οποίοι όντας υπεύθυνοι για τη θέση των παιδιών τους στην κοινωνία (κοινωνικός πατέρας), ενδιαφέρονταν να διασφαλίσουν και να διατηρήσουν την κοινωνική τους τάξη. Τα ενήλικα άτομα από μόνα τους, χωρίς τη συγκατάθεση και τη στήριξη της οικογένειας, δεν μπορούσαν να αποκτήσουν ρόλο και θέση στη κοινωνία, ούτε και να υποστηρίξουν τις επιλογές τους, με αποτέλεσμα να συμβιβάζονται ανάλογα με το εκάστοτε συμφέρον της οικογένειας (οικογενειο-κεντρικές αποφάσεις) (Πανικάρ & Ρομέϊν, 1996).

Αντίθετα, στις μετέπειτα σύγχρονες κοινωνίες το άτομο καθίσταται ικανό να καταλάβει μια θέση στη κοινωνία και να διαμορφώσει τη δική του κοινωνική ταυτότητα βασισμένο στα προσωπικά του προσόντα, καθώς πολλές λειτουργίες, όπως και της κοινωνικοποίησης, στην πυρηνική οικογένεια περιορίζονται και μετατίθενται σε άλλους θεσμούς (π.χ. εκπαίδευση). Μέσα στα πλαίσια αυτών των κοινωνικοδομικών αλλαγών, η επιλογή συντρόφου περνάει πλέον σε επίπεδο αυτοδιάθεσης και αυτοδιαχείρισης, στην ευθύνη και τις επιθυμίες ενός άνδρα και μιας γυναίκας (Πανικάρ & Ρομέϊν, 1996).

Βέβαια, δεν πρέπει να παραβλέπουμε το γεγονός ότι οι μεταρρυθμίσεις αυτές, που αφορούν τη γενικότερη αντίληψη της ευρύτερης κοινωνίας, δεν επισυμβαίνουν ταυτόχρονα και δεν αντιπροσωπεύουν την πραγματικότητα καθολικά αλλά την κάθε μία τοπική κοινωνία, η οποία βιώνει τις εκάστοτε εξελίξεις με το δικό της ιδιαίτερο τρόπο και διαμορφώνει τον δικό της χαρακτήρα μέσα από ένα σύνολο τοπικών στοιχείων (Ζαϊμάκης, 2002).

Επίσης, είναι σημαντικό να αναφερθεί στην ενότητα αυτή, ότι πολλές φορές οι άνθρωποι ή δε συνειδητοποιούν τα κριτήρια στα οποία βασίζουν τις επιλογές τους ή διστάζουν να ομολογήσουν τα πραγματικά κριτήρια. Σύμφωνα με τον Townsend (2001), *«αυτό συμβαίνει γιατί φοβούνται μήπως αυτά θεωρηθούν μη αποδεκτά με βάση τις εκάστοτε σύγχρονες αντιλήψεις. Για παράδειγμα, οι γυναίκες που έχουν την τάση να δίνουν έμφαση στο οικονομικό κινδυνεύουν να θεωρηθούν ως μη απελευθερωμένες ή συμφεροντολόγες ή ακόμα ότι αντιμετωπίζουν τα πράγματα με έναν ελιτιστικό τρόπο. Αντίστοιχα, οι άνδρες που δίνουν μεγάλη έμφαση στα εξωτερικά χαρακτηριστικά και επιζητούν ποικιλία σεξουαλικών συντρόφων κινδυνεύουν με τις ομολογίες τους να κατηγορηθούν ως συναισθηματικά ανώριμοι ή σεξιστές ή ακόμα και ανίκανοι να αγαπήσουν αληθινά και να δεσμευτούν»*.

Μάλιστα, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη δυνατότητα για μια υγιή εξέλιξη μιας επιλογής η ξεκάθαρη έκφραση και από τις δύο πλευρές των επιθυμιών και απαιτήσεων τους μέσα στα πλαίσια του “άτυπου συμβολαίου”, το οποίο και οφείλουν να ανανεώνουν μες τον χρόνο. Στην αντίθετη περίπτωση δεν είναι δυνατόν να υφίσταται μια αληθινή επιλογή, ικανή να διατηρήσει μια σχέση εμπιστοσύνης, όταν βασίζεται σε “ψεύτικες ομολογίες” και “μη ρεαλιστικές προσδοκίες” (Πιντέρης, 2005).

Τέλος, οφείλουμε να αναφέρουμε ότι τα τελευταία χρόνια έχει αναπτυχθεί νέο πεδίο μελέτης στο χώρο των φυσικών επιστημών και της νευροφυσιολογίας, όπου διερευνάται το κατά πόσο ο άνθρωπος αποφασίζει ελεύθερα ή οι επιλογές που νομίζει ότι κάνει ο καθένας μας είναι προδιαγεγραμμένες. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι κεφαλαιώδους σημασίας, καθώς επιβεβαιώνει ή απορρίπτει όχι μόνο ερευνητικά ευρήματα αλλά και όσα γνωρίζουμε ή νομίζουμε ότι γνωρίζουμε για τον κόσμο γύρω μας (Palmgren, 2006).

Η τελευταία αυτή άποψη υποστηρίζεται από πολλούς νευρολόγους, όπως ο Libet και η Sirigu, οι οποίοι έχουν μελετήσει τη σχέση ανάμεσα στις πράξεις μας και στην επιθυμία μας να τις πραγματοποιήσουμε. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η έναρξη της πράξης συχνά προηγείται χρονικά της απόφασης, που σημαίνει ότι η επιθυμία να κάνουμε κάτι ουσιαστικά εμφανίζεται όταν ήδη έχουμε ξεκινήσει να το κάνουμε, δηλαδή αν διαθέτουμε κάποια ελεύθερη βούληση, η οποία, εν πάσει περιπτώσει, δεν είναι συνειδητή (Palmgren, 2006).

2.3 ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΗΣ ΣΧΕΣΗΣ

Καταρχήν, μιλώντας για μακροπρόθεσμη σχέση οφείλουμε να την διακρίνουμε από τη βραχυπρόθεσμη, των οποίων η διαφοροποίηση δεν εξαντλείται στο χρόνο διάρκειάς τους, όπως προκύπτει από την ετυμολογική σημασία των όρων. Η διαφορά σε αυτά τα δύο είδη σχέσεων, που αντιπροσωπεύουν, είναι βαθύτερη και αφορά τόσο στους ανόμοιους στόχους που επιδιώκουν και τους διαφορετικούς ψυχολογικούς μηχανισμούς άμυνας που κινητοποιούνται προκειμένου αυτοί να επιτευχθούν, όσο και στα ποιοτικά χαρακτηριστικά που φέρουν.

Στον άνθρωπο συγκρούονται δυο κλίσεις: η πρώτη χαρακτηρίζεται από τη σεξουαλική περιπλάνηση, την αναζήτηση του καινούριου, τη σύμμιξη. Η δεύτερη, από την ερωτική διαδικασία που καθιερώνει έναν ερωτικό δεσμό αποκλειστικό και διαρκή. Η υπέρβαση της σεξουαλικότητας οδηγεί στον ερωτισμό, τη μεταμόρφωσή της σε ανήσυχη, ιδιότροπη δύναμη που δεν έχει όρια και που προκαλεί αδιάκοπα τον κίνδυνο, επειδή τρέφεται από μια ανεξάντλητη φαντασία. Όλοι μας επιθυμούμε την έντονη ζωή. Και στα δύο φύλα υπάρχει η ανιχνευτική τάση, η πλανόβια, η καταστροφική αυτή αταξία της σεξουαλικής ενόρμησης που σε κάποια στιγμή μετατρέπεται σε δύναμη δημιουργική, ενωτική (Νασιάκου, 1982).

Σύμφωνα με τις απόψεις του Button (1994), «το ερωτικό ξέσπασμα, υπερβαίνοντας τον ερωτικό ενθουσιασμό, είναι εκείνο που παράγει την ένωση του ζευγαριού και την αποκλειστικότητα και τότε είναι η στιγμή που διακόπτεται η αναζήτηση και παράγεται μια

σταθερή δομή, μια παρουσία συνεχής, ένα ζευγάρι πιστό». Με άλλα λόγια, ο έρωτας επιτρέπει να φτάσουμε στο υψηλότερο σημείο του ερωτισμού αλλά και να διαφανεί η υπεροχή του. Το σώμα, η ομορφιά, τα φιλήματα, η επαφή των σωμάτων, όλα αυτά που στον ερωτισμό είναι πραγματοποίηση/ εκτέλεση, στον έρωτα είναι απλά το μέσον για κάτι άλλο που μας πάει πιο ψηλά προς την ουσία, την αξία του αγαπημένου προσώπου (Button, 1994).

Η μακροπρόθεσμη σχέση είναι αυτή που βασίζεται στον αληθινό έρωτα και οι στόχοι της συνδέονται με την κατάκτηση της συντροφικότητας, χωρίς να έχει φτάσει ακόμα στο σημείο της θεσμοποίησης (γάμος). Η βίωση της συντροφικότητας απαιτεί μια διαδικασία, όπου ο δημιουργικός έρωτας ολοκληρώνεται σταδιακά καθώς τα άτομα καταφέρνουν να κατακτούν μια σειρά διαδοχικών φάσεων (σχεδιάγραμμα V. σελ. 188 παραρτήματος).

Η βραχυπρόθεσμη σχέση μπορεί να αποτελεί από μόνη της μια σύντομη, αυτοτελή και ολοκληρωμένη “διαδρομή” που στοχεύει καθαρά και μόνο στην ικανοποίηση της σεξουαλικής επιθυμίας. Δεν αποκλείεται, όμως, να είναι μέρος μιας αποτυχημένης προσπάθειας για μια μακροπρόθεσμη σχέση, οι δυνατότητες εξέλιξης της οποίας σταματούν στη φάση της ανίχνευσης και του ερωτικού ενθουσιασμού με αποτέλεσμα η σχέση να μην μπορεί να προχωρήσει παραπέρα, ώστε να εξελιχθεί και να ολοκληρωθεί. Στην ουσία πρόκειται για απρόσωπες σχέσεις, καθώς βασίζονται περισσότερο στην ικανοποίηση των σεξουαλικών ενορμήσεων, παρά στον έρωτα. Στις βραχυπρόθεσμες σχέσεις τα ερωτικά υποκείμενα λειτουργούν στη μεταξύ τους σχέση σαν να είναι ουσιαστικά μόνα τους και χαρακτηρίζονται συνήθως “ως εραστές”. Αντίθετα, στις μακροπρόθεσμες χρησιμοποιείται η έννοια του “συντρόφου”, στην οποία εμπεριέχεται μεν και η έννοια του εραστή, αλλά η ουσία της ένωσης δεν εξαντλείται εκεί, καθώς το ζευγάρι αντιμετωπίζεται ως μια συλλογική οντότητα (Li & Kenrick, 2006).

Βάσει της ανάλυσης του Scott (1979) για την ερωτική και σεξουαλική συμπεριφορά, τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που αφορούν τις βραχυπρόθεσμες σχέσεις στοιχειοθετούν τρεις διαφορετικές μορφές σχέσεων που χαρακτηρίζονται ως “ψευδοέρωτες” και βασίζονται αποκλειστικά και μόνο στην αρχή της ηδονής που μας παραπέμπει στον “μηχανισμό της απόλαυσης” (Freud, 1978). Επιγραμματικά, οι “ψευδοέρωτες” είναι οι εξής:

- Σεξουαλική περιπέτεια: εκλαμβάνεται από τα άτομα που εμπλέκονται, απλά ως μια εμπειρία και δεν την παίρνουν στα σοβαρά ούτε και επιθυμούν την μεταξύ τους ένωση πέρα την σεξουαλικής. Τα άτομα, μέσα στα πλαίσια αυτής της εμπειρίας δεν είναι διατεθειμένα να αλλάξουν, είτε γιατί σε αυτήν τη φάση έχουν άλλες προτεραιότητες, είτε γιατί δεν θεωρεί ο ένας για τον άλλον ότι αντιπροσωπεύει γι’ αυτόν το κατάλληλο πρόσωπο που ανταποκρίνεται στις ανάγκες του και μπορεί να συμφωνεί με την κοσμοθεωρία του, τις αξίες του και το σχέδιο ζωής του. Μια σεξουαλική περιπέτεια καταλαμβάνει συνήθως περιορισμένο από τον προσωπικό χρόνο του καθενός, καθώς πολύ σύντομα ολοκληρώνεται ο στόχος της και μαζί με αυτόν εξαντλείται και το ενδιαφέρον των προσώπων που πρωταγωνιστούν σε αυτήν.

Μάλιστα, και τα δύο εμπλεκόμενα μέλη γνωρίζουν εξ' αρχής ότι η εμπειρία αυτή δε θα έχει μεγάλη διάρκεια, καθώς η ιδέα της περιπέτειας περιλαμβάνει ήδη και το τέλος της.

- Ερωτική περιπέτεια: θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η αρχή ενός έρωτα, που όμως δεν προχωρεί πιο πέρα διότι τα υποκείμενα δεν μπορούν να επεξεργαστούν ένα μελλοντικό σχέδιο. Το ζητούμενο σε αυτό το είδος της σχέσης δεν είναι η διάρκεια και η σταθερότητα αλλά η ένταση των στιγμών και η ποικιλία μέσα από σύντομες εναλλαγές συντρόφων.
- Ερωτικός ενθουσιασμός: δεν εκλαμβάνεται εξ' αρχής ως μια σχέση περιορισμένου χρόνου. Τα εμπλεκόμενα μέλη παίρνουν στα σοβαρά τα όσα διαδραματίζονται, καθώς δεν τα αντιλαμβάνονται απλά ως μια εμπειρία αλλά θεωρούν ότι πρόκειται για το ξεκίνημα μιας σχέσης. Υπάρχει έντονος ερωτισμός στον οποίο εξαντλείται η σχέση, διότι άπαξ υποβληθεί στη δοκιμασία της σκέψης για διάρκεια εξασθενεί ή χάνεται.

Η “ένδειξη” ως ένας από τους ψυχολογικούς μηχανισμούς άμυνας που κινητοποιούνται στη δημιουργική συντροφικότητα, αφορά στο ότι το ερωτευμένο άτομο περιμένει από τον άλλον να του υποδείξει “τι είναι αυτό που επιθυμεί το ίδιο” και μάλιστα όχι με λόγια αλλά με την ίδια του την επιθυμία. Με άλλα λόγια, θέλουμε κάτι γιατί ταυτιζόμαστε με κάποιον άλλον που επιθυμεί το ίδιο πράγμα. Ο μηχανισμός αυτός είναι που υπερισχύει και διαδραματίζει τον καθοριστικό ρόλο στον “ανταγωνιστικό έρωτα”, στον οποίο, όμως, δεν υπάρχει καμιά διαδικασία ένωσης, ούτε και συντροφικότητα και κυριαρχούν η ανταγωνιστική διάθεση και η επιθυμία του άνδρα ή της γυναίκας να επιβεβαιώσει τις σαγηνευτικές ικανότητές του/της. Ο έρωτας αυτός, που παραπέμπει σε συντρόφους τύπου “Καζανόβα”, εξαμιμίζεται μόλις πάψει να υπάρχει ερωτικός αντίζηλος, ανταγωνιστής (ibid).

Τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που εκπροσωπούν μια μακροπρόθεσμη σχέση είναι πιο κοντά σε εκείνα που αφορούν τον αληθινό έρωτα και περιγράφονται διεξοδικά από την Verena Kast στο έργο της “Ζευγάρια-φανταστικές σχέσεις: όπως ο ίδιος ο θεός σε ανθρώπινο αντικατοπτρισμό” (Αλμπερόνι, 1998). Τα χαρακτηριστικά αυτά συνοπτικά αφορούν:

- Ένα αίσθημα “απελευθέρωσης” και “ελευθερίας” σε συνδυασμό με μια αίσθηση “επιφοίτησης” που κινητοποιούν τους συντρόφους προς την κατεύθυνση της πραγματοποίησης των επιθυμιών τους, καθώς νιώθουν ότι γνωρίζουν πλέον ποιες πραγματικά είναι αυτές.
- Τη “μοναδικότητα”, καθώς ο καθένας νιώθει για τον σύντροφό του ότι δεν υπάρχει καλύτερος. Πάνω σε αυτή τη βάση θεμελιώνεται και η “πίστη”, η οποία στον έρωτα εκφράζεται με την “αποκλειστικότητα”. Στα πιστά ζευγάρια η σεξουαλική αστάθεια εμφανίζεται στη σφαίρα της φαντασίας, η οποία υποκαθιστώντας την πράξη προσφέρει τη δυνατότητα να παραμείνουν πιστοί στο αγαπημένο τους πρόσωπο, ακόμα και όταν νιώθουν πως κάποιο άλλο άτομο τους ελκύει. Η πίστη είναι, επίσης, ένας παράγοντας στις σχέσεις βαθιά επηρεασμένος από τον εκάστοτε πολιτισμό.
- Το άτομο που βιώνει τον αληθινό έρωτα αντιλαμβάνεται την κάθε ύπαρξη ωραία, λογική, θαυμαστή, αναγκαία και υπέροχη και “αγαπάει το καθετί”: τα δέντρα, τα ζώα και ακόμα

περισσότερο τους ανθρώπους τους οποίους, επίσης, θέλει να τους βλέπει ευτυχισμένους. Παράλληλα, ο πόνος, η ατέλεια, η κακία είναι για τον ερωτευμένο “συμπτώματα φαινομενικά και συγκυριακά”. Αξιοσημείωτος είναι ο τρόπος που έμμεσα πραγματεύεται αυτό το χαρακτηριστικό ο Alfonso Cuarón, ο οποίος στην ταινία του “*Τα παιδιά των ανθρώπων*” περιγράφει πως η παρουσία ή απουσία παιδιών, ως καρποί του έρωτα, είναι ικανή να επηρεάσει καθοριστικά την ανθρώπινη συμπεριφορά και κατ’επέκταση το ποιόν μιας κοινωνίας και το μέλλον της ανθρωπότητας.

- Η “αναγέννηση, η μεταμόρφωση και η τελειοποίηση” έχουν ρόλο σε μια δημιουργική συντροφική σχέση. Τα άτομα που την υποστηρίζουν υφίστανται μια εσωτερική αλλαγή και είναι σαν να ξαναγεννιούνται. Την ίδια στιγμή που στα μάτια και των δύο το αγαπημένο τους πρόσωπο και καθετί που έχει είναι θαυμάσιο ή διορθώσιμο, χωρίς αυτό να συγχέεται με την “εξιδανίκευση”, όπου το άτομο ανακαλύπτει στο εξιδανικευμένο πρόσωπο ανύπαρκτες αξίες. Παράλληλα, μέσα από τον σύντροφό του ανακαλύπτει ο καθένας στον εαυτό του μια δύναμη που τον παροτρύνει σε υπέρβαση του εαυτού του. Το κάθε άτομο θέλει να είναι “τέλειο” για να αρέσει στον/η αγαπημένο/η της/του σύντροφο, και παρά το γεγονός ότι δίνει τα πάντα για να κατακτήσει το αγαπημένο του πρόσωπο, θέλει ο άλλος να τον αγαπά ελεύθερα και να λέει αυθόρμητα το “σ’ αγαπώ”, καθώς τον βλέπει σα “χάρη”, σα “δώρο” και όχι σαν κτήμα του.
- Η “αυθεντικότητα” και η “καθαρότητα” της ψυχής, είναι, επίσης, δυο στοιχεία σημαντικά για τη βίωση μιας αληθινής σχέσης. Οι ερωτευμένοι λένε την αλήθεια από εσωτερική ανάγκη. Ακόμα, επειδή νιώθουν ότι μπορούν να ξεπεράσουν όλες τις δυσκολίες ενωμένοι, είναι υπομονετικοί, προσεκτικοί, εφευρετικοί, ευέλικτοι, ικανοί να προσαρμόζονται, να μαθαίνουν και να διορθώνονται.
- Ο χρόνος μέσα από την ένωση δυο ανθρώπων παίρνει άλλη διάσταση, καθώς φαίνεται ατελείωτος όταν είναι μακριά ο ένας από τον άλλον, ενώ καθένας μπορεί να φανταστεί όλη του την ζωή δίπλα στον άνθρωπο που αγαπά.
- Ακόμα και ο ερωτισμός μεταφέρεται σε μια άλλη διάσταση όταν βιώνεται στα πλαίσια μιας υγιούς συντροφικής σχέσης και δεν είναι απλά μια ικανοποίηση των ενστίκτων. Η συνουσία θεωρείται “μίξη των σωμάτων” και “ταυτότητα των πνευμάτων”, καθώς τα δύο σώματα προτού σμίξουν γίνονται στα μάτια καθενός “ιερά”.
- Η ένωση, η συλλογικότητα και η δέσμευση αποτελούν τη βάση, η οποία μάλιστα διαφοροποιεί μια ολοκληρωμένη συντροφική σχέση από οποιαδήποτε άλλη. Οι σύντροφοι επιζητούν να αλληλοσυγχωνευτούν, ασκώντας μάλιστα πιέσεις ο ένας στον άλλον, και μέσα από συγκρούσεις καταφέρνουν τελικά να επιτύχουν μια αμοιβαία δέσμευση και να λειτουργούν σαν μια συλλογική οντότητα, στην οποία δεν νοείται καμιά διαφορά βαθμού ή ιεραρχίας. Σχεδιάζουν μαζί το κοινό τους μέλλον, χωρίς να το αντιλαμβάνονται ως κόπο αλλά ως δημιουργικότητα. Εντάσσονται εκούσια σε μια διαδικασία “συνεξέλιξης”, όπου ο ένας ενδιαφέρεται και συμμετέχει ενεργητικά σε ότι επιλέγει να κάνει ο άλλος. Με άλλα λόγια, οι

επιθυμίες τους γονιμοποιούνται. Η ευφύια του ενός ανυψώνει την ευφύια του άλλου. Οι ικανότητες αλληλοσυμπληρώνονται, οι αδυναμίες αλληλοενισχύονται και τα λάθη αλληλοδιορθώνονται. Η κατανομή των ρόλων βασίζεται πέρα από την αλληλοσυμπλήρωση, στην συνύπαρξη μιας ακόμα αρχής που είναι η “αναπλήρωση”. Σύμφωνα με αυτή, ο καθένας αντιλαμβάνεται και συμμερίζεται το έργο του άλλου, το εκτιμά και συχνά το γνωρίζει ώστε να είναι σε θέση να το αναπαραγάγει και ο ίδιος σε περίπτωση που χρειαστεί.

Η ένωση των προσώπων αφορά το παρόν και προσβλέπει στο μέλλον. Συνήθως, όμως οι ερωτευμένοι στην αρχή μιας σχέσης ξεκινούν μέσα από μια συμβολική ένωση της ζωής τους με το παρελθόν, μέσα από μια διαδικασία που καλείται “ιστορική αξιολόγηση”. Κατά αυτήν αλληλοεμπιστεύονται, ομολογούν και εκφράζουν ο ένας στον άλλον τις αδυναμίες, τα λάθη, τις ερωτικές εμπειρίες του παρελθόντος και έτσι οι πόνοι, οι παλιοί έρωτες δεν έχουν αξία.

Ο πραγματικός έρωτας, ανεξάρτητα εάν επισφραγιστεί με γάμο ή όχι, είναι από μόνος του ένας “θεσμός”, δηλαδή κάτι που αμοιβαία έχουν θελήσει, έχουν επιλέξει τα εμπλεκόμενα μέλη, είναι με άλλα λόγια προϊόν μιας συμφωνίας και μιας δέσμευσης. Οι δεσμεύσεις του ζευγαριού εντός ή εκτός γάμου εκφράζονται ξεκάθαρα από την αρχή της σχέσης, στα πλαίσια ενός άτυπου συμβολαίου και στην πορεία ανανέωσης (Πιντέρης, 2005).

Σύμφωνα με τις απόψεις των Sternberg και Barnes (1990, στο Αλμπερόνι, 1998), η συντροφική αγάπη του ζευγαριού βασίζεται σε τρία δομικά συστατικά, η ύπαρξη καθενός εκ των οποίων είναι εξίσου σημαντική και απαραίτητη. Πέρα από τη “δέσμευση” και τον “ερωτισμό”, για τα οποία ήδη έχουμε αναφερθεί, τονίζουν και τον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζουν στη σχέση τα ποιοτικά στοιχεία που συχνά χαρακτηρίζονται και ως “ηθικά αισθήματα της φιλίας”. Τα χαρακτηριστικά αυτά ενδεικτικά αφορούν την συναισθηματική οικειότητα, τρυφερότητα, εγκαρδιότητα, επικοινωνία συναισθημάτων, τα οποία μάλιστα διευκολύνουν και καθιστούν δυνατή τη διαπροσωπική λειτουργικότητα του ζευγαριού.

Οφείλουμε στο σημείο αυτό να παρατηρήσουμε ότι στη βιβλιογραφία εμφανίζονται τα δύο φύλα να διαφοροποιούνται ως προς το είδος της σχέσης που αντιπροσωπεύει τις επιλογές, τις επιθυμίες, και κατ’ επέκταση τις βιολογικά προσδιορισμένες (εξελικτική θεώρηση) ή κοινωνικοπολιτισμικά κατασκευασμένες (κοινωνικοδομική θεώρηση) ανάγκες τους.

Κοινό παρανομαστή των δύο προσεγγίσεων αποτελεί το γεγονός ότι οι άνδρες εξαιτίας της διαφορετικής νευροφυσιολογίας τους (κατά τους εξελικτικούς) ή της διαφορετικής σεξουαλικής ηθικής τους (κατά τους κοινωνικοδομικούς) επιζητούν την ποικιλία. Επενδύουν σε επίπεδο σεξουαλικών εμπειριών και προτιμούν τις εφήμερες σχέσεις, στις οποίες ούτε επενδύουν συναισθηματικά, ούτε δεσμεύονται κοινωνικά, αλλά ούτε και διαθέτουν χρόνο, ενέργεια και πόρους (οικονομικούς), συνεπώς είναι λιγότερο επιζήμιες για την ψυχική τους ισορροπία και τις επαγγελματικές τους φιλοδοξίες (Townsend & Wasserman, 1997).

Αυτό, βέβαια, δε σημαίνει ότι οι άνδρες μονίμως έχουν στραμμένο το ενδιαφέρον στην ποσότητα. Μετατοπίζουν τη προσοχή τους επιζητώντας τη ποιότητα όταν ενδιαφέρονται για

την πιο επιθυμητή σύντροφο που θα παράγει τον περισσότερο γενετικά επιτυχημένο απόγονο και κάτι τέτοιο συνοδεύεται ταυτόχρονα με την διάθεσή τους να βοηθήσουν σε αυτήν την ανατροφή και την προστασία των απογόνων, στοιχεία τα οποία θεωρούνται επωφελή για μια κοινωνία (VanLeuwen, 2001). Μάλιστα, πιο πρόσφατη έρευνα σχετικά με το θέμα αυτό επισημαίνει μια αλλαγή στην αντίληψη των ανδρών του 21^{ου} αιώνα, σύμφωνα με την οποία κάνουν στροφή προς την ποιότητα: με την σύγχρονη πληροφόρηση σχετικά με τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα π.χ. AIDS και άλλα αρνητικά παρακλάδια του να έχει κάποιος πολλούς ερωτικούς συντρόφους, οι άνδρες μαθαίνουν ότι το περισσότερο δεν είναι πάντα το καλύτερο (Cummings, 2004).

Όσον αφορά, τη στάση των γυναικών γύρω από το ίδιο θέμα, η εξελικτική προσέγγιση θεωρεί ότι επειδή έχουν τη βιολογική ευθύνη της αναπαραγωγής του είδους και ανατροφής των απογόνων (αυξημένη γονεϊκή επένδυση), συνδέουν συνήθως τη σεξουαλικότητα με τη συντροφικότητα, και κατ' επέκταση τη συντροφικότητα με το γάμο και τη γονεϊκή ευθύνη. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι επιλογές τους είναι προσανατολισμένες προς τις μακροχρόνιες σχέσεις ενώ το ενδεχόμενο μιας βραχυπρόθεσμης σχέσης από την γυναικεία πλευρά θα είχε θέση ως μια φάση στη ζωή τους κι όχι ως μια επιθυμητή στάση ζωής (Buss & Schmitt, 1993).

Επιστημονική αξία παρουσιάζει μια ακόμη σχετική έρευνα που επισημαίνει μια νέα πτυχή ερμηνείας της γυναικείας διαθεσιμότητας μπροστά στο ενδεχόμενο των βραχυπρόθεσμων σχέσεων. Όπως, αναφέρει η εξελικτική ψυχολογία, η γυναικεία σεξουαλική στρατηγική υποδεικνύει το να αντιμετωπίζονται οι σεξουαλικές σχέσεις περιορισμένης διάρκειας όχι ως εναλλακτικές μορφές αλλά ως πιθανές επιλογές για μια μελλοντική συντροφική σχέση. Από αυτή την έννοια θα λέγαμε ότι επενδύουν σε αυτές στοχεύοντας σε μακροπρόθεσμες προοπτικές (Buss & Barnes, 1986).

Μάλιστα στο σημείο αυτό παρουσιάζει ενδιαφέρον να παρατεθεί η άποψη της Νασιάκου (1982), η οποία καταλογίζει ευθέως στην “σεξουαλική ηθική” -την ηθική της εποχής 19^{ου} αιώνα- την ευθύνη για την συχνότητα των υστεριών στις γυναίκες που την υπηρέτησαν.

Τέλος, αξίζει να ολοκληρώσουμε την ενότητα αυτή με ένα συμπέρασμα του Button (1994), ο οποίος λέει χαρακτηριστικά ότι *«πολλοί άνθρωποι εγκαταλείπουν ολοκληρωτικά τις σχέσεις και αποτραβιούνται στη μοναξιά και στην άρνηση του ίδιου τους εαυτού. Δεν είναι όμως απαραίτητο να είναι έτσι τα πράγματα. Διερευνώντας και ανακαλύπτοντας τα πράγματα που μας εμποδίζουν να πάρουμε αυτά που θέλουμε, και επιμένοντας ότι τα πράγματα μπορούν να αλλάξουν, μπορούμε να χτίσουμε σχέσεις που θα μας δώσουν αληθινά ικανοποιητική ισορροπία ανάμεσα στην οικειότητα, την υποστήριξη και την ανεξαρτησία»*.

2.4 ΠΩΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΕΤΑΙ Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ

Βασικά χαρακτηριστικά της ταυτότητας, και δη της “κοινωνικής” ή “συλλογικής” (το ανθρώπινο είδος, η εκάστοτε κοινωνία, αλλά και τα δύο φύλα ως ομάδες), όπως διακρίνονται

από τον Μπερκ (στο Βρύζας, 2003), είναι: α) η συνέχεια και ο εσωτερικός μετασχηματισμός, β) η σύνδεση του υποκειμενικού (το άτομο, η ομάδα) με το αντικειμενικό (ο Άλλος), γ) η ενεργητική θέση (κάθε στοιχείο επενεργεί και υφίσταται επιδράσεις), δ) η ολότητα, ως συνδυασμός διαφορετικών στοιχείων, και ε) η μεταβλητότητα. Γίνεται έτσι κατανοητό ότι η “ατομική ταυτότητα”, όπως αναφέρει ο Βρύζας (2003) αλλά και άλλοι συγγραφείς (π.χ. Δαμανάκη, 1995, Παπαταξιάρχης & Παραδέλλης, 1992, Τζαμαλούκα & Χατζηφωτίου, 2004), «διαμορφώνεται ιστορικά, μέσα σε ένα πλαίσιο συλλογικών κανόνων, κοινών πολιτισμικών αξιών και συμβόλων. Αυτό καθ’αυτό το γεγονός, ότι δηλαδή συγκροτείται σε ένα πλέγμα κοινωνικών σχέσεων με δάνεια κι ανταλλαγές, δηλώνει ότι εμπεριέχει πάντοτε τη διαφορετικότητα, τη σχέση με τους Άλλους και με τον κόσμο».

Βάσει των παραπάνω και έπειτα από συγκεκριμένες ιστορικές “διαδρομές” -η ίδια η ταυτότητα είναι μια διαδρομή, όπως αναφέρει ο Foucault (1982)-, ως “ταυτότητα του φύλου” ορίζεται από τον Μάνο (1985) στο “ερμηνευτικό λεξικό ψυχιατρικών όρων”, «η εσωτερική αίσθηση αρρενωπότητας ή θηλυκότητας που δίνει την ταυτότητα του ατόμου ως άνδρα ή γυναίκα. Διαχωρίζεται δε, από την “σεξουαλική ταυτότητα” που είναι μόνο βιολογικά καθορισμένη, καθώς πολιτισμικές καθορισμένες στάσεις και σχήματα συμπεριφοράς συνδέονται με την αρρενωπότητα και τη θηλυκότητα και επιδρούν αναπτυξιακά στην ταυτότητα του φύλου».

Τα περισσότερα παιδιά, ήδη από την ηλικία των 2 ετών, έχουν επίγνωση ότι λέξεις, εικόνες, “πολιτιστικά στερεότυπα του γένους” που προσδιορίζουν το θηλυκό και το αρσενικό ανήκουν στην μια κατηγορία ή στην άλλη, ωστόσο δεν κατανοούν τι ακριβώς σημαίνει η ταξινόμηση αυτή (Golombok & Fivush, 1994 στο Τζαμαλούκα, 2000β). Επίσης, παρά το γεγονός ότι στη νηπιακή περίοδο παρουσιάζεται για πρώτη φορά ο “διαχωρισμός των φύλων”, το φαινόμενο δηλαδή κατά το οποίο τα παιδιά παίζουν σε ομάδες ομηλικών σχεδόν αποκλειστικά του ίδιου με αυτά φύλου (Αρκουμάνη, 2006), όπως αναφέρει ο ψυχολόγος Καναβίτσας σε ομιλία του προς γονείς, μέχρι την ηλικία των 4,5-5 ετών, όπου κατακτούν την έννοια της “σταθερότητας της διατήρησης του φύλου”, τα παιδιά δεν αντιλαμβάνονται το φύλο ως ένα σταθερό και μόνιμο στοιχείο της ταυτότητας, αλλά έχουν την εντύπωση πως το να είσαι γυναίκα ή άνδρας είναι κάτι που μπορεί να αλλάξει από τη μια στιγμή στην άλλη.

Είναι, επίσης, αποδεδειγμένο ότι τα κορίτσια και τα αγόρια παρουσιάζουν διαφορετική συμπεριφορά και έχουν διαφορετικές μαθησιακές ικανότητες: τα αγόρια εμφανίζονται πιο επιθετικά και ζωηρά από τα κορίτσια και με μεγαλύτερες επιδόσεις σε μαθήματα που απαιτούν ανεπτυγμένη την αίσθηση του χώρου (π.χ. γεωμετρία, φυσική), ενώ τα κορίτσια εμφανίζονται πιο στοργικά και με υψηλότερες επιδόσεις στα φιλολογικά μαθήματα.

Στο σημείο αυτό τίθεται το ερώτημα, που προβληματίζει και, ενίοτε, διχάζει “ειδικούς” διαφόρων κλάδων αλλά και κάθε άνθρωπο ή φορέα που αναλαμβάνει την κοινωνικοποίηση των παιδιών: “σε ποιο βαθμό οι διαφορετικές συμπεριφορές είναι απόρροια βιολογικών, κοινωνικών ή ψυχολογικών παραγόντων και πώς μπορούμε να βοηθήσουμε τα παιδιά στην υγιή

ανάπτυξη της ταυτότητας του φύλου τους, χωρίς να περιορίζουμε τις κλίσεις και τις ικανότητες τους;”. Το ζήτημα αυτό προσεγγίζεται στις φεμινιστικές σπουδές με τη διάκριση ανάμεσα στο φύλο ως “διάσταση του σώματος” και ως “κοινωνικο-πολιτισμικά συγκροτημένη κατηγορία”, χρησιμοποιώντας, μάλιστα, αντίστοιχη ορολογία “βιολογικό φύλο” και “κοινωνικό φύλο”. Αυτή η εννοιολογική διαφοροποίηση στην αγγλοσαξωνική βιβλιογραφία εκφράζεται και γλωσσικά με τη χρήση των όρων “sex” και “gender”, αντίστοιχα.

2.4.1 Βιολογικοί παράγοντες διαφοροποίησης

Οι βιολογικές, δηλαδή οι γενετικές, οι ορμονικές και οι ανατομικές διαφορές ανάμεσα στα φύλα περιγράφονται με τον όρο “βιολογικό φύλο” (Turner, 1991). Οι διαφορές των φύλων -συνολικά, αφού ούτως ή άλλως δεν υπάρχουν πανομοιότυπες DNAκές αλυσίδες- στην αντίληψη, τη μνήμη, τα συναισθήματα, την όραση, την ακοή, τις δεξιότητες, τη γενική στάση και συμπεριφορά (σεξουαλική, κοινωνική) θεωρούνται εγγενείς και αμετάβλητες, καθώς αποδίδονται στο διαφορετικό γενετικό και ορμονικό σύστημα του ανδρικού και γυναικείου οργανισμού (χρωμοσώματα του φύλου, φυλετικές ορμόνες), και κατ’ επέκταση στις διαφορές στη νευροφυσιολογία/ ανατομία (μυϊκή διάπλαση, γενετικά όργανα, εγκεφαλική δομή) και τις λειτουργίες που επιτελούν τα φύλα (Levyshon, 2006, Kandel, Schwartz, Jessell, 2006).

Ειδικότερα, τα κορίτσια έχουν δύο X χρωμοσώματα (XX), ενώ τα αγόρια έχουν ένα X κι ένα Y χρωμόσωμα (XY). Αυτή η γενετική διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών οδηγεί σε διαφορετική παραγωγή ορμονών φύλου τόσο κατά την εμβρυακή περίοδο όσο και κατά την ήβη. Οι ορμόνες του φύλου συντελούν με τη σειρά τους στη διαφοροποίηση των σωματικών χαρακτηριστικών, όπως είναι τα γεννητικά όργανα, και είναι δυνατόν να επηρεάσουν ορισμένα κέντρα του εγκεφάλου, τα οποία ευθύνονται για τις “φυλοσύνδετες” συμπεριφορές και τις ικανότητες μας (Levyshon, 2006).

Η βιολογική ερμηνεία των διαφορών ανάμεσα στα φύλα αλλά και αυτές καθ’ εαυτές οι διαφορές τους αποτέλεσαν το υπόβαθρο, στο οποίο δομήθηκε και διατηρήθηκε για αιώνες η φυλετική ανισότητα στον δυτικό κόσμο. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει η Fee (1983), «η ιατρική επιστήμη στα τέλη του 19^{ου} αιώνα έδωσε τα περιθώρια για τη δημιουργία της έννοιας της “κατωτερότητας”. Η βιολογία υποτίθεται ότι προσδιόριζε το γυναικείο χαρακτήρα,, δημιουργώντας γυναίκες “αδύναμες”, “συναισθηματικές” και διαμορφώνοντας την εικόνα ατόμων που υποκύπτουν σε πολλές και ποικίλες ασθένειες. Η ιατρική λοιπόν δημιούργησε την οντότητα της “βιολογικής γυναίκας”, ενώ συνεχιζόταν η διαφοροποίηση ανδρών και γυναικών μέσω της κοινωνικο-βιολογικής προσέγγισης».

Τέλος, όπως αναλύει ο κ. Σφενδουράκης (2007), «ο άνθρωπος, παρότι γνωρίζουμε πλέον ότι εξελίχθηκε από “μη ανθρώπινους” προγόνους, από τη στιγμή που ανέπτυξε γλώσσα και ιστορία, ακολουθεί μια πορεία που φαινομενικά έχει αποσυνδεθεί από τη βιολογία του και διαθέτει ιδιαίτερη εσωτερική δυναμική. Αυτήν τη δυναμική επιχειρούν να ερμηνεύσουν οι

ανθρωπιστικές επιστήμες, όπως η Κοινωνιολογία, οι οποίες έχουν αναπτύξει διακριτά εννοιολογικά σχήματα και μεθοδολογικά εργαλεία. Τις τελευταίες δεκαετίες όμως, με την ταχεία ανάπτυξη των θετικών επιστημών, έχουν γίνει προσπάθειες να ερευνηθούν και να ερμηνευτούν κοινωνικά φαινόμενα (π.χ. συστήματα αποφυγής αιμομιξίας, κανόνες που διέπουν την επιλογή συντρόφου, βάσεις της αισθητικής και θρησκευτικής εμπειρίας, γλωσσική εξέλιξη, κ.α.) μέσα από τις έννοιες και τις αρχές της εξελικτικής βιολογίας, από την οποία απορρέει η εξελικτική ψυχολογία. Οι προσπάθειες αυτές βασίζονται στην παραδοχή ότι η κοινωνική εξέλιξη δεν είναι πλήρως αποσυνδεδεμένη από τη βιολογία του ανθρώπου. Χαρακτηριστική είναι η φράση του εξελικτικού βιολόγου Γουίλσον, “τα γονίδια κρατούν το χαλινόρι του πολιτισμού”. Η βιολογία δεν μπορεί να υποδείξει θεσμούς και κανόνες, αφού το “είναι” δεν υπαγορεύει το “δέον”. Μπορεί όμως να χρησιμεύσει στην καλύτερη κατανόηση του υπόβαθρου πάνω στο οποίο χτίζονται οι θεσμοί και οι κανόνες».

2.4.2 Κοινωνικοί παράγοντες διαφοροποίησης

Όπως μας πληροφορούν ο Λεντάκης (1986) και η Λαμπίρη-Δημάκη (1987), η βιολογική διαφοροποίηση των δύο φύλων οδήγησε στον φυλετικό και ταξικό διαχωρισμό που αναπτύχθηκε στη βάση καιρικών, γεωγραφικών, κοινωνικών, οικονομικών, ψυχολογικών συνθηκών, οι οποίες ευνόησαν τη δημιουργία της ατομικής οικογένειας (έναντι της φυλής). Εξαιτίας της ανάγκης διασφάλισης της βιολογικής (αυθ)ύπαρξης κι ανάπτυξής της, μια αλληλουχία παραγόντων αποτέλεσαν τη γενεσιουργό αιτία της υπόταξης της γυναικείας σεξουαλικότητας (εξασφάλιση μονογαμίας) στην ανδρική-πατριαρχική εξουσία (ιεραρχικές σχέσεις). Οι παράγοντες αυτοί ήταν: η σωματική δύναμη (βιολογικό “όπλο” των ανδρών), η ανάγκη για οικονομική ανεξαρτησία και ιδιοκτησία των ανδρών (κοινωνική προϋπόθεση) - αποτέλεσμα της καλλιέργειας της γης/ γεωργία, της εξημέρωσης ζώων/ κτηνοτροφία (γυναικείες παρατηρήσεις και επινοήσεις, ανδρικές χρήσεις) και της οικιστικής ανάπτυξης (μεγαλύτερα καλλιεργήσιμα εδάφη-πολεμικές συγκρούσεις-συσσώρευση πλούτου)-, η κατανομή εργασίας (η γυναίκα με τις οικιακές δραστηριότητες και την ανατροφή των παιδιών, ο άνδρας με τον δημόσιο χώρο-πεδίο λήψης αποφάσεων) και, κυρίως, η αποκαθήλωση της “μαγικής” ιδιότητας της γυναίκας για αναπαραγωγή (συνειδητοποίηση της συμβολής του άνδρα) με τη συνακόλουθη βιολογική αμφισβήτηση/ανασφάλεια πατρότητας (μεταβίβαση πόρων και κύρους στους απογόνους μέσω της πατρογονικής γραμμής).

Η βιο-κοινωνική επικράτηση του αρσενικού στο θηλυκό ανατροφοδοτήθηκε για χρόνια από επιστημονικές θεωρίες και κοινωνικο-οικονομικές πολιτικές, μεταφέροντας αυτήν τη σχέση σε όλα τα πεδία της καθημερινής ζωής. Με τον τρόπο αυτό εδραιώθηκαν διαφορετικοί “κοινωνικοί ρόλοι” και “στερεότυπα”⁶ για τα φύλα, οι οποίοι μεταβάλλονται σε αξία και

⁶ “Στερεότυπα φύλου” είναι κοινωνικές αντιλήψεις σύμφωνα με τις οποίες ορισμένα προτερήματα, μειονεκτήματα, μορφές συμπεριφοράς αποδίδονται στα άτομα ανάλογα με το αν είναι άνδρες ή

περιεχόμενο ανάλογα των κοινωνικών αναγκών: η “βιολογική λειτουργία” της αναπαραγωγής και η “γονεϊκή επένδυση” (ανατροφή απογόνων), δηλαδή η μητρότητα, ανήχθη σε πρωταρχική αξία της γυναίκας, με άλλες ιδιότητες της (π.χ. κόρη, αδελφή, σύζυγος, νοικοκυρά, φίλη, εργαζόμενη, μεταφορέας κοινωνικο-πολιτισμικών αξιών, δημιουργικό άτομο, πολιτικό ον) να έπονται ή να παραγνωρίζονται. Αντίστοιχα, η “οικονομική λειτουργία” του άνδρα ως ρυθμιστή της γυναικείας αναπαραγωγής, διαχειριστή των μέσων παραγωγής και κοινωνικοποιητή της οικογένειας -υπεύθυνου για τη διαίωνιση των πολιτισμικών στοιχείων της κοινωνίας- (Κηποπούλου, Κυριακοπούλου, Λιβάνη-Ηλιοπούλου, Μαρκάκη, Σέμπρου, 2007) αποτέλεσε το θεμέλιο λίθο της κοινωνικής και ψυχολογικής του δομής.

Αυτοί οι κοινωνικά προσδιορισμένοι φυλετικοί ρόλοι συνιστούν το “κοινωνικό φύλο”, το οποίο, ειδικά στις μέρες μας, είναι τόσο μεταβλητό, όσο ρευστές είναι οι σύγχρονες συνθήκες ζωής (π.χ. παγκοσμιοποιημένες αξίες, unisex lifestyle), και τόσο αδιευκρίνιστο, όσο ασαφείς, ελλειπείς ή, σύμφωνα με τον Κλήμη (2007), όσο “αντιφατικές” είναι οι κοινωνικές προσδοκίες και κατευθύνσεις *«αλλά και οι εσωτερικές δικές μας απαιτήσεις ως προς τους ρόλους μας, καθώς αυτό που μέχρι πρότινος είτε αποκλειστικά γυναικείο ή ανδρικό έχει πάψει να είναι»*. Αποτέλεσμα της διαφοράς μεταξύ της αρχικής κοινωνικοποίησης και της σύγχρονης επανακοινωνικοποίησης είναι ότι άνδρες και γυναίκες στην προσπάθειά τους για αυτοπροσδιορισμό καταλήγουν να βιώνουν μια “κρίση της ταυτότητας του φύλου” (Κλήμης, 2007) ή “φυλετικό πανικό”, δηλαδή τη σύγχυση των γυναικών ως προς τη θηλυκότητα (Τζαμαλούκα, 2000α) -σύγχυση που πλέον αφορά αντίστοιχα και τους άνδρες. Ποιοι είναι όμως αυτοί οι παραδοσιακοί φυλετικοί ρόλοι και οι προεκτάσεις τους, που συγκροτούσαν μια “υγιή” κοινωνική ταυτότητα σε περασμένες εποχές αλλά δημιουργούν συγκρούσεις και προβλήματα προσαρμογής στη σύγχρονη δυτική κοινωνία;

Οι παραδοσιακά γυναικείοι κοινωνικοί ρόλοι: “μητέρα”, “σύζυγος”, “νοικοκυρά”, “εργαζόμενη στον πρωτογενή τομέα παραγωγής” μέχρι τις αρχές του περασμένου αιώνα -με ορισμένες εξαιρέσεις σε ενδιάμεσες περιόδους- περιορίζουν την γυναίκα στον ευρύτερο οικιακό/ιδιωτικό χώρο (περιορισμένη δυνατότητα κοινωνικής δράσης), ενώ οι ανδρικοί: “τροφοδότης” (παραγωγή ή/και μεταποίηση, οικονομικές συναλλαγές, διαχείριση περιουσίας), “αρχηγός της οικογένειας”, “συνδετικός κρίκος μεταξύ οίκου και κοινωνίας” και “αξιακός, πολιτισμικός διαμορφωτής” τοποθετούν τον άνδρα στο δημόσιο πεδίο (κέντρα καθορισμού πολιτικών). Σε αυτές τις προβιομηχανικές κοινωνίες με την πατριαρχική οργάνωση (κάθετες σχέσεις) τελείται η υποβάθμιση του οικιακού έργου έναντι του δημόσιου,

γυναίκες, αγνοώντας ή παραβλέποντας τις ατομικές τους διαφορές και ιδιαιτερότητες (Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2007, Αρκουμάνη, 2006). Είναι γνωστό ότι όλες οι κοινωνίες ορίζουν συγκεκριμένα -και διαφορετικά- ενδιαφέροντα, χαρακτηριστικά προσωπικότητας, εργασίες και ασχολίες ως κατάλληλα για το καθένα από τα δύο φύλα. Βέβαια, διαφορετικές κουλτούρες έχουν διαφορετική θεώρηση σχετικά με το ποιες συμπεριφορές αρμόζουν στο ανδρικό και ποιες στο γυναικείο φύλο (Mead, 1935).

διαμορφώνοντας με τον τρόπο αυτό το “ασθενές” (γυναικείο) και το “ισχυρό” φύλο (ανδρικό) (Ortner, Strathern & Rosaldo, 1994).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η ταυτότητα και των δύο φύλων ορίζεται από την κοινωνική τους θέση, το κύρος της οποίας εξισώνεται του βαθμού εκπλήρωσης των κοινωνικά προσδιορισμένων φυλετικών ρόλων (Greenglass, 1982). Έτσι, στις παραδοσιακές κοινωνίες ο άνδρας που πετυχαίνει στον επαγγελματικό στίβο, εξασφαλίζει στην οικογενειά του πόρους, δίνει στη γυναίκα του “κοινωνικό πρόσωπο” και τα παιδιά του τον υπακούν, πληρεί τις προϋποθέσεις για να κερδίσει το θαυμασμό και σεβασμό της κοινωνίας-κοινωνική δύναμη. Παρομοίως, η γυναίκα που αναθρέφει σωστά τα παιδιά της, τα παραδίδει άξια μέλη στην κοινωνία, φροντίζει αποκλειστικά την οικογένειά της, συμπεριλαμβανομένων των προγόνων, και γενικά “τα του οίκου”, τιμά τον άνδρα της με την αξία και την στάση της -η τιμιότητα, η αγνότητα, η ανεύ όρων προσφορά είναι στοιχεία της γυναικείας ηθικής που, όπως η “γυναίκα που ακολουθεί”, υποδηλώνουν το κοινωνικό status του άνδρα-, αναγνωρίζεται κοινωνικά μέσα από την οικογένειά της, καθώς αυτή αντανακλά την επιτυχία της ως άτομο (Γκιζέλης, Καυτατζόγλου, Τεπέρογλου, Φύλιας, 1984).

Φαίνεται δηλαδή ότι η κοινωνική θέση της οικογένειας συνολικά είναι αποτέλεσμα τόσο ατομικών ενεργειών των μελών όσο και μιας συλλογικής προσπάθειας, στην οποία μετέχουν όλοι, με τα δύο φύλα να αλληλεπιδρούν στο πλαίσιο μιας ιδιότυπης συνεργασίας (Νιτσιάκος, 1991). Αυτό που διαφοροποιεί τους όρους της συμφωνίας είναι ότι η γυναίκα αποκτά ταυτότητα μέσω των “Άλλων” (Dinnerstein, 1976), εφόσον αποτελεί όχι μέρος της συζυγικής σχέσης αλλά αντικείμενο/κτήση του συζύγου (η γυναίκα του τάδε) και νοείται όχι ικανή για προσωπική ανάπτυξη αλλά “μερισματούχος” της καταξίωσης του συζύγου και των τέκνων της, τα οποία με τη σειρά τους ταυτοποιούνται ως ο γιος, η κόρη των ..., του ..., της

Συμπληρώνοντας την ιστορική διαδρομή του “κοινωνικού φύλου”, υπενθυμίζουμε ότι η έμφαση στα βιολογικά ή κοινωνικά χαρακτηριστικά κάθε φύλου, αλλά και σε επιμέρους σημεία αυτών, δηλαδή η διαφοροποίηση στην ιεράρχηση των επιθυμητών ρόλων για έκαστο φύλο συναρτάται των κοινωνικών συνθηκών. Έτσι, για παράδειγμα, σε περιόδους πολέμου οι φυλετικές διαφορές αμβλύνονται, καθώς άνδρες και γυναίκες διεκδικούν και προστατεύουν, θέτουν και επιδιώκουν έναν κοινό σκοπό, που αμοιβαία κατατάσσεται σε υψηλή θέση στην κλίμακα αξιών, χρησιμοποιώντας, όχι σπάνια, τα ίδια μέσα. Κατά τις μεταπολεμικές φάσεις, γενικά αλλά και ειδικά του Α΄ παγκοσμίου πολέμου, όπου συμπίπτουν η ανάγκη οικονομικής ανασυγκρότησης του κράτους και η έλλειψη εργατικού δυναμικού (οι περισσότεροι άνδρες έχουν σκοτωθεί ή τραυματιστεί σοβαρά στα πεδία των μαχών), η είσοδος της γυναίκας στην αγορά εργασίας αναδεικνύεται ως η μοναδική, εφικτή λύση. Επιπλέον, οι περίοδοι αυτοί χαρακτηρίζονται μεν από την ελπίδα της αναγέννησης, αλλά στοιχεία του πολέμου, όπως η αφαίρεση ζωής, και συνέπειές του (επιβολή ή υποταγή), καθιστούν τον σεβασμό στην ανθρώπινη αξία υποδεέστερο της επιβίωσης. Αν και σε συνθήκες δουλείας (εξαντλητικά

ωράρια, μισθοί “ψίχουλα”, κ.λπ.) και παρά την αρχική εντύπωση του ρόλου της γυναίκας στον εργασιακό χώρο ως “εφεδρία” ή “συμπλήρωμα” του ανδρικού κενού, η γυναίκα με την έμμισθη εργασία της στο δευτερογενή τομέα αποκτά σταδιακά οικονομική ανεξαρτησία και κοινωνική υπόσταση. Εν συνεχεία, το κέντρο βάρους μετατοπίζεται στο “δημογραφικό έλλειμμα” που επαναφέρει στο προσκήνιο τη “μητρική μορφή”, ως γυναικεία ουσία και σκοπό. Τότε τίθεται για πρώτη φορά το δίλημμα “μητρότητα ή καριέρα”, που, εν πολλοίς μεταφέρεται ως τις μέρες μας, προκαλώντας έντονες ενδοψυχικές και κοινωνικές συγκρούσεις και αναθεωρήσεις, που “αγγίζουν” τόσο τις γυναίκες, όσο και τους άνδρες (Ιγγλέση, 1997, Κατάκη, 1998, 1997, Μουσούρου, 1985α,β, 1983, Μουσούρου & Στρατηγάκη, 2004, Σκόδρα, 1998, Σταθόπουλος, 1999, Τζαμαλούκα & Χατζηφωτίου, 2004).

Οι Eichenbaum και Orbach (1983) επισημαίνουν, επίσης, ότι *«ο πολιτισμός και η κοινωνία καθορίζουν τις θέσεις των γυναικών και μέσα στην ιδιωτική σφαίρα της οικογένειας»*. Καθώς, η γυναικεία κοινωνικοποίηση αφορά στην ανάληψη της μητρικής θέσης, η αμφιβολία που βιώνει μεγάλος αριθμός γυναικών σχετικά με το αν επιθυμεί ή όχι την μητρότητα γίνεται αιτία για την ανάπτυξη άγχους. Όπως περιγράφει χαρακτηριστικά η Dinnerstein (1976), *«εφόσον ο πρώτος γονέας είναι γυναίκα, τότε η γυναίκα θα πιέζεται στο διπλό ρόλο (θέση) του ημι-ανθρώπινου υποστηρικτή και του ημι-ανθρώπινου εχθρού της ανθρώπινης ζωής. Η γυναίκα παρουσιάζεται από τη φύση της ως αυτή που θα γαλουχίσει την ατομικότητα των άλλων, ως αυτή που θα αντανακλά την υποκειμενική ύπαρξη των άλλων, ως αυτή που θα επιβεβαιώσει την αξία, την εξουσία και τη σπουδαιότητα των άλλων»*.

Επομένως, το μήνυμα που λαμβάνουν και εσωτερικεύουν οι γυναίκες, σύμφωνα με την Oakley (1972), είναι ότι *«οι ίδιες είναι απόλυτα υπεύθυνες για τα παιδιά τους και ότι οι ίδιες πρέπει να κάνουν το παν γι αυτά»*, στο βαθμό που *«όταν δεν μπορούν να προσφέρουν “τα παντα” στα παιδιά τους (για παράδειγμα, εξαιτίας της συμμετοχής τους στην επίσημη αγορά εργασίας) -ή όταν δεν χρειάζεται, όπως στις περιπτώσεις των υπεύθυνων παιδιών και αργότερα ώριμων, αυτοδύναμων ενήλικων τέκνων που απομακρύνονται από την οικογενειακή εστία- πολλές από αυτές βιώνουν ενοχές και άγχος ή έχουν και συμπτώματα κατάθλιψης»*, παθολογία που επισημαίνει η Luxton (1980), και η οποία συνδέεται αφενός με το “ηθικό δίλημμα” των γυναικών, αφετέρου με την “ιδιοπροσωπία” της ελληνικής οικογένειας και κοινωνίας (Κατάκη, 1998, Μουσούρου, 1983).

Όπως ισχυρίζεται η Σκόδρα (1998), *«η πολιτική και η οικονομική κατάσταση της κοινωνίας στην οποία ζούμε επηρεάζουν τη γνωστική, πρακτική αλλά και συναισθηματική συμπεριφορά τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών. Οι ίδιες οι γυναίκες, συνήθως πιο αδύναμες οικονομικά, επηρεάζονται πολύ περισσότερο από τις κοινωνικο-ιστορικές καταστάσεις και παραμένουν -σε πολλά κράτη- στο έλεος της κοινωνικής πρόνοιας»*. Αυτές οι επικρατούσες κοινωνικές συνθήκες ρυθμίζουν με τέτοιο τρόπο την προσωπική ζωή ανδρών

και γυναικών, που τελικά η αλληλεπίδραση των δύο φύλων υφίσταται ως αποτέλεσμα της επίδρασης της κοινωνίας στα άτομα.

Σε συνέχεια της παραπάνω θέσης, η Barrett (1984) τονίζει ότι *«καθώς τα στερεότυπα δένονται με κοινωνικές σχέσεις, οι πιθανότητες να πετύχει στο να προκαλέσει κανείς ένα στερεότυπο θα εξαρτηθεί και από την κοινωνική θέση των μελών της ομάδας για την οποία γίνεται λόγος»*. Για παράδειγμα, οι γυναίκες ως αδύναμες-θύματα ή οι γυναίκες ως ισότιμες και ισχυρές είναι στερεότυπα ή πεποιθήσεις σε ανδροκρατούμενες κοινωνίες ή κοινωνίες της ισότητας, αντίστοιχα.

Συνεπώς, σε κοινωνίες όπου η κυρίαρχη γνώμη είναι ανδρική, οι γυναίκες προβληματίζονται για το αν τα αισθήματά τους είναι “νορμάλ” για πάρα πολλά θέματα και συνεπώς, μεταβάλλουν τις κρίσεις τους, ώστε να συμφωνούν με αυτές των άλλων (Gilligan, 1982). Μία νέα συνθήκη του 21^{ου} αιώνα, ο οποίος έχει θεωρηθεί ως η αυγή του “κοινωνικού άνδρα” ή “metro-sexual man”, αφορά στο γεγονός ότι κι οι άνδρες, εξίσου με τις γυναίκες, τείνουν να προσαρμόζονται σε απαιτήσεις ή χαρακτηριστικά του έτερου φύλου. Αυτός ο τύπος άνδρα απασχολείται ιδιαίτερος με την προσωπική εμφάνιση και τα συναισθήματα, είναι περισσότερο συντονισμένος με τον γυναικείο τρόπο σκέψης και συχνά περιγράφεται από τα ΜΜΕ ως πιο θηλυπρεπής, όχι απαραίτητως ομοφυλόφιλος. Αυτό το νέο διανοητικό προφίλ στους άνδρες θα μπορούσε να επιδράσει στον τρόπο με τον οποίο επιλέγουν τις συντρόφους τους -σε αντικατάσταση της μερικώς επιφανειακής επιλογής βασισμένη στην εμφάνιση, πραγματικά περισσότεροι άνδρες κλίνουν στο να επιθυμούν μία σύντροφο, η οποία διεγείρεται περισσότερο διανοητικά και πνευματικά- (Cumplings, 2004), και κατ' επέκταση προσανατολίζονται προς την “ποιότητα” της συντροφικής σχέσης και της οικογένειας.

Αναφορικά με την αμοιβαία προσαρμογή των φύλων στις επιθυμίες του αντίθετου φύλου, θα ήταν σημαντική παράλειψη να μη σημειωθεί μια διαφοροποίηση στην ακολουθούμενη διαδικασία. Οι μεν γυναίκες τείνουν να συμμορφώνονται με τις επιθυμίες των άλλων, ανταποκρινόμενες σε αυτό που ορίζεται ως “ηθική της φροντίδας”, καθώς τυχόν παραβίαση κανόνων, οι οποίοι ξεφεύγουν από τα πλαίσια που οι άνδρες ως ομάδα θεωρούν κανόνα, αποτελεί για τις γυναίκες ένα λόγο για τη δημιουργία τύψεων (Σκόδρα, 1998). Αντίθετα, οι άνδρες είναι “σχετικά” περισσότερο “ελεύθεροι” να επιλέξουν ή να διαμορφώσουν τη φυλετική και ατομική τους ταυτότητα, γιατί συγκριτικά με τις γυναίκες το κοινωνικό κόστος είναι χαμηλότερο (εξάλλου συμμετέχουν καταλυτικά στη διαμόρφωση των κανόνων) και το διαφυλετικό και ψυχολογικό όφελος αυξημένο. Έτσι, χωρίς ουσιαστικά να διακυβεύουν κεκτημένα ή να συγκρούονται με κοινωνικούς ρόλους του φύλου τους (“gender role”), προσαρμόζονται στα γυναικεία κριτήρια αλλά και στις νέες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες (ευελιξία). Παραδείγματος χάριν, η επιλογή μιας γυναίκας να μην εκπληρώσει τον ρόλο της “μητέρας” προσανατολιζόμενη περισσότερο στην επαγγελματική της άνοδο, ακόμη και σήμερα δεν χρήζει αμέριστης κοινωνικής αποδοχής. Ενίοτε συνδέεται με αρνητική

αξιολόγησή της από πιθανούς συντρόφους [“φόβος της επιτυχίας”, Horner (1972), Maccoby (1963)], και γενικά οι πιέσεις που δέχεται καταστέλλουν παρά ενισχύουν μια τέτοια απόφαση. Αντίθετα, η εγγύτητα των ανδρών στον πατρικό τους ρόλο (υπό την έννοια της συμμετοχής στην ανάπτυξη των απογόνων) σε αντίθεση με τον “αόρατο πατέρα” του χθες, αποτελεί μια κοινωνικά “καλοδεχόμενη” τάση που δε συνοδεύεται από εργασιακούς περιορισμούς και διλήμματα.

Πιο συγκεκριμένα, ως “αόρατο πατέρα” χαρακτηρίζει η Jennifer S. Denisiuk (2004), στο άρθρο της *“Evolutionary versus Social structural explanations for sex differences in mate selection, jealousy, and aggression”*, τους άνδρες που έχουν την τάση να μην είναι παρόντες στη ζωή των παιδιών τους, που ενδιαφέρονται για την αναπαραγωγή του είδους κι όχι για την (ανα)παραγωγή αξιών μέσω της ανατροφής ενός παιδιού. Τη διαφοροποίηση αυτής της ανδρικής τάσης και στάσης σχετικά με την αναπαραγωγή, ανάμεσα στον άνδρα του 20^{ου} αιώνα και τον σύγχρονο άνδρα, επισημαίνει η Chelsey L. Cummings (2004) χρησιμοποιώντας το δίπολο “ποσότητα ή ποιότητα”, δηλαδή πολλά παιδιά με διάφορες γυναίκες ή συγκεκριμένος αριθμός παιδιών με μία ιδιαίτερη γυναίκα (ή όπως αναφέρει μια λαϊκή έκφραση “πολλά και διάφορα ή λίγα και καλά;”), που αποτελεί στις μέρες μας ένα “ανδρικό δίλημμα”. Αναφορικά με τον “φυσικό ή κοινωνικό άνδρα, πατέρα”, θα μιλήσουμε εκτενέστερα αργότερα. Αξίζει, όμως, να σημειωθεί ήδη ότι απασχολεί ιδιαίτερος άνδρες, γυναίκες και ειδικούς της ψυχικής υγείας.

Έχοντας ήδη αναφερθεί στη “γυναικεία ηθική” ή “ηθική της φροντίδας”, οφείλουμε να προσδιορίσουμε περαιτέρω αυτήν την έννοια, η οποία είναι καθοριστικής σημασίας όχι μόνο ως διαφορά των φύλων, αλλά κυρίως ως ένα ερμηνευτικό πλαίσιο που μας βοηθά να κατανοήσουμε καλύτερα την πηγή αυτών των διαφορών. Παρατηρούμε λοιπόν, το εξής παράδοξο: τα χαρακτηριστικά που παραδοσιακά έχουν οριοθετήσει την “καλοσύνη” των γυναικών, τη φροντίδα και την ευαισθησία τους για τις ανάγκες των άλλων, είναι αυτά που τις κάνουν ηθικά υποδεέστερες των ανδρών.

Ειδικότερα, η ηθική δύναμη των γυναικών, δηλαδή η σημαντική απασχόλησή τους με διαπροσωπικές σχέσεις και ευθύνες, είναι η αιτία της επιφυλακτικότητας με την οποία “κρίνουν”. Οι γυναίκες, λοιπόν, από τη μια μεριά οριοθετούν τον εαυτό τους (αποκτούν την ταυτότητά τους) μέσα από διαπροσωπικές σχέσεις, αλλά, και κρίνουν τον εαυτό τους σύμφωνα με την ικανότητα τους να φροντίζουν για άλλους⁷. Έτσι, η θέση της γυναίκας στον “ανδρικό κύκλο ζωής” παίρνει τη μορφή του ατόμου που ανατρέφει, που φροντίζει, που βοηθάει, που “υφαίνει τα δίκτυα” των διαπροσωπικών σχέσεων, στα οποία οι ίδιες βασίζονται. Ενώ λοιπόν οι γυναίκες φροντίζουν για τους άνδρες, εκείνοι μέσα στις θεωρίες

⁷ Τα στάδια ηθικής ανάπτυξης των γυναικών παρουσιάζονται αναλυτικά στο σχεδιάγραμμα VI. (σελ. 189 παραρτήματος).

τους περί ψυχολογικής ανάπτυξης όπως και στον οικονομικό τομέα, έχουν την τάση να υποτιμούν τη φροντίδα αυτή (Miller, 1976).

Η παραπάνω αντίφαση μπορεί να εξηγηθεί λαμβάνοντας υπόψιν το γεγονός ότι η έννοια της ηθικότητας και η έννοια της ωριμότητας, προέρχονται από τη μελέτη της ζωής των ανδρών και απεικονίζουν τη σπουδαιότητα της ατομικότητας στην ανάπτυξη (Σκόδρα, 1998). Ειδικότερα, στην ανδρική ηθική προσέγγιση δίνεται έμφαση στα δικαιώματα του ατόμου, στην ατομική επιτυχία και ανεξαρτησία (απομάκρυνση από τους άλλους), στους κανόνες και τις γενικές αρχές δικαιοσύνης, και η ωριμότητα ισοδυναμεί με προσωπική αυτονομία. Υπό αυτό το πρίσμα, η έμφαση στην ευθύνη για τους άλλους, στη σύνδεση (δέσμιμο) με τους άλλους, στις διαπροσωπικές σχέσεις παρουσιάζεται ως αδυναμία των γυναικών και όχι ως ανθρώπινη δύναμη (Miller, 1976).

Αυτή η διαφορετική αντίληψη ανδρών και γυναικών περί “αγαθού” (με την αρχαιοελληνική έννοια) συνοψίζεται πολύ εύστοχα από την Σκόδρα (1998) στην φράση: «*η λογική πίσω από την ηθική της φροντίδας είναι “η ψυχολογική λογική των σχέσεων” που έρχεται σε αντίθεση με την “επίσημη λογική της δικαιοσύνης”*», στην οποία οι γυναίκες μπορούν να προσχωρήσουν μόνο εάν εισχωρήσουν στην παραδοσιακή σφαίρα των ανδρικών δραστηριοτήτων (Kohlberg & Kramer, 1969).

Εφορμώμενος από την παραπάνω πρόταση των Kohlberg & Kramer (1969) και αναλογιζόμενος τις ραγδαίες κοινωνικές εξελίξεις αυτού και του προηγούμενου αιώνα⁸ εύλογα αναρωτιέται κάποιος: Γιατί συζητάμε ακόμη και σήμερα για το φαινόμενο της “γυάλινης οροφής” (glass ceiling)⁹; Κατευθυνόμαστε ή απομακρυνόμαστε από τον στόχο της “έμφυλης συμμετρίας” (Ortner, Strathern & Rosaldo, 1994, Κογκίδου, 2006-2007); Τα δύο φύλα “φαίνεται σαν” ή μπορούν να επικοινωνούν πραγματικά; Γιατί ορισμένες γυναίκες παραμένουν “δέσμιες” του βιολογικού ή ηθικού τους καθήκοντος, μερικές το απαρνούνται ολοκληρωτικά κι άλλες καταφέρνουν να ανταπεξέλθουν στους πολλαπλούς τους ρόλους - άραγε χωρίς κόστος;- και γιατί είναι εκείνες που δυόμισι χιλιάδες χρόνια εξακολουθούν να θυσιάζονται ως “Ιφιγένειες” για να φυσήξει ο εκάστοτε “ούριος άνεμος”; Γιατί οι άνδρες που με τη βοήθεια της τεχνολογίας έχουν έρθει τόσο κοντά στο γεγονός της γέννησης συνεχίζουν

⁸ Τέτοιες όπως, οι ιατρικές ανακαλύψεις π.χ. αντισύλληψη, εξωσωματική γονιμοποίηση, μέσα εξασφάλισης καλύτερης ποιότητας και αύξησης του προσδόκιμου ορίου ζωής, η είσοδος και η αυξανόμενη εισροή των γυναικών σε πνευματικά ιδρύματα και στην αγορά εργασίας, η μείωση του μεγέθους της οικογένειας και η αποδοχή ποικίλων μορφών, η ελεύθερη πρόσβαση στη γνώση και τα νέα μέσα επικοινωνίας, η αποστιγματοποίηση έως αποθέωση και “τυραννία της σεξουαλικότητας” (Hart & Wellings, 2002 στο Βαϊδάκης, 2007), ακόμα και η μόδα της Κοκό Σανέλ.

⁹ Ως φαινόμενο της “γυάλινης οροφής” αναφέρεται η συνθήκη περιορισμού της επαγγελματικής ανόδου των γυναικών σε ανώτατα αξιώματα σε ποικίλους τομείς της δημόσιας ζωής (Δαράκη, 2007). Την ίδια κατάσταση περιγράφει η Maguan (1985) ως “επαγγελματική περιχαράκωση” των γυναικών.

να λιποθυμούν στα μαιευτήρια; Κι άλλα πολλά ερωτήματα που αν μας τα έθετε ένα παιδί θα μας έφερνε σε απόλυτη αμηχανία.

Η απάντηση δεν είναι απλή. Βρίσκεται πάντως σε αυτά που έχουν ήδη αναφερθεί και σε όσα θα ειπωθούν ακόμα. Βρίσκεται σε βιολογικές προδιαθέσεις, σε κοινωνικοποιημένες θέσεις και στον μοναδικό για κάθε άνθρωπο τρόπο που αυτά γίνονται συνείδηση, βίωμα και στάση ζωής.

2.4.3 Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις και οι κοινωνικές εικόνες διαμόρφωσης της ταυτότητας φύλου

Στις ενδοομαδικές σχέσεις, κάθε ομάδα διαλέγει να ανασυνθέσει την κοινωνική πραγματικότητα με ένα σχήμα ταιριαστό στις αξίες και τα ενδιαφέροντά της. Έτσι, οι αναπαραστάσεις, τις οποίες συμερίζονται τα μέλη της ίδιας κοινωνικής ομάδας, συνεισφέρουν στην επεξεργασία της κοινωνικής ταυτότητας του καθενός (Παπαστάμος, 1989) -προμηθευόντάς τους ένα κώδικα περιγραφής και ταξινόμησης διαφορετικών όψεων του κόσμου και της ατομικής και συλλογικής τους ιστορίας (Mosconici στο Τζαμαλούκα, 2000β)- και λειτουργούν ως μέσο κοινωνικής διαφοροποίησης και “κατηγοριοποίησης” (Doise, 1973 στο Τζαμαλούκα, 2000β).

Αυτές οι αναπαραστάσεις του ατόμου/μέλους συνδέονται με τις “αιτιακές αποδόσεις”, δηλαδή με τον τρόπο που τα άτομα εξηγούν και ερμηνεύουν τα γεγονότα με τα οποία έρχονται αντιμέτωπα, αποδίδοντας τα αίτιά τους (το “γιατί”) σε περιβαλλοντικούς παράγοντες (αίτια περίστασης, εξωτερική αιτιολόγηση) ή σε παράγοντες σχετικούς με το πρόσωπο που ενεργεί (αίτια διάθεσης, εσωτερική αιτιότητα) (Deschamps & Clemence, 1990 στο Τζαμαλούκα, 2000β). Τα “πιστεύω”, τα μοντέλα/πρότυπα, οι προσδοκίες του ατόμου και, σύμφωνα με τον Lalljee (1981), «η σημασία της κουλτούρας και των θρησκευτικών προσανατολισμών του», τα οποία αποκτήθηκαν κατά την κοινωνικοποίησή του, είναι τελικά εκείνα που ρυθμίζουν την κοινωνική διαντίδραση, καθορίζοντας έτσι τις ερμηνείες του για την πραγματικότητα, συνεπώς και τις επιλογές του.

Τα παραπάνω μοιραία οδηγούν στην κοινωνική κατασκευή προτύπων συμπεριφοράς/κοινωνικοί ρόλοι, η τυπολογία των οποίων σχετίζεται με τη θεσμοποίηση της συμπεριφοράς. Οι ρόλοι αποτελούν ένα μόνο κοινό τμήμα της γνώσης των ατόμων, που περιέχει αμφίδρομα στερεότυπα συμπεριφοράς, βρίσκεται σε μια απαραίτητη για την κοινωνική επικοινωνία διαδικασία διαμόρφωσης και μετατρέπεται σε θεσμικό πλαίσιο (Σκόδρα, 1998).

Την αναπαραγωγή ή αναδιαμόρφωση αυτής της θεσμικής κατάστασης (ρόλοι) αναλαμβάνουν ποικίλοι φορείς κοινωνικοποίησης. Τέτοιοι φορείς -θεσμικοί ή μη- είναι η οικογένεια και το στενό και ευρύ κοινωνικό περιβάλλον: “κύκλος των δικών”, παρέα ομηλικών, συνάδελφοι, γειτονιά, τοπική κοινότητα, χώρα στην οποία διαμένει το άτομο και από όπου λαμβάνει συγκεκριμένα ερεθίσματα, ενίοτε διάφορα ανά περιοχή, παρά την τάση

ομοιογενοποίησης των κατοίκων του “παγκόσμιου χωριού”, η εκπαίδευση, η θρησκεία, τα ΜΜΕ, η γενικότερη πολιτική που ακολουθείται. Η συμμόρφωση ή ταύτιση του ατόμου με τα κοινώς αποδεκτά πρότυπα -γενικά, αλλά και ειδικά τα του φύλου του/της- σε όλους τους παραπάνω τομείς αποτελεί βασική προϋπόθεση κοινωνικής επιβίωσης και ανέλιξης, διαδραματίζοντας με τον τρόπο αυτό καίριο ρόλο στη συγκρότηση του ατόμου, όχι μόνο ως άνδρα ή γυναίκα αλλά και ως κοινωνικό υποκείμενο, ως ψυχολογική οντότητα.

Εν προκειμένω, θα αναφερθούμε ιδιαίτερος στην εμπλοκή της οικογένειας στη διαμόρφωση των μηχανισμών σχηματισμού ταυτότητας φύλου, καθώς είναι η πρωταρχική “κοινωνική ομάδα” με την οποία αλληλεπιδρά το άτομο. Οι λειτουργίες του θεσμού της εκπαίδευσης θα αναλυθούν εκτενώς στην επόμενη ενότητα, επομένως θα ήταν πλεονασμός και πιθανόν να κούραζε τυχόν επανάληψή τους. Χωρίς να απαξιώνονται οι υπόλοιποι φορείς κοινωνικών μηνυμάτων, δίνεται έμφαση στο ρόλο των ΜΜΕ και του “θεάματος”, τον οποίο θα προσεγγίσουμε μέσω δύο ενδεικτικών τμημάτων τους, αυτών της διαφήμισης και της βιομηχανίας της μόδας. Ο λόγος για τον οποίο επιλέγουμε αυτούς τους “χώρους” δεν είναι άλλος από το ότι στη σύγχρονη εποχή είναι οι πλέον υπεύθυνοι για την κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας και τη δημιουργία προτύπων φύλου.

Όσον αφορά την οικογένεια, όπως αναφέρει ο Καναβίτσας υπάρχουν αρκετές έρευνες¹⁰ που δείχνουν πως τα όνειρα και οι προσδοκίες, που οι γονείς και οι στενοί συγγενείς χτίζουν για ένα παιδί που πρόκειται να έλθει εξαρτώνται κατά πολύ από το φύλο του παιδιού. Οι αντιλήψεις για τα δύο φύλα που έχουν οι γονείς και οι προτιμήσεις τους ως προς το φύλο του παιδιού που θα αποκτήσουν διαμορφώνουν το αρχικό “ψυχολογικό” κλίμα μέσα στο οποίο θα έλθει στον κόσμο ένα παιδί (Κακαβούλης, 1995 στο Αρκουμάνη, 2006) αλλά και τον “κοινωνικό χώρο” όπου θα διαπαιδαγωγηθεί στο πλαίσιο της “έμφυλης κοινωνικοποίησης” ή “κοινωνικοποίησης κατά φύλο”, όπως την ορίζουν η Κογκίδου (2006-2007) κι οι Charter και Gaster (1997), αντίστοιχα.

Η διαμόρφωση του ψυχολογικού κλίματος είναι η πρώτη κατά σειρά από τις διαδικασίες κοινωνικοποίησης που κάνουν τα αγόρια και τα κορίτσια να συμπεριφέρονται διαφορετικά. Έχοντας, λοιπόν, οι γονείς διαφορετικές προσδοκίες από τα αγόρια και διαφορετικές από τα κορίτσια τα επιβραβεύουν για διαφορετικές πράξεις. Έτσι, βασιζόμενοι στα στερεότυπα κάθε φύλου, ενθαρρύνουν τους γιους τους να είναι πιο ανταγωνιστικοί, ανεξάρτητοι, δυνατοί,

¹⁰ Χαρακτηριστικό πείραμα διερεύνησης της προκατάληψης έναντι του φύλου είναι το εξής: Περπατήστε στο δρόμο κρατώντας ένα μωρό. Σταματήστε τους 20 πρώτους ανθρώπους που θα συναντήσετε, ζητήστε τους να κρατήσουν τον “Μάρκο” και να σας περιγράψουν τη συμπεριφορά του. Επαναλάβετε τη διαδικασία ρωτώντας τους για την “Μαίρη”. Το μωρό θα είναι ίδιο και στις δύο περιπτώσεις. Όποιο κι αν είναι το πραγματικό φύλο του μωρού, τον Μάρκο θα τον περιγράψουν ως ζωηρό, πονηρούλη, δυνατό, ενώ την Μαίρη αξιαγάπητη, χαριτωμένη, υπέροχη, γλυκιά (Nicholson, 1984 στο Αρκουμάνη, 2006).

επιθετικοί, γενναίοι, λογικοί, έξυπνοι, όχι συναισθηματικοί, ηγεμονικοί και “σεξουαλικά δραστήριοι”¹¹ σε σχέση με τις κόρες τους, από τις οποίες περιμένουν να είναι αδύναμες, φλύαρες, ευγενικές, μη επιθετικές, παθητικές, συναισθηματικές, εξαρτημένες, με καλούς τρόπους, ανασφαλείς (Αρκουμάνη, 2006). Με την ίδια λογική, ντύνουν τους γιους τους με πιο άνετα και πρακτικά ρούχα, ενώ τις κόρες τους με πιο διακοσμητικά ρούχα. Δίνουν στους γιους τους αγορίστικα παιχνίδια, όπως είναι κατασκευές, ηλεκτρονικά παιχνίδια και όπλα και στις κόρες τους κούκλες ή κουζινικά.

Αξιοσημειωτο είναι το γεγονός, ότι ένα αγόρι που παίζει με κούκλες προκαλεί περισσότερο από ότι ένα κορίτσι που παίζει με στρατιωτάκια, την αμηχανία, αν όχι την αντίδραση των γονιών και του περίγυρου με αποτέλεσμα να αποθαρρύνεται από τα “κοριτσίστικα” παιχνίδια¹². Αυτό συμβαίνει, διότι, όπως αναφέρει ο Παπαθανασίου σε συνέντευξή του σε έντυπο του περιοδικού τύπου (βλ. Καραγιάννης, 2007), *«τα αρσενικά γεννιούνται αλλά ο ανδρισμός διαμορφώνεται. Αντιθέτως με τη θηλυκότητα, η οποία σπάνια αμφισβητείται σε μια γυναίκα, ο ανδρισμός -όπως τουλάχιστον τον ορίζουν οι κοινωνικές νόρμες- κερδίζεται, και μάλιστα δύσκολα, καθώς ο άνδρας καλείται να ικανοποιήσει έναν συνδυασμό από προσδοκίες (τρίτων), οδηγούμενος από την πεποίθηση ότι ορισμένα χαρακτηριστικά είναι καθοριστικά για τον ανδρισμό του, όπως το να παίζει επιθετικά ή το να μην κλαίει»*.

Φαίνεται έτσι και στις ψυχο-κοινωνικές θεωρήσεις, ότι αφενός η ανδρική ταυτότητα είναι πιο αυστηρά οριοθετημένη από τη γυναικεία (Αρκουμάνη, 2006), αφετέρου ότι η κοινωνικοποίηση της αρρενοπώτητας συνίσταται στην “α-θηλυκοποίηση” (Chodorow, 1978).

Ως εκ τούτου, κατανοούμε περισσότερο τόσο το εντονότερο ενδιαφέρον των πατεράδων για τη “υγιή” σεξουαλικότητα των γιών τους, όσο και το γιατί οι άνδρες, ειδικά στην ερωτική πράξη, φορτώνονται “ψυχολογικά βαρίδια” π.χ. “άγχος της επίδοσης”, “φόβος αποτυχίας” (Παπαθανασίου στο Καραγιάννης, 2007). Ακόμα, αντιλαμβανόμαστε γιατί αισθάνονται να “απειλούνται” από δυναμικές και ανεξάρτητες γυναίκες, που ενώ τις επιθυμούν και τις επιλέγουν, ωστόσο τις κατηγορούν ως υπεύθυνες για την “τακουνοποίησή” τους, έκφραση

¹¹ Είναι χαρακτηριστικό ότι και οι δύο γονείς εκθειάζουν το πέος του παιδιού. Οι ψυχαναλυτές θεωρούν ότι αυτό συμβαίνει διότι ο πατέρας ταυτίζεται πραγματικά, ενώ η μητέρα επιθυμεί να το κατακτήσει, “βλέποντάς” το ως συμβολική προέκταση της, ως εκείνο που θα αποκαταστήσει τον “ευνουχισμό” της, την βιολογική υστέρηση/αδυναμία (Freud, 1905). Οι επιστήμονες που ερμηνεύουν το ίδιο φαινόμενο κοινωνικοδομικά, υποστηρίζουν ότι η ικανοποίηση και θαυμασμός των γονέων αφορά στην κοινωνική προέκταση του πέους, ως σύμβολο δύναμης και εξουσίας σε μια κοινωνία ανισοτήτων, (π.χ. Spence & Buckner, 2000).

¹² Πολύ ενδιαφέρον είναι το περιστατικό που επιλέγει ο Καναβίτσας να διηγηθεί σε γονείς, ως ενδεικτικό των έντονων κοινωνικών πιέσεων που μπορεί να δέχεται ένα παιδί προκειμένου να υιοθετήσει μια “αρμόζουσα” για το φύλο του συμπεριφορά και να αποκλείσει άλλες ως ακατάλληλες (βλ. την ομιλία του “Κορίτσια και Αγόρια. Πόσο πραγματικά διαφέρουν;” στο www.e-psychology.gr).

που χρησιμοποίησε ένας 30χρονος ιδιωτικός υπάλληλος για να περιγράψει την προσωπική του αίσθηση ότι οι γυναίκες θέλουν τους άνδρες «αρσενικούς στο σεξ αλλά θηλυκούς στον τρόπο σκέψης», πεποίθηση την οποία μετέφερε ο Καραγιάννης (2007) στο άρθρο του “Κοινωνικό vs φυσικό αρσενικό”, προσδιορίζοντας, ήδη από τον τίτλο, το σύγχρονο “ανδρικό δίλημμα” (σε προηγούμενο σημείο της παρούσας μελέτης επεξηγείται περαιτέρω κάνοντας λόγο για τον “κοινωνικό πατέρα” σε αντιδιαστολή με τον “αόρατο πατέρα”).

Μέσα από αυτές τις διάφορες προσδοκίες και διαδικασίες ένδυσης και παιχνιδιού τα αγόρια και τα κορίτσια αποκτούν διαφορετικές εμπειρίες κοινωνικοποίησης και σαν αποτέλεσμα διαφορετικές συνήθειες, χαρακτηριστικά προσωπικότητας, ενδιαφέροντα, στάσεις και δεξιότητες¹³.

Επίσης, τα παιδιά αποκτούν διαφορετικές ταυτότητες φύλου και μέσα από τη “μίμηση” συμπεριφορών του περιβάλλοντός τους, στις επιθυμίες του οποίου μαθαίνουν ότι είναι συνήθως καλύτερα να συμβιβάζονται. Ωστόσο, τα παιδιά δε διαλέγουν ποιον θα μιμηθούν συνειδητά αλλά μέσα από αυτόματες διαδικασίες σκέψης: παρατήρηση-συνταύτιση-αποζημίωση ή τιμωρία. Με άλλα λόγια, καθώς αναγνωρίζουν την ύπαρξη των συνανθρώπων τους και είναι σε θέση να κατασκευάζουν θεωρίες για το τι θέλουν από αυτά, τείνουν να συμμορφώνονται με τις αξιώσεις τους, εφόσον αυτές λειτουργούν ανταποδοτικά (ικανοποίηση αναγκών). Σε αυτό το πλαίσιο, παρατηρούν μια συμπεριφορά, τη “δοκιμάζουν” και αν γίνει αποδεκτή από τον κοινωνικό τους κύκλο τη διατηρούν ενώ σε αντίθετη περίπτωση την εξαλείφουν (ενίσχυση-απόσβεση).

Σημειώνεται δε, ότι η κοινωνικοποίηση στο ρόλο του φύλου δε σταματά στην παιδική ηλικία αλλά συνεχίζεται κατά την περίοδο της εφηβείας¹⁴ που θεωρείται ιδιαίτερα κρίσιμη

¹³ Παραδείγματος χάριν, τα κορίτσια βρέθηκαν να έχουν καλύτερες επιδόσεις στην γραφή. Ωστόσο αποδείχτηκε πως στερεοτυπικές κοριτσίστικες ασχολίες, π.χ. κέντημα, παιχνίδι με κούκλες κλπ. ενισχύουν την ικανότητα για λεπτές κινήσεις που είναι ουσιαστικής σημασίας για τη γραφή. Παρομοίως, είχε διατυπωθεί η άποψη πως τα κορίτσια έχουν μικρότερες ικανότητες αντίληψης του χώρου, εξαιτίας της διαφορετικής δομής του εγκεφάλου τους. Αποδείχτηκε, ωστόσο, πως κορίτσια που παίζουν με τουβλάκια, ένα παιχνίδι που θεωρείται μάλλον αγορίστικο, βελτιώνουν την αίσθηση αντίληψης του χώρου. Από τα παραπάνω παραδείγματα, που αναφέρει ο Καναβίτσας, γίνεται φανερό πως τα διαφορετικά ψυχολογικά χαρακτηριστικά του φύλου είναι μάλλον το αποτέλεσμα κοινωνικών παραγόντων και διαδικασιών μάθησης. Ένα ακόμα, ενδεικτικό στοιχείο της διαφορετικής ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης των φύλων αποτελεί η “επιθετικότητα” στη συντροφική σχέση, η οποία για τους άνδρες σημαίνει συνήθως “επικράτηση στον ανταγωνισμό/ επίδειξη δύναμης”, ενώ για τις γυναίκες η έκφραση επιθετικής συμπεριφοράς μπορεί να υποδηλώνει “προστασία των απογόνων” στο πλαίσιο της “αυξημένης γονεϊκής επένδυσης” (Denisiuk, 2004) ή να λειτουργεί ως “στιγμαία εξέγερση” στη σχέση “θύτης-θύμα” (Ιγγλέση, 1997).

¹⁴ Παρεπιπτόντως, ένα σύγχρονο σημείο των καιρών, παράλληλα με το γνωστό “σύνδρομο του Πήτερ Παν”, αφορά στο ότι ορισμένοι, κυρίως άνδρες, καθλώνονται σ’ αυτήν την περίοδο δημιουργώντας

για την ανάπτυξη των ενδιαφερόντων και των κινήτρων του ατόμου (Eccles & Midgley, 1990 στο Αρκουμάνη, 2006). Κατά την περίοδο αυτή, ίσως και λόγω των εντονότερων “οπτικών μηνυμάτων” του φύλου (αλλαγές στην εξωτερική εμφάνιση, στα ενδιαφέροντα, στον τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς, κυρίως εξαιτίας της ορμονικής διαφοροποίησης), όπως επισημαίνει η Αρκουμάνη (2006) «*οι γονείς συχνά πιέζουν τα παιδιά τους να προσαρμοστούν στις -στερεοτυπικές- απαιτήσεις του ρόλου του φύλου τους, γεγονός που το αντιλαμβάνονται ως κοινωνική αναγκαιότητα*».

Η παραπάνω γονεϊκή -και όχι μόνο- προσπάθεια σχετίζεται και με τις εργασιακές εμπειρίες που αποκτούν οι έφηβοι, οι οποίες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην επαγγελματική τους ανάπτυξη, επηρεάζουν τη διαμόρφωση των εργασιακών τους αξιών, καθώς και την ανάπτυξη της επαγγελματικής τους ταυτότητας. Είτε στο πλαίσιο των οικιακών δραστηριοτήτων (“γυναικείες δουλειές”), είτε στον επαγγελματικό προσανατολισμό (“φυλετικά προσδιορισμένα επαγγέλματα”, βλ. π.χ. Τζαμαλούκα, 2002), είτε στην υποστήριξη της εισόδου τους στην “εφηβική αγορά εργασίας”-όπου ήδη, όπως αναφέρουν οι Mortimer, Finch, Owens & Shanahan (στο Αρκουμάνη, 2006), υπάρχουν διαφορές μεταξύ των δύο φύλων στα ποσοστά συμμετοχής, στο είδος των εργασιών που τους προσφέρονται, στην ηλικία εισόδου στην εργασία, στις ώρες που απασχολούνται, στις αμοιβές και την αντιμετώπιση από τους εργοδότες-, παρατηρείται διαφοροποίηση ανά φύλο.

Σχεδόν οι ίδιοι ψυχολογικοί μηχανισμοί κινητοποιούνται και στην πρόσληψη φυλετικών ερεθισμάτων/πληροφοριών από άλλες “πηγές κοινωνικής μάθησης”, όπως τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ), τα οποία συντελούν καθοριστικά στη κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας. Σημειώνεται δε, ότι το “σχεδόν” έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς τα στοιχεία που παρουσιάζονται μέσω “πλαστών χαρακτήρων” αφορούν κατασκευασμένες ιδιότητες, εμφανίζουν έντονη αποσπασματικότητα -που σημαίνει ότι δεν είναι απαρτιωμένα πρότυπα και απουσιάζει από εκείνα η αμεσότητα, η ενεργητική αλληλεπίδραση (Σωτηριάδου, 2005).

Τα ΜΜΕ επιτελούν αυτή τη λειτουργία, σύμφωνα με τους Δουλκέρη και συνεργάτες (1990), «*μεταδίδοντας κάποια “ιδεολογία”, κάποιες αξίες-πρότυπα που αντικατοπτρίζουν την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων (status quo)*. Αποτελούν δε, ένα σύνολο αναπαραστάσεων (που συγκροτείται από εικόνες, μύθους, έννοιες, ορισμούς, ιδέες, αναλύσεις, απόψεις) που ανταποκρίνεται στο πολιτικο-οικονομικό-κοινωνικο-ιστορικό σύστημα το οποίο επικρατεί».

Ειδικότερα, η Κοινωνιολογία των ΜΜΕ (Λαμπροπούλου, 1997), χρησιμοποιώντας διακριτά μεθοδολογικά εργαλεία, έχει καταλήξει στο συμπέρασμα ότι «*οι δημοφιλείς σειρές στην τηλεόραση και τα περιοδικά είναι στερεότυπες και οι χαρακτήρες δεν παρουσιάζουν ποικιλία, ενώ ακόμα και εμφανισιακά “αντιπροσωπεύουν” το καλό και το κακό. Η ηρωίδα ανταποκρίνεται στο παραδοσιακό γυναικείο πρότυπο με χαρακτηριστικά την ανεκτικότητα, την*

τον τύπο “kidult” <παιδί-ενήλικος> που έχει διακριτά χαρακτηριστικά και χαίρει σχετικής κοινωνικής αποδοχής.

ταπεινοφροσύνη, τη φυσικότητα και τον πρακτικό νο. Η αντίπαλός της είναι συνήθως είτε μια έξυπνη καριερίστρια, της οποίας η επιτυχία βασίζεται σε συναισθηματική ψυχρότητα, είτε μια αισθησιακή γυναίκα που “παρασύρει” τον άνδρα με την προκλητικότητά της. Σε αυτές τις ιστορίες θριαμβεύει τελικά η πρακτική και ηθική γυναίκα». Εξαιρετικό ενδιαφέρον εμφανίζει το γεγονός ότι, 10 χρόνια μετά από αυτήν την ερευνητική διαπίστωση, οι πρωτεύοντες και δευτερεύοντες ρόλοι δεν έχουν αλλάξει στον πυρήνα τους αλλά έχουν αντιστραφεί ή επιμελώς “πακεταριστεί” στο πρωταγωνιστικό πρόσωπο (βλ. “super-γυναίκα”). Επίσης, σημαντικό ρόλο στην “κατασκευή” και “προώθηση” της “ιδανικής γυναίκας” παίζει και η “βιομηχανία της μόδας”, που οδήγησε σε έξαρση ορισμένων ψυχοσωματικών παθήσεων (π.χ. ανορεξία), προβάλλοντας το πρότυπο της απαλλαγμένης από φυλετικά γνωρίσματα γυναίκας.

Από την άλλη μεριά, «οι ήρωες παρουσιάζονται ως ώριμες προσωπικότητες και επιτυχημένοι στη ζωή και την εργασία τους, συνήθως δεν είναι πολύ νέοι και μετά από κάποια “παραστρατήματα” αναζητούν μια σύντροφο για να δημιουργήσουν οικογένεια». Ένα νέο στοιχείο από την ανδρική “πραγματική ζωή”, που έχει εν πολλοίς μεταφερθεί, είναι οι επιφανειακές αλλά και οι περισσότερο εσωτερικές διεργασίες της “γενιάς των 30άρηδων”. Δηλαδή, του άνδρα που απολαμβάνει <μτφρ.: ασφυκτιά και πνίγεται> σε αυτήν την κοινωνία του lifestyle “shopping and fucking” -εξουσία, χρήμα, εξουσία. Καλογυμνασμένοι τρικέφαλοι, καλογυαλισμένο αυτοκίνητο, καλλίγραμμη γυναίκα. Καταξίωση στο δερμάτινο τιμόνι, στην ακριβή καρέκλα γραφείου, στους πολυτελείς δείκτες του ρολογιού (Χωμενίδης, 2007)- που τον φορτώνει ανάγκες -που πρέπει να εξαγοράσει- και... “πλαστικές κάρτες” -που πρέπει να απολαύσει.

Οι άνδρες που προσλαμβάνουν αυτά τα μηνύματα, αναζητώντας την ταυτότητά τους, σε τελική ανάλυση πραγματοποιούν συλλογισμούς, όπως αυτός του Χωμενίδη (2007): «Εδώ και αρκετά χρόνια έχει επιβληθεί και στην Ελλάδα μια βελούδινη, στυγνή ωστόσο δικτατορία. Η “δικτατορία της Επιτυχίας”. Βασικό δόγμα της -μήνυμα που εκπέμπεται άμεσα και υποδόρεια από τα ΜΜΕ, με αιχμή του δόρατος τις διαφημίσεις- είναι ότι ερχόμαστε στον κόσμο αυτόν για να τα καταφέρουμε παντοιοτρόπως: να είμαστε συγχρόνως εξαιρετικοί επαγγελματίες (πράγμα που αποδεικνύεται αδιαμφισβήτητα από το ύψος των αμοιβών μας), καταπληκτικοί τύποι στις παρέες, “ξηγημένοι” φίλοι και μοιραίοι εραστές. Να έχουμε χόμπι, γούστο, στυλ -να ξέρουμε από ακριβά κρασιά αλλά και από ποδόσφαιρο-, να “περνιόμαστε” για “προχωρημένοι” μα να ασπαζόμαστε παράλληλα και τις παραδοσιακές αξίες, ειδάλλως πώς θα γίνουμε καλοί γονείς;».

Και συνεχίζει λέγοντας πως «η ανθρώπινη φύση παραμένει ανικανοποίητη, ακόρεστη... Δεν καταντάει ωστόσο θλιβερή μια συνομοταξία ανδρών που συντρίβεται σωματικά προκειμένου να σταδιοδρομήσει, ψυχικά προκειμένου να αρέσει, οικονομικά προκειμένου να μην τους λείπει τίποτα; Εκτός από τον ελεύθερο χρόνο και την ηδονικότητα αίσθηση να μην έχεις -μερικές τουλάχιστον φορές- να δώσεις σε κανέναν λογαριασμό».

Συνοψίζοντας, η μίμηση και ταύτιση με τον ομόφυλο γονέα ή “γονεϊκό πρότυπο”, επηρεάζει σημαντικά την ανάπτυξη της ταυτότητας φύλου διότι μέσα από αυτήν τη διαδικασία τα παιδιά κι η έφηβοι εσωτερικεύουν και παγιώνουν τα στερεότυπα του φύλου τους. Επίσης, ορισμένα παραδοσιακά προσδιορισμένα φυλετικά πρότυπα έχουν αρνητικές συνέπειες στην ψυχική οργάνωση των ατόμων ή στη σημερινή κοινωνία θεωρούνται αναχρονιστικά άρα μάλλον εμποδίζουν παρά συντελούν στην ανάπτυξη και αξιοποίηση του δυναμικού των παιδιών.

Πιο συγκεκριμένα, όπως μας πληροφορεί ο Καναβίτσας, η κλινική εμπειρία δείχνει ότι αγόρια που μεγαλώνουν πιστεύοντας πως “οι άντρες δεν κλαίνε” αργότερα δυσκολεύονται να εκφράσουν τα συναισθήματα τους και μπορεί να γίνουν εσωστρεφείς και να παρουσιάσουν ελλείψεις στις κοινωνικές τους σχέσεις. Ακόμα, όταν έχουν μάθει πως είναι ντροπή να παίζουν με κούκλες ή με κουζινικά, στην ενήλικη ζωή τους νιώθουν αμήχανοι να κρατήσουν αγκαλιά το παιδί τους ή να του φερθούν τρυφερά, ή δυσκολεύονται να αυτοεξυπηρετηθούν. Στις δραστηριότητες αυτές, εθελημένα ή εκ των πραγμάτων (π.χ. γυναικεία απασχόληση σε έμμισθα επαγγέλματα), όλο και περισσότερο (θα) εμπλέκονται ενεργά. Αντίστοιχα, τα κορίτσια που δεν ασχολούνται με κατασκευές και μηχανικά παιχνίδια, στην “κοινωνία της τεχνολογίας” η έλλειψη αυτού του βιώματος συνεπάγεται μια σαφώς μειονεκτική θέση.

Γενικά, με το να αποφεύγουμε την ανάπτυξη αυστηρών στερεότυπων του φύλου, βοηθάμε τα παιδιά/“μελλοντικοί ενήλικες”, να έχουν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση, κατανόηση και ευελιξία στις κοινωνικές τους σχέσεις και να γίνουν πιο ολοκληρωμένα επαγγελματικά, καθώς η συμπεριφορά τους θα είναι πιο προσαρμοσμένη στις απαιτήσεις των καιρών.

Είδαμε, λοιπόν, ότι η ψυχολογική ανάπτυξη του ατόμου δεν πραγματοποιείται ανεξάρτητα από το κοινωνικό σύστημα στο οποίο ζει, καθώς τόσο το άτομο, όσο και το κοινωνικό περιβάλλον (θεσμοί, φορείς, αξιακά συστήματα, κ.ο.κ.) είναι ενεργά στοιχεία που συνεχώς αναπτύσσονται και συνεπώς αλληλοεπηρεάζονται (Σκόδρα, 1998).

Έτσι, καθώς η γυναικεία μητρική μορφή αλλάζει εσωτερικά-ψυχολογικά, παρατηρούμε αλλαγές και στην οικογένειά της, αλλά και σε άλλους θεσμούς, στους οποίους η γυναίκα συμμετέχει. Κατανοώντας ότι δεν είναι πλέον παγιδευμένη από βιολογικές λειτουργίες και η ίδια ελέγχει τις επιλογές της μπορεί να οριοθετεί τις διαστάσεις της “μητρικής” και κάθε θέσης, έχοντας περιορισμένους λόγους για αυτοάρνηση/ αυταπάρνηση ή ενοχές, άγχος και ψυχοσωματικές δυσκολίες (Σκόδρα, 1998) και ευρείες δυνατότητες για “αυτοπραγμάτωση”. Παρομοίως, οι αλλαγές στη νοοτροπία περί “αρρενοπώτητας”, καθώς και στο νομοθετικό πλαίσιο σχετικά με το “patris potestas” (πατρική εξουσία), την προικοδότηση της γυναίκας/νύφης, την κατοχύρωση των δικαιωμάτων παιδιών μονογονεϊκών ή άλλων μορφών οικογενειών, η εμφάνιση δομών υποστήριξης των ατόμων, του ζευγαριού και της οικογένειας, οι ίδιες οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες, και αρκετές άλλες ρυθμίσεις (Κηποπούλου, Κυριακοπούλου, Λιβάνη-Ηλιοπούλου, Μαρκάκη, Σέμπρου, 2007), ενίσχυσαν

πτυχές του ανδρικού φύλου και του πατρικού ρόλου, όπως η συναισθηματική παρουσία, οι οποίες απωθούνταν συνειδητά ή ασυνειδητά -έχει αποδειχτεί ότι διαζύγια που στερούν από τον πατέρα τη δυνατότητα (συχνής) επαφής με το παιδί του ήταν αιτία για την εμφάνιση συμπτωμάτων κατάθλιψης ή παραβατικής συμπεριφοράς και στα δύο μέρη της σχέσης (Τσάβλου, Σαμαράς & Σπιτάλας, 2006).

Γίνεται πλέον φανερό πως απώτερος σκοπός στη δόμηση μιας ταυτότητας καθίσταται η “αρμονική/λειτουργική σύνθεση” των μερών σε ένα “ενοποιημένο σύνολο” (Κατάκη, 1997). Για την πραγματοποίηση της σύνδεσης του “εσωτερικού κόσμου” του ατόμου με τον “εξωτερικό”, του “ψυχικού-ψυχολογικού” με το “κοινωνικό-πολιτικό” (Σκόδρα, 1998), γενικά των βιοψυχοκοινωνικών στοιχείων και των δύο φύλων που ενυπάρχουν στον καθένα - “θηλυκή και αρσενική πλευρά” (Gray, 2005)- είναι αναγκαίο να προωθούμε μια πιο ισορροπημένη διαπαιδαγώγηση στα πλαίσια της ισότητας των φύλων¹⁵, χωρίς να παραγνωρίζουμε τη χρήσιμη “ετερότητα” (Δαμανάκη, 1995), διότι, σύμφωνα με τον Κλημη (2007), «η εξάλειψη της διαφοράς εκθέτει την επιθυμία σε κίνδυνο». Μπορούμε, λοιπόν, να μάθουμε στα αγόρια πως δεν είναι ντροπή να έχουν συναισθήματα και να τα εκφράζουν, πως δεν υπάρχουν αντρικές και γυναικείες δουλειές στο σπίτι αλλά μόνο δουλειές που πρέπει να γίνουν και πως τη δύναμη τους πρέπει να τη χρησιμοποιούν για να προστατεύουν κι όχι για να επιβάλλονται. Παρομοίως, τα κορίτσια πρέπει να μάθουν πως δεν είναι ντροπή να παίζουν με τουβλάκια ή με Η/Υ, πως γυναίκες και άντρες είναι εξίσου καλοί οδηγοί και πως το φύλο τους δε θα τους

¹⁵ Στο σημείο αυτό θα ήταν σημαντική παράλειψη να μην γίνει αναφορά σε δύο “ανακαλύψεις” μας, κατά τη διάρκεια της βιβλιογραφικής επισκόπησης και της ευρύτερης αναζήτησης πληροφοριών σχετικά με το θέμα μας:

Η πρώτη, αφορά στο μάθημα “Κοινωνική και πολιτισμική κατασκευή των ταυτοτήτων φύλου”, που διδάσκεται από την κ. Κογκίδου στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στα πλαίσια του διατημηματικού προγράμματος για θέματα φύλου και ισότητας. Σκοπός του μαθήματος είναι η διερεύνηση από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες των διαδικασιών συγκρότησης των έμφυλων “ταυτοτήτων” ως κοινωνικο-πολιτισμικών κατασκευών, και η ευαισθητοποίησή τους στους πολιτικούς λόγους που κάνουν επιτακτική την ανάγκη μετασχηματισμού της κοινωνίας σε πιο σύμμετρες ως προς το φύλο μορφές. Η ύπαρξη, καταρχήν, αυτού του μαθήματος, όπως και ο σκοπός και οι ειδικότεροι στόχοι του, φανερώνουν ότι η διαπαιδαγώγηση του φύλου και της ισότητας δεν αποτελεί μια θεωρητική διαλεκτική αλλά συνιστά μια απάντηση σε επιτακτικές κοινωνικές ανάγκες, σχέση που συνοψίζεται στην κινεζική παροιμία: “όταν ένα βέλος έχει τεντωθεί, αργά ή γρήγορα πρέπει να εκτοξευθεί”.

Το δεύτερο “εύρημα” που μας “ξάφνιασε ευχάριστα” ήταν η εκπόνηση και δημοσίευση στη “μεγάλη ηλεκτρονική βιβλιοθήκη” της πραγματικά αξιόλογης ερευνητικής (!) προσπάθειας, με τίτλο “Εργασία στην θεματική ενότητα: Η ανδρική και γυναικεία εμπειρία. Δραστηριότητα 3: Μεγαλώνοντας σαν αγόρι-Μεγαλώνοντας σαν κορίτσι.” που επιμελήθηκε, το έτος 2004, η Πάτκου Εύη, μαθήτρια του 1^{ου} Γυμνασίου Πυλαίας, Θεσ/νίκης. Εμείς την εντοπίσαμε στο <http://www.femnetsalonica.gr/taytotites.doc>

βάλει περιορισμούς στην επαγγελματική τους σταδιοδρομία. Επίσης, η εκπαίδευση των ατόμων στη γνώση του εαυτού αλλά και στην αναγνώριση και σεβασμό των διαφορετικών στοιχείων του Άλλου θα έχει ως αποτέλεσμα την μείωση των διαπροσωπικών συγκρούσεων, οι οποίες ενίοτε λειτουργούν ως ενδείξεις των βαθύτερων φυλετικών προσδοκιών και προκαταλήψεων.

Μιλώντας, για τη σεξουαλική αγωγή των νέων δεν μπορούμε να μη γνωρίζουμε ή να “αποσιωπούμε” τις διάφορες εκφράσεις της φυσικής σεξουαλικής ώθησης. Από τη “θεσμοποιημένη/ αυτονόητη ετερο-σεξουαλικότητα” (Ιγγλέση, 1997, Κογκίδου, 2006-2007), η οποία “βρίσκεται” στην αγγλική ως “hetero-sexuality” ή “straightness” <ευθύτητα> μέχρι τη “νεο-σεξουαλικότητα” (neo-sexuality), όπως αναφέρεται στη σύγχρονη βιβλιογραφία (π.χ. Sigusch, 1998) ο “τρανσεξουαλισμός” (“trans-sexuality”, <υπέρ-σεξουαλικότητα>)¹⁶, η σεξουαλικότητα διαθέτει ένα ευρύ φάσμα “προθεμάτων” για να μπορεί να εκφράζεται: “αμφι-”, “ομο-” ή “α-” (“bi-sexuality”, “homo-sexuality”, “non-sexuality”, όπως είναι η αντίστοιχη αγγλοσαξωνική ορολογία). Είναι δε, χαρακτηριστικό της προοδευτικότητας μιας κοινωνίας, η στάση της (αποδοχή ή απόρριψη, εξωτερικές ή εσωτερικές αποδόσεις) σε σχέση με αυτές τις “μορφές σεξουαλικού προσανατολισμού” (Τζαμαλούκα, 2000β).

¹⁶ Η μελέτη υπέρφυλων ή ατόμων του “τρίτου φύλου”, όπως ονομάζονται τα πρόσωπα που δεν ανήκουν ούτε στο ένα, ούτε στο άλλο φύλο, απασχολεί ιδιαίτερα την επιστημονική κοινότητα που διερευνά ζητήματα σχετικά με το φύλο. Για παράδειγμα, ανθρωπολόγοι που μελετούν το φαινόμενο των “φααφαφίνε” <όπως η γυναίκα> στην κοινωνία της Σαμόα, υποστηρίζουν πως σε κοινωνίες, όπως αυτή, όπου η οικογένεια και η κοινότητα είναι πάνω από το άτομο, το φύλο διαμορφώνεται αποκλειστικά από την κοινωνία και οι εκφράσεις του εξαρτώνται από το κοινωνικά αποδεκτό. Πιο συγκεκριμένα, οι φααφαφίνε γεννιούνται με όλα τα βιολογικά χαρακτηριστικά του αρσενικού φύλου αλλά κοινωνικοποιούνται ως κορίτσια, καθώς με τον τρόπο αυτό καλύπτουν ανάγκες της οικογένειας (π.χ. φροντίδα νεότερων και γηραιότερων μελών, απασχόληση με τις οικιακές εργασίες). Τα ίδια τα άτομα ντύνονται, μιλούν, συμπεριφέρονται, αναπτύσσουν σεξουαλικό προσανατολισμό, αισθάνονται, και γενικά μαθαίνουν και ζουν ως γυναίκες (ντοκιμαντέρ του bbc “ταμπού” στο ΣΚΑΪ, 17/2/2008.)

2.5 Ο ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΟΡΦΩΣΗΣ

2.5.1 Η κουλτούρα – η μόρφωση κι η εκπαίδευση ως κοινωνικοποιητικοί μηχανισμοί επιλογής συντρόφου

Η εκπαίδευση ως θεσμός έχει εξωτομικό χαρακτήρα και σύμφωνα με τον Τσαούση (2004), *«αναφέρεται στο παγιωμένο εκείνο κανονιστικό πλαίσιο, το οποίο ρυθμίζει μια προσανατολισμένη δράση, προσδίδοντάς της σταθερότητα, διάρκεια και καθιστώντας την προβλέψιμη μέσω της τυποποίησης στην οποία υποβάλλεται».*

Από την άλλη πλευρά, για την κατανόηση του ρόλου της εκπαίδευσης ως κοινωνικοποιητικού μηχανισμού, ο Μιχαλακόπουλος (1990) γράφει χαρακτηριστικά πως *«από την μια τροφοδοτεί την οικονομία με ειδικευμένο εργατικό δυναμικό που ανταποκρίνεται στις ποσοτικές ανάγκες της κοινωνίας και τις απαιτήσεις της τεχνολογίας, ενώ παράλληλα μεταβιβάζει κοινές αξίες, κανόνες και πρότυπα συμπεριφοράς, δηλαδή κοινή πολιτισμική κληρονομιά, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και αναπαραγωγής του κοινωνικού συστήματος».*

Είναι φανερό ότι η κοινωνικοποιητική λειτουργία της εκπαίδευσης έχει δύο διαστάσεις: Η πρώτη είναι ατομοκεντρική και αφορά τους μηχανισμούς και τρόπους δράσης που το ίδιο το άτομο αναπτύσσει απαντώντας στις κοινωνικοπολιτικές απαιτήσεις (επικοινωνιακή και ενεργητική απάντηση). Η δεύτερη διάσταση από την άλλη πλευρά είναι κοινωνικοκεντρική και αφορά τους μηχανισμούς και τρόπους δράσης που εκπορεύονται από την κοινωνία και έχουν αποδέκτη το κοινωνικοποιούμενο άτομο. Στην αμφίδρομη αυτή διαδικασία εμπιέρονται δύο ακόμα βασικά στοιχεία, αφενός η απουσία διαχρονικού και διαπολιτισμικού χαρακτήρα, αφετέρου η εμπλοκή ατόμου και κοινωνίας σε μια προσπάθεια με πρωταρχικό στόχο τη διαμόρφωση ενός υποκειμένου αυτόνομου και ικανού να δρα κοινωνικά (Νόβα-Καλτσούνη, 1998).

Αντιστοιχίζοντας την έννοια της κοινωνικοποίησης μέσω της εκπαίδευσης με την έννοια της “αγωγής”, ο Πυργιωτάκης (1989) στο έργο του “κοινωνικοποίηση και εκπαιδευτικές ανισότητες”, αναφέρει ότι *«ενώ θα μπορούσε κανείς να ορίσει την κοινωνικοποίηση ως ευρύτερη έννοια, στην ουσία η μία προϋποθέτει την άλλη».*

Σύμφωνα με τον Parsons (1959), *«το σχολείο είναι η πρώτη ομάδα κοινωνικοποίησης που θεσμοθετεί την ιεραρχική διαφοροποίηση πάνω σε μια μη βιολογική βάση. Επιπλέον, κατατάσσει σε ιεραρχικές θέσεις, που δεν είναι εκ των προτέρων δεδομένες αλλά, κατακτώνται με διαφορετική ανταπόκριση στα καθήκοντα»* που επιβάλλει η εκπαιδευτική κοινότητα, η οποία δρα ως όργανο του εκπαιδευτικού συστήματος.

Η ανάπτυξη των “γνωστικών λειτουργιών” και η διεύρυνση των δυνατοτήτων της σκέψης των νέων μελών λαμβάνουν χώρα και μέσα στη σχολική πραγματικότητα. Η εκπαίδευση μαζί με άλλους παράγοντες (π.χ. ΜΜΕ, οικογένεια) επιδρούν στη γνωστική εξέλιξη του ατόμου

επιηρεάζοντας τη διαμόρφωση της “αφαιρετικής σκέψης”, της “ορθής λογικής”, της “αντίληψης” (Λούρια, 1992, Παπαμιχαήλ, 1988).

Η κατάκτηση της μητρικής γλώσσας και η εκμάθηση ξένων γλωσσών συμβάλλουν αποφασιστικά στην κοινωνική ανάπτυξη του ατόμου, καθώς αποτελούν τα βασικά εργαλεία, που καθιστούν δυνατή τη “λεκτική επικοινωνία” και αναμφισβήτητα ανοίγουν νέους ευρύτερους ορίζοντες. Επίσης, η επαφή με τους συνομηλίκους, τους δασκάλους, το άλλο φύλο, τα βιβλία και ολόκληρη την εκπαιδευτική διαδικασία βοηθά το άτομο στον τομέα της διαχείρισης των ανθρωπίνων σχέσεων, συμβάλλοντας αποφασιστικά στην ανάπτυξη της ικανότητάς του για επικοινωνία (Satir, 1995), ενισχύοντας παράλληλα τη διαδικασία συγκρότησης της “ταυτότητας του φύλου”, η διαμόρφωση της οποίας ξεκινάει στα πλαίσια της προσχολικής οικογενειακής κοινωνικοποίησης.

Οι Charter και Gaster (1997), συγγραφείς του έργου με τίτλο “ο μύθος της ισότητας”, τοποθετούν τη διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου σε άλλη βάση μιλώντας για “κοινωνικοποίηση κατά φύλο”.

Οι δε θεωρητικοί των κοινωνικών ρόλων πιστεύουν ότι η διαφοροποίηση των φύλων προέρχεται από την εσωτερικευμένη κοινωνικοποίηση στη βάση παραδοσιακών ρόλων ή αντανακλούν κοινωνικές πραγματικότητες ανεπαρκούς ισότητας στη μόρφωση (Greitemeyer, 2001). Προς την κατεύθυνση αυτή, η Ιγγλέση (1997), παρατηρεί σχετικά με τα παραπάνω ότι *«εάν δεν υπήρχαν οι εξελίξεις στη παιδεία, την ιατρική και τις κοινωνικές έρευνες να διαβεβαιώσουν για το αντίθετο, οι άνδρες ακόμα θα εξακολουθούσαν να υποστηρίζουν και οι γυναίκες αντίστοιχα να το πιστεύουν ότι αυτές υστερούν βιολογικά έναντι των ανδρών»*.

Για την σπουδαιότητα της “αυτοαντίληψης”, η οποία διαμορφώνεται κάτω από τις επιδράσεις και της εκπαίδευσης γίνεται λόγος στο ομώνυμο βιβλίο, όπου αναφέρεται ότι η αυτοαντίληψή μας, προσδιορίζει την προσαρμοστική μας ικανότητα, τις προσδοκίες, τις επιλογές και τα μελλοντικά μας σχέδια. Με βάση αυτή, ερμηνεύουμε τις εμπειρίες της ζωής και τις αξιολογούμε. Με άλλα λόγια, κατευθύνει και καθορίζει τη συμπεριφορά μας. Στενά συνδεδεμένη με την έννοια της αυτοαντίληψης είναι και η αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση που το άτομο είναι σε θέση να ενισχύσει μέσα από τις διαδικασίες της εκπαίδευσης (Λεοντάρη, 1998).

Μέσα από την διανοητική καλλιέργεια και την επιστημονική πληροφόρηση (π.χ. κοινωνική, πολιτική, βιολογική) το άτομο διαμορφώνει ένα ώριμο σύστημα κουλτούρας, δομημένο πάνω στην κριτική ικανότητα και σκέψη, απελευθερωμένο από κοινωνικά και ηθικά ταμπού του παρελθόντος, προκαταλήψεις και στερεότυπα -τα οποία θέτουν φραγμούς και εμπόδια στην ψυχοκοινωνική εξέλιξη και αυτοολοκλήρωσή του- και προσανατολισμένο μέσα σε δημοκρατικά πλαίσια συμπεριφοράς. Με άλλα λόγια, η παιδεία βοηθά το άτομο να διαμορφώσει μια αυτόνομη και ανεξάρτητη προσωπικότητα, καθώς καλείται να συνειδητοποιήσει σταδιακά ότι αποτελεί μια αυθύπαρκτη κοινωνική οντότητα και να

διεκδικήσει τα ατομικά και κοινωνικά του δικαιώματα και την αυτοδύναμη θέση του στην κοινωνία. Βέβαια, από την άλλη πλευρά, σημαντική είναι, επίσης, και η συμβολή της παιδαγωγικής διαδικασίας προς την κατεύθυνση της διατήρησης μιας υπεύθυνης και συνειδητής στάσης του ατόμου. Ενός ατόμου με την ιδιότητα του πολίτη μιας κοινωνίας που αναγνωρίζει ταυτόχρονα τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις του απέναντι στα δικαιώματα των συμπολιτών του και των ανθρώπων γενικότερα, και απέναντι στον πολιτισμό της χώρας του και των άλλων κρατών, αλλά και σε ολόκληρο το οικοσύστημα μέσα στο οποίο φιλοξενείται (Ζερβός, 1996, Κατάκη, 1997).

Η επιστημονική τεχνολογική και επαγγελματική κατάρτιση, που λαμβάνει το άτομο μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία, στοχεύοντας στην επαγγελματική ένταξη και την οικονομική του αυτονομία, συνδέονται με δύο στοιχεία ιδιαίτερα σημαντικά στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης και αφορούν την “κοινωνική διαφοροποίηση και στρωμάτωση”. Με τον όρο της “κοινωνικής διαφοροποίησης”, σύμφωνα με τον Δημήτρη Τσαούση (1991), αποδίδεται η *διάκριση των μελών μιας κοινωνίας ή κοινωνικής ομάδας, ανάλογα με τις θέσεις που κατέχουν μέσα σε αυτή, καθώς και τους ρόλους των οποίων είναι φορείς. Αντίστοιχα, ο όρος της “κοινωνικής διαστρωμάτωσης” εμπεριέχει το στοιχείο της αξιολόγησης αυτών των θέσεων και της ταξινόμησής τους σε μια ιεραρχική κλίμακα, ανάλογα με τα κριτήρια που η κάθε κοινωνία θεσπίζει*».

Η αξιολόγηση της κοινωνικής θέσης αποδίδεται συνήθως με τον όρο “κοινωνικό status” (Linton, 1936) και συχνά βλέπουμε να συγχέεται με την έννοια της “κοινωνικής θέσης”, που αφορά περισσότερο τις αρμοδιότητες του ατόμου, ανεξάρτητα από τα χαρακτηριστικά του, και του “κοινωνικού ρόλου”, που συνίσταται στις απαιτήσεις της κοινωνίας από τους φορείς κοινωνικών θέσεων (Τσαρδάκης, 1992). Στο λεξικό διαπολιτισμικών όρων ψυχικής υγείας, που εξέδωσαν ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας και η Ψυχιατρική Κλινική Παντείου Αθηνών (1999), ο όρος “κοινωνικό status” συναντάται ως “δοθέν” και “αποκτηθέν” κοινωνικό status, ανάλογα με το αν αυτό κληρονομήθηκε από την οικογένεια καταγωγής ή αποκτήθηκε με βάση τα ατομικά προσόντα και επιτεύγματα, αντίστοιχα. Περαιτέρω, γίνεται λόγος για το “κοινωνικοοικονομικό status” που βασίζεται στη μόρφωση, την επαγγελματική θέση, τον τόπο κατοικίας και τη περιουσία.

Η κοινωνικοποίηση στις μέρες μας αφορά μια δια βίου, πολύπλοκη και δύσκολη διαδικασία, αφού το άτομο στις ολοένα πολυσύνθετες και ταχύτατα εξελισσόμενες σύγχρονες κοινωνίες έρχεται καθημερινά σε επαφή με νέα δεδομένα, τα οποία καλείται να επεξεργαστεί και σε ένα βαθμό να αποδεχτεί και να αφομοιώσει για να είναι σε θέση να ανταποκριθεί στις αυξημένες απαιτήσεις της διαρκώς μεταβαλλόμενης κοινωνικής πραγματικότητας (Νόβα-Κατσούνη, 1998).

Στη σύγχρονη πραγματικότητα, η εκπαίδευση είτε ιδιωτικοποιημένη, είτε, όπως συμβαίνει στη χώρα μας, δημόσια, ενίοτε “ακριβοπληρωμένη”, αποτελεί πλέον μια

μακροχρόνια και δαπανηρή διαδικασία που την χαρακτηρίζει η ανάγκη για εξειδίκευση, επικαιρότητα και εκσυγχρονισμό, την ίδια στιγμή που η επαγγελματική σταδιοδρομία απαιτεί, επίσης, δια βίου επιμόρφωση. Γίνεται, λοιπόν, εύκολα αντιληπτό από τα παραπάνω, ότι το πολύτιμο “αγαθό” της μόρφωσης εμπορευματοποιείται και η γνώση ως πολύτιμο “προϊόν”, πλέον, προϋποθέτει, ανεξάρτητα από τον προσωπικό αγώνα του νέου, μια οικογένεια που να είναι σε θέση να παρέχει οικονομική, κοινωνική και συναισθηματική ασφάλεια στον σκληρό και χρονοβόρο αγώνα για κατάρτιση, επαγγελματική ένταξη και οικονομική ανεξαρτητοποίηση των μελών της (Βρύζας, 2003). Αυτό φανερώνει πως ακόμη και ισότιμες συνθήκες εκπαιδευτικής διαδικασίας, υπό ίσες προϋποθέσεις μπορούν να οδηγήσουν σε διαφορετικά αποτελέσματα (Τζάνη, 1983). Στη χώρα μας, όπως παρατηρεί η Κασσιμάτη (1980), *«οι προσπάθειες για καλύτερη εκπαίδευση και επαγγελματική αποκατάσταση ήταν περισσότερο υπόθεση της οικογένειας και λιγότερο των διαρθρωτικών απαιτήσεων της οικονομίας»*. Οι αδυναμίες και ιδιομορφίες της ελληνικής αγοράς εργασίας, το υψηλό ποσοστό γεωργικής παραγωγής, η περιορισμένη εκβιομηχάνιση, ο διογκωμένος τομέας παροχής υπηρεσιών, η χαμηλή παραγωγικότητα, καθιστούσαν την επαγγελματική κατάρτιση περιττή. Η εκπαίδευση και ο τριτογενής τομέας κλήθηκαν να δώσουν λύση στο πρόβλημα της απασχόλησης και της κοινωνικής ανέλιξης (Τσουκαλάς, 1982). Ο ίδιος κάνει λόγο και για το φαινόμενο της “υπερεκπαίδευσης” στην ελληνική πραγματικότητα που δεν μπορεί να αξιοποιηθεί ανάλογα και κατάλληλα από υπάρχουσες δομές.

2.5.2 Η μόρφωση των γυναικών ως μέσο των συντελεστών κοινωνικής εξουσίας σε θέματα ισότητας των φύλων

Στο επιστημονικό συμπόσιο που έλαβε χώρα στη Σορβόνη το Νοέμβριο του '92 με τίτλο *“Γυναίκες και Ιστορία”*, αναλύθηκε διεξοδικά το ζήτημα της ισότητας των γυναικών και μάλιστα πάνω σε μια ρεαλιστική, χρονολογική και συγκριτική μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών βάση. Διαπιστώθηκε μια ποικιλία στη διαφοροποίηση των φύλων μέσα στον ευρύτερο χώρο της Ευρώπης, οι οποίες δεν εμφανίζονται να υπακούουν σε μια “οικουμενική” αντίληψη περί γυναικείας ή ανδρικής φύσης, αλλά εγείρουν διαφορετικές μορφωτικές, οικονομικές και κοινωνικές λογικές (Duby & Perrot, 1995).

Από όλους τους μελετητές που συμμετείχαν στο συμπόσιο έγινε μια εμπειρισταωμένη ανάλυση των θεμελιωδών ελευθεριών και δικαιωμάτων που κατακτήθηκαν από τις γυναίκες και κατοχυρώθηκαν νομοθετικά μέσα στην ιστορία των διαφόρων ευρωπαϊκών χωρών. Ένα γόνιμο βήμα ήταν η αναγνώριση των δικαιωμάτων της γυναίκας για αυτοδιάθεση και σεξουαλική χειραφέτηση -μέσω της νομιμοποίησης της ελεύθερης χρήσης της αντισύλληψης και της έκτρωσης-, για μόρφωση και εργασία και για συμμετοχή στην πολιτική -μέσα από την άσκηση του δικαιώματος του “εκλέγειν και εκλέγεσθαι”. Επίσης, ως σημαντική πρόοδος στην εξίσωση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων γυναικών-ανδρών, καταγράφηκαν

οι νομοθετικές ρυθμίσεις για την αντιμετώπιση του καταναγκασμού της κακοποίησης και της σεξουαλικής παρενόχλησης της γυναίκας, εντός και εκτός οικιακού χώρου. Παράλληλα, σε αυτόν τον επιστημονικό διάλογο διαφάνηκε ότι βασικό ερώτημα ξεχωριστά για κάθε χώρα παραμένει το κατά πόσο και με ποιο τρόπο ασκούνται τα κεκτημένα αυτά δικαιώματα των γυναικών, παραχωρώντας τους τις αντίστοιχες και ανάλογες εξουσίες με εκείνες των ανδρών μέσα στην κοινωνία. Εύκολα, λοιπόν, κατανοεί κανείς ότι η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι καθοριστικής σημασίας, διαφορετική σε κάθε χώρα και αντιπροσωπευτική του βαθμού κατάκτησης μιας ουσιαστικής ισότητας μεταξύ των φύλων σε όλα τα επίπεδα μέσα από το μετασχηματισμό ανδροκρατούμενων κοινωνιών (Duby & Perrot, 1995).

Σχετικά με το ερώτημα αυτό, χαρακτηριστική είναι η απάντηση της Γ. Γ. της Γαλλικής και Δημοκρατικής Συνομοσπονδίας Εργασίας και της εκπροσώπου της Νικόλ Νότα (1995), η οποία ερμηνεύοντας με ρεαλισμό και στοιχεία της Eurostat τη σύγχρονη πραγματικότητα της πλειοψηφίας των ευρωπαϊκών χωρών, λέει ότι οι γυναίκες κατέκτησαν την “αξιοπρέπεια” που τους αρμόζει με την έννοια της οικονομικής απελευθέρωσής τους από έναν πατέρα ή σύζυγο. Τόνισε, μάλιστα, ότι αυτό δεν ισχύει για όλες τις χώρες παγκοσμίως ή στα ευρωπαϊκά σύνορα στον ίδιο βαθμό και δε σημαίνει ταυτόχρονα ότι έχει επιτευχθεί η ισότητα στα δύο φύλα, ανεξάρτητα από το γεγονός της νομοθετικής κατοχύρωσης στα διάφορα κράτη.

Προς την ίδια κατεύθυνση, και ο Πιέρ Ροζανβάλλον (1995) θέλοντας να δείξει την σπουδαιότητα της ανισότητας των φύλων σε επίπεδο πολιτικής εκπροσώπησης, αναφέρει το σχετικό επιχείρημα της Έλεν Τέιλορ, η οποία παρατηρεί μια δυσαναλογία που αφορά αφενός τον αποκλεισμό των γυναικών από τη πολιτική και τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, αφετέρου μια αδυναμία εφαρμογής της αρχής της αντιπροσώπευσης, παρά το ότι οι γυναίκες συγκροτούν την πιο πολυπληθή (κοινωνική) “τάξη” στην πλειοψηφία των ευρωπαϊκών χωρών.

Επιπλέον, «ο ορισμός της υποταγής που επιβάλλεται στις γυναίκες σαν “συμβολική βία” βοηθά να καταλάβουμε ότι η σχέση κυριαρχίας, κατά τον Ροζέ Σαντριέ (1995), είναι μια σχέση ιστορικά, πολιτισμικά και γλωσσικά κατασκευασμένη και δηλώνει πάντα μια ριζική, αναλλοίωτη, καθολική διαφορά φύσης».

Ο Μώρις Γκοντελιέ (1995), ερμηνεύοντας την έννοια της υποταγής και του αποκλεισμού των γυναικών από την πολιτική, από ανθρωπολογικής σκοπιάς, αναφέρει ότι «ανεξάρτητα από την ποικιλία των διαφόρων μορφών και θεσμών των ευρωπαϊκών κοινωνιών ο αποκλεισμός των γυναικών ή η υποταγή τους σε διαφορετικούς ρόλους και λειτουργίες, ελεγχόμενες από τους άνδρες, είναι μια αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα. Καθιερώνεται δε μέσα από μια διαδικασία μοιράσματος των εξουσιών από τα φύλα τέτοια που να προτρέπει τη συνείδηση και τη βούληση των γυναικών σε κάποια μορφή “συγκατάθεσης”, άρα “συνεργασίας” στη δική τους υποταγή. Βασική προϋπόθεση μάλιστα για όλη αυτή τη διαδικασία αποτελεί η ανάπτυξη μιας αντίστοιχης “ιδεολογικής εργασίας” που κάνει να φαίνονται στη σκέψη των γυναικών και διαμέσου αυτής ως “νόμιμη”».

Το μεγάλο στήριγμα, πάνω στο οποίο δομείται η κοινωνική νομιμοποίηση της διαφορετικής θέσης μεταξύ των δύο φύλων, αυτού που ο Laque (1995), συγγραφέας του έργου *“Η βιομηχανία του φύλου”*, αποκαλεί “ασυμμετρία”, η Φρανσουάζ Εριτιέ-Οζέ (1995) το αποδίδει στην σεξουαλικότητα. Σχολιάζει, μάλιστα, ότι μέσα από μια κατασκευασμένη με διαφορετικά μέτρα και σταθμά σεξουαλική ηθική στα δυο φύλα *«η γυναικεία σεξουαλικότητα διατηρείται “φυλακισμένη” μέσα στην λειτουργία της αναπαραγωγικής ικανότητας»*.

Όπως, έχει προαναφερθεί, η παράμετρος της βιολογίας της γυναίκας έχει συνδεθεί με τους κοινωνικούς της ρόλους και την προσδοκούμενη ηθική (“μητρική μορφή”), καθορίζοντας με τον τρόπο αυτό ως αποκλειστικά “γυναικείο χώρο” (ευθύνη) την ανατροφή των παιδιών και τη φροντίδα της οικογένειας και του σπιτιού.

Η επιχειρηματολογία της Joan W. Scott (1995) συμφωνεί με την ανωτέρω τοποθέτηση της Νικόλ Νότα και κάνει λόγο για “κατανομή της εργασίας με βάση το φύλο”, η οποία μάλιστα στην εποχή της βιομηχανικής επανάστασης “παράγεται” από τις διεργασίες της πολιτικής οικονομίας, των κρατικών νομοθεσιών, τις απαιτήσεις των εργοδοτών, των συνδικαλιστικών διεκδικήσεων, που αποδίδουν σε μια διαφορά της φύσης, την αντίθεση μεταξύ οικιακής και μισθοδοτούμενης εργασίας. Ενισχύεται ακούσια δε, και από τις ίδιες τις γυναίκες που στην πλειοψηφία τους εργάζονται σε τομείς έντονα “γυναικοκρατούμενους”, όπου είναι δύσκολο να διεκδικήσουν την επαγγελματική ισότητα, καθώς δεν υπάρχει δυνατή σύγκριση με ότι έχουν οι άνδρες (Κέντρο Έρευνας για Θέματα Ισότητας, 2004).

Από τα παραπάνω, γίνεται φανερή η ανάγκη για ευρύτερη προσέγγιση του ζητήματος της ανισότητας μεταξύ των φύλων σε ότι αφορά την επαγγελματική κατάρτιση, υπολογίζοντας το σύνολο της κοινωνικής οργάνωσης, δηλαδή από την λειτουργία της αγοράς εργασίας και τις σχέσεις μεταξύ φύλων και γενεών στους κόλπους της οικογένειας (Ντυρί-Μπέλα, 1995).

Σύμφωνα με την Ιγγλέση (1997), *«η άσκηση του δικαιώματος για μόρφωση στους άνδρες συνδέεται άρρηκτα με τη δυνατότητα επιλογής. Οι άνδρες επιλέγουν επαγγέλματα που τους εξασφαλίζουν κοινωνική άνοδο, υψηλό εισόδημα και δυνατότητα για οικονομική αυτονομία και αυτοδυναμία (αυτοαπασχόληση)»*. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι άνδρες επιλέγουν επαγγελματική ή τεχνική κατάρτιση, όπως στον τομέα της βιομηχανικής παραγωγής και των μεταφορών, εκπροσωπώντας τα λεγόμενα “αποκλειστικά” ανδρικά ή “ανδρικά επαγγέλματα”, ενώ οι φιλοδοξίες τους για ανώτερη επιστημονική εκπαίδευση είναι αυξημένη στοχεύοντας και κατακτώντας επαγγελματικούς χώρους, όπως των μαθηματικών, της πληροφορικής. Αντίθετα, οικονομικοί, ψυχολογικοί, κοινωνικοί παράγοντες αποθαρρύνουν αντίστοιχη συμμετοχή των γυναικών στις “σκληρές” επιστήμες (Dix, 1987). Οι γυναίκες ενδιαφέρονται περισσότερο να “προικιστούν” με γενική κατάρτιση υψηλού επιπέδου και με επαγγελματική κατάρτιση στον τριτογενή τομέα. Στην πλειοψηφία τους εργάζονται στα λεγόμενα “αποκλειστικά γυναικεία επαγγέλματα”, όπως τα βοηθητικά επαγγέλματα υγείας ή επαγγέλματα υπηρεσιών (Brush, 1991, Τζαμαλούκα, 2002).

Αξίζει να αναφερθεί ότι εάν κάποια τολμήσει να υπερβεί τους κανόνες και τα όρια “επαγγελματικής περιχαράκωσης” των γυναικών εισχωρώντας στα λεγόμενα από τους άνδρες (και συχνά και από τις ίδιες τις γυναίκες) ως “ανδροκρατούμενα επαγγέλματα”, τότε βρίσκονται αντιμέτωπες με μια “ακαμψία” που επικρατεί σε αυτά ή ακόμα μια εργατική κουλτούρα που τείνει συχνά να ταυτίζει την αρρενωπότητα με την ικανότητα (Maruan, 1985).

Ισχυρό κριτήριο ή κίνητρο για την επιλογή επαγγέλματος από την πλευρά της γυναίκας αποτελεί το μειωμένο ωράριο και ο ελεύθερος χρόνος, με την έννοια ότι της επιτρέπει να συνδυάσει την απασχόληση στο επάγγελμα με τα συζυγικά και μητρικά καθήκοντα. Οι Baudelot και Establet (1992), μάλιστα, χρησιμοποιούν τους όρους “συμβιβαστικές λύσεις” ή “επιλογές δια του αποκλεισμού”, θέλοντας με τον τρόπο αυτό να κάνουν κατανοητό ότι στην ουσία δεν πρόκειται για επιλογές ή, προεκτείνοντας την άποψη αυτή, ότι πρόκειται ουσιαστικά για “ηθικές επιλογές” που εσωτερικεύονται κατά την κοινωνικοποίηση. Οι Little και Westergard (1964) αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι *«παρακολουθώντας κανείς την εκπαιδευτική και επαγγελματική πορεία των γυναικών μπορεί να οδηγηθεί στο συμπέρασμα πως η θέση τους σε συγκεκριμένους τομείς έχει διαταξικό χαρακτήρα και καθορίζεται από τη θέση της γυναίκας στο κοινωνικό γίγνεσθαι»*.

Καταλήγει, λοιπόν, εύκολα κανείς στο συμπέρασμα ότι αν και τα κορίτσια στην Ευρώπη που αποφοιτούν από το σχολείο έχουν ξεπεράσει τα ποσοστά των αγοριών, ωστόσο οι γυναίκες δεν έχουν ουσιαστικά το δικαίωμα της επιλογής, όσο αφορά στον κλάδο επιστήμης που επιθυμούν, και κατά συνέπεια στον τομέα επαγγελματικής ένταξης, που τους ενδιαφέρει. Ο λόγος, άλλωστε, που τους αναγκάζει να μην ενδιαφέρονται να στοχεύουν ψηλά, επενδύοντας περισσότερο στη μόρφωση, είναι ότι η επαγγελματική σταδιοδρομία τους συνεχίζει να περνά σε δεύτερη μοίρα από την συνθήκη της ευκαιριακής απασχόλησης για την κάλυψη των αναγκών για φροντίδα στους κόλπους της οικογένειας (παιδιών, ηλικιωμένων, ΑΜΕΑ). Με άλλα λόγια, το υψηλό μορφωτικό επίπεδο για μια γυναίκα, με τις υπάρχουσες δομές κοινωνικής οργάνωσης, δεν συνεπάγεται κοινωνικοοικονομικό status ανάλογο της μόρφωσής της, στο βαθμό που αυτό συμβαίνει στην ανδρική πραγματικότητα. Σε κάποιες χώρες μάλιστα (π.χ. Ισπανία, Βέλγιο, Ελλάδα), η κατηγορία αυτή των γυναικών αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα ανεργίας. Από την άλλη πλευρά, οι δείκτες της Eurostat εμφανίζουν τη γυναίκα να πλήττεται περισσότερο από την ανεργία, από ότι οι άνδρες, στην περίπτωση που απουσιάζει μια ανώτερη μόρφωση και από τους δύο. Η μερική γυναικεία απασχόληση δε, αποτελεί “τον κανόνα” για την Αγγλία, όπου υπάρχει απουσία κοινωνικών μέτρων μέριμνας για την οικογένεια και “εναλλακτική λύση” για τη Γαλλία. Στην Ισπανία η απασχόληση γενικότερα των γυναικών είναι περιορισμένη για τους ίδιους λόγους, ενώ φαίνεται να μην ενισχύεται ούτε η δυνατότητα για μερική απασχόληση (Anttonen & Sipila, 1996). Κατά παρόμοιο τρόπο, τα διάφορα γεγονότα του κύκλου ζωής της Ελληνίδας επηρεάζουν, όπως παρατηρεί η Μαράτου-Αλιμπράντη (1991), σε μεγάλο βαθμό τη

συμπεριφορά της απέναντι στο επάγγελμα. Η διακοπή της εργασίας για ένα διάστημα σημαίνει συχνότερα από ότι στις δυτικές κοινωνίες ακόμη και οριστική απομάκρυνση από το επάγγελμα μετά την τεκνοποίηση. Η πραγματικότητα αυτή αντικατοπτρίζει την κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας, τις αντιλήψεις της ελληνικής κοινωνίας για τη γυναικεία απασχόληση και τη μείωση της δυνατότητας για ένα ευρύ άτυπο δίκτυο φροντίδας (παππούς-γιαγιά) που διέθετε στο παρελθόν (Συμεωνίδη, 1989).

Η παρουσία παιδιών μέσα στα πλαίσια λειτουργίας της σύγχρονης οικογένειας δημιουργεί αισθητές αποκλίσεις στις “επαγγελματικές επενδύσεις” των φύλων, ενώ παράλληλα παρατηρείται “ασυμβατότητα” μεταξύ των δύο ισχυρών επενδύσεων: στο επάγγελμα και στην οικογένεια. Μια ποιοτική ανάλυση σε ζευγάρια που ο ένας εκ των δύο είχε κάνει καριέρα έδειξε ότι η δυνατότητα του άνδρα για επίτευξη υψηλών επαγγελματικών φιλοδοξιών μειώνεται όταν στην οικογένεια εργάζεται παράλληλα και η γυναίκα. Όταν, μάλιστα, η γυναίκα “επενδύει τον εαυτό της δυναμικά”, στην επαγγελματική της δραστηριότητα τείνει να εμποδίσει την προαγωγή του συζύγου, του οποίου η απαιτούμενη “επαγγελματική και γεωγραφική ευκινησία” περιορίζεται (Nicole-Drancort, 1995).

Τα αποτελέσματα της παραπάνω έρευνας, αντανακλούν μια ολόκληρη κοινωνική οργάνωση που είναι βασισμένη σε μια παγκοσμιοποιημένη αγορά με αυξημένες απαιτήσεις χρονικής και γεωγραφικής ευκινησίας. Επίσης, η οργάνωση των κοινωνικών δομών είναι βαθιά συναρθρωμένη με ένα οικογενειακό πρότυπο, όπου η γυναίκα είναι αυτή που στην πλειοψηφία των περιπτώσεων “θυσιάζει” τις επαγγελματικές της φιλοδοξίες για χάρη της οικογένειας και δεν εργάζεται καθόλου, εργάζεται περιστασιακά ή βρίσκεται σε καθεστώς μερικής απασχόλησης. Σε κάθε περίπτωση, συνήθως, η εργασιακή δραστηριότητα της γυναίκας χαρακτηρίζεται από: ελάχιστο ειδικευμένο επάγγελμα, λιγότερο αξιόλογο, με χαμηλές αποδοχές και δυνατότητες για κοινωνική ασφάλιση και εξέλιξη, με ποιοτικά υποβαθμισμένες συνθήκες εργασίας, ελάχιστη δυνατότητα για οικονομική ανεξαρτησία και επαγγελματική αυτοδυναμία. Τα όσα έχουν έως αυτό το σημείο λεχθεί, εξηγούν τη διαρκή εσωτερική σύγκρουση που βιώνει μια γυναίκα, ανάμεσα σε αυτό που η De Beauvoir (1979) ονομάζει ως “δεύτερο φύλο” και το ερμηνεύει ως μια τάση του υποκειμένου (ατόμου) να συλλάβει τον εαυτό του εξατομικευμένο, να επιβεβαιώσει την αυτονομία του και τη μοναδικότητά του και να αυτοπραγματωθεί. Από την άλλη πλευρά, το κορίτσι μέσα από τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης αλλά και από ολόκληρο το σύστημα οργάνωσης και λειτουργίας της κοινωνίας μαθαίνει ότι για να προσαρμοστεί ομαλά στην κοινωνία οφείλει να καθιλώνεται στην παθητικότητα, την ανάπτυξη αισθήματος κατωτερότητας, την άρνηση της αυτονομίας, τη διάπλάσή του σε ένα ετεροκαθορισμένο και “ευκολοδιαχειρίστο” υποκείμενο. Υπό αυτή την έννοια ολόκληρη η ιστορία της γυναίκας είναι “έργο ανδρικό”. Η δε Ιγγλέση (1997) αναφέρει πως «ως “προσαρμοσμένη” χαρακτηρίζεται η γυναίκα αντικείμενο εκμετάλλευσης και θύμα της βιολογίας της και της αναπαραγωγικής της ικανότητας».

Μέσα στα πλαίσια αυτής της πραγματικότητας, οι γυναίκες που επιλέγουν να επενδύσουν σε μακροχρόνιες αποδοτικές επαγγελματικές προοπτικές, εκτίθενται σε “πικρά διλήματα”, δηλαδή να επιλέξουν μεταξύ σταδιοδρομίας και παιδιών ή ακόμα την εξάντληση της “σούπερ-γυναίκας” (Κόλλανς, 1980). Το κόστος, είτε στην περίπτωση της απόφασης να ενσωματωθεί, είτε αφορά την επιλογή μη συμβατικών προσανατολισμών, είναι τεράστιο τόσο σε ψυχολογικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο κοινωνικής ολοκλήρωσης. Με άλλα λόγια, για να διατηρήσει τη “θηλυκότητά” της με την έννοια που ορίζεται στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον αναγκάζεται να προδώσει την αυτοεκτίμησή της και να χάσει την αυτοπεποίθησή της και το αντίστροφο (Τεντοκάλη, 1991, Ντυρί-Μπέλλα, 1995).

Αναφορικά με τα παραπάνω, ιδιαίτερο παρουσιάζουν ενδιαφέρον τα λόγια της Ιγγλέση (1997) στο έργο της *“πρόσωπα γυναικών, προσωπεία της συνείδησης. Συγκρότηση της γυναικείας ταυτότητας στην ελληνική κοινωνία”*, όπου λέει χαρακτηριστικά ότι *«στη χώρα μας οι σπουδές των γυναικών είναι περισσότερο παραδεκτές ως ιδέα, παρά ως πράξη, ιδιαίτερα μάλιστα όταν η μεγάλη προσήλωση, “επικίνδυνη” για την νεαρή κοπέλα “σε ώρα γάμου”, τείνει να παραγκωνίσει τα υπόλοιπα, δηλαδή όταν η μελέτη παύει να είναι “εγγύηση ήθους” και τρόπος ελέγχου για την εφηβεία -περιορισμός στο σπίτι, μετουσίωση της σεξουαλικότητας- και αρχίζει να εμφανίζεται “ως απειλή για το φυσικό της προορισμό»*.

Ολοκληρώνοντας την ενότητα αυτή αξίζει να αναφερθεί η έννοια ενός προτύπου “πολιτικής κοινωνικοποίησης”, που αποτελεί μια δυναμική προοπτική συγκρότησης του “πολιτικού εαυτού” αντίστοιχης με εκείνη του “κοινωνικού εαυτού”, που εισήγαγε ο Mead (1934). Αυτό μάλιστα μας παραπέμπει στο παράδειγμα της Σουηδίας, όπου οι γυναίκες ασκούν ισότητα με τους άνδρες το δικαίωμα στην επιλογή στη μόρφωση, την επαγγελματική σταδιοδρομία, τη συμμετοχή στην άσκηση πολιτικής αλλά και τη διαμόρφωση πολιτικών. Φυσικά, αυτά δεν είναι ανεξάρτητα από το γεγονός ότι υπάρχει έλλειψη εργατικών θέσεων, ενώ η ευθύνη για τη μέριμνα της οικογένειας αντιμετωπίζεται ως συλλογική ευθύνη της κοινωνίας και του κράτους και δεν επιβαρύνει τη γυναίκα περισσότερο από τον άνδρα. Συνεπώς, κύρια προϋπόθεση είναι η ύπαρξη ενός καλά οργανωμένου κοινωνικού συστήματος με χώρους φύλαξης παιδιών και ηλικιωμένων, ενός συστήματος που μελετά, μεριμνά και δρα καθολικά, όχι αποσπασματικά ή με μέτρα “δανεικά” (2^η Πανελλήνια Διημερίδα “Σύγχρονες ανάγκες κοινωνικής φροντίδας. Δομές & προγράμματα στην τοπική κοινωνία”, 2005).

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι εφόσον οι μορφωτικές δομές είναι στενά διαρθρωμένες με τις δομές των αγορών εργασίας και συνδεδεμένες οι ίδιες με τις οικογενειακές δομές, η ισότητα στη μόρφωση χωρίς την ανάλογη και ισότιμη επαγγελματική ένταξη οδηγεί στην ίδια την “αυτοκατάργηση” του δικαιώματος. Άλλωστε, είναι χαρακτηριστική η φράση του Jean Jacques Rousseau στο έργο του *“Το κοινωνικό συμβόλαιο”*: *«Ο ισχυρότερος δεν μπορεί να γίνει κυρίαρχος εάν δεν έχει θεσμικά κατοχυρωμένη εξουσία»*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΤΟΠΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΙΚΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ

3. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ολοκληρώνοντας τις εννοιολογικές προσεγγίσεις της εργασίας, δε θα μπορούσαμε παρά να αναφερθούμε στα ιδιαίτερα στοιχεία του τόπου όπου διεξήχθη η έρευνα μας. Η αναγκαιότητα αυτή προκύπτει από τις “προτροπές”/ κατευθύνσεις άλλων συγγραφέων (π.χ. Buss, 1989, Buss, Shackelford, Kirkpatrick & Larsen, 2001, Buunk, Angleitner, Oubaid & Buss, 1996, Looy, 2001, Pratto, Sidanius & Stallworth, 1993, Shackelford, Schmitt & Buss, 2005, Sprecher, Sullivan & Hatfield, 1994, Todosijević, Ljubinković & Arančić, 2003, Thompson, 2004, Wood & Eagly, 2002) και τις θεωρητικές αναφορές περί “κοινωνικής κατασκευής του φύλου” (π.χ. Berger & Luckman, 1966, Brush, 1991, Chodorow, 1978, De Beauvoir, 1979, Eagly & Wood, 1999, Ellis, 1993, Gilbert, Fiske & Lindzey, 1998, Kasser & Sharma, 1999, Looy, 2001, Mead, 1935, Ortner, Strathern & Rosaldo, 1994, Spence & Buckner, 2000, Wiederman & Allgeier, 1992), που αναφέρονται συστηματικά για τις τοπικές κουλτούρες και εθνότητες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση επιλογής συντρόφου.

Ως γνωστόν, οι κοινωνίες εξελίσσονται από παραδοσιακές σε πιο νεωτερικές μορφές, επηρεάζοντας τα άτομα, τα οποία τείνουν να προσαρμόζονται στα εκάστοτε δεδομένα. Σύμφωνα με τους Γκιζέλη, Κανταντζόγλου, Τεπέρογλου και Φίλια (1984) *«η παράδοση εκφράζει την ολότητα των κοινωνικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών μιας προηγούμενης φάσης του κοινωνικού συστήματος. Συνήθως ορίζεται ως συνέχεια ορισμένων κοινωνικών τύπων, ως διατήρηση τρόπων ζωής καταξιωμένων ως ιερών από το παρελθόν»*. Απ’ την άλλη μεριά, *«η νεωτερικότητα αντιπροσωπεύει το παρόν. Περιέχει τη διακοπή, μια αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι κατανοούν τη σχέση με τον εαυτό τους και τον γύρω κόσμο»*. Καθώς, δεν υπάρχει κοινωνικό σύστημα αμιγώς παραδοσιακό ή αμιγώς σύγχρονο, η ταξινόμηση μιας κοινωνίας σ’ έναν από αυτούς τους δύο τύπους πραγματοποιείται με κριτήριο την αφθονία των στοιχείων εκείνων που επιτρέπουν την αντίστοιχη κατάταξή του.

Συνεπώς, στο κεφάλαιο αυτό θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε τις τυχόν ιδιαιτερότητες του τόπου ως συντελεστικοί παράγοντες στην αλληλεπίδραση των δύο φύλων και στη θέση τους στην ιδιωτική και τη δημόσια ζωή. Στη διερεύνηση και ανάπτυξη του θέματος αυτού θα βοηθηθούμε εξετάζοντας ιστορικά δεδομένα, ξεκινώντας από την μινωική κοινωνία και καταλήγοντας στη σύγχρονη Κρήτη. Εντούτοις, διασαφηνίζεται, εξ αρχής, ότι οι επικρατούσες κοινωνικές συνθήκες του συγκεκριμένου τόπου ομοιάζουν, ως επί το πλείστον, με εκείνες του ελλαδικού χώρου συνολικά. Σε περίπτωση που υπάρχει διαφοροποίηση, αυτή σημειώνεται ειδικά.

3.1 ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Σύμφωνα με τον Δετοράκη (1990), «ο ιστορικός βίος της Κρήτης είναι τεράστιος σε πλούτο και ποικιλία γεγονότων. Στην Κρήτη η μακρόχρονη και τόσο πλούσια ιστορική και πολιτιστική παράδοση έχει έντονη τη σφραγίδα της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας».

Ο όρος “πολιτισμός”, όπως τον προσδιορίζει ο Χουρδάκης (1993), «αποτελεί για ένα λαό τη μεγαλύτερη απόδειξη κατοχής μιας συμφωνημένης και εφαρμοσμένης κοινωνικής πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης, μιας ανώτερης τεχνικής και μιας πνευματικής δημιουργίας που τη διαισθάνεται κανείς σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας μέσα από ολόκληρη τη δραστική διαδικασία ιδεών και γεγονότων του κοινωνικού χώρου. Είναι γνώσεις, ιδέες, στάσεις, αξίες και συμπεριφορές που “μετακενώνονται” -μεταδίδονται- στον άνθρωπο, συνειδητά ή ασυνείδητα, μέσα από ποικίλες ατομικές, ομαδικές και κοινωνικές-πολιτικές εκδηλώσεις. Είναι αυτός που σφραγίζει ολόκληρο τον ιδιωτικό και δημόσιο, υλικό και πνευματικό βίο των Κρητών ήδη από την μινωική προανακτορική περίοδο”. Επομένως, θα λέγαμε πως η πολιτισμική κληρονομιά εμπεριέχει τα επιτεύγματα και τον τρόπο ζωής των προγόνων, όπως μας μεταφέρονται μέσω του γραπτού και προφορικού λόγου (Ζαϊμάκης, 2002).

Για τα γεολιθικά χρόνια γνωρίζουμε ότι αναφερόμαστε σε ένα “αναπτυγμένο παραγωγικό στάδιο πολιτισμού”, όπου οι κάτοικοι ασχολούνται με τη γεωργία, την κτηνοτροφία, την κατασκευή κοσμημάτων, τιμούν τους νεκρούς (υπάρχουν ενδείξεις για ταφή και προσφορές της νεκρικής λατρείας) και λατρεύουν θεότητες, με αρχαιότερο εύρημα το ειδώλιο που παριστάνει μια παχύσαρκη γυναίκα καθιστή κατά τον “ανατολίτικο” τρόπο -σύμβολο της γονιμότητας σε ολόκληρη την Ανατολική Μεσόγειο (Δετοράκης, 1990) και σύμφωνα με νεότερες πηγές (Ντρενογιάννης, 2007) και στην Κεντρική Ευρώπη. Με τον τρόπο αυτό φανερώνεται η ύπαρξη επαφών/ διαπολιτισμικής επικοινωνίας με γειτονικούς λαούς.

Η μεγάλη δόξα της Κρήτης είναι ο μινωικός πολιτισμός, ο σημαντικότερος από τους πολιτισμούς της Χαλκοκρατίας στον ελληνικό χώρο, την ύψιστη ακμή του οποίου τοποθετεί ο Έβανς στην Μεσομινωική και Υστερομινωική περίοδο¹⁷. Μέχρι την αρχαιολογική ανάδυση του πολιτισμού αυτού ένα αληθινό νεφέλωμα από μύθους διατηρούσε ζωντανή την ανάμνηση ενός τοπικού μονάρχη, του Μίνωα, γιού και μαθητή του μεγάλου θεού Δία, που και ο ίδιος ήταν Κρηταγενής (Δετοράκης, 1990).

¹⁷ Ο Έβανς διέκρινε στον μινωικό πολιτισμό τρεις χρονικές περιόδους: α) Πρωτομινωική (2600-2000), β) Μεσομινωική (2000-1600), και γ) Υστερομινωική (1600-1100). Νεότεροι, όμως, μελετητές όπως ο Doro Levi και ο Ν. Πλάτων, προτείνουν ένα νέο χρονολογικό σύστημα, το οποίο και έχει επικρατήσει. Σε αυτό οι χρονικοί σταθμοί της Μινωικής Εποχής είναι α) η Προανακτορική ή Υπονεολιθική εποχή (2600-1900), β) η Παλαιοανακτορική εποχή (1900-1700), γ) η Νεοανακτορική εποχή (1700-1450), και δ) η Μετανακτορική ή Μυκηναϊκή εποχή (1450-1150) (Χουρδάκης, 1993).

Προϋπόθεση ανάπτυξης του πολιτισμού αποτελεί η ειρήνη. Η *prax minoica* ως κατάσταση γαλήνης, αρμονίας και τάξης, ως ισορροπία αντίρροπων κοινωνικο-πολιτικών δυνάμεων, ως ιδιότητα ησυχίας και αταραξίας, ως έννοια ευημερίας και ευδαιμονίας, ως ύψιστο πολιτιστικό αγαθό υπήρξε πάντοτε για τους μινωίτες προσφιλής και επιθυμητή, πρωταρχική αιτία της μεγαλουργίας του πολιτισμού τους και κύριο στόχο της αγωγής τους. Η εγγύηση της μινωικής θαλασσοκρατίας (συσσώρευση άφθονου πλούτου) για τη διασφάλιση της απαλλαγής από τα δεινά του πολέμου και τις διάφορες μορφές βιαιότητας και επιθετικότητας συνέβαλε στην οργάνωση ενός πολιτικού και κοινωνικού συστήματος που μπόρεσε να διατηρήσει σε ισορροπία και σταθερότητα αντίρροπες δυνάμεις και να καλλιεργήσει υπεύθυνη πολιτική συνείδηση και κριτική στάση απέναντι στις όποιες πολεμικές δραστηριότητες (Αλεξίου, 1980).

Επειδή η παιδεία κάθε λαού σχετίζεται με το ευρύτερο γεωγραφικό, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, πολιτιστικό, ιδεολογικό και θρησκευτικό περιβάλλον, και θεωρείται πεδίο συσχετισμού και αλληλεπίδρασης πολυποίκιλων παραγόντων και διεθνών συγκυριών και σχέσεων (Lê Thành Khôi, 1991), η μινωική αγωγή γίνεται αντιληπτή ως μια προσπάθεια μύησης και ένταξης του διαπλάσσομένου ανθρώπου στην κοινωνία και σαν έκφραση πολιτικών και θρησκευτικών επιδιώξεων και επιλογών. Η μινωική κοινωνία (πυραμοειδής και κλιμακωτή) ενσωμάτωνε διάφορες και ποικίλες αντιλήψεις και στάσεις για τη ζωή, τις ανθρώπινες σχέσεις και την παιδεία (Χουρδάκης, 1993).

Όπως επισημαίνουν οι Χουρδάκης (1993) και Παναγιωτάκης (1988), στη μινωική Κρήτη οι κλειστά διαρθρωμένες κοινωνικές κάστες, παρά το ότι τα χαμηλότερα στρώματα πιέζονταν για τα προς το ζην, φαίνεται να συμβιώνουν ειρηνικά, γεγονός που οφείλονταν κυρίως στο θρησκευτικό και πολιτικό σύστημα. Πιο συγκεκριμένα, κανόνας σύστασής τους αποτελούσε η ενότητα, το συλλογικό πνεύμα, η υποταγή στην εξουσία των ηγεμονικών οικογενειών αλλά και η διατήρηση των δικών τους παραδόσεων και εθίμων, μορφών λατρείας και θεοτήτων. Έτσι, κάθε κοινωνική τάξη και κάθε επαγγελματική/συντεχνιακή ομάδα υπέβαλε τα μέλη της και ιδιαίτερα τους νέους της, τους μαθητευόμενούς της, σε μια πραγματική αγωγή και μύηση μέσω ορισμένων δημόσιων τελετουργιών και θεαμάτων, που βοήθουσε στη μετάδοση ορισμένων προτύπων ζωής, εργασίας, θρησκευτικότητας και γενικότερης συμπεριφοράς, χωρίς να αφήνει πάντα περιθώρια απόκλισης από τη δική της εσωδιάρθωση (Φωρ, 1976)¹⁸.

Η μινωική οικογένεια ίσως ήταν “πυρηνική” και δη η σημαντικότερη κοινωνική μονάδα με τους αρχηγούς των μεγάλων οικογενειών να διαδραματίζουν κάποιο ρόλο στη διοίκηση (Χουρδάκης, 1993).

Χαρακτηριστικό γνώρισμα του μινωικού πολιτισμού, που τον διαφοροποιεί από την Κλασική Ελλάδα, είναι η μεγάλη ελευθερία των γυναικών και η ύπαρξη γυναικείας

¹⁸ Ειδικότερα στοιχεία σχετικά με την παιδεία που μετείχε κάθε κοινωνική τάξη παρατίθενται στο σχεδιάγραμμα VII. στη σελ. 190 του παραρτήματος.

αριστοκρατίας. Ειδικότερα, οι γυναίκες μετέχουν ενεργά, ισότιμα και συγχρόνως με τους άνδρες στις κοινωνικές, αθλητικές, λατρευτικές και ιδιωτικές εκδηλώσεις, σε επικίνδυνα παιχνίδια, κυνηγητικές εξορμήσεις και κάθε είδους εξωοικιακή ασχολία (π.χ. μερικές είναι πυγμάχοι, ταυροκαθάπτες, ακροβάτες, αρματοδρόμοι), λαμβάνουν κοινή παιδεία και στη συντροφική σχέση λειτουργούν ως “ίσος με ίσο”. Επιπλέον, οι Evans, Thomson, Willetts και άλλοι ερευνητές, γνωρίζοντας ότι η μινωική κοινωνία στηριζόταν σε θρησκευτικόπολιτική βάση και οι γυναικείες μορφές κυριαρχούν στο μινωικό πάνθεο ήδη από την προανακτορική περίοδο, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η κοινωνική οργάνωση ήταν μητριαρχική. Ακόμα, η υψηλή θέση της γυναίκας στη μινωική τέχνη και μυθολογία και οι μεταγενέστερες μαρτυρίες (π.χ. “*Πολιτεία του Πλάτωνα*”) που αναφέρουν ότι οι Κρητικοί -όπως και οι Λυκίοι συγγενείς τους- αυτό που οι άλλοι Έλληνες αποκαλούσαν “πατρίδα” <γη των πατέρων τους>, στην Κρήτη το έλεγαν “μητρίδα” <γη των μητέρων τους> δείχνουν ότι τουλάχιστον κατά την εποχή της άνθησης του μινωικού πολιτισμού διατηρήθηκαν πολλά μητριαρχικά στοιχεία (Ζωγράφου, 1998, Χουρδάκης, 1993). Άλλοι ισχυρίζονται ότι δεν υπάρχει στη Κρήτη μητριαρχική κοινωνία ή γυναικοκρατία, αλλά ισχύει το σύστημα της πατριαρχικής βασιλείας, το οποίο αντικαταστάθηκε περί τα μέσα του 10 π.Χ. αι. από τους Δωριείς με αυτό του ολιγαρχικού πολιτεύματος (Δετοράκης, 1990, Χρηστάκης & Πατεράκης, 1995). Όποια επιστημονική άποψη κι αν ευσταθεί (πατρογονική ή μητρογονική γενεαλογία), η ισοτιμία και η υψηλή θέση των γυναικών στη μινωική Κρήτη είναι αδιαμφισβήτητη φανερώνοντας οπωσδήποτε μια ανώτερη αντίληψη ζωής.

Όσο αφορά την τέχνη και αγωγή υπάρχει παντού μια ποιητική πνοή και θρησκευτικότητα που εδραζόταν σε μια φιλοσοφική ερμηνεία του νοήματος της ζωής, της οποίας βασικά γεγονότα (π.χ. γέννηση, ενηλικίωση, γάμος, χωρισμός) συνδεόταν άμεσα με την κοινωνικοποίηση του αρχαίου μινωίτη (Χουρδάκης, 1993). Όπως, μάλιστα, παρατηρεί ο Ν. Πλάτων (1978) «ο εξαιρετικά στενός δεσμός με τη ζωή κάνει τον Μινωίτη να αισθάνεται και να αποδίδει μόνο όσα σχετίζονται με την καλή της πλευρά». Έτσι, ο μινωικός άνθρωπος γνώριζε τα όρια των δυνατοτήτων του (φυσικό μέτρο), για αυτό προσπάθησε να ταυτιστεί αρμονικά με τη φύση -ως θεότητα “Μεγάλη Μητέρα” (Δετοράκης, 1990)-, η οποία τον αντάμειψε δίνοντάς του την πρώτη θέση στην αισθητική κατηγορία του ωραίου, της αρμονίας, της ισορροπίας και της συμμετρίας. Η λεπτότητα, η χάρη της γυναικείας αμφίεσης, τα κοσμήματα, η κόμμωση, η απλότητα και ο ευπρεπισμός των μινωιτών εντυπωσιάζουν ακόμα κι εν συγκρίσει της σημερινής αντίληψης περί κομψότητας. Ιδιαίτερη φήμη είχαν οι Κρήτες σε ολόκληρη την αρχαιότητα ως επιδέξιοι χορευτές (Χρηστάκης & Πατεράκης, 1995)

Αναφορικά με την μεταξύ των Μινωιτών επικοινωνία τα ιστορικά δεδομένα δείχνουν πως αποτέλεσε το βασικό στοιχείο της αγωγής και παιδείας τους και καθόρισε την “κατασκευή” του βίου τους, καθώς οι σχέσεις μεταξύ ενηλίκων και ανηλίκων, ανδρών και γυναικών,

γονέων και παιδιών, παιδαγωγών και παιδαγωγούμενων, που αναπτύσσονταν μέσω αυτής, θα δημιούργησαν όλες εκείνες τις αναγκαίες παιδευτικές επιδράσεις (Χουρδάκης, 1993).

Σε όλες αυτές τις εκδηλώσεις, όπως επισημαίνει ο Αλεξίου (1969), «*κατοπτρίζεται ο συναισθηματικός κόσμος και ο πόθος ζωής ενός θαυμάσιου λαού, ο οποίος αν και προχωρημένος εις την λογική οργάνωση του κοινωνικού βίου, διατήρει εν τούτοις όλη τη δύναμη της φαντασίας και την παιδική δροσερότητα των αισθήσεων*».

Η εξαιρετικά επίκαιρη θέση της Κρήτης στην ανατολική λεκάνη της Μεσογείου, που παρείχε τη δυνατότητα ελέγχου των θαλάσσιων δρόμων, περιορισμού της πειρατικής δράσης και αποτελεσματικής προστασίας του θαλάσσιου εμπορίου, αποτέλεσε τον καθοριστικό παράγοντα κατάληψης και κατοχής της από τους Ρωμαίους για περίπου 5 αιώνες (Χρηστάκης & Πατεράκης, 1995). Κατά την περίοδο της *Ρωμαιοκρατίας*, η Κρήτη ουσιαστικά εκμηδενίστηκε ως πολιτική και στρατιωτική δύναμη, καθώς τα μεγάλα κέντρα της καταστράφηκαν και διαλύθηκαν οι συμμαχίες της. Παράλληλα, όμως κατέπαυσαν οι εμφύλιοι πόλεμοι της δωρικής περιόδου και σταμάτησε η φοβερή αιμορραγία του κρητικού πληθυσμού. Κάτω από τις ευρύτερες συνθήκες της ρωμαϊκής ειρήνης (Pax Romana) οι κρητικές πόλεις κουρασμένες από τους μακροχρόνιους πολέμους τους συνειδητοποιούν την ενότητα τους και μπαίνουν σε νέους ρυθμούς ζωής με την ειρήνη ως σταθερό της γνώρισμα (Δετοράκης, 1990).

Πρέπει, ακόμα, να παρατηρήσουμε ότι οι Ρωμαίοι δεν επιχείρησαν τον εκλατινισμό του νησιού. Τούτο άλλωστε θα ήταν αδύνατο από τη φύση της χώρας και τον χαρακτήρα των κατοίκων. Έτσι, ο πληθυσμός παραμένει αμιγώς ελληνικός με σχετικά υψηλό πολιτιστικό επίπεδο (Δετοράκης, 1990). Ωστόσο, ως φυσικό επακόλουθο της μακρόχρονης πολιτισμικής συμβίωσης των Κρητών και των Ρωμαίων -όπως συμβαίνει άλλωστε σε κάθε συμβιωτική σχέση- αποτελεί ο αλληλοεπηρεασμός της καθημερινής ζωής με νέα ήθη -η υιοθέτηση ρωμαϊκών ηθών περιορίστηκε κυρίως στους αξιωματούχους και στην ανώτερη κοινωνία των αστικών κέντρων. Παραταύτα, η πνευματική ζωή χαρακτηρίζεται «*πενιχρότατη*» (Δετοράκης, 1990). Σύμμιξη συνέβη και στην πολιτική οργάνωση όπου παράλληλα με την ρωμαϊκή διοικητική οργάνωση διατηρούνται ορισμένοι θεσμοί σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης των κρητικών πόλεων (Χρηστάκης & Πατεράκης, 1995).

Γεγονός κολοσιαίας σημασίας που σφραγίζει οριστικά την εξέλιξη της κρητικής ιστορίας είναι ο χριστιανικός ευαγγελισμός της νήσου (Χρηστάκης & Πατεράκης, 1995). Αναφορικά με τη *Βυζαντινή Κρήτη*, οι πληροφορίες των πηγών δεν επαρκούν ώστε να σχηματίσουμε πλήρη και εναργή εικόνα της κρητικής ιστορίας, και πιο ειδικά των θέσεων και σχέσεων των φύλων στον ιδιωτικό και δημόσιο βίο. Επομένως, δεν είναι σαφές ποιες από τις βυζαντινές αρχές ασπάζονταν οι Κρήτες. Αξίζει, όμως, να αναφερθεί μια ιστορική και ευαγγελική καταγραφή, κατά την οποία ο βυζαντινός αυτοκράτορας Θεόφιλος εκφράζει την άποψή του για τη γυναίκα: «*εκ γυναικός πηγάζει τα φάυλα <τα χειρότερα>*», την οποία αντικρούει η

Κασσιανή, συμπληρώνοντας πως «και εκ γυναικός ρέει <πηγάζουν> τα κρείτω <τα καλύτερα>». Στην ίδια αναφορά δίνονται στοιχεία σχετικά με την επιλογή συντρόφου/ συζύγου, όπου φαίνεται η γυναίκα να αποτελεί αντικείμενο παρά υποκείμενο επιλογής. Ωστόσο, δε γνωρίζουμε ούτε αν η παραπάνω στιχομυθία συνοψίζει τη βυζαντινή θεώρηση των φύλων, ούτε αν τηρουμένων των αναλογιών επικρατούσε η ίδια πρακτική σε όλα τα κοινωνικά στρώματα, δηλαδή πέραν της άρχουσας τάξης. Ένα ακόμη γνωστό στοιχείο αναφορικά με τη βυζαντινή περίοδο αφορά στην αποθέωση της αγνότητας και ιερότητας της Παναγίας Παρθένου και Θεομήτορος (γυναικείο σύμβολο ανυπέβλητο) με την ταυτόχρονη στιγματοποίηση των θνητών γυναικών ως μιαρές, ανήθικες, που δεν μπορούν να συγκριθούν με Εκείνη, τη μοναδική ενσάρκωση του γυναικείου ιδανικού (Καλαϊτζίδης & Ντοντός, 2004, Μπέγγος, 2008).

Η περίοδος της Αραβοκρατίας, δηλαδή η εγκατάσταση των Αράβων στη Κρήτη και η εδραίωση της εξουσίας τους στο νησί, υπήρξε γεγονός κολοσιαίας σημασίας και δημιούργησε μεγάλα προβλήματα στην ήδη ταραγμένη περιοχή της ανατολικής Μεσογείου. Στις βαρύτερες συνέπειες για τον κρητικό πληθυσμό ήταν και η βύθισή του σε νύχτα μακρόχρονης και φρικτής δουλείας. Αποκόπηκε από τον κορμό της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και αφανίστηκε από το προσκήνιο του πολιτισμού. Με την αφαίμαξη της οικονομίας και την πλήρη αποσύνδεση από τα άλλα βυζαντινά κέντρα ο κρητικός πολιτισμός υποχώρησε σε υποτυπώδεις μορφές. Κανένα μνημείο πολιτισμού δε σώθηκε, κανένα φιλολογικό έργο δε δημιουργήθηκε και κανένας λόγιος δεν αναφέρεται στην Κρήτη της Αραβοκρατίας. Ζήτημα μεγάλης ιστορικής σημασίας είναι οι επιπτώσεις των επιγαιών, εξιλαμισμών και γενικά του εποικισμού από Άραβες. Περιορισμένης έκτασης αλλοιώσεις πιθανολογείται ότι συνέβησαν, κυρίως, στα αστικά κέντρα, ενώ ο αγροτο-ποιμενικός πληθυσμός έμεινε ανεπηρέαστος στη γλώσσα, τη θρησκεία και τις παραδόσεις, και ίσως εκείνος επηρέασε τους δυνάστες του (Δετοράκης, 1990, Τωμαδάκης, 1960).

Της ανάκτησης της Κρήτης από τους Άραβες και της επανασύνδεσής της με τον κορμό της βυζαντινής αυτοκρατορίας για 250 χρόνια, ακολούθησε η πτώση της βυζαντινής πρωτεύουσας (Κωνσταντινούπολη). Συνέπεια της Δ' Σταυροφορίας ήταν η ίδρυση στην ελληνική χερσόνησο ποικιλώνυμων κρατιδίων από Φράγκους ηγεμόνες, ένα εκ των οποίων το “Βασίλειο της Κρήτης”, όπως ονόμασαν την ευρεία διοικητική περιφέρεια της Βενετοκρατούμενης Κρήτης, με πρωτεύουσα τον Χάνδακα (σημερινό Ηράκλειο) που έγινε η “Βενετία της Ανατολής”. Έτσι, στην Κρήτη αυτής της περιόδου εδραιώθηκε ένα μεικτό φεουδαρχικό σύστημα, συνδυάζοντας τα δυτικά και τοπικά πρότυπα¹⁹ (Δετοράκης, 1990).

¹⁹ Την ανώτατη πολιτική εξουσία είχε ο δούκας (Duca di Candia) που εκλεγόταν από τα επισημότερα γένη της Βενετίας, και μαζί με δύο συμβούλους στη διετή θητεία τους αποτελούσαν την Αυθεντία της Κρήτης (Signoria). Στις πρωτεύουσες των άλλων διαμερισμάτων διορίζονταν οι ρέκτορες (rectores),

Αναφορικά με την ταξική διαίρεση στην κρητική κοινωνία, τουλάχιστον ως τον 16^ο αι. είχε αυστηρά καθορισμένα όρια και γραμμές. Οι τάξεις, στην μεσαιωνική/ βενετοκρατούμενη Κρήτη, όπως μας πληροφορούν οι Δετοράκης (1990) και Χρηστάκης και Πατεράκης (1995), ήταν οι εξής: α) των ευγενών Βενετών (nobili Veneti), β) των ευγενών Κρητικών (nobili Cretesi), γ) των αστών (cittadini), δ) των κατοίκων της υπάιθρου (villadi, parici, contadini), και ε) των Αρχοντορωμαίων (arcodopulus).

Παρά το γεγονός της σχετικώς αρμονικής σχέσης μεταξύ των κατοίκων, ο κρητικός λαός με τους φυσικούς του ηγέτες -αρχηγοί των μεγάλων αρχοντικών οικογενειών του νησιού- δε δέχτηκε αδιαμαρτύρητα τη στέρηση της εθνικής και θρησκευτικής του ελευθερίας. Για τον λόγο αυτό εμφανίζονταν κατά καιρούς πυρήνες αντίστασης που έπαιρναν εθνικό ή κοινωνικό χαρακτήρα (Δετοράκης, 1990).

Φαινόμενο αξιοσημείωτο και σημαντικό για τις συνέπειές του στη διαμόρφωση ενός νέου πολιτιστικού ύφους είναι το επιπολιτισμικό φαινόμενο του βαθμιαίου εξελληνισμού των Βενετών της Κρήτης, που ο Δετοράκης (1990) αποκαλεί “ελληνοκεντρική κρητολατρεία”. Πιο συγκεκριμένα, οι γάμοι Βενετών με Ελληνίδες πληθαίνουν, πολλοί ασπάζονται την ορθοδοξία μιας και οι μητέρες ή οι γυναίκες τους είναι ορθόδοξες, και ορισμένοι αισθάνονταν περισσότερο Έλληνες παρά Βενετοί, καθώς ασπάζονταν την ελληνική γλώσσα και το πνευματικό παρελθόν των Ελλήνων.

Όσο αφορά την παιδεία και την πνευματική ζωή κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν τα πολυάριθμα μοναστήρια, τα οποία συνέχιζαν τη βυζαντινή παιδευτική παράδοση, χωρίς όμως να μπορούν να την μεταλαμπαδεύσουν στο μεγαλύτερο μέρος του λαού, και κυρίως στην ύπαιθρο. Αξιόλογη ώθηση στην πολιτισμική ανάπτυξη του νησιού έδωσαν η δίγλωσση παιδεία (Ελληνικά, Ιταλικά) σε ανώτερο επίπεδο, που ιδίως κατά τον τελευταίο αιώνα της Βενετοκρατίας επιτρέπει στους Κρητικούς να διαβάζουν ξένα βιβλία και να παρακολουθούν τα ρεύματα της Ευρώπης, και το κύμα Βυζαντινών λόγιων προσφύγων στην Κρήτη που αύξανε κατά τους χρόνους της Άλωσης (1453). Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι από τα τέλη του 14^{ου} αι., με ρυθμό συνεχώς αυξανόμενο, οι Κρήτες καταφεύγουν για ευρύτερες σπουδές στα ιταλικά πανεπιστήμια, κυρίως στην Πάντοβα. Πολλοί από αυτούς σταδιοδρομούν στην Ευρώπη και καταλαμβάνουν ανώτατα πολιτικά και θρησκευτικά αξιώματα ή διακρίνονται στο εμπόριο, στην επιχειρηματικότητα, στα γράμματα -καταλαμβάνοντας έδρες σε ευρωπαϊκά πανεπιστήμια- ή στις τέχνες. Αξιόλογη πνευματική και καλλιτεχνική κίνηση παρατηρείται και στο εσωτερικό της Κρήτης από δημιουργούς,

που ήταν πολιτικοί διοικητές με περιορισμένη στρατιωτική εξουσία. Το έργο της διοίκησης ασκούσαν πολυάριθμοι υπάλληλοι, οι περισσότεροι εκ των οποίων διορίζονταν απευθείας από τη Βενετία. Εξαιρετική θέση στη διοικητική ιεραρχία είχαν οι οικονομικοί υπάλληλοι (camerarii ή camerlengi). Στην κατώτερη ιεραρχία ανήκαν οι δικαστές (giudici) και οι αστυνόμοι (justitiiarii, domini de nocte). Μετά το 1500 σημαντικές θέσεις στη διοίκηση καταλαμβάνουν και οι εντόπιοι (Δετοράκης, 1990).

όπως ο Γεώργιος Χορτάτσης, ο Βιτσέντζος Κορνάρος κι ο Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, που διδάσκουν με τη ζωή και τα έργα τους έως και σήμερα (Παναγιωτάκης, 1988).

Έπειτα από σθεναρή αντίσταση 60 χρόνων, τελικώς η Κρήτη περιέρχεται στην τουρκική κατοχή. Συνέπειες της *Τουρκοκρατίας*, όπως αναφέρει ο Δετοράκης (1990) ήταν «η απότομη και οριστική διακοπή της πλούσιας και ελπιδοφόρας ανθοφορίας της κρητικής αναγέννησης. Ο πληθυσμός ελαττώθηκε σημαντικά με τις δοκιμασίες του μακροχρόνιου Κρητικού Πολέμου, με τον ομαδικό εκπατρισμό από τα αστικά κυρίως κέντρα και με τους αθρόους εξισλαμισμούς. Ο αστικός βίος -η ουσιαστικότερη προϋπόθεση κάθε πολιτιστικής δημιουργίας- καταστράφηκε με την ερήμωση των μεγάλων αστικών κέντρων, στα οποία εγκαταστάθηκαν κυρίως Τούρκοι». Χαρακτηριστική της εικόνας του Χάνδακα είναι η προσομοίωσή του από τον περιηγητή Tournefort με “λείψανο πόλης”. Η κρητική οικονομία υποχώρησε σε υποτυπώδεις μορφές αγροτικού και ποιμενικού βίου, το εμπόριο, τουλάχιστον κατά τα πρώτα 50 χρόνια της κατοχής, ουσιαστικά απονεκρώθηκε, η φορολογία ήταν εξαντλητική, παρατηρείται έκλυση των ηθών [(ζωο)κλοπές, εκπόρνευση, βιασμοί], η ασυδωσία των γενίτσαρων ήταν αχαλίνωτη, και γενικά ο λαός δεινοπαθούσε. Από τις πιο σημαντικές συνέπειες, που αναφέρονται, είναι η αποκατάσταση της Ορθοδοξίας στο νησί που είχε ως αποτέλεσμα την αποκοπή του από τους δυτικούς επηρεασμούς και την επανασύνδεσή του με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και μέσω αυτού με τον υπόλοιπο ορθόδοξο ελληνισμό, με τον οποίο μετείχαν πλέον της κοινής παιδείας που ανέλαβε να μεταδώσει η Εκκλησία (Δετοράκης, 1990).

Η *απελευθέρωση της Κρήτης και η Ένωσή της με την υπόλοιπη Ελλάδα* (1913) σηματοδοτεί την ένταξη στην κοινή νεότερη ιστορία του ελληνικού έθνους, όπου σε κάθε περίπτωση κλονισμού αρχών, όπως αυτές της ελευθερίας και της δημοκρατίας, οι Κρήτες συμμετείχαν ενεργά στην αποκατάστασή τους (Δετοράκης, 1990).

3.2 ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΕΣ/ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ

Οι εμπορικές, αποικιστικές και τουριστικές επαφές διαμέσου των αιώνων, ο “ξεριζωμός” των ντόπιων σε μεταγενέστερες εποχές, η σημερινή “υποδοχή” ανθρώπων που αναζητούν καλύτερη μοίρα, η σύναψη διεθνικών γάμων και η επέλαση των παγκοσμιοποιημένων αξιών, καθιστούν την Κρήτη νεωτερική και δη πολυπολιτισμική κοινωνία;

Με άλλα λόγια, αυτό το πλαίσιο της πολιτισμικής διαλεκτικής έχει συμβάλει στο να είναι η Κρήτη ένας τόπος που ισορροπεί στα “άκρα” της παράδοσης (διατήρηση των κοινωνικο-πολιτισμικών χαρακτηριστικών προηγούμενης φάσης του κοινωνικού συστήματος απορρίπτοντας καθολικά τα σύγχρονα) και της νεωτερικότητας (ενστερνισμός, ενίοτε μη συνειδητός, νέων νοοτροπιών, μοντέλων ζωής, διαγράφοντας τις αξίες του παρελθόντος); Ή μήπως της έχει προσδώσει τον απαραίτητο βαθμό ευελιξίας, ώστε να μπορεί να “κινείται” μεταξύ των παραδοσιακών και σύγχρονων αντιλήψεων, επιλέγοντας εκείνα τα στοιχεία που επιτρέπουν και βοηθούν την ανάπτυξη της κοινωνίας και κάθε μέλους της ατομικά. Όμως,

είναι εφικτό να συμβαδίζει, παραδείγματος χάριν η αλληλεγγύη -χαρακτηριστικό των παραδοσιακών κοινωνιών- με την επιδίωξη ιδιοτελών στόχων -π.χ. εύκολος και γρήγορος πλουτισμός ως στοιχείο της σύγχρονης κοινωνίας. Βέβαια, καθώς η παράδοση αντιπροσωπεύει το “χθες” και το σύγχρονο το “σήμερα”, το “αύριο” δεν μπορεί παρά να “ξεπηδά” από τη δημιουργική σύνθεση των δύο, καλύπτοντας τις αδυναμίες κι ενισχύοντας λειτουργικά τα επιθυμητά σημεία.

Κατά αντίστοιχο τρόπο ταυτοποιείται ένα οικογενειακό σχήμα με κάποιο από τα κύρια πρότυπα οικογενειακής οργάνωσης και λειτουργίας: το παραδοσιακό, το σύγχρονο και το επικοινωνιακό/συναλλακτικό. Τα στοιχεία εκείνα που σκιαγραφούν την εικόνα μιας οικογένειας και την συγκαταλέγουν σε κάποιο από αυτά τα μοντέλα, είναι α) τα σχήματα συμπεριφοράς και αλληλεπίδρασης μεταξύ των μελών μιας οικογενειακής ομάδας, β) η κατανομή της εξουσίας και των ρόλων, και γ) οι αξίες που διέπουν την οικογένεια.

Ειδικότερα, όσο αφορά στις αξίες, κοινωνικές και οικογενειακές, αυτές βρίσκονται σε συνεχή κίνηση από μιά παραδοσιακή σε μια νεωτερική θέση. Κατά κανόνα, οι ονομαζόμενες “σύγχρονες αξίες” μιας γενιάς γίνονται τα παραδοσιακά πρότυπα της επόμενης. Είναι, επίσης, γνωστό ότι η σταθερότητα ή η ρευστότητα των αξιών μπορεί να δημιουργήσει κοινωνικο-ψυχολογικά προβλήματα (Κατάκη, 1997) κι αυτό διότι, όταν τα άτομα αντιμετωπίζουν αντιφατικές προτάσεις αισθάνονται αμηχανία και τελικά βιώνουν πολιτισμική σύγκρουση. Εν τούτοις, είμαστε ενήμεροι του γεγονότος ότι ένα πρόσωπο μπορεί να είναι νεωτερικό σε ένα τομέα και παραδοσιακό σε άλλον (Γκιζέλης, Κωνταντζόγλου, Τεπέρογλου & Φίλιας, 1984).

Στους παράγοντες που συμβάλλουν στη δόμηση και λειτουργία των κοινωνιών βάσει ενός περισσότερο παραδοσιακού ή περισσότερο νεωτερικού μοντέλου ανήκει η “διαπολιτισμική επικοινωνία” ή όπως την χαρακτηρίζει η Κατάκη (1997) η “συστημική αλληλεπίδραση”, δηλαδή η “επαφή” ενός τόπου με άλλους, οι επιρροές που δέχεται από εκείνους και η επεξεργασία αυτών. Οι εμπορικές συναλλαγές, ο τουρισμός, η μετανάστευση (είτε ως εισροή είτε ως εκροή και παλιννόστηση), οι πολιτισμικές υποδομές και η δυνατότητα “γνωριμίας” με άλλους λαούς/κουλτούρες μέσω των σύγχρονων επικοινωνιακών και τεχνολογικών μέσων που προβάλλουν προγράμματα όπως οι ειδήσεις, οι ειδικές εκπομπές με ρεπορτάζ από όλο τον κόσμο, τα σήριαλ, οι διαφημίσεις πολυεθνικών προϊόντων, και ασφαλώς το διαδίκτυο ως “τεράστια δεξαμενή πληροφοριών”, αποτελούν τις σημαντικότερες πηγές “διακίνησης” μηνυμάτων αλλά και μηχανισμούς “εγκαθίδρυσής” αυτών. Με τον τρόπο αυτό, μια κοινωνία μπορεί εγκοιλώντας τα νέα στοιχεία να καταστεί “πολυπολιτισμική” ή να χάσει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της. Το “κλειδί” που καθορίζει το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι η προσαρμογή των στοιχείων αυτών στο πλαίσιο ενός κριτικού διαλόγου, όπου γίνεται αποδεκτό κάθετι που εξυπηρετεί την ανάπτυξη/ πρόοδο/ ευημερία της συγκεκριμένης κοινωνίας με το λιγότερο ψυχοκοινωνικό κόστος για τα μέλη της.

3.2.1 Τουρισμός

Εκτός όμως από τις διάφορες κατά καιρούς μεταναστεύσεις και παλινοστήσεις που συνέβαλαν στην ανάπτυξη του φαινομένου της πολυπολιτισμικότητας -είτε ως συνύπαρξη λαών είτε ως συνύπαρξη ιδεών- αλλά ένα φαινόμενο έρχεται τα τελευταία χρόνια να διαμορφώσει ποσοτικά και ποιοτικά την εκάστοτε πολυπολιτισμική κοινωνία. Το φαινόμενο αυτό δεν είναι άλλο από αυτό του τουρισμού.

Όπως αναφέρει ο Λύτρας (1998) στο έργο του *“Κοινωνιολογία του τουρισμού”*, «η τουριστική διαδικασία επηρεάζει του περισσότερους τομείς μιας κοινωνίας π.χ οικονομικό, πολιτιστικό, κοινωνικό», ο οποίος μας ενδιαφέρει και άμεσα. Αδιαμφισβήτητα, ο τουρισμός αποτελεί μέσο διάδοσης πληροφοριών σχετικών με τα ήθη, τα έθιμα και τον τρόπο ζωής των διαφορετικών πολιτισμών του πλανήτη μας και συνεισφέρει θετικά στην γνωριμία των λαών και την ειρηνική συνύπαρξή τους. Μέσα από αυτή την συνύπαρξη οι συνήθειες και ο τρόπος ζωής των διάφορων τοπικών κοινωνιών εμπλουτίζεται και ανατροφοδοτείται. Τα νέα στοιχεία που εισρέει ο τουρισμός είναι αυτά που προσκολώνται τελικά σε μια ήδη πολιτισμικά διαμορφωμένη κοινωνία καθιστώντας την πολυπολιτισμική (Λύτρας, 1998).

Ο τουρισμός επιδρά στις γυναίκες περισσότερο από ότι στους άνδρες γιατί αυτές δεν μπορούν να διαλέξουν, να απορρίψουν ή να αποβάλουν τα στοιχεία της παράδοσης που συμβαίνει να μην τις συμφέρουν, όπως μπορούν οι άνδρες. Επιπλέον, ο “ενοποιητικός” και “σταθεροποιητικός” τους ρόλος έρχεται σε αντίφαση με επιδράσεις που φέρνουν πολυ γρήγορα αλλαγές και έπειτα απειλούν τις αξίες τους (Κάστελμπεργκ-Κουλά, 1992).

3.2.2 Διεθνικοί γάμοι

Στη σημερινή εποχή οι μετακινήσεις των ανθρώπων, οφείλονται είτε σε οικονομικούς/ επαγγελματικούς λόγους, όπου η εγκατάσταση των μετακινούμενων γίνεται για μεγάλα χρονικά διαστήματα ή και μόνιμη, είτε αφορούν λόγους τουρισμού, όπου η παραμονή τους σε ξένη χώρα είναι χρονικά σύντομη. Και στις δύο περιπτώσεις είναι συχνες, αποτελούν έναν πρακτικό τρόπο ζωής και καθώς η επαφή ανθρώπων από διαφορετικούς πολιτισμούς είναι αναπόφευκτη, εκείνη πολλές φορές οδηγεί στη δημιουργία σχέσεων που καταλήγουν στο γάμο. Οι “διεθνικές σχέσεις”, οι “μικτοί/ διεθνικοί γάμοι” κι οι “διαπολιτισμικές οικογένειες” ακολουθούν συνήθως την εξής πορεία: νέοι άνθρωποι, διαφορετικών εθνικοτήτων και πολιτισμικής παράδοσης συναντιούνται και εγκαθίστανται σε μια τρίτη χώρα ή στην χώρα του ενός, όπου συμβιών ή παντρεύονται και δημιουργούν απογόνους. Τέτοιου είδους γάμοι πραγματοποιούνταν από τα πολύ παλιά χρόνια και γίνονται μέχρι σήμερα. Μάλιστα, την τελευταία εικοσαετία τελούνται γάμοι μεταξύ Ελλήνων και ατόμων άλλης εθνικότητας με αυξημένη συχνότητα, η οποία οφείλεται στη εύκολη πρόσβαση που έχουν πια οι άνθρωποι στα μέσα επικοινωνίας και μεταφοράς μέσω της εξέλιξης της τεχνολογίας (Κηποπούλου, Κυριακοπούλου, Λιβάνη-Ηλιοπούλου, Μαρκάκη & Σέμπρου, 2006).

Η συνύπαρξη δύο κουλτούρων σε μια οικογένεια είναι σίγουρα δύσκολη. Οι δύο σύζυγοι θα πρέπει να αποκτήσουν την ικανότητα να γεφυρώσουν το χάσμα που εμφανίζεται εξαιτίας των πολιτισμικών τους διαφορών και να δώσουν στα παιδιά τους εμπλουτισμένους τρόπους ζωής με τα καλύτερα στοιχεία των πολιτισμικών καταβολών και των δύο. Η διαφορετική γλώσσα ήθη και έθιμα, τρόπος διαπαιδαγώγησης που έχουν μάθει, θρησκεία και κουλτούρα τους κάνει να ξεχωρίζουν, τόσο μεταξύ του όσο και στο κοινωνικό τους περιβάλλον. Υπάρχουν πολλά διεθνικά ζευγάρια που δέχονται τη διαφορετικότητα του/της συντρόφου τους, σέβονται ο ένας τον άλλο και ζούνε ευτυχισμένοι μαζί. Συχνά όμως, προκειμένου να συνδυάσουν σωστά τα πολιτισμικά τους στοιχεία σωστά, έρχονται αντιμέτωποι με πολύ άγχος και οξύτητες. Δεν μπορούν να κατανοήσουν ο ένας τη διαφορετικότητα του άλλου και να μπορέσουν να συμβιώσουν με κοινούς κανόνες που μόνοι τους θα φτιάξουν. Υπάρχουν βέβαια και οι περιπτώσεις όπου ο ένας από τους δυο συζύγους προσπαθεί να κάνει τον άλλο να ξεχάσει τελείως την πολιτισμική του ταυτότητα και να αφομοιωθεί με την περιβάλλουσα κοινωνία για διάφορους λόγους δημιουργώντας πολλές φορές συγκρούσεις (Τσιάντης, 1992).

Σημαντικό ρόλο παίζουν και οι οικογένειες των δυο συζύγων όπου άλλοτε δεν εμπλέκονται και δέχονται χωρίς προβλήματα τον/την αλλοεθνή σύζυγο και άλλοτε η ουσιαστική αποδοχή δεν γίνεται ποτέ και πάντοτε δημιουργούνται προβλήματα κατά τη διάρκεια του έγγαμου βίου του ζευγαριού, είτε με άμεση επιρροή προς τον έναν από αυτούς είτε με έμμεσο τρόπο. Το ίδιο ισχύει και για τον κοινωνικό περίγυρο όπου κάποιες φορές σχολιάζει αρνητικά το ζευγάρι και πολλές φορές το στιγματίζει (Τσιάντης, 1992).

Εξετάζοντας το θέμα πέρα από τη σχέση των δύο συζύγων προκύπτει πως μια διεθνική οικογένεια αντιμετωπίζει την ευθύνη μιας δίγλωσσης διαπαιδαγώγησης και μιας πολυπολιτισμικής κοινωνικοποίησης. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι γονείς πρέπει να βρουν όχι μόνο ένα τρόπο διαπαιδαγώγησης που να συνδέει τους διαφορετικούς πολιτισμούς αλλά να συνδέει και τις γλώσσες (Μάρκου, 1995). Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι το 50% της ανθρωπότητας ζει παράλληλα με περισσότερες γλώσσες, χωρίς προβλήματα και ακόμα ότι, εξαιτίας των παγκοσμιοποιημένων συνθηκών, ίδιο ή μεγαλύτερο ποσοστό βιώνει στοιχεία από πολλές κουλτούρες. Πάντως, ο βαθμός κατάκτησης, καθαρότητας, σύνδεσης και σύνθεσης της κάθε γλώσσας και των διαφορετικών πολιτισμικών επιρροών που δέχονται τα παιδιά διεθνικών οικογενειών επιδρά καταλυτικά στην αυτοαντίληψη και αυτοπεποίθηση (Baker, 2001) και κατ' επέκταση στις επιλογές τους, μία εκ των οποίων η επιλογή συντρόφου.

3.2.3 Πολιτισμικές ταυτότητες

Η εποχή στην οποία ζούμε, με την έκρηξη της τεχνολογίας και της επικοινωνίας και τον πολλαπλασιασμό των ανταλλαγών σε παγκόσμια κλίμακα, ευνοεί την ομοιομορφία όσο αφορά τον τρόπο ζωής (lifestyle). Ταυτόχρονα όμως το αίσθημα της ιδιαιτερότητας και της διαφοράς αφυπνίζεται και εξεγείρεται σε όλα τα επίπεδα και σε όλους τους τομείς. Αυτό φαίνεται και μέσα στις διεθνικές οικογένειες όπου οι δύο σύζυγοι τις περισσότερες φορές

τουλάχιστον, ενώ υιοθετούν στοιχεία ο ένας από τον πολιτισμό του άλλου, βρίσκονται σε ένα συνεχή αγώνα να διατηρούν ταυτόχρονα και τα δικά τους, την πολιτισμική τους δηλαδή ταυτότητα (Κηποπούλου, Κυριακοπούλου, Λιβάνη-Ηλιοπούλου, Μαρκάκη & Σέμπρου, 2006).

Όπως είδαμε ήδη σε προηγούμενο κεφάλαιο, η “ταυτότητα” είναι μια λέξη αμφίσημη που από τη μια μεριά σημαίνει την απόλυτη ομοιότητα ή ισότητα ανάμεσα σε άτομα, ομάδες, απόψεις, πράγματα ή σύμβολα, τα οποία ταυτίζονται το ένα με το άλλο αντίστοιχα, και από την άλλη μεριά υποδηλώνει το σύνολο των χαρακτηριστικών που διαφοροποιούν κάποιον ή κάτι από κάτι άλλο (Βρύζας, 2003).

Η έννοια της συλλογικής ταυτότητας συνδέεται στενά με την έννοια της κουλτούρας. Κάθε κουλτούρα τείνει να συγκροτήσει μια συλλογική ταυτότητα. Είναι η κουλτούρα που εξασφαλίζει τη συνοχή και τη διατήρηση μιας ομάδας. Προσφέρει ένα πλαίσιο αναφοράς απ’ όπου αντλούνται τα μοντέλα συμπεριφοράς, τα οποία ρυθμίζουν τόσο τις σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της ομάδας όσο και τις σχέσεις της ομάδας με τις άλλες ομάδες (Τσαούσης, 2004).

Σύμφωνα με τον Βρύζα (2003) *«η κουλτούρα ή η ταυτότητα δεν είναι μόνο κληρονομιά αλλά μια συνεχής διαπραγμάτευση, δεν είναι ουσία αλλά σχέση. Κάθε κουλτούρα έχει την ιδιαιτερότητα της. Αποτελείται από ένα σύνολο χαρακτηριστικών τα οποία συγκροτούν ένα συνεκτικό πολιτισμικό σχήμα, ικανό να ενσωματωθεί από ένα υποκείμενο. Ωστόσο, οι διάφορες κουλτούρες του πλανήτη δεν είναι ανεξάρτητες και απομονωμένες ομάδες αλλά βρίσκονται σε μια δυναμική σχέση αλληλεξάρτησης. Συνεπώς, μια κουλτούρα είναι το αποτέλεσμα ενός μεταβαλλόμενου συσχετισμού δυνάμεων τόσο στο διαπολιτισμικό πεδίο όσο και στο εσωτερικό»*.

Επιπλέον, όπως αναφέρει ο κοινωνικός ερευνητής Ζαϊμάκης (2002), *«όλες οι τοπικές κουλτούρες είναι στην πραγματικότητα προϊόντα πολιτισμικής “επιμειξίας”. Είναι η επιμειξία διαφορετικών στοιχείων που δημιουργεί την “πολιτισμική ποικιλομορφία”, που με τη σειρά της είναι πηγή ζωής για την ανθρωπότητα»*.

Έτσι, υπάρχει μια διπλή φύση της ατομικότητας, η οποία ανάλογα με τις ιστορικές συγκυρίες και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του κάθε πολιτισμού μπορεί είτε να εκφραστεί με τη μορφή του ατόμου που έχει ισχυρή ταυτότητα, είτε να χαθεί μέσα σε μια διαδικασία προσχώρησης σε ένα ευρύτερο σύνολο διαφορετικής κουλτούρας από αυτή που ανήκει -στη περίπτωση αυτή παράγεται ένα άτομο που ενεργεί με διαδοχικές ταυτίσεις- (Βρύζας, 2003).

3.2.4 Ιδιαίτερος χαρακτήρας αστικών και ημιαστικών περιοχών της Κρήτης

Ως γνωστόν, πέραν των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του νησιού στον εθνικό και παγκόσμιο χάρτη, παρατηρούνται διαφοροποιήσεις και εντός της Κρήτης, οι οποίες οφείλονται στη διαφορετική μορφολογία και στην αντίστοιχη ανάπτυξη διάφορων κλάδων.

Εξαιτίας, των παραγόντων που ήδη έχουμε αναφέρει νωρίτερα, στην Κρήτη ανθούν κυρίως δύο είδη οικονομίας: η τουριστική και η αγροτοκτηνοτροφική. Οι παράκτιες περιοχές είναι εκείνες που συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο μερίδιο του τουριστικού προϊόντος ενώ στις πεδινές και τις ορεινές (ενδοχώρα) η παραγωγή, μεταποίηση και εμπόριο ποικίλων αγροτικών και κτηνοτροφικών παραγώγων αποτελεί την κύρια πηγή εσόδων μεγάλου μέρους του πληθυσμού. Η οικονομία του τόπου στηρίζεται, επίσης, και στο διαμετακομιστικό εμπόριο που συντελείται στα μεγάλα λιμάνια των νομών, καθώς και στην αυξημένη εισροή μελών στην πολυεπιστημονική κοινότητα που μοιράζεται στα ακαδημαϊκά ιδρύματα και των τεσσάρων νομών. Εξίσου σημαντικοί είναι οι πόροι που διατίθενται από το ΕΚΤ στο πλαίσιο της Περιφερειακής Ανάπτυξης, οι οποίοι αξιοποιούνται αφενός στην κατεύθυνση της βελτίωσης του βιωτικού επιπέδου των κατοίκων, αφετέρου στην δραστηριοποίηση σε τομείς νέας επιχειρηματικότητας.

Χρησιμοποιώντας το παράδειγμα του Νομού Ηρακλείου, παρατηρούμε δύο φαινόμενα: το ένα αφορά στο ότι ο κύριος όγκος της πολιτισμικής δραστηριότητας του τόπου έχει συγκεντρωθεί στο μεγάλο αστικό κέντρο. Ωστόσο, αυτό δε συνεπάγεται “πνευματικό υποσιτισμό” των προαστίων ή της υπαίθρου (ημιαστικές και αγροτικές περιοχές), όπου υπάρχουν και λειτουργούν εκπαιδευτικές και κοινωνικές δομές, πολιτισμικοί σύλλογοι, προγράμματα όπως (επανα)κατάρτισης, ενημέρωσης-ευαισθητοποίησης των κατοίκων σε ποικίλα θέματα, μουσικοθεατρικών εκδηλώσεων. Το άλλο σημείο που χρήζει επισήμανσης έγκειται στο ότι και ανάμεσα στις ημιαστικές και τις αγροτικές περιοχές η διαχωριστική γραμμή τείνει να μικραίνει εξαιτίας της άμεσης ή έμμεσης επίδρασης της τουριστικής κίνησης, π.χ. σε ορισμένα χωριά οι κάτοικοι κατά τη θερινή περίοδο ασχολούνται στον τουριστικό τομέα και τη χειμερινή στις αγροτικές εργασίες. Ακόμα, μπορεί κάποια μέλη μιας οικογένειας να εργάζονται στον ένα τομέα και κάποια στον άλλο ή η ίδια η οικογένεια να αποτελείται από άτομα διαφορετικής κουλτούρας, όπως στις περιπτώσεις των διεθνικών γάμων (Κηποπούλου, Κυριακοπούλου, Λιβάνη-Ηλιοπούλου, Μαρκάκη & Σέμπρου, 2006).

Επίσης, έχοντας ως γνώμονα την κοινωνιολογική προσέγγιση αλλά και τις ψυχολογικές θεωρήσεις μπορούμε να βρεθούμε πιο κοντά, να κατανοήσουμε καλύτερα το παρόν ενός διαμορφωμένου τοπικού χαρακτήρα αλλά και το μέλλον του. Πιο συγκεκριμένα, είδαμε ότι τα ενδιαφέροντα, οι στάσεις και οι πράξεις σχετίζονται με τα ερεθίσματα που δέχεται αλλά και τα κίνητρα του ατόμου να συμμορφωθεί ή όχι στις προσδοκίες των κοινωνικών Άλλων. Συνεπώς, μια περιοχή με θετικές εμπειρίες από την αλληλεπίδραση με τον “ξένο”, παράγοντα, τον “Άλλο”, και με ενισχυμένα κίνητρα μπορεί να επεξεργαστεί και ενστερνιστεί

νέα σχήματα συμπεριφοράς (π.χ. συντροφικότητα και αυτονομία, μοίρασμα οικιακών και εξωοικιακών εργασιών ανάλογα του διαθέσιμου χρόνου, ισοτιμία των μελών της οικογένειας) ενώ μία άλλη εξαιτίας αρνητικών συμβάντων ή ελλιπών κινήτρων να απορρίψει τις εισερχόμενες πληροφορίες με ταυτόχρονη ισχυροποίηση των “δικών” πιστεύω/ προτύπων.

Συνοπτικώς, όταν εξετάζουμε διαφοροποιήσεις βάσει του βαθμού αστικοποίησης μιας περιοχής, όπως προτείνουν οι Γκιζέλης, Κανταντζόγλου, Τεπέρογλου και Φίλιας (1984), λαμβάνουμε υπόψη τα εξής χαρακτηριστικά:

- Δημογραφικά γενικά (π.χ. μέγεθος πληθυσμού και σύσταση π.χ. εθνική και θρησκευτική ομοιομορφία ή ποικιλομορφία) και ειδικά (π.χ. ηλικία συμμετεχόντων, οικογενειακή κατάσταση).
- Γεωπολιτικά π.χ. η τοποθεσία αποτελεί στρατηγικό κόμβο της Μεσογείου (εμπορικά, στρατιωτικά) και πόλο έλξης τουριστών, με αποτέλεσμα να ευνοείται η διαπολιτισμική επικοινωνία και να δέχεται επιδράσεις.
- Παραγωγή: κύριο τομέας που αποφέρει κέρδη είναι ο τουρισμός (παραθαλάσσιος και νέου τύπου όπως οικο- ή άγρο-τουρισμός) αλλά και η εξαγωγή αγροτικών και κτηνοτροφικών παραγώγων.
- Κοινωνικο-οικονομική κατάσταση κατοίκων (ευημερία ή οικονομική ευμεταβλητότητα, ευκαιρίες επαγγελματικής αποκατάστασης, συνθήκες εργασίας, κ.α.).
- Κύρια ασχολία/ επάγγελμα κατοίκων (π.χ. ιδιοκτήτες ή υπάλληλοι ξενοδοχειακών μονάδων, εμπορικών καταστημάτων, εστιατορίων, καφετεριών, κέντρων διασκέδασης ή απασχολούμενοι σε άλλους τομείς παροχής υπηρεσιών).
- Εκπαιδευτικές δομές και μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού συνολικά και ανά γενεές.
- Άλλες δομές, π.χ. κοινωνικές υπηρεσίες, σύλλογοι, αθλητικές εγκαταστάσεις ή δυνατότητες αθλητικών δραστηριοτήτων, όμιλοι, πολιτισμικοί χώροι όπως αρχαιολογικοί χώροι, μουσεία ή χώροι έκθεσης (λαϊκής) τέχνης/gallery, κινηματογράφοι, θέατρα, κ.α.

Τέλος, είναι εξαιρετικά σημαντικό να διευκρινίζονται τυχόν αντιφάσεις ή εξελικτικές μεταβάσεις, οι οποίες μπορεί να ερμηνεύονται είτε ως τάση δυτικοποίησης μιας κοινωνίας προς μια πιο νεωτερική κατεύθυνση, είτε ως ανάδειξη της διατήρησης -επιστροφής- θέσεων και αξιών που μεταφέρονται μέσω της παράδοσης. Προκύπτουν δηλαδή ερωτήματα όπως η ιστορία της μητριαρχικής Κρήτης σταθερά και εξακολουθητικά συνεχίζει μέχρι τις μέρες μας; Οφείλουμε, με άλλα λόγια, να εντοπίζουμε ποια είναι τα νέα στοιχεία και ποια εκείνα που παραμένουν σταθερά, ποια έχουν υποχωρήσει και ποια επανέρχονται από προηγούμενες φάσεις, γιατί, τι σημαίνει η κάθε επιλογή για την συγκεκριμένη κοινωνία, πως αντανακλώνται αυτά στη θέση των φύλων στον κοινωνικό χώρο και, εν προκειμένους, τι φανερώνουν οι σχέσεις των δύο φύλων για την υπάρχουσα κοινωνική δομή.

3.3 ΘΕΣΗ ΚΑΙ ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΣΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΦΑΙΡΑ

Η Κρήτη, μια τοπική κοινωνία με ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, με κουλτούρα, πολιτική φιλοσοφία και επιτεύγματα που χρονολογούνται και σηματοδοτούν το τέλος του πρωτόγονου σκοταδισμού, αποτελεί για τους κοινωνικούς μελετητές μια κοινωνία-πρόκληση, μια κοινωνία που οφείλει να πρωταγωνιστεί, να ορίζει κι όχι να ακολουθεί. Συγκεκριμένα, ο Gray (2005) χαρακτηρίζει τον Μινωικό πολιτισμό ως “πολιτισμό της συντροφικότητας”. Στην φράση αυτή καταφέρει να περικλείσει την κληρονομιά της Κρήτης, τα “γητέματα” του Μινωικού, του Κρητικού πολιτισμού διαμέσου των αιώνων, που είναι ο σεβασμός μεταξύ των φύλων, η ισοτιμία, η διαλεκτική στις σχέσεις, η κοινή επιδίωξη. Επιπλέον, η παλικαριά - όχι η σκαλιότητα-, η αλληλεγγύη -όχι η εμπορευματοποίηση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας-, η αποδοχή και η σύνθεση της ετερότητας -όχι ο αποκλεισμός-, η γνώση του παρελθόντος και η αξιοποίηση των διδαγμάτων στη θεμελίωση του μέλλοντος, οδηγούν στη δημιουργική συνύπαρξη, στην πολιτισμική ανάπτυξη στην πνευματική εξύψωση, καθώς, όπως υποστηρίζει ο Glaissie (στο Χουρδάκης, 1993) *«οι διαπροσωπικές σχέσεις είναι αυτές που διαμέσου των αιώνων ορίζουν το παιδευτικό περιβάλλον, μέσα στο οποίο πραγματοποιείται “κατά το ανθρώπινον” η αγωγή και η μόρφωση -η παιδευτική σύνδεση μεταξύ των ανθρώπων».*

Εξετάζοντας τη σχέση και τη θέση των φύλων στους σύγχρονους καιρούς μας, γίνεται εμφανής η ανάγκη να διερωτηθούμε σχετικά με το τι κομίζει στο παρόν μας η νεότερη ιστορία μας μέσα από την παραδοσιακή οικογένεια και κοινωνία.

Η μελέτη και κατανόηση της δομής, των διεργασιών και σχέσεων (ενδοοικογενειακών ή ενδοκοινοτικών) της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας είναι εφικτή εξετάζοντάς την οικογένεια, το “πρώτο κοινωνικό κύτταρο” εντός του χωρο-χρονικού πλαισίου που ανήκει. Εξαιτίας της ισχυρής αλληλεπίδρασης των δύο αυτών δομών (οικογένεια και κοινωνία) και της συνεχούς και παράλληλης εξέλιξής τους είναι αναγκαίο να κατανοηθούν οι συνθήκες που ευνοούν ή επιβάλλουν τις όποιες μεταβολές στο οικογενειακό σχήμα, σε δεδομένες χρονικές περιόδους και σε ορισμένες περιοχές με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (Κατάκη, 1998).

3.3.1 Το παραδοσιακό πρότυπο της ελληνικής οικογένειας

Η κοινωνική οργάνωση στα ελληνικά χωριά στη δεκαετία του 50’ αλλά και του 60’ εντυπωσιάζει για τη συνθετότητα του κοινωνικού συστήματος, την οργάνωση και τη σύνθεσή του. Θεσμοί, ηθικές αξίες και τρόποι συμπεριφοράς αλληλοσυμπληρώνονταν και σχημάτιζαν ένα λειτουργικά διαρθρωμένο σύνολο που καθόριζε την ζωή και την εξέλιξη κάθε κοινότητας, καθώς και των ανθρώπων που την αποτελούσαν (Νιτσιάκος, 1991).

Αυτό το κοινωνικό σύστημα στηριζόταν στις έμφυτες ανθρώπινες αντιφάσεις, στις δυνάμεις και τις αδυναμίες της ανθρώπινης φύσης και στις δοσμένες περιβαλλοντολογικές συνθήκες. Ήταν ένα σύστημα που βασιζόταν στη φιλοσοφία των ανταμοιβών και των ποινών ως καθοριστικών μέσων για τη διαμόρφωση της συμπεριφοράς, ενσωματωμένων όμως σε ένα

πολύ απλό, και γι' αυτό ξεκάθαρο, ιδεολογικό πλαίσιο. Όσο και αν αυτό φαίνεται παράδοξο, ήταν ένα σύστημα που καλλιεργούσε τη συλλογικότητα και ταυτόχρονα ενθάρρυνε την ατομική υπευθυνότητα και την αυτόνομη πρωτοβουλία, περιόριζε τις καινοτομίες και τα ενδεχόμενα λάθη χωρίς να στραγγαλίζει τη δημιουργικότητα και την αναζήτηση, τονώνοντας την ατομική έκφραση και μαχητικότητα, ενώ ταυτόχρονα περιόριζε τη βία και την καταστροφικότητα (Χρηστέα-Δουμάνη, 1989).

Η κοινότητα του χωριού αν και ήταν μικρή και ομοιογενής και όλοι γνώριζαν όλους, δεν αποτελούσε για το άτομο μια ομοιόμορφη ομάδα ανθρώπων. Ήταν ξεκάθαρα χωρισμένη σε υποομάδες και σε κάθε μία από αυτές το άτομο είχε διαφορετικές σχέσεις. Οι σχέσεις αυτές χωρίζονταν σε τέσσερις κατηγορίες και κλιμακώνονταν από την πλήρη ταύτιση ως την ανοικτή εχθρότητα. Η πιο μικρή ομάδα σε αριθμό ατόμων ήταν η στενή οικογένεια. Το κάθε άτομο ήταν αναπόσπαστο μέλος της στενής του οικογένειας, ανήκε στη διευρυμένη οικογένεια, σχετιζόταν στενά με τον κύκλο των “δικών” του και εχθρευόταν και ανταγωνιζόταν τους “άλλους”. Ο τρόπος συμπεριφοράς ανάμεσα σε δύο άτομα υπαγορευόταν από τις κοινωνικές ομάδες στις οποίες ανήκαν, χωρίς περιθώρια παρέκκλισης. Σημαντικό είναι δε, ότι οι διάφορες ομάδες με τις οποίες σχετιζόταν κάθε άτομο αλληλοσυνδέονταν και σχημάτιζαν γύρω του ένα “δυναμικό κοινωνικό πεδίο”, το οποίο παρείχε στο άτομο προστασία και κίνητρα για δράση, αλλά και εξασκούσε επάνω του συνεχή έλεγχο (Χρηστέα-Δουμάνη, 1989). Συνοπτικά τα κύρια χαρακτηριστικά της παραδοσιακής οικογένειας, όπως αυτά αναφέρονται από τον Φίλια (1985), είναι:

1. Αυστηρή ιεράρχηση των ρόλων των μελών της οικογένειας και της ηγεσίας. Ο άντρας ήταν ο αδιαμφισβήτητος ηγέτης της οικογένειας, ο κυρίαρχος, η κεφαλή της. Αυτός αποφάσιζε στη βάση μιας αδιαμφισβήτητης παραδοχής μιας φυσιολογικά, υποτίθεται, δεδομένης υπεροχής του αρσενικού και της αντίστοιχης βιολογικής, ψυχολογικής και διανοητικής υποτιθέμενης κατωτερότητας του θηλυκού. Το σύστημα αυτό ενδοοικογενειακής κυριαρχίας καθόριζε τις σχέσεις ανάμεσα στους συζύγους, αλλά και ανάμεσα σε γονείς και τέκνα, όπου ο καθοριστικός ιεραρχικός ρόλος του πατέρα βάραινε στην όλη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού.
2. Σαφέστατη κατανομή λειτουργικών ρόλων ανάμεσα στον άντρα και τη γυναίκα. Η σφαίρα του βιοπορισμού ανήκε αποκλειστικά ή σχεδόν αποκλειστικά στον άντρα, η σφαίρα των καθηκόντων, που είχαν σχέση με τις τρέχουσες ανάγκες του σπιτιού (παρασκευή φαγητού, ανατροφή των παιδιών, όλων των κατηγοριών οικογενειακές εργασίες) ανήκαν στη γυναίκα. Τα εκτός του οίκου ήταν υπόθεση του άντρα, τα εντός της γυναίκας, της οποίας ο ρόλος ήταν, από οικονομική άποψη, εξαρτημένος και παραπληρωματικός σε σχέση με εκείνον του άντρα.
3. Σαφής κατανομή συναισθηματικών ρόλων, όπου η γυναίκα ήταν φορέας της αγάπης, της στοργής, της ευσέβειας, της αισθηματικής λεπτότητας. Ο άντρας ήταν ο ίσχυρός, ο

δυνατός, ο ικανός να κρατήσει το βάρος των αντίξωων καταστάσεων. Στο σεξουαλικό πεδίο αντίστοιχα, ο αντρικός ρόλος ήταν ενεργητικός και κυριαρχικός, ο γυναικείος απλά δεκτικός ως παθητικός, οπωσδήποτε υποταγμένος στην αντρική πρωτοβουλία και επιθυμία. Στη βάση αυτή είχε διαμορφωθεί και η κατανομή ανάμεσα στη γυναίκα σύζυγο/όργανο αναπαραγωγής, και στη γυναίκα ερωμένη/εργαλείο ηδονής, που τοποθετούνταν εκτός οικογενειακού πλαισίου.

4. Υποταγή της μητέρας και των παιδιών στην κοινωνική δύναμη του πατέρα.
5. Στενοί δεσμοί με τα υπόλοιπα μέλη της εκτεταμένης οικογένειας και με τον κύκλο των δικών.
6. Απόλυτα σαφής διαμόρφωση των περυσιακών σχέσεων. Η παρουσία και η διαχείρισή της ανήκε κατά βάση στον άντρα. Η γυναίκα “συνέβαλλε” με την προίκα ή άλλους τρόπους στην αντιμετώπιση των βαρών του γάμου, ήταν όμως στην ουσία αποξενωμένη από τη συμβολή της αυτή όσο διαρκούσε ο γάμος.

Ειδικότερα, όσο αφορά στη δομή της παραδοσιακής οικογένειας, ο πυρήνας πατέρας-μητέρα-παιδιά, έτσι όπως τον γνωρίζουμε σήμερα στις πόλεις ως ανεξάρτητη κοινωνική ομάδα, ήταν ανύπαρκτος στο παραδοσιακό αγροτικό ελληνικό περιβάλλον. Εκεί αποτελούσε περισσότερο εννοιολογική οντότητα, βασισμένη σε μια συγκινησιακή και ψυχολογική διαφοροποίηση, παρά αυτόνομη κοινωνική ομάδα, με σαφώς καθορισμένα όρια. Μέσα στο δίκτυο των αλληλεξαρτημένων συμφερόντων και των στενών προσωπικών σχέσεων που χαρακτηρίζουν τη διευρυμένη οικογένεια τα όρια της πυρηνικής οικογένειας δεν ήταν πάντα ευδιάκριτα. Στο εννοιολογικό-ψυχολογικό όμως επίπεδο η πυρηνική και ιδιαίτερα η σχέση γονιού και παιδιού αποτελούσε τον πρωταρχικό δεσμό και είχε προτεραιότητα απέναντι σε κάθε άλλη σχέση (Χρηστέα-Δουμάνη, 1989).

Στο σημείο αυτό αξίζει να γίνει μια αναφορά στα στάδια της συντροφικότητας-γάμου. Καταρχήν, όπως μας πληροφορούν πλείστοι συγγραφείς/ λαογράφοι (π.χ. Αποστολάκης, 2003, 1996, Μαρκάκης, 1998, Παπαδάκη, 1972, Παπαδάκης, 1974, Προβατάκη, 1990) απαραίτητη προϋπόθεση τα παλιά χρόνια για να παντρευτούνε δυο νέοι ήταν το προξενιό που ο υποψήφιος γαμπρός έπρεπε να στείλει στη κοπέλα που ήθελε. Συνήθως, ο κατάλληλος χρόνος να αποφασίσει να παντρευτεί ένας νέος ήταν μετά την εκπλήρωση των στρατιωτικών του υποχρεώσεων. Το θέμα συζητείτο πρώτα στο σπίτι του νέου μεταξύ γονέων και του ίδιου, όταν ένας από τους τρεις άνοιγε την συζήτηση. Ο πατέρας ή η μητέρα ή και ο ίδιος αφού ονομάζανε την υποψήφια, η οποία κατά κανόνα ήταν χωριανή και γνωστή, τους αραδιάζανε τα προσόντα και τα υπάρχοντα για τη προίκα της και παίρνανε την απόφαση να της στείλουνε προξενιό. Βρίσκανε κάποιο συγγενή τους που να είναι κατάλληλος για αυτή τη δουλειά²⁰ και

²⁰ Οι άνδρες προξενητές έπρεπε να είναι νοικοκύρηδες, σοβαροί και να διαθέτουν ευφράδεια λόγου, πειθώ κι ευελιξία, ώστε αν παρουσιαζόταν κάποιο πρόβλημα στη συζήτηση να μπορούν να το προσπεράσουν. Αντίστοιχα, γυναίκες διαλέγονταν ως προξενήτρες, μόνο όταν η θέση τους στην

του αναθέτανε την υπόθεση. Υπήρχαν, ωστόσο, και περιπτώσεις, βέβαια σπάνιες, που η υποψήφια νύφη με την σύμφωνη γνώμη των γονέων της και την από κοινού απόφαση τους στέλνανε προξενιό στο νέο που είχανε επιλέξει και αναθέτανε την υπόθεση στο προξενητή. Ο οποίος στην περίπτωση αυτή ισχυριζότανε ότι είναι δική του σκέψη και ότι τάχα η κοπέλα και οι γονείς της δεν ξέρουν τίποτα. Ο προξενητής, λοιπόν, που έπρεπε να είναι αξιόλογο και σεβαστό πρόσωπο, αφού έπαιρνε την συγκατάθεση του νέου και των γονέων του, πήγαινε σε κατάλληλη ώρα στο σπίτι της υποψήφιας νύφης και αφού ζητούσε να βρεθεί με το πατέρα της κοπελιάς του έφερνε τη συζήτηση και άρχιζε να εξιστορεί τα χαρίσματα του νέου και να λέει ένα σωρό καλά λόγια και παινέματα. Ο πατέρας της κοπέλας άκουγε με προσοχή και την απόφαση την έδινε αφού πρώτα συζητούσε με την γυναίκα του. Ανάλογα με την απόφαση που έπαιρναν οι γονείς ακολουθούσε και η κόρη. Δεν μπορούσε να εκφράσει δική της γνώμη ακόμη και αν ήταν αυτή η ενδιαφερόμενη. Όταν η απάντηση ήταν θετική τότε ειδοποιείτο ο προξενητής και συζητούσανε τα υπόλοιπα, δηλαδή για την προίκα, τι μπορούσανε να δώσουνε, πόσα χωράφια, πόσες ελιές, πόσα πρόβατα και άλλα σχετικά. Εφόσον συμφωνούσανε ότι τελειώσε το προξενιό η κοπελιά αμέσως ονομαζόταν λογοστεμένη.

Στο διάστημα που είχε τελειώσει το προξενιό και μέχρι να γίνει ο αρραβώνας ο γαμπρός δεν έπρεπε να πηγαίνει στο σπίτι της νύφης. Έπρεπε όμως με κάποιο δικό του να στείλει στη κοπέλα ένα δαχτυλίδι για αμανάτι, όπως λέγανε, καθώς και κουφέτα και πιτό για να κερνά η νύφη αυτούς που την επισκέφτονταν για τα συγχαρητήρια. Ακολούθως, κατόπιν συνεννόησης των ενδιαφερομένων όριζαν την ημερομηνία του αρραβώνα που κατά συνήθεια έπρεπε να είναι Σάββατο και να γίνει στο σπίτι της νύφης. Καλεσμένοι ήταν μόνο οι στενοί συγγενείς και είχανε ετοιμάσει ότι χρειαζόταν για το σκοπό αυτό (αρνιά, χοιρινά, και άλλα σφακτά, παξιμάδια, κρασί αρκετό και πάντα το καλύτερο, άλλα πιτό και κεράσματα). Ομοίως, ο γαμπρός είχε ψωνίσει όλα τα απαραίτητα για την υποψήφια γυναίκα του: φόρεμα, παπούτσια, κάλτσες, κουφέτα, πιτό και τις βέρες που είχαν παραγγεληθεί σε χρυσοχοείο. Επίσης, είχε φροντίσει προηγουμένως να στείλει ένα ή και δυο σφακτά για να πλουτίσει το τραπέζι που έπρεπε να ετοιμαστεί. Οι γονείς του γαμπρού είχανε αγοράσει αυτοί διάφορα χρυσαφικά, δαχτυλίδια, σκουλαρίκια και άλλα για να στολίσουν τη νύφη και το γαμπρό. Αντίστοιχα, έπρατταν και οι γονείς της νύφης (Αποστολάκης, 2003).

κοινωνία τους προσέδιδε κύρος και σοβαρότητα. Αν δηλαδή εκτός από τις οικιακές και αγροτικές δουλειές είχαν και κάποια άλλη επαγγελματική δραστηριότητα (π.χ. μαιές ή γιατροσόφισσες, ως επαγγέλματα που ανθούσαν κι έκαναν τις γυναίκες που τα εξασκούσαν επώνυμες) (Μαρκάκη, 1998). Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι ένα ιδιότυπο “προξενιό” απαντάται και στις μέρες μας. Είναι περισσότερο οργανωμένο, καθώς ασκείται ως επάγγελμα -επιχειρηματική δραστηριότητα- και περισσότερο απρόσωπο διότι διεξάγεται μέσω ιστοσελίδων. Οι νέες μορφές διαπροσωπικής σχέσης που δημιουργούνται από την χρήση των νέων μέσων τεχνολογίας/ επικοινωνίας (διαδίκτυο) είναι ένα ζήτημα που απασχολεί ιδιαίτερος τους επιστήμονες διαφόρων κλάδων (Μπουντουρίδης, 1995).

Όταν έφτανε ο γαμπρός με τη συνοδεία του οι γονείς της νύφης υποδεχότανε τους συμπεθέρους στην πόρτα του σπιτιού και η νύφη στολισμένη και γελαστή τους καλωσόριζε και μεγάλη ήταν η στιγμή και ευχάριστη η ατμόσφαιρα με τα καλωσορίσματα και τα φιλιά. Μετά ακολουθούσε το στρώσιμο του τραπέζιου με πολλά φαγητά και πιοτά και καθίζανε όλοι γύρω από αυτό χωρίς τις γυναίκες του σπιτιού που έπρεπε να ασχολούνται με τη περιποίηση. Πριν να αρχίσει το φαγοπότι ο πατέρας του γαμπρού σηκωνότανε όρθιος και ρωτούσε, τυπικά βέβαια, εάν ο γιος του ήταν δεκτός σαν γαμπρός από τους γονείς τη κοπελιάς και από την ίδια. Η απάντηση ήταν ασφαλώς καταφατική. Και αμέσως αυτός σε ένα εικόνισμα σταύρωνε τις δυο βέρες και τις περνούσε στα δάχτυλα των αρραβωνιασμένων. Ακολουθούσανε τα φιλιά και οι χαρές όλων με τις ευχές. Η νύφη ευτυχισμένη και χαρούμενη ασχολιότανε με την περιποίηση των καλεσμένων και παρευρισκομένων και κατά τα έθιμα δεν έπρεπε να καθίσει ούτε στο τραπέζι ούτε περισσότερο δίπλα στον αρραβωνιαστικό της. Στη συνέχεια άρχιζε το κέφι και τα τραγούδια με μαντινάδες²¹, ριζίτικα και άλλα κατάλληλα για τη περίσταση και η διασκέδαση και το φαγοπότι κρατούσε μέχρι τις πρωινές ώρες, όποτε και έφευγε ο γαμπρός με την ακολουθία του ευχαριστημένοι και ενθουσιασμένοι για το ευχάριστο αυτό γεγονός με αρκετές ευχές από όλους. Το γεγονός διαδιδόταν σε όλο το χωριό και όλοι έπρεπε να πάνε να χαιρετήσουν τη κοπέλα και προ πάντων οι γυναίκες να συγχαρούνε και να φάνε τα κουφέτα, όπως λέγανε (Αποστολάκης, 2003, Παπαδάκης, 1974)

Στο διάστημα του αρραβώνα ο γαμπρός δεν έπρεπε να πηγαίνει συχνά στο σπίτι της νύφης παρά 1-2 φορές το μήνα και όταν πήγαινε έπρεπε απαραίτητως να κρατά κρέας και ψάρι που ήταν συνηθισμένο σ' αυτές τις περιπτώσεις, γι' αυτό όταν ένας πατέρας είχε πολλές κοπελιές οι χωριανοί πειράζοντάς τον του λέγανε: “έχεις φάει ψάρι εσύ..” γιατί τάχα θα το κουβαλούσανε οι γαμπροί (Αποστολάκης, 2003).

Ο αρραβώνας δεν έπρεπε να κρατήσει πάνω από μερικούς μόνο μήνες ώστε να μπορέσουν να τακτοποιηθούν οι μελλοντοίμοι: ο γαμπρός να τακτοποιήσει το σπίτι του και η νύφη τον ρουχισμό και τα προικιά της, διαδικασία στην οποία την βοηθούσαν όλες οι κοπελιές της γειτονιάς ή και του χωριού ακόμα και πολλές παντρεμένες (Μαρκάκη, 1998).

Τα προξενιά και ο γάμος ήταν ο σωστός δρόμος που έπρεπε να προηγηθεί πριν το γάμο, που και κείνος είχε τους δικούς του κανόνες και έθιμα. Υπήρχαν όμως και μερικές εξαιρέσεις πολύ λίγες που αγαπιόντουσαν δυο νέοι και οι δικοί τους οι γονείς κυρίως της νέας δεν δίνανε

²¹ Πολλές και διάφορες ήταν οι πειρακτικές μαντινάδες που λέγανε για τους αρραβωνιασμένους αλλά η πιο συνηθισμένη και απαραίτητη ήταν η παρακάτω: “ως καίγονται τα κάρβουνα κι όξω καπνός δεν βγαίνει καίγονται και μαραίνονται οι αρραβωνισμένοι”, και αυτό γιατί δεν είχαν δικαίωμα να συναντηθούν μόνοι τους πριν τον γάμο. Έτσι, όπως ήταν τότε τα έθιμα, όταν ο γαμπρός έπρεπε να πάει σε γάμους, σε πανηγύρια ή σε άλλες διασκεδάσεις και δουλειές δεν επιτρεπόταν να πάει μόνος με την αρραβωνιαστικιά του αλλά έπρεπε να τους συνοδεύει ένας από τους ανθρώπους της νύφης και συνήθως η μάνα της μη τυχόν και την φιλήσει (Αποστολάκης, 2003).

τη συγκατάθεση για αρραβώνες και γάμο. Τότε συνεννοημένοι οι ερωτευμένοι κρυφά ένα βράδυ φεύγανε και πηγαίνανε σε ένα άλλο χωριό συνήθως μακρινό και ζητούσανε προστασία και φιλοξενία σε συγγενικό ή φιλικό τους περιβάλλον. Το περιστατικό που αμέσως κυκλοφορούσε στο χωριό έδινε μεγάλη λύπη και στεναχώρια στους γονείς και συγγενείς του ζευγαριού και κυρίως εκείνων της κοπέλας. Η πράξη αυτή θεωρούνταν μεγάλη προσβολή και αρκετές ήταν οι βλαστήμιες, οι κατάρες και μεγάλη η περιφρόνηση που νιώθανε για αυτούς. Στον γάμο που έπρεπε σύντομα να ακολουθήσει δεν πηγαίνανε κανείς από τους δικούς του και πολλά χρόνια ή και καθόλου δεν είχανε επικοινωνία με το ανδρόγυνο που είχε δημιουργηθεί κατά τη δική τους απόφαση. Οι γονείς της κοπέλας δεν της δίνανε περιουσία, ούτε προίκα, ούτε ότι άλλο είχε δικαίωμα αλλά την αποκληρώνανε (Παπαδάκη, 1972).

Άλλη σπάνια περίπτωση ήταν η απαγωγή ή κλεψιά, όπως λεγόταν όταν ένας νέος ήθελε δια της βίας να κάνει κάποια νέα που είχε βάλει στο μάτι για γυναίκα του. Την απόφαση αυτή έπαιρνε αφενός γιατί του άρεσε η κοπέλα, αφετέρου γιατί είχε πολλή περιουσία και πραγματοποιούσε το τόλμημα όταν ήταν βέβαιος ότι αν ακολουθούσε τον κανονικό δρόμο - το προξενιό- δε θα του τη δίνανε και αυτό θα ήταν μεγάλη προσβολή για τον ίδιο. Εύρισκε, λοιπόν, μια παρέα 5-6 ατόμων -φίλοι ή συγγενείς του- και κάποια νύκτα πηγαίνανε και δια της βίας σηκώνανε στους ώμους τους τη κοπέλα που δεν μπορούσε να αντιδράσει ούτε η ίδια αλλά ούτε οι γονείς της. Στην περίπτωση αυτή ο γάμος ακολουθούσε αμέσως, παρά τις αντιδράσεις και εκείνων και των δικών τους, και η συμβίωση του ανδρόγυνο δεν ήταν ευχάριστη και ομαλή. Προστριβές, φασαρίες και καβγάδες καθημερινώς μεταξύ τους και όταν η κοπέλα έβρισκε ευκαιρία έφευγε και γύριζε στους δικούς της (Αποστολάκης, 1996).

Στους “θεμιτούς” γάμους, η κοπέλα όταν παντρευόταν άφηνε το πατρικό της σπίτι και πήγαινε να ζήσει στο σπιτικό του συζύγου της. Για κάποιο χρονικό διάστημα το νεαρό ζευγάρι ζούσε με τους γονείς του γαμπρού, τα ανύπαντρα αδέρφια του και τους παντρεμένους αδελφούς, τις γυναίκες τους και τα παιδιά τους. Σ’ αυτή τη φάση η εργασία που μπορούσαν να προσφέρουν ο άνδρας και η γυναίκα ανήκε σε ολόκληρη την οικογένεια. Η νεαρή σύζυγος όχι μόνο φρόντιζε τον άνδρα της, αλλά έπρεπε να είναι έτοιμη να κάνει κάθε βαριά και δυσάρεστη δουλειά που χρειαζόταν να γίνει μέσα στο σπίτι. Ο άνδρας συνέχιζε να επωμίζεται τις οικογενειακές υποχρεώσεις που του αναλογούσαν πριν από το γάμο του. Ωσπου να γεννηθεί το πρώτο παιδί, η πυρηνική οικογένεια περνούσε από μια περίοδο υπολειτουργίας στη διάρκεια της οποίας η “συζυγική αλληλεγγύη”, αν και αναπτυσσόταν βαθμιαία, υποτασσόταν στην “αλληλεγγύη της διευρυμένης οικογένειας” (Χρηστέα-Δουμάνη, 1989).

Παραδοσιακά αναπόσπαστο στοιχείο του ρόλου της Ελληνίδας είναι η μητρότητα και η διαφύλαξη της ευημερίας της οικογένειάς της. Επομένως, ο οίκος της είναι απαραίτητος ως βάση εξουσίας. Αυτό σημαίνει πως υπάρχει αυστηρός καταμερισμός εργασίας στο σπίτι και απουσία συμμετοχής στη δημόσια ζωή και τον έξω κόσμο. Ωστόσο με τρόπο που αυτός ο ρόλος είναι ισχυρός και μέσα σ’ αυτό ειδικά το σύστημα αξιών συμπληρώνει τους ρόλους

των αρσενικών. Με άλλα λόγια, μέσα στην παράδοσή τους οι Ελληνίδες θεωρούνται θεματοφύλακες της οικογένειας, της ιδιωτικής μη-δημόσιας σφαίρας. Η Σόνια Γκρέγκορ γράφοντας για τις γυναίκες ενός χωριού της Κρήτης υποστηρίζει ότι η γυναίκα ασχολείται με την “ιερή της εστία” συντηρώντας τη συνοχή αυτού του μικροκόσμου (Κάστελμπεργκ-Κουλμά, 1992).

Ο ρόλος του άντρα, ως πατέρα, στην παραδοσιακή οικογένεια ήταν οικονομικός και παιδαγωγικός. Στην παιδαγωγική και διοικητική λειτουργία που εξασκούσε, ακόμη και με την αυστηρότητά του, εκφραζόταν μια ανάγκη: με την πίεση του πατέρα τα παιδιά έπρεπε να μάθουν να μη θεωρούν τις αποτυχίες με βάση τις κοινωνικές τους αιτίες, αλλά να σταματούν στην ατομική τους πλευρά και να τις απολυτοποιούν ως ενοχή, αποτυχία, προσωπική κατωτερότητα. Εάν όμως η πίεση δεν ήταν μεγάλη κι αν γινόταν πιο ήπια με τη μητρική τρυφερότητα, τότε κατέληγε σε ανθρώπους ικανούς να αναζητούν, γνωρίζουν, αναγνωρίζουν και αποδέχονται τους εαυτούς τους και τα λάθη τους. Οι άνθρωποι που μέσα από μια τέτοια διαδικασία ανεξαρτησίας έμαθαν τη χαρά της ελεύθερης έκφρασης και της εσωτερικής πειθαρχίας είναι σε θέση να ασκήσουν και να εκφράσουν τόσο εξουσία όσο κι ελευθερία. Με άλλα λόγια, εκεί όπου η οικογένεια αποδείχθηκε επαρκής ως προς τα καθήκοντά της, απέκτησαν ηθική συνείδηση, ικανότητα ν’ αγαπούν και συνέπεια (Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών της Φραγκφούρτης, 1987). Έτσι, στην Κρήτη παρατηρείται ένα ευρύ φάσμα συμπεριφορών και προσωπικοτήτων: από την ωμότητα των ανθρώπων που συγγέουν την παλικαριά με την βίαιη επιβολή μέχρι τους ανθρώπους που σήμερα μπορούν να συναλλάσσονται πολιτισμικά σε ισότιμη βάση στα πλαίσια ενός διεθνικού γάμου, καθώς και τους πνευματικούς ανθρώπους και τους αγωνιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η διευρυσμένη οικογένεια αποτελούσε μια συνεργατική ομάδα στην οποία ανήκε από κοινού κάθε σημαντικό περιουσιακό στοιχείο, και ο αρχηγός της οικογένειας, είτε πατέρας είτε αδελφός, ήταν ο διαχειριστής της περιουσίας και όχι ο ιδιοκτήτης. Η κάθε οικογένεια αγωνιζόταν να γίνει μιά αυτόνομη οικονομική μονάδα με κατανομή εργασίας για την φροντίδα των ζώων και την καλλιέργεια της γης. Στη δουλειά και τη συμπεριφορά του το άτομο ήταν απόλυτα αφοσιωμένο στην οικογένειά του και όλα τα μέλη ήταν υπεύθυνα για τις πράξεις οποιουδήποτε άλλου μέλους (Χρηστέα-Δουμάνη, 1989).

Η αυτάρκεια, ως απαραίτητη προϋπόθεση επιβίωσης και σταθερότητας, μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με την κατανομή εργασίας ανάμεσα στα διάφορα σπιτικά που αποτελούσαν τη συνεργατική οικογενειακή ομάδα. Επειδή η συνεργασία μεταξύ συγγενών στις παραδοσιακές αγροτικές κοινότητες ήταν πολύ σημαντική και δεν περιοριζόταν αποκλειστικά στις οικονομικές συναλλαγές, ο οικονομικός σύνδεσμος που υπήρχε ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας ενισχυόταν από την απόλυτη εξουσία που ασκούσε ο αρχηγός της οικογένειας με κοινωνικούς, ψυχολογικούς και υπαρξιακούς δεσμούς. Η αφοσίωση στην οικογένεια ενισχυόταν από κανόνες συμπεριφοράς που παρείχαν σημαντικές ανταμοιβές στο άτομο που

εφάρμοζε αυτή την αρχή και σκληρές τιμωρίες σε οποιον την παρέβαινε. Η οικογένεια βοηθούσε όλα τα μέλη όσο ήταν δυνατόν, όταν είχαν ανάγκες και περνούσαν δυσκολίες, και παρείχε σε κάθε μέλος τα μέσα για να ξεκινήσει σωστά τη ζωή του. Η ταύτιση του ενός μέλους της οικογένειας με το άλλο ήταν απόλυτη, απαιτούσε αφοσίωση χωρίς όρους και δεν άφηνε πολλά περιθώρια για διαφορετικά συμφέροντα (Χρηστέα-Δουμάνη, 1989).

Η κεντρική σημασία που αποδίδεται από τον παραδοσιακό άνθρωπο στην οικογένεια και τη διατήρηση της ενότητας ερμηνεύεται εύκολα αν σκεφτεί κανείς ότι άλλοτε το άτομο, μέσα από την ένταξή του σε μια σταθερή και αναλλοίωτη ομάδα ικανοποιούσε όλες του τις ανάγκες, ικανοποιώντας ταυτόχρονα και των άλλων. Ο τρόπος παραγωγής των αγαθών, που συνδεόταν άμεσα με το μοναδικό και κοινό σκοπό της συνύπαρξής τους δηλαδή την επιβίωση, δημιουργούσε ένα στέρεο υπόβαθρο για την ανάπτυξη και διατήρηση αρμονικών σχέσεων (Νιτσιάκος, 1991).

Έτσι, στον παραδοσιακό χώρο, το άτομο στην καθημερινή του ζωή, εκπληρώνοντας τις υποχρεώσεις του προς την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκε, δικαιωνόταν από τους άλλους και έτσι έτρεφε την αυτοεκτίμησή του. Δηλαδή βραχυπρόθεσμα το άτομο πολλές φορές αναγκαζόταν να θυσιάσει τις δικές του επιθυμίες, αλλά μακροπρόθεσμα η πράξη του αυτή ήταν προς το συμφέρον του. Έτσι, ο κοινός σκοπός, η έλλειψη εναλλακτικών λύσεων και η αλληλεξάρτηση που χαρακτήριζε την παραδοσιακή οικογένεια έδιναν εντελώς διαφορετική χροιά στην έννοια των “υποχρεώσεων” (Κατάκη, 1998). Ακολουθώντας, λοιπόν, πιστά τις αξίες του οικογενειακού συστήματος, και ανταποκρινόμενο στους ρόλους και τις προσδοκίες που η οικογένεια έθετε, εκπληρώνοντας τις προσωπικές ανάγκες αλλά και το καθήκον προς την κοινωνία, το άτομο αποκτούσε κοινωνική υπόσταση και κύρος, το οποίο αντανakλούσε σ’ όλη την οικογένεια (Γκιζέλης, Καυταντζόγλου, Τεπέρογλου & Φίλιας, 1984).

Μία πολύ σημαντική λειτουργία που επιτελούνταν στους κόλπους της παραδοσιακής οικογένειας και κοινωνίας ήταν η διαπαιδαγώγηση και κοινωνικοποίηση των παιδιών, η οποία διαφοροποιείται ανάλογα του φύλου. Έτσι, τη διαπαιδαγώγηση των κοριτσιών την αναλάμβαναν οι μητέρες και οι γυναίκες του κοινωνικού περιβάλλοντος και των αγοριών ο πατέρας, διευθέτηση που σχετίζονταν απόλυτα με τις προσδοκίες της οικογένειας και της κοινωνίας, τον διαφορετικό κοινωνικό ρόλο, που καλούνταν να αναλάβει το κάθε φύλο (Αυδικός, 1996).

Κατ’ αρχήν, με παραδοσιακούς όρους, η γέννηση ενός κοριτσιού δεν ήταν εξίσου καλοδεχούμενη στην οικογένεια όπως η γέννηση ενός αγοριού. Τα κορίτσια θεωρούνταν “παθητικό” για την οικογένεια γιατί, όπως προαναφέρθηκε εκτενώς, έπρεπε να τα προικίσει (η προίκα καταργήθηκε στο Οικογενειακό Δικαίο το 1983). Πέρα, από αυτό η ανατροφή των κοριτσιών τους εμφυσεί μια αίσθηση αιδημοσύνης. Αυτή έχει οριστεί από την Friedl (1962) ως «*μια αίσθηση εσωτερικής αμηχανίας στη σκέψη μιας άσεμνης αποκάλυψης είτε σωματικής (συστολή) είτε του εσώτερου συναισθηματικού της κόσμου*». Η σεξουαλικότητα της γυναίκας

καθορίζεται από πολιτισμικά μηνύματα που δέχεται, όχι μόνο από τους συγγενείς της αλλά και από τις άλλες γυναίκες, και η έκφρασή της επιδοκιμάζεται κοινωνικά μόνο μέσα στα πλαίσια του γάμου (Κάστελμπεργκ-Κουλμά, 1992).

Κατ' αντίστοιχο τρόπο, οτιδήποτε και αν σκεφτόταν ο γιός για τον πατέρα, εάν δεν ήθελε να προξενήσει έντονες αρνήσεις και συγκρούσεις, όφειλε να προσπαθεί αδιάκοπα να κερδίσει την εύνοιά του. Απέναντί του, ο πατέρας είχε σχεδόν πάντοτε δίκιο, σ' αυτόν συγκεκριμενοποιούνταν η εξουσία και η επιτυχία. Η μοναδική δυνατότητα για το γιο, τουλάχιστον να συντηρήσει στον ψυχισμό του την αρμονία ανάμεσα σ' αυτό που ήθελε και σ' αυτό που απαγορευόταν, μια αρμονία που απειλείται διαρκώς στην κοινωνία του ανταγωνισμού, ήταν να αποδώσει στον πατέρα, ως τον πιο ισχυρό και δυνατό, όλες τις ποιότητες που θεωρούνταν θετικές, κι έτσι να ανυψώσει την πραγματικότητα σε ιδεώδες. Καθώς το παιδί έμαθε να ενισχύει με την πατρική ισχύ τα δικά του ηθικά πρότυπα, την ηθική του συνείδηση, και τελικά να σέβεται κι ακόμα να αγαπά αυτό που η κατανόησή του διαπίστωνε ως υπάρχον, έμαθε επίσης την αστική σχέση προς την εξουσία, κι όχι μόνο για τον χώρο της οικογένειας. Η οικογένεια γίνεται πρακτορείο της κοινωνίας, ασκεί τα μέλη της στην κοινωνική προσαρμογή και διαμορφώνει τους ανθρώπους κατά τέτοιο τρόπο ώστε να είναι ικανοί να ανταπεξέρχονται στα καθήκοντα που απαιτεί το κοινωνικό σύστημα (Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών της Φραγκφούρτης, 1987).

Όπως είδαμε, η οικογένεια λειτουργούσε βάσει του κοινωνικού συστήματος αξιών και πειθαρχούσε τα μέλη της στην υιοθέτηση των αξιών αυτών. Σύμφωνα με έναν ορισμό των Γκιζέλη, Καυταντζόγλου, Τεπέρογλου και Φίλια (1984), *«αξίες θεωρούνται τα πολιτισμικά προϊόντα που οδηγούν και κυβερνούν τη συμπεριφορά των μελών της οικογένειας. Το δε σύστημα αξιών είναι ο σπουδαιότερος δείκτης προσανατολισμών μιας κοινωνίας»*.

Οι κυριότερες αξίες στην παραδοσιακή οικογένεια και κοινωνία, όπως αναφέρουν οι Γκιζέλη, Καυταντζόγλου, Τεπέρογλου και Φίλια (1984), ήταν καταρχήν η απόλυτη εξουσία του αρχηγού της οικογενείας με την ταυτόχρονη υποταγή και απόλυτη αφοσίωση των μελών σ' αυτήν στο βαθμό που θυσιάζονταν οι όποιες προσωπικές επιθυμίες ή συμφέροντα στο βωμό των οικογενειακών υποχρεώσεων. Εξίσου κεντρική σημασία στην οργάνωση και λειτουργία της παραδοσιακής οικογένειας είχαν η αλληλεγγύη, η συνεργασία και η αυτάρκεια. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το γεγονός πως η φροντίδα των παιδιών στην παιδική ηλικία παρέχονταν με προσδοκία ανταπόδοσης της φροντίδας στα γερατειά, όπου ο σεβασμός των ηλικιωμένων μελών της οικογένειας καθιστούσε την γηροκόμηση τους "ιερό καθήκον"/ "ηθική υποχρέωση". Στον παραδοσιακό κώδικα αξιών η "τιμή" -ως σεβασμός των ηθικών νόμων (π.χ. να τιμούν τα παιδιά τους γονείς τους), ως γόητρο, κοινωνικό κύρος και καλή φήμη- και το "φιλότιμο" -ως συναίσθηση της τιμής και της αξιοπρέπειας- ήταν αρχές απαράβατες που συνδέονταν με την ιδιαίτερη ψυχολογική δομή και κοινωνική στάση του παραδοσιακού ανθρώπου. Όπως φαίνεται και από την μακρόχρονη ιστορική παράδοση η

πίστη στο ελληνορθόδοξο δόγμα και η ακολουθία θρησκευτικών πεποιθήσεων και εκκλησιαστικών ηθικών κανόνων (π.χ. μη σύναψη προγαμιαίων σχέσεων-το ζήτημα της παρθενίας των κοριτσιών) δεν έπαψε ποτέ να αποτελεί ουσιαστικό σημείο αναφοράς των Ελλήνων συνολικά. Είναι δε σημαντικό το ότι η τήρηση των κανόνων συμπεριφοράς στηρίζονταν σε ένα σύστημα ανταμοιβών και τιμωριών, από όπου κανένα μέλος δεν μπορούσε να παρεκκλίνει. Οι αξίες αυτές που αποτελούν και ιδιαίτερο γνώρισμα της ελληνικής κοινωνίας -εν συγκρίσει με την παράδοση άλλων ευρωπαϊκών κρατών-, σε ορισμένες περιοχές της Κρήτης διατηρούν ακόμα τον έντονο χαρακτήρα τους και τηρούνται ευλαβικά. Τέλος, όσο αφορά στην “παραδοσιακή αγροτική κουλτούρα”, χαρακτηρίζεται από την “αυθόρμητη μαζική συμμετοχή” και την αδιαίρετη/αδιάσπαστη σύνδεση και παράλληλη λειτουργία των παραγόντων της “δημιουργικότητας και της συμμετοχής” (Νιτσιάκος, 1991).

Επίσης, εξαιρετικά σημαντικό στοιχείο και ιδιαίτερο γνώρισμα της ελληνικής παραδοσιακής οικογένειας είναι ο “κύκλος των δικών”, ο οποίος, σύμφωνα με τους Vassiliou (1973), ορίζεται ως «*οι άνθρωποι που νοιάζονται για μένα και με τους οποίους μπορώ να δημιουργήσω αλληλεξαρτήσεις*», και αναφέρεται στο είδος των αλληλεπιδράσεων που δημιουργούνται ανάμεσα στα μέλη μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας. Υπ’ αυτή την έννοια, διαφοροποιείται από την έννοια της “ευρείας οικογένειας” (kinship) που αφορά στα δομικά, πάγια χαρακτηριστικά της κοινωνικής οργάνωσης μιας ομάδας (Κατάκη, 1998).

Η παραδοσιακή αγροτική οικογένεια διέθετε πολύ περιορισμένα μέσα και βρισκόταν πάντα τόσο επικίνδυνα κοντά στα όρια της ανέχειας ώστε να χρειάζεται εξωτερική βοήθεια σε περιπτώσεις κρίσιμες, όπως παρατεινόμενη ασθένεια, ζημιά της σοδειάς κ.λπ. Κάθε οικογένεια εξασφάλιζε το αναγκαίο σύστημα βοήθειας δημιουργώντας δεσμούς αλληλεξάρτησης με όσο το δυνατόν περισσότερες οικογένειες μέσα στην κοινότητα, ακόμη και έξω από αυτήν. Όσο μια οικογένεια αποκτούσε μεγαλύτερη οικονομική άνεση, ανάλογα διευρυνόταν και ο κύκλος των “δικών” (Χρηστέα-Δουμάνη, 1989). Όταν καθιερωνόταν μια σχέση συνεργασίας ανάμεσα σε δύο οικογένειες, η κάθε μια θεωρούσε τα μέλη της άλλης “δικούς” της. Φιλίες μεταξύ ατόμων που να βασίζονται στην απλή συμπάθεια ήταν σχεδόν ανύπαρκτες αφού το άτομο θα στερούσε την οικογένεια του -στην οποία και έπρεπε να είναι αφοσιωμένο- από την ενέργεια και την φροντίδα που θα ξόδευε για μια τέτοια προσωπική σχέση (Νιτσιάκος, 1991)

Κάθε σχέση ανάμεσα σε δύο άτομα αυτομάτως επεκτεινόταν και στις δύο οικογένειες και σε όλους αυτούς που βρίσκονταν κοντά τους, αλλά μπορούσε να συναφθεί μόνον αν ήταν επωφελής και για τις δυο οικογένειες. Επομένως, κάθε οικογένεια προσπαθούσε να συνδέεται με κοινωνικά ίσες ή, αν ήταν δυνατόν, ανώτερες οικογένειες, αυξάνοντας, έτσι, τη δύναμή, την επιρροή και το κοινωνικό κύρος της στην κοινότητα. Σ’ αυτόν τον τόπο, όπου τα αγαθά ήταν τόσο λιγοστά, ό, τι κέρδιζε η μια οικογένεια ήταν σα να το στερούσε από την άλλη οικογένεια, εκτός αν είχε εδραιωθεί μεταξύ τους μια σχέση αλληλεξάρτησης. Γι’ αυτό και

έξω από την οικογένεια, οι κοινωνικές σχέσεις ήταν ή θετικές ή αρνητικές, χωρίς περιθώρια για ουδέτερη κλιμάκωση. Οι οικογένειες ή συνεργάζονταν μεταξύ τους, στενά και προσωπικά, ή ανταγωνίζονταν η μια την άλλη με επιθετικότητα, πανουργία και καμιά φορά με αγριότητα. Κάθε νέο πρόσωπο με το οποίο είχε ένας άνθρωπος σχέσεις αντιμετωπιζόταν ως πιθανός “δικός μας”. Μια τέτοια σχέση ανάμεσα σε δύο οικογένειες στέριωνε βαθμιαία με διαδοχικές προσεγγίσεις, δηλαδή επανειλημμένες ανταλλαγές δώρων και μικροεκδουλεύσεων που έβαζαν σε δοκιμασία την προθυμία του άλλου για ανταπόδοση και επιβεβαίωναν την ύπαρξη κοινών συμφερόντων. Όταν αυτή η κοινότητα συμφερόντων δοκιμαζόταν αρκετά και επιβεβαιωνόταν οριστικά, τότε η σχέση προβιβαζόταν σε σχέση εμπιστοσύνης και οικειότητας που ενισχυόταν από μια τελετουργία προσφορών και αντιπροσφορών και που συχνά σφραγιζόταν με ένα πνευματικό δεσμό συγγένειας, με “κουμπαριά”, δηλαδή ο ένας γινόταν κουμπάρος στο γάμο του άλλου ή του γιού του ή βάφτιζε ένα από τα παιδιά του (Μαρκάκη, 1998, Σπανάκη, 1991, Χρηστέα-Δουμάνη, 1989).

Όπως όλες οι σχέσεις στο παραδοσιακό ελληνικό περιβάλλον, η σχέση με τους “δικούς” οριζόταν με πρακτικά κριτήρια και ήταν ταυτόχρονα και πρακτική και ευέλικτη. Σε αυτό το πλαίσιο, όπου οι δυνατοί και κοινωνικοί και συγκινησιακοί δεσμοί συμπλήρωναν τις οικονομικές διασυνδέσεις, τα συμφέροντα, τα συναισθήματα, η φροντίδα και η εμπιστοσύνη δεν προσφέρονταν αδιακρίτως από διάχυτο αίσθημα φιλανθρωπίας αλλά δίνονταν με προσοχή. Οι δεσμοί ούτε διακόπτονταν για ασήμαντες αφορμές αλλά ούτε συνέχιζαν απεριόριστα στηρίζοντας σχέσεις που είχαν πάψει να έχουν πρακτική χρησιμότητα. Όταν αναφερόμαστε σε μια χρήσιμη σχέση στο ελληνικό αγροτικό περιβάλλον, πρέπει να τονίσουμε ότι παρά το γεγονός ότι κίνητρα επιβίωσης καθόριζαν τις περισσότερες πράξεις των αγροτών σπάνια οι άνθρωποι αυτοί ενεργούσαν με μοναδικό τους σκοπό το οικονομικό τους συμφέρον. Χάρη στην ωριμότητα του πολιτισμού, τα υλικά προβλήματα συνδέονταν αδιάρρηκτα με θέματα τιμής, παλικαριάς και φιλότιμου, ενσωματώνοντας οικονομικές, κοινωνικές και συγκινησιακές επενδύσεις σε ένα αδιαίρετο σύνολο και συγχρόνως εμπλουτίζοντας τη ζωή του χωρικού με υπεροχή, υπερηφάνεια και πάθος. Αντίστοιχα οι ανθρώπινες σχέσεις έξω από τον οικογενειακό κύκλο (όπως και μέσα από αυτόν) στηρίζονταν σε κοινωνικά, συγκινησιακά και οικονομικά οφέλη που ήταν κοινά για όλους τους ενδιαφερόμενους. Στην περίπτωση που ένα από τα δύο μέλη της σχέσης αποδεικνυόταν ανίκανο να ικανοποιήσει οποιαδήποτε από αυτές τις τρεις σημαντικές πλευρές της ανθρώπινης ανταλλαγής η σχέση επρεπε να πάρει τέλος. Δεν μπορούσε, δηλαδή ο παραδοσιακός άνθρωπος να πει “δεν πειράζει, αν ο τάδε είναι ανήθικος, εγώ θα εξακολουθήσω τις οικονομικές δοσοληψίες μαζί του, γιατί έχω συμφέρον”. Ήταν αναγκασμένος να διακόψει τις σχέσεις με αυτόν που φέρθηκε κοινωνικά ανάρμοστα όσο μεγάλο κι αν ήταν το συγκινησιακό και το οικονομικό κόστος (Χρηστέα-Δουμάνη, 1989).

Με το δίκτυο των δικών της ανθρώπων, η παραδοσιακή οικογένεια επέκτεινε την επιρροή της πέρα από τα άμεσα γεωγραφικά της όρια. Ο κουμπάρος στην πόλη μπορούσε να διευκολύνει τις συναλλαγές με το κράτος και τους υπαλλήλους του, να βρεί μια δουλειά για το μετανάστη γιό ή να προσφέρει στέγη σ' αυτόν που σπούδαζε στην πόλη. Μέσα στο χωριό, η σχέση αμοιβαίας εμπιστοσύνης και στοργικού ενδιαφέροντος ανάμεσα στις “δικές” οικογένειες λειτουργούσε σαν προστατευτική ασπίδα (Νιτσιάκος, 1991).

Η βαθειά ουσιαστική αλληλεγγύη ανάμεσα στους “δικούς” είχε ως αντιστάθμισμα την εχθρότητα και τον ανταγωνισμό προς τις “άλλες” οικογένειες. Η συνεργασία και ο ανταγωνισμός κατά κάποιον τρόπο αλληλοσυμπληρώνονταν και ενίσχυαν το ένα το άλλο. Μέσα από τον συνεχή ανταγωνισμό προς τους “άλλους” οι “δικοί” επιβεβαίωναν καθημερινά την μεταξύ τους συνεργασία και σύμπνοια. Αυτό γινόταν με την μορφή της δημόσιας υπεράσπισης των δικών τους ανθρώπων, καθώς επιδείκνυαν την αλληλεγγύη τους με αυτούς και την ελεγχόμενη εχθρότητα προς τους άλλους. Επαινούσαν και μεγαλοποιούσαν τα κατορθώματα των συγγενών και των φίλων, ενώ κατέκριναν ανελέητα τους άλλους, συμμετείχαν στις επιτυχίες των φίλων και κατηγορούσαν τους εχθρούς για τις ατυχίες και τις αποτυχίες τους. Το γόητρο και η τιμή, οι δύο τόσο σημαντικές αξίες στον παραδοσιακό ελληνικό πολιτισμό στηρίζονταν στη γνώμη των φίλων αλλά και των εχθρών, στο ενδιαφέρον των συγγενών αλλά και στην απρόθυμη παραδοχή των αντιπάλων (Νιτσιάκος, 1991).

Η συνεχής εχθρότητα και οι συνθήκες ψυχρού πολέμου μεταξύ των μη συγγενικών οικογενειών στην κοινότητα κρατούσαν τους ανθρώπους, και τους άνδρες ιδιαίτερα, σε διαρκή κατάσταση ετοιμότητας και επαγρύπνησης, παρέχοντας τους την ευκαιρία να εξασκούν καθημερινά ορισμένες ιδιαίτερες ικανότητες, όπως την πονηριά, την τόλμη, την υπολογισμένη επιθετικότητα, την επαγρύπνηση για την προστασία των δικών τους και την εκμεταλευση κάθε ευκαιρίας. Ικανότητες που ήταν απόλυτα αναγκαίες για την επιβίωση ανθρώπων που ζούσαν για αιώνες κάτω από ξένη κατοχή εκτεθειμένοι στην πλεονεξία των τοπικών αρχόντων και την επιθετικότητα των ξένων στρατών και των ληστών (Χρηστεά-Δουμάνη, 1989).

3.3.2 Το ελληνικό οικογενειακό μοντέλο σε μετάβαση

Στην Ελλάδα ο τύπος της οικογένειας που κυριαρχεί και που στηρίζει μέχρι σήμερα η οικογενειακή πολιτική του κράτους είναι η “συζυγική”, χωρίς αυτό βέβαια να σημαίνει ότι δεν συνυπάρχουν ως κοινωνικώς αποδεκτά και τα άλλα σύγχρονα οικογενειακά σχήματα-μορφές. Ειδικότερα, οι μονογονεϊκές οικογένειες στην Ελλάδα καλύπτουν ένα μικρό, σχετικά με τις άλλες χώρες της Ευρώπης, ποσοστό της τάξεως του 6%. Παρουσιάζεται, επίσης, χαμηλό ποσοστό διαζυγίων σε σχέση με τις άλλες χώρες, αλλά με αυξητικές τάσεις, κάθετη πτώση του δείκτη γονιμότητας και 40% ποσοστό εργαζόμενων γυναικών. Ακόμα, με το σχετικό νόμο του 1983 έχουμε μια απόπειρα εκσυγχρονισμού του οικογενειακού δικαίου.

Εισάγονται αλλαγές που αναφέρονται στον προσδιορισμό της γυναίκας που φέρνει παιδί χωρίς γάμο άλλα και στα ίσα δικαιώματα των παιδιών αυτών σε σχέση με τα εντός γάμου. Ενώ το 1986 αναγνωρίζεται το νόμιμο δικαίωμα της άμβλωσης και πρωτύτερα το 1980 καθιερώνονται τα Κέντρα Οικογενειακού Προγραμματισμού (Μουσούρου & Στρατηγάκη, 2004, Τζαμαλούκα & Χατζηφωτίου, 2004).

Η σύγχρονη τάση των νομικών ρυθμίσεων για άρση των ιδιομορφιών στα πλαίσια της Ε.Ε που έχει εξελιχθεί σε όρο ύπαρξης, γεννά το ερώτημα κατά πόσο η μεταβολή του νομικού πλαισίου που αφορά την οικογένεια αποτελεί “εργαλείο για τη τεχνητή μεταβολή της κοινωνικής πραγματικότητας”.

Η “ιδιοπροσωπία” της ελληνικής οικογένειας, κατά την Μουσούρου (1983), *«εκφράζει την συλλογική ταυτότητα του Έλληνα ως στοιχείο του πολιτισμού του. Υπό την έννοια αυτή η πυρηνική-συζυγική οικογένεια στην Ελλάδα παίρνει έναν ιδιόμορφο χαρακτήρα καθώς αποχωρίζεται μεν αλλά δεν απομονώνεται από αυτό που αποκαλείται “κύκλος των δικών μας”.* Αντιθέτως εξακολουθεί να διατηρεί ισχυρούς δεσμούς και αλληλεξαρτήσεις, ακόμα και σε συνθήκες εξωτερικής μετανάστευσης. Βέβαια πολλοί ερευνητές αποδίδουν το γεγονός όχι σε θέματα ιδιοπροσωπίας αλλά στην ανάγκη που διαμορφώνεται στην Ελλάδα εξαιτίας της ελλειπούς παρουσίας του προνοιακού κράτους στην οικογένεια που αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα πλέον της σύγχρονης συρρικνωμένης οικογένειας σε διεθνές επίπεδο».

Η ίδια κοινωνιολόγος σημειώνει πως η ελληνική οικογένεια διατηρεί περισσότερα στοιχεία “ιδιοπροσωπίας” από εκείνα που διατηρεί η ελληνική κοινωνία, δηλαδή μετασηματίζεται με βραδύτερο ρυθμό από την κοινωνία.

Ένα άλλο θέμα που αξίζει να αποτελέσει αντικείμενο σχολιασμού αφορά τον ιδιόμορφο τρόπο με τον οποίο βιώνεται η παιδοκεντρικότητα στην ελληνική οικογένεια τόσο από τους γονείς όσο από τα παιδιά, γεγονός που επηρεάζει αρνητικά και τις δύο πλευρές.

Στην ελληνική οικογένεια το παιδί αυτονομείται ως λόγος και τρόπος της ύπαρξής της με αποτέλεσμα να καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολη ή και οδυνηρή η διαδικασία της ανεξαρτητοποίησής του από την μια. Στην χειρότερη περίπτωση βέβαια όπου το παιδί συνηθίζει να του παρέχονται τα πάντα με ευκολία, δημιουργώντας του την ψευδαίσθηση ότι η ζωή είναι εύκολη και χωρίς συμβιβασμούς, χωρίς θυσίες, χωρίς ήττες. Και έμμεσα καθίσταται σταδιακά ανίκανο να αναπτύξει αρετές όπως της αντοχής στις αντιξοότητες, της αυτοπειθαρχίας, της αυτάρκειας, της συνέπειας λόγων και έργων. Με άλλα λόγια εξουδετερώνεται η δυνατότητα του παιδιού να αναπτυχθεί και να λειτουργήσει ως πρόσωπο και ως μέλος ομάδας, που αποτελεί και τις βασικές λειτουργίες που θα έπρεπε λογικά να του παρέχει η οικογένεια (Μουσούρου, 1985α).

Από την άλλη πάλι πλευρά οι γονείς αφοσιώνονται εξολοκλήρου στα παιδιά, θυσιάζοντας για αυτά την προσωπική ζωή τους και του ζευγαριού. Καταναλώνονται οι ίδιοι σε έναν αδιάκοπο αγώνα εξασφάλισης καταναλωτικών αγαθών. Οι Έλληνες γονείς δίνουν ιδιαίτερη

έμφαση στη μόρφωση των παιδιών με την έννοια της σχολικής επίδοσης και της κοινωνικής καταξίωσης και ανόδου του παιδιού και μέσω αυτού και ολόκληρης της οικογένειας. Έτσι το παιδί γίνεται αντιληπτό ως αυτοσκοπός της ελληνικής οικογένειας αλλά ταυτόχρονα και μέσο της (Γκιζέλης, Κανταντζόγλου, Τεπέρογλου & Φίλιας, 1984).

Με βάση το τελευταίο εάν το παιδί προσκολληθεί στην οικογένεια του είναι καταδικασμένο να μην αποκτήσει ή να αποκτήσει το ίδιο μια δυσλειτουργική οικογένεια. Ενώ αν αποχωρήσει από αυτήν όπως είναι το φυσιολογικό μετά την ενηλικίωσή του νιώθει το ίδιο ένοχο και οι γονείς προδομένοι από αυτό και τις προσδοκίες τους αλλά και χωρίς νόημα πλέον της μεταξύ του ζευγαριού συμβίωσης (Κατάκη, 1997).

Επίσης παρά τις εξελίξεις των τελευταίων ετών, οι ρόλοι των συζύγων ακολουθούν ακόμα στην πλειοψηφία των ελληνικών οικογενειών το διαχωρισμό ανάλογα με το φύλο και όχι τις ικανότητες του ατόμου, στον οποίο στηρίζονται (αλλά και στηρίζουν και αναπαράγουν) όλες οι διατάξεις του Οικογενειακού Δικαίου. Σύμφωνα με τις ενδείξεις η επαγγελματική απασχόληση της γυναίκας συνδέεται με την εκ μέρους της άρνησης άσκησης των παραδοσιακών τομέων (νοικοκυριό, ανατροφή των παιδιών, φροντίδα των ηλικιωμένων γονέων). Δε γνωρίζουμε όμως κατά πόσο η απασχόληση της γυναίκας επηρεάζει την αντίληψη των ρόλων των συζύγων και κατά πόσο συμβαίνει το αντίθετο (Μισέλ, 1987).

Κλείνοντας την παρούσα ενότητα, δε θα πρέπει να παραλείψουμε ότι στις μέρες μας γίνεται λόγος για την εμφάνιση μιας νέας οικογενειακής μορφής, η οποία βρίσκεται υπό διαμόρφωση και στα πλαίσια της εξέλιξης αναμένεται να διαδεχτεί την σύγχρονη αστική συζυγική οικογένεια. Το όνομα αυτής επικοινωνιακή-συναλλακτική και σκοπός ύπαρξής της όχι πλέον η βιολογική και κοινωνική επιβίωση (όπως των δύο προηγούμενων) αλλά η ψυχοσυναισθηματική και κοινωνική επιβίωση των μελών.

Πιο συγκεκριμένα, η οικογένεια δεν αποτελεί αυτοσκοπό ως “ο προορισμός του ατόμου”, όπως συνέβαινε κατά την αγροτική περίοδο. Ούτε λόγος της ύπαρξής της είναι το παιδί όπως εμφανίζεται στην μετέπειτα αστική οικογένεια. Στη μεταβιομηχανική πλέον εποχή δίνεται έμφαση στη διαμόρφωση μιας καλής σχέσης και επικοινωνίας του ζευγαριού. Η συνθήκη αυτή θα βοηθήσει στην δημιουργία και διατήρηση της εσωτερικής συγκρότησης των μελών της, ώστε αυτά να μπορούν να χειρίζονται την πολυπλοκότητα της σύγχρονης ζωής και να συμβάλλουν στη λειτουργικότητα των κοινωνικών ομάδων στις οποίες εντάσσονται (Κατάκη, 1998).

3.3.3 Η σημερινή ελληνική κοινωνική πραγματικότητα

Στο παρόν κεφάλαιο πραγματοποιήθηκε μια ιστορική ανασκόπηση των καθοριστικών περιόδων της κρητικής κοινωνίας ειδικά αλλά και της ελληνικής κοινωνίας συνολικά. Με τον τρόπο αυτό και στοιχείων επιτρεπόντων κατέστη φανερή η θέση των φύλων τόσο στην ιδιωτική -οικογένεια- όσο και στη δημόσια ζωή.

Κατ' αρχήν, λοιπόν, μιλάμε για κοινωνίες της ισότητας -ή κατά μερικούς της γυναικείας κυριαρχίας <female bias>, όπως την αναφέρει ο Δετοράκης (1990)-, της συντροφικότητας, της ελεύθερης ύπαρξης και συμμετοχής και των δύο φύλων στις κοινωνικές δραστηριότητες της αρχαίας Κρήτης.

Εν συνεχεία, παρατηρείται μια αποσιώπηση των διαπροσωπικών σχέσεων εξαιτίας της έμφασης που δίνεται στις πολεμικές συγκρούσεις, στην παρουσία ξένων, υπό την μορφή κατακτητών, και ως εκ τούτου στις ενέργειες πολιτικής και διοικητικής συγκρότησης και ανασυγκρότησης της ελληνικής κοινωνίας με την πληθώρα πολιτισμικών αλληλεπιδράσεων αλλά και αντιστάσεων που εγείρει η στέρηση της εθνικής και θρησκευτικής ελευθερίας. Στο μεγαλύτερο μέρος των ιστορικών περιγραφών γίνεται λόγος για τους κατοίκους, τον λαό, ως σύνολο, ή για τα πρόσωπα που ξεχώρισαν με την δράση τους. Ωστόσο, ενίοτε μας μεταφέρονται ορισμένες πληροφορίες και μέσω της τέχνης που υποδηλώνουν με την ύπαρξη διαφυλετικών επαφών, π.χ. με τη μορφή του ρομαντικού έρωτα και τη γυναικεία ευπρέπεια και υποτέλεια της μεσαιωνικής εποχής ή με την σχεδόν ισότιμη συμμετοχή των φύλων σε περιόδους απελευθερωτικών αγώνων. Οι αναφορές αυτές, οι οποίες αφορούν μεμονωμένες περιπτώσεις και κυρίως πρόσωπα των ανώτερων κοινωνικών τάξεων, μας δίνουν μια εικόνα για τη θέση των φύλων ρευστή, ασαφή και πάντως μη αντιπροσωπευτική.

Σταθερά σημεία αναφοράς έχουμε από τη μελέτη των παραδοσιακών κοινωνιών, κατά τους νεότερους χρόνους, όπου στοιχειοθετείται η αγροτική παρά η αστική κουλτούρα. Παραταύτα, φαίνεται πως η διαφορά μεταξύ των δύο, δεν αφορά τη θέση που κατέχουν εξ αρχής τα φύλα σε αυτές, αλλά έγκειται στο ότι στις αστικές περιοχές οι συνθήκες ευνοούν ή επιβάλλουν τη μετάβαση της γυναίκας στον ανδροκρατούμενο δημόσιο χώρο, ενώ στις αγροτικές/παραδοσιακές ευνοείται ή συντηρείται η καθήλωσή της εντός του οικιακού χώρου.

Αναφορικά με τον δημόσιο χώρο, στη σύγχρονη κοινωνία οι “αριθμοί” αλλά και η ζώσα πραγματικότητα δείχνουν πως αυτός ανήκει και στα δύο φύλα. Πιο συγκεκριμένα, γυναίκες και άνδρες έχουν ίσες ευκαιρίες στην πρόσβαση στη γνώση (π.χ. εκπαιδευτικά ιδρύματα όλων των βαθμίδων, διαδίκτυο), δυνητικά μπορούν να καταλάβουν τις ίδιες θέσεις στην αγορά εργασίας και στην πολιτική ζωή, και μπορούν εξίσου να εκφραστούν δημιουργικά μέσα από πολιτισμικά επιτεύγματα σ'όλους τους πνευματικούς κι εικαστικούς τομείς/ τέχνες.

Ειδικότερα, η Ιγγλέση (1997) αλλά και οι Μουσούρου & Στρατηγάκη (2004) μας πληροφορούν πως τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί κατακόρυφη αύξηση του ποσοστού των γυναικών που εισέρχονται στην τρίτοβάθμια εκπαίδευση, και δη στις πρώτες θέσεις. Το

γεγονός αυτό έχει ερμηνευτεί παντοιοτρόπως, με επικρατέστερη άποψη εκείνη που αναγνωρίζει στην “έκρηξη” αυτή την αναπλήρωση του χαμένου χρόνου εκ μέρους των γυναικών, την οποία επέτρεψε η αλλαγή στις κοινωνικο-πολιτικο-οικονομικές συνθήκες.

Με άλλα λόγια, η πλειοψηφία των γυναικών πέρασε από την αμάθεια ή ημιμάθεια της αγροτικής απασχόλησης (οι γυναίκες με απολυτήριο δημοτικού που εργάζονταν στα χωράφια νοούνταν μορφωμένες) στην εξειδίκευση της τεχνολογικής εποχής. Για τις γυναίκες που είχαν αστική ή αριστοκρατική καταγωγή -σχετική μειοψηφία- ίσχυαν διαφορετικά δεδομένα, καθώς λάμβαναν υψηλού επιπέδου εκπαίδευση με σκοπό, κυρίως, τη “σωστή” κοινωνική παρουσία τους στο πλευρό ενός πετυχημένου/ ισχυρού συζύγου, και λιγότερο την προσωπική ολοκλήρωση/ αναγνώριση μέσα από την προσφορά σε κάποιον επιστημονικό τομέα ή τέχνη, όπου η παρουσία, επιβίωση και ανάδειξη μιας γυναίκας ήταν εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση.

Αυτή η “πνευματική στέρηση” λόγω των συγκεκριμένων κοινωνικών προσδοκιών, αξιών και συγκυριών αλλά και το κίνητρο της μετάβασης -μέσω της μόρφωσης και της διαβίωσης στο “κλινόν άστυ” ή γενικά σε κάποια μεγαλούπολη- από την σκληρή αγροτική ζωή στην πιο άνετη και κοινωνικά ανώτερη θέση του τομέα παροχής υπηρεσιών συνέβαλαν ώστε ολοένα και περισσότερες γυναίκες να συνειδητοποιήσουν την επιθυμία και ανάγκη αφενός για πνευματικά εφόδια, αφετέρου για αξιοποίηση του ατομικού τους δυναμικού.

Είναι δε χαρακτηριστική η ιστορική στιγμή που εμφανίστηκε το παραπάνω φαινόμενο “αστυφιλίας” με τη συνακόλουθη ανισομερή πολιτισμικο-κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη χωριού-πόλης (αγροτικών-ημιαστικών-αστικών περιοχών). Ειδικότερα, η αύξηση του αστικού πληθυσμού πραγματοποιήθηκε κατά την μεταπολεμική περίοδο, μέσα σε ένα πλαίσιο όπου η μετοίκηση ήταν μάλλον επιβεβλημένη/ καταναγκαστική απόφαση παρά ενσυνείδητη επιλογή, ένας τρόπος κάλυψης των βασικών αναγκών παρά ένα κίνητρο διεύρυνσης των πνευματικών οριζόντων. Συνέπεια αυτού ήταν η βεβιασμένη ενσωμάτωση των νεο-αστών αφομοιώνοντας άκριτα αστικές αξίες και προσαρμώζοντας “άτσαλα” την ιδιαίτερη κουλτούρα που έφερε ο καθένας, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ποικίλων πολιτισμικών υποομάδων με αντίστοιχη κοινωνική διαστρωμάτωση (π.χ. οι επαρχιώτες και οι πρωτευουσιάνοι και μέσα σε αυτούς αναστρωματοποιήσεις βάσει των ευκαριών για καθορισμένες θέσεις όπως εργάτες, υπάλληλοι, καθηγητές πανεπιστημίου) και τη σύγχυση στα μέλη αυτών αλλά και στο κοινωνικό σύνολο (Γκιζέλης, Κανταντζόγλου, Τεπέρογλου & Φίλιας, 1984).

Οι σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες σε τοπικό/εθνικό και διεθνές επίπεδο (μετανάστευση, διεθνοποιημένη αγορά) δε διαφοροποίησαν αυτές καθ’ εαυτές τις “θέσεις” αλλά τις κοινωνικές ομάδες, οι οποίες προορίζονται για καθεμιά. Έτσι, οι “επαρχιώτες” με τον κόπο τους ανήλθαν σε ανώτατα αξιώματα και υψηλόβαθμες θέσεις, ενώ το κύρος έκαστης κοινωνικής θέσης υπολογίζεται με όρους ικανότητας “παραγωγής” (τζίρος, μισθός) και “κατανάλωσης” (πιστωτικό όριο, συνθήκες ζωής). Στην κατεύθυνση αυτή συνέβαλαν κι οι πολιτικοί και οικονομικοί μεταναστευτικοί πληθυσμοί, οι οποίοι καλύπτουν το εργασιακό

κενό συμμετέχοντας έτσι στην αναπτυξιακή πορεία μιας χώρας. Βέβαια, σύμφωνα με έρευνες (Ψημμένος, 2002), οι αλλοδαποί εργάτες δε στερούνται εκπαίδευσης αλλά επιλογής, γι' αυτό και όσο η κοινωνικές συνθήκες το επιτρέπουν, παρατηρείται επαγγελματική ανέλιξη ορισμένων ομάδων σε συγκεκριμένους τομείς. Για παράδειγμα, στις οικοδομικές επιχειρήσεις οι εργαζόμενοι σε μεγάλο ποσοστό έχουν χώρα καταγωγής την Αλβανία και ορισμένοι εξ' αυτών κατάφεραν να δημιουργήσουν τη δική τους επιχείρηση. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει στον χώρο εστίασης, όπου πρόσφυγες από αφρικανικές ή/και ασιατικές χώρες έχουν και λειτουργούν με επιτυχία τα λεγόμενα "multicultural <πολυπολιτισμικά> εστιατόρια".

Προς αποκατάσταση μιας τυχόν εξιδανικευμένης εικόνας της σημερινής κοινωνικής πραγματικότητας, αναφέρουμε πως πολλά από τα παραπάνω έχουν επιτευχθεί με την υποστήριξη ειδικών κονδυλίων που προέρχονται από συγχρηματοδοτούμενα Κοινοτικά και Εθνικά Προγράμματα για κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες. Από αυτό και μόνο το γεγονός, φαίνεται πως μιλάμε για την ύπαρξη κοινωνικών ανισοτήτων, καθώς σε μια κοινωνία ισότητας της ετερότητας και πρόταξης του ανθρώπου πάνω από το κέρδος όλοι μετέχουν εξίσου σε μία κοινή κοινωνική πραγματικότητα και δε χρειάζεται κάποιος να ενισχυθεί ειδικά για να πετύχει αυτό που είναι εφικτό από όλους. Ποιοι αποτελούν όμως αυτές τις κοινωνικές ομάδες που χρήζουν ειδικής στήριξης; Σύμφωνα με όσα αναφέρει το ΕΚΚΕ (1999) στις κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες του πληθυσμού ανήκουν οι αθίγγανοι, τα ΑΜΕΑ, οι ηλικιωμένοι, οι μονογονεϊκές οικογένειες, οι τοξικομανείς, οι πολιτικοί και οικονομικοί πρόσφυγες, γενικά όσοι ζούν κάτω από το όριο της φτώχειας, αποκλίνουν από το κοινώς παραδεκτό ή χρειάζεται η λήψη ειδικών μέτρων για την κοινωνική τους ενσωμάτωση.

Η ύπαρξη αυτών των ομάδων στο κοινωνικό περιθώριο φαντάζει αντιφατική σε μια ευημερούσα κοινωνία και μας προκαλεί ερωτήματα σχετικά με τον δείκτη ποιότητας αυτής της ευημερίας (Χατσιου, Ηλιού, Κοταλακίδης, Μαλαπέτσα & Τσαγκαράκη, 2001) Επίσης, προβληματιζόμαστε για τις δυνατότητες πραγματικής "Ανάπτυξης" (Παπακωνσταντινίδης, 2002) σε κάθε τομέα της δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας, αναλογιζόμενες τις ποσοστώσεις στην κοινοβουλευτική συμμετοχή, στους χώρους εργασίας, σε συγκεκριμένα επαγγέλματα: ποια η αναγκαιότητα νομοθετικής ρύθμισης; Ποια η πραγματική εφαρμογή και πώς αξιολογείται; Κι αφού δεν έχει επιτευχθεί η ισότητα των φύλων σε καίριους τομείς, όπως η οικογένεια, όπου έρευνα του ευρωβαρόμετρου καταδεικνύει τους Έλληνες συζύγους τελευταίους στη συμμετοχή στις οικιακές εργασίες (Παπαδόπουλος, 2007), τότε μπορεί να ισχύσουν λειτουργικά επιμέρους ρυθμίσεις (π.χ. η εξίσωση ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης);

Κλείνοντας με μια αισιόδοξη προοπτική, εφόσον αναγνωρίζεται και είναι κοινά αποδεκτό το γεγονός ότι σχεδόν σε κάθε τομέα η ελληνική κοινωνία έχει σημειώσει αλματώδεις προόδους, αναμένεται, φυσικά, η περαιτέρω αξιοποίηση της γνώσης και εμπειρίας των παρελθόντων χρόνων στην εξέλιξη του παρόντος προς ένα θετικό μέλλον.

ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ:

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

1.1 ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΤΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ

Η παρούσα έρευνα αποτελεί μια προσπάθεια διερεύνησης, μελέτης, καταγραφής και παρουσίασης του τρόπου με τον οποίο τα δύο φύλα επιλέγουν σύντροφο για μακροχρόνια σχέση, εντοπίζοντας παράλληλα τις ομοιότητες, αλλά και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των κριτηρίων που θέτουν.

Επιχειρείται, επίσης, η ιεράρχηση των κριτηρίων επιλογής συντρόφου, διερευνώντας παράλληλα μέσα από αυτήν την διαδικασία το ενδεχόμενο τα δύο φύλα να ιεραρχούν διαφορετικά τα επιθυμητά και ανεπιθύμητα χαρακτηριστικά να θέτουν διαφορετική προτεραιότητα ή ακόμη και να τα αντιλαμβάνονται με διαφορετικό τρόπο.

Ακόμη η έρευνα φιλοδοξεί να συγκεντρώσει στοιχεία που επιβεβαιώνουν ή απορρίπτουν την πιθανότητα να επηρεάζεται η διαμόρφωση των κριτηρίων για την επιλογή συντρόφου στα φύλα από τον παράγοντα της μόρφωσης αλλά και από άλλα δημογραφικά στοιχεία, όπως ο τόπος καταγωγής, η διάρκεια σχέσης, η ηλικία και η εκπαίδευση των γονέων

Οι λόγοι που μας οδήγησαν στην απόφαση να ασχοληθούμε με τον τομέα είναι αφενός το ενδιαφέρον μας για την ψυχο-κοινωνική διάσταση των ανθρωπίνων σχέσεων, αφετέρου το γεγονός ότι πρόκειται για μια νέα και ερευνητικά “αδούλευτη/σκοτεινή” περιοχή στην ελληνική βιβλιογραφία, καθώς λίγες συναφείς μελέτες έχουν πραγματοποιηθεί μέχρι τώρα (π.χ. Τζαμαλούκα, 2000β, Ελληνικό Σεξολογικό Ινστιτούτο²²).

Ανάμεσα στις πολλές και ποικίλες διαστάσεις του ζητήματος των ετεροφυλικών σχέσεων επιλέχθησαν μερικές μόνον, οι οποίες θα αποτελέσουν τις βασικές παραμέτρους για την διατύπωση των ερευνητικών υποθέσεων. Συγκεκριμένα οι ερευνητικές υποθέσεις, οι οποίες αποτελούν τους στόχους της έρευνας που θα επιχειρηθεί να λάβουν στατιστικής και θεωρητικής τεκμηρίωσης (επιβεβαίωση ή απόρριψη) είναι οι εξής:

²² Ο συγκεκριμένος φορέας διευθύνεται από τον κ. Ζ. Παπαθανασίου, επίκουρο καθηγητή Μαιευτικής και Γυναικολογίας. Σκοπός του είναι η μελέτη, μέσα από έρευνες που διεξάγει στον Ελλαδικό χώρο, των στάσεων στο σεξ, τις σχέσεις και την επικοινωνία των δύο φύλων. Θεωρήσαμε ότι αποτελεί έναν επιστημονικό χώρο, ανοιχτό στην ευρύτερη ακαδημαϊκή κοινότητα, και γι’ αυτό απευθυνθήκαμε, μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (βλ. www.sexmedic.gr), αιτούμενες υλικό σχετικό με την παρούσα εργασία που εκπονούμε. Δεν υπήρξε θετική ανταπόκριση, συνεπώς ορισμένα στοιχεία που αξιοποιήσαμε σε ενότητα του θεωρητικού μέρους, προέρχονται από τον Ημερήσιο Περιοδικό Τύπο και φυσικά δεν αποτελούν συγκρίσιμα δεδομένα.

- ✓ Ποιες οι ομοιότητες και οι διαφορές στα κριτήρια που τα δύο φύλα θέτουν σε προτεραιότητα προκειμένου να επιλέξουν σύντροφο; (αποτίμηση ιεράρχησης επιθυμητών και μη χαρακτηριστικών συντρόφου)
- ✓ Ισχύει η υπόθεση ότι, όταν πρόκειται να επιλέξουν σύντροφο για μακροχρόνια σχέση, οι γυναίκες δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση στην κοινωνικοοικονομική κατάσταση, ενώ οι άνδρες είναι προδιατεθειμένοι να εκτιμούν περισσότερο στο άλλο φύλο την φυσική ελκυστικότητα;
- ✓ Ο παράγοντας της μόρφωσης, ως κοινωνικο-δημογραφικό στοιχείο, επηρεάζει τη διαμόρφωση των κριτηρίων για την επιλογή συντρόφου στα δύο φύλα;
- ✓ Ισχύει η υπόθεση ότι οι άνδρες αντιλαμβάνονται τις γυναίκες με χαμηλό ή μέσο μορφωτικό επίπεδο ως περισσότερο επιθυμητές;

1.2 ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1.2.1 Ο ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΟΣ ΣΤΟΧΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τον πληθυσμιακό στόχο της έρευνας αποτέλεσαν 300 νέοι, άνδρες και γυναίκες 18-30 ετών από το γενικό πληθυσμό αστικών και ημιαστικών περιοχών της Κρήτης. Κριτήριο εισαγωγής στη μελέτη αποτέλεσε το να είναι σε ετερόφυλη σχέση διάρκειας άνω του 1 έτους (εκτός των περιπτώσεων που βρίσκονταν σε μνηστεία ή γάμο). Η ανάγκη για αντιπροσωπευτικότητα στην επιλογή του δείγματος δημιούργησε την υποχρέωση να υπάρχει ισοκατανομή ως προς το φύλο, τον τόπο καταγωγής και αναλογικά της μόρφωσης, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα καταγραφής ολόκληρου του φάσματος των απαντήσεων, οι οποίες ίσως διαφοροποιούνται ανάλογα με τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων. Ακόμα, με τον τρόπο αυτό επιδιώχθηκε να εξασφαλισθεί, κατά το δυνατόν, πληρότητα, ως προς την παρεχόμενη πληροφόρηση.

Ειδικότερα, έγινε διαβάθμιση τόσο ως προς την ηλικία όσο και ως προς τη μόρφωση, όπου προκύπτουν αντίστοιχα τρεις ηλικιακές ομάδες και τέσσερις κατηγορίες εκπαίδευσης.

Οι ηλικιακές ομάδες ορίζονται με κριτήριο την ωριμότητα των συμμετεχόντων, η οποία σχετίζεται με την σταδιακή ανεξαρτητοποίηση από την οικογένεια και την είσοδο στην παραγωγική διαδικασία. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό που συνδέεται με την ηλικία είναι η αναπαραγωγική ικανότητα των γυναικών, όπου, σύμφωνα με έρευνες, κορυφαίο σημείο της γυναικείας γονιμότητας είναι η αρχή της δεύτερης δεκαετίας της ζωής μιας γυναίκας. Συνεπώς, η ομαδοποίηση των ηλικιών πραγματοποιήθηκε με γνώμονα κοινά χαρακτηριστικά που εμφανίζουν τα μέλη τους. Ειδικότερα, η 1η ηλικιακή ομάδα (18-20 ετών, μετεφηβεία) εκπροσωπεί τα πρόσωπα που ως κύριο φορέα κοινωνικοποίησης έχουν ακόμα την οικογένεια. Στην 2η ομάδα (21-25 ετών, νεανική ηλικία) η κοινωνικοποιητική διαδικασία διεξάγεται

κατά κύριο λόγο σε επίπεδο εκπαίδευσης-πανεπιστήμιο ή βρίσκονται στα πρώτα στάδια συμμετοχής τους στην αγορά εργασίας. Τέλος, στην 3η ομάδα (26-30 ετών ώριμοι νέοι/ες) περιλαμβάνονται τα άτομα που αναπτύσσουν παραγωγική δραστηριότητα όντας ενταγμένα στον εργασιακό τομέα, που αποτελεί πλέον τον κύριο κοινωνικοποιητικό τους φορέα.

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό του πληθυσμού της έρευνας αφορά στη μόρφωσή τους. Η κατηγοριοποίηση αντιστοιχεί στις εκπαιδευτικές βαθμίδες, όπως αυτές ορίζονται από το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Αναλυτικότερα, η 1η κατηγορία (υποχρεωτική εκπαίδευση) περιλαμβάνει τα λιγότερο μορφωμένα άτομα, δηλαδή εκείνα που έχουν συμπληρώσει από 6 έως και 9 έτη φοίτησης. Στην 2η κατηγορία εμπίπτουν τα πρόσωπα με έτη σπουδών από 10 έως και 12 έτη (δευτεροβάθμια εκπαίδευση). Η επόμενη κατηγορία περιλαμβάνει φοιτούντες ή απόφοιτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Πανεπιστήμιο-ΤΕΙ) ή δομών επαγγελματικής κατάρτισης (ΙΕΚ). Στην κατηγορία της μεταπτυχιακής εκπαίδευσης (άνω των 17 ετών σπουδών) ανήκουν οι περισσότεροι μορφωμένοι/ες.

1.2.2 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Ο αριθμός των συμμετεχόντων ανέρχεται στα 300 πρόσωπα. Επιδιώχθηκε αποτελεσματικά ισοκατανομή ως προς την φυλετική εκπροσώπηση και την αστικοποίηση περιοχές και των 4 νομών της Κρήτης. Συνεπώς, στο δείγμα περιλαμβάνονται 150 άνδρες και 150 γυναίκες, εκ των οποίων 75 άνδρες και 75 γυναίκες κατάγονται από αστικές περιοχές και, αντίστοιχα, 75 άνδρες και 75 γυναίκες έχουν ως τόπο καταγωγής ημι-αστικές περιοχές. Ως επί το πλείστον, με εξαίρεση μέρος του φοιτητικού πληθυσμού, οι συμμετέχοντες/ουσες διέμεναν στον τόπο καταγωγής τους (πρωτεύουσες των νομών και περιοχές όπως Ανώγεια, Αρχάνες, Ιεράπετρα, Μοίρες) (βλ. πίνακα 1 και 8, αντίστοιχα, παράρτημα, σελ. 194 και 195).

Η ηλικία των ερωτωμένων κυμαίνονταν από τα 18 έως τα 30 έτη με τη μεγαλύτερη συγκέντρωση προσώπων σε μακροχρόνια συντροφική σχέση εκτός γάμου να παρατηρείται στη δεύτερη ηλικιακή ομάδα των 21-25 ετών (49,7%). Το ένα μισό του δείγματος διανεμήθηκε στις ηλικιακές ομάδες των 26-30 ετών (27%) και των 18-20 ετών (23,3%). (βλ. πίνακες 2 και 3 στο παράρτημα, σελ. 194).

Ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης, παρουσιάστηκε σχετική αναλογικότητα με τον πληθυσμό. Αναλυτικότερα, στην 1η κατηγορία (υποχρεωτική εκπαίδευση) που περιλαμβάνει τα λιγότερο μορφωμένα άτομα αντιστοιχεί το 11% του δείγματος. Στην 2η κατηγορία εμπίπτουν τα πρόσωπα με μέση μόρφωση (δευτεροβάθμια εκπαίδευση) και αποτελούν το 24% του πληθυσμού της έρευνας. Η επόμενη κατηγορία περιλαμβάνει τα άτομα με μέση-ανώτερη και ως ανώτατη μόρφωση (ΙΕΚ-ΤΕΙ-Πανεπιστήμιο) και το ποσοστό αυτής της ομάδας ανέρχεται σε 56%. Στην κατηγορία της μεταπτυχιακής εκπαίδευσης (έως 20 έτη σπουδών), δηλαδή στα περισσότερα μορφωμένα άτομα ανήκει το 9% του δείγματος (βλ. πίνακες 4 και 5 στο παράρτημα, σελ. 194).

Όσον αφορά το εκπαιδευτικό υπόβαθρο (έτη σπουδών γονέων) των συμμετεχόντων το εύρος των απαντήσεων είναι από 0 έως 21 έτη σπουδών, με τον μέσο όρο της εκπαίδευσης των γονέων (πρόσωπα κυρίως μέσης ηλικίας) να τοποθετείται στα 11,4 έτη σπουδών (βλ. πίνακα 6 στο παράρτημα, σελ. 195).

Για τη διάρκεια σχέσης η μικρότερη τιμή είναι το 1 έτος και η μέγιστη τα 11 έτη. Ο μέσος όρος του δείγματος εμπλέκεται σε ετερόφυλη συντροφική σχέση διάρκειας 2,6 ετών (βλ. πίνακα 7 στο παράρτημα, σελ. 195).

1.3 ΜΕΣΑ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Η παρούσα έρευνα διεξήχθη μεταξύ Μαΐου - Ιουνίου 2007 σε αστικές (π.χ. Ηράκλειο, Μοίρες, Ρέθυμνο, Χανιά, Ιεράπετρα) και ημιαστικές περιοχές (π.χ. Αρχάνες, Τυμπάκι, Αγία Βαρβάρα, Ζαρός, Ανώγεια, Παλαιόχωρα, Κουτσουνάρι) των τεσσάρων νομών της Κρήτης, καθώς η εντοπιότητα των συμμετεχόντων αποτελούσε κριτήριο εισαγωγής στο δείγμα. Τους ερωτώμενους/ες αναζητήσαμε σε διάφορους χώρους συγκέντρωσης νέων, όπως σχολές, καφετέριες, χώροι άθλησης.

Το κύριο διερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή των δεδομένων της έρευνας ήταν το ερωτηματολόγιο (βλ. παράρτημα, σελ. 191). Η κατάρτιση του ερωτηματολογίου αποτελεί πιστή μετάφραση²³ του μεθοδολογικού εργαλείου της αντίστοιχης έρευνας στη Σερβία των Todosijević, Ljubinković & Aranđić (2003), οι οποίοι βασίστηκαν στις έρευνες των Buss (1989), Townsend (1989), Wiederman & Allgeier (1992). Οι ανωτέρω συγγραφείς χρησιμοποίησαν την τεχνική μιας κλειστής λίστας επιθυμητών και μη επιθυμητών χαρακτηριστικών σε πιθανούς συντρόφους. Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από δύο μέρη εκ των οποίων το πρώτο περιλαμβάνει ερωτήσεις αυτοαναφοράς που αφορούν στα κοινωνικοδημογραφικά στοιχεία (π.χ. φύλο, ηλικία, έτη σπουδών). Στο δεύτερο μέρος οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να αποτιμήσουν το βαθμό επιθυμίας ή αποστροφής για κάθε ένα από τα 60 χαρακτηριστικά ενός πιθανού συντρόφου, (π.χ. ειλικρίνεια, εξυπνάδα, ομορφιά) στην 7-βάθμια κλίμακα Likert (από 1 – καθόλου επιθυμητό, έως 7 – απόλυτα επιθυμητό).

Αρχικά, διεξήχθηκε ένα είδος προκαταρκτικής έρευνας (pilot study) σε 20 άτομα, για να διερευνηθεί ο καλύτερος τρόπος διατύπωσης των ερωτήσεων. Όπως και στην κύρια έρευνα, το ερωτηματολόγιο το οποίο διανεμήθηκε ήταν ανώνυμο, γεγονός που επισημάνθηκε στα υποκείμενα της έρευνας στην εισαγωγική επιστολή. Στο ίδιο κείμενο, περιγραφόταν εν συντομία ο σκοπός της έρευνας και αναφερόταν η ταυτότητα των ερευνητριών, καθώς και το ότι γινόταν στα πλαίσια του ΑΤΕΙ Κρήτης (Βάμβουκας 1991). Επίσης, επιλέξαμε, κατά τυχαίο τρόπο, άτομα που ανταποκρίνονταν στα κριτήρια συμμετοχής και τα οποία βρήκαμε

²³ Το ερωτηματολόγιο μεταφράστηκε από τα αγγλικά στα ελληνικά και κατόπιν στα αγγλικά ώστε να διασφαλιστεί η αξιοπιστία του.

είτε σε ανοιχτούς χώρους π.χ. πλατείες, κέντρα νεολαίας (όπως το Πολύκεντρο του Δ. Ηρακλείου), είτε μέσω του ευρύτερου κύκλου γνωστών. Στη συνέχεια διαμορφώθηκε κι εκτυπώθηκε το ερωτηματολόγιο με την τελική του μορφή (παράρτημα, σελ. 192).

Αξίζει να σημειωθεί ότι δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στη λιτότητα και σαφήνεια των ερωτήσεων. Ακόμα, το είδος των ερωτήσεων ήταν διαμορφωμένο με τέτοιο τρόπο ώστε να μην χρειάζεται το άτομο να δαπανήσει πολύ χρόνο, ούτε και να καταβάλει ιδιαίτερη πνευματική προσπάθεια προκειμένου να απαντήσει. Χρειαζόταν απλά να επισημάνει με διακριτό τρόπο τον βαθμό από το 1 έως το 7, που αντιστοιχούσε στις διαβαθμίσεις της προτίμησης για κάθε ένα από τα 60 χαρακτηριστικά επιλογής συντρόφου.

Επιχειρήθηκε οι εξωτερικές συνθήκες να είναι κατάλληλες, ώστε οι ερωτώμενοι να νιώθουν ψυχικώς και σωματικώς άνετα, ενώ παράλληλα δεν αμελήσαμε τα όρια αντοχής των υποκειμένων της ερευνητικής διαδικασίας. Η έρευνα έγινε με λεπτότητα ώστε να μη θιγούν προσωπικά ζητήματα. Κατά τη διαδικασία της εργασίας για τη συλλογή των ερευνητικών δεδομένων, δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στα θέματα δεοντολογίας και διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των ερωτωμένων (Παρασκευόπουλος, 1993).

Η δυσκολία μιας μειονότητας του πληθυσμιακού δείγματος να ανταπεξέλθουν στην πνευματική διεργασία που απαιτεί η συμπλήρωση ενός ερωτηματολογίου, καθώς και η οικονομία χρόνου, σε ορισμένες περιπτώσεις με χαμηλό εκπαιδευτικό δυναμικό, μετέβαλαν σε πρακτικό επίπεδο τη διαδικασία των ερωτηματολογίων, προσλαμβάνοντας, κατά κάποιο τρόπο, τη μορφή και το χαρακτήρα συνεντεύξεων. Γενικά, η παρατήρηση από τις ερευνήτριες των εξωλεκτικών αντιδράσεων των ερωτωμένων (π.χ. μορφασμοί του προσώπου, αντιφατικές κινήσεις) υπήρξαν σημαντικές. Τα στοιχεία αυτά κρατήθηκαν υπό μορφή σημειώσεων, εντάχθηκαν στη συζήτηση των αποτελεσμάτων και συνέβαλαν στη δημιουργία προτάσεων.

Η βιβλιογραφία που εντοπίστηκε σχετικά με το θέμα διαπραγμάτευσης της εκάστοτε θεματικής ενότητας υπήρξε ιδιαίτερα βοηθητική και ως προς την διαδικασία συλλογής των δεδομένων, όσο και στην επεξεργασία της ανάλυσης των ερευνητικού υλικού.

Σημαντικότατο ρόλο διαδραμάτισαν οι διεθνείς επιστημονικές έρευνες που είχαν καταχωρηθεί στο διαδικτυακό τόπο πληροφόρησης, οι οποίες παρείχαν πλήθος στοιχείων. Η έλλειψη πλούσιας εγχώριας βιβλιογραφίας σχετικής με το θέμα μας μετέτρεψε το διαδίκτυο σε βασικό εργαλείο για τη διεκπεραίωση των απαιτήσεων της παρούσας έρευνας.

Τέλος, η παρακολούθηση σχετικών τηλεοπτικών εκπομπών και ντοκιμαντέρ, κλασικών σατυρικών θεατρικών έργων (*“Εκκλησιάζουσες”*, *“Λυσιστράτη”* και *“Θεσμοφοριάζουσες”* του Αριστοφάνη) και νεότερων με τοπικό χαρακτήρα (*“Του έρωτα τα πάθη”* του Μπαλαμούτση Μιχάλη), ήταν αρκετά εποικοδομητικές. Επίσης, ιδιαίτερο προβληματισμό μας προκάλεσε κι η χορευτική παράσταση *“Passibility”* της ομάδας *“Κιναίσθηση”*, που πραγματεύονταν την πάλη των φύλων. Ενισχυτικά στην κατανόηση των διαφορών των φύλων που οφείλονται στη

διαφορετική εγκεφαλική δομή και λειτουργία συνέβαλε η πρωτοποριακή διαδραστική έκθεση “*The brain -Η δύναμη του μυαλού*” πρόταση της “Next Generation”.

1.3.1 Η ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΠΟΥ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΤΗΚΑΝ

Η ανταπόκριση του δείγματος ήταν άριστη, καθώς τα υποκείμενα της έρευνας ανταποκρίθηκαν με προθυμία και συνεργάστηκαν άψογα καθόλη τη διάρκεια της διεξαγωγής της. Ελάχιστοι αρνήθηκαν στην πρότασή μας να συμμετάσχουν στην ερευνητική μας προσπάθεια, εξαιτίας έλλειψης διαθέσιμου χρόνου, διάθεσης, ή άλλων προσωπικών λόγων. Σε κάθε περίπτωση η προσέγγιση χαρακτηριζόταν από αμοιβαία σοβαρότητα και σεβασμό μεταξύ ερευνητριών και συμμετεχόντων.

Αξιοσημείωτη, και για τις ερευνήτριες πολύ ενθαρρυντική/ανατροφοδοτική, υπήρξε η επιθυμία των ερωτωμένων, όχι μόνο να μετέχουν της έρευνας αλλά και να τους γνωστοποιηθούν τα αποτελέσματα, καθώς στο σύνολό τους βρήκαν το θέμα «εξαιρετικά ενδιαφέρον και χρήσιμο».

Μια δυσκολία, η οποία οδήγησε σε μερικώς ελλιπή αποτελέσματα, αφορά στη διασπορά του δείγματος στον παράγοντα της διάρκειας σχέσης, καθώς σε τοπικό επίπεδο (Κρήτη) η εμπλοκή σε πολύχρονη σχέση εκτός γάμου συναντάται σπανιότερα.

1.4 ΜΕΣΑ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Οι στατιστικές αναλύσεις που χρησιμοποιήθηκαν ήταν η περιγραφική μέθοδος (Descriptive Statistics), η ανάλυση συχνοτήτων (Frequencies) και η ανάλυση μέσων όρων (Means) από όπου προέκυψε η ταξινόμηση των χαρακτηριστικών. Ακόμα, εφαρμόστηκε ο στατιστικός έλεγχος t-test για ανεξάρτητα δείγματα όταν επρόκειτο για σύγκριση μεταξύ ποιοτικών μεταβλητών (φύλο, τόπος καταγωγής και χαρακτηριστικά). Για τις συσχετίσεις μεταξύ εξαρτημένων (χαρακτηριστικά επιλογής συντρόφου) και ανεξάρτητων μεταβλητών (φύλο, ηλικία, μόρφωση, έτη σπουδών γονέων, διάρκεια σχέσης και τόπος καταγωγής) τα δεδομένα ελέγχθηκαν με τον συντελεστή συσχέτισης r του Pearson για συνεχείς μεταβλητές. Ειδικότερη ανάλυση αποτέλεσε η μέθοδος Pearson's Correlation προκειμένου να διερευνηθεί πιθανή συσχέτιση μεταξύ συγκεκριμένων μεταβλητών.

Στην πορεία, κρίθηκε απαραίτητη η ανάλυση παραγόντων (Factor Analysis) με στόχο τη δημιουργία δεικτών μέσα από μια διαδικασία ομαδοποίησης των κριτηρίων επιλογής συντρόφου ανάλογα με το βαθμό συσχέτισής τους. Η διαδικασία αυτή πραγματοποιήθηκε καθώς ήταν πολλά τα χαρακτηριστικά (συνιστώσες) και θελήσαμε να καταλήξουμε σε μικρότερο αριθμό μεταβλητών (παραγόντων). Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για το σκοπό αυτό ήταν η Principal Axis Factoring with Varimax Rotation. Ακολούθως, εφαρμόστηκε ο

έλεγχος Cronbach's α , ο δείκτης εσωτερικής αξιοπιστίας του οποίου επαληθεύει την παραγοντοποίηση. Γι' αυτόν το δεύτερο κύκλο συσχετίσεων των ανεξάρτητων μεταβλητών με την εξαρτημένη ποιοτική μεταβλητή των παραγόντων χρησιμοποιήθηκαν ο παραμετρικός έλεγχος t-test για ανεξάρτητα δείγματα, ο παραμετρικός έλεγχος συσχέτισης του Pearson και, στην περίπτωση σύγκρισης ομαδοποιημένων ποσοτικών μεταβλητών, η ανάλυση της διακύμανσης (ANOVA).

Τέλος, για τη συσχέτιση μεταξύ θεωρητικών και στατιστικών δεδομένων εφαρμόστηκε ο έλεγχος t-test για ένα δείγμα (One Sample t-test), ο οποίος συγκρίνει τη μέση τιμή μιας μεταβλητής με μία σταθερή τιμή. Το κριτήριο προσδιορίζεται ως επιθυμητό ή ανεπιθύμητο βάσει της θέσης του πάνω ή κάτω από την σταθερή τιμή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

2.1 ΙΕΡΑΡΧΗΣΗ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ

Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα που θέσαμε αφορούσε στην αποτίμηση ιεράρχησης των επιθυμητών και μη χαρακτηριστικών συντρόφου, όπως αυτή εμφανίζεται ανά φύλο. Με άλλα λόγια διερευνώνται οι ομοιότητες και οι διαφορές στα κριτήρια που τα δύο φύλα θέτουν σε προτεραιότητα προκειμένου να επιλέξουν σύντροφο.

Για την αποτίμηση της ιεράρχησης των χαρακτηριστικών/κριτηρίων επιλογής συντρόφου χρησιμοποιήθηκε, η περιγραφική στατιστική μέθοδος, και πιο συγκεκριμένα η ανάλυση συχνοτήτων (frequencies). Με βάση το βαθμό επιθυμητότητας, τα αποτελέσματα εμφανίζουν 4 ομάδες χαρακτηριστικών:

Στην πρώτη ομάδα, η οποία περιλαμβάνει τα απόλυτα επιθυμητά χαρακτηριστικά, η *πίστη* καταλαμβάνει το μεγαλύτερο ποσοστό θετικής αποτίμησης, συγκεκριμένα 78% επί του συνόλου των συμμετεχόντων-ουσών. Ακολουθεί, η *ειλικρίνεια* με ποσοστό 73,3% και η *επικοινωνία*, με ποσοστό που ανέρχεται στο 62,7%. Σημαντική θέση στην ιεράρχηση κατέχει επίσης η *αξιοπιστία* που καταλαμβάνει ένα ποσοστό της τάξεως του 57,7%, καθώς, επίσης, και οι *καλοί τρόποι συμπεριφοράς* (55,3%). Αξίζει να σημειωθεί ότι η *αγάπη για τα παιδιά* εμφανίζεται να αξιολογείται εξίσου σημαντικά από τους/τις ερωτώμενους/ες λαμβάνοντας το ποσοστό του 54%. Το *πάθος* (53,7%), η *αίσθηση του χιούμορ* (50,7%), η *ωριμότητα* (49,7%), κι η *πρόκληση ευχάριστης διάθεσης* (49%), συμπεριλαμβάνονται, επίσης στα χαρακτηριστικά που καταλαμβάνουν τις πρώτες 10 θέσεις στην ομάδα των απόλυτα επιθυμητών χαρακτηριστικών, τα οποία είναι συνολικά 22.

Η δεύτερη ομάδα αντιστοιχεί στα πολύ και τα αρκετά επιθυμητά χαρακτηριστικά. Στην ομάδα αυτή περιλαμβάνονται 22 χαρακτηριστικά, τα 10 πρώτα εκ των οποίων λαμβάνουν την ακόλουθη προτίμηση μεταξύ των συμμετεχόντων: *κοινωνικότητα* (37%), *εξυπνάδα/ευφροσύνη* (34,3%), *σοβαρότητα* (34%), *φυσική ελκυστικότητα* (32,3%), *αυτοπεποίθηση* (31,3%), *ομορφιά* (29,3%), *κομψότητα* (29%), *ομιλητικότητα* (28,7%), *πολυμάθεια* (26,7%) και *επιχειρηματικό πνεύμα* (23,3%).

Στην τρίτη ομάδα εμπίπτουν τα λεγόμενα “ουδέτερα” χαρακτηριστικά, δηλαδή εκείνα που λαμβάνουν μέτρια προτίμηση από τους ερωτώμενους. Ειδικότερα, εμφανίζουν τα παρακάτω ποσοστά επιθυμητότητας: *ταλέντο στις τέχνες* (24,7%), *δημοφιλία σε σχέση με το αντίθετο φύλο* (24,3%), *δημοφιλία* (22,3%), *ταλέντο στον αθλητισμό* (21,7%).

Την τέταρτη και τελευταία ομάδα απαρτίζουν τα καθόλου επιθυμητά χαρακτηριστικά συντρόφου. Στο σύνολό τους είναι 15 και αναφέρονται στη συνέχεια τα πρώτα 10: *αυτολύπηση* (80%), *κακή ανατροφή* (79,7%), *έπαρση/ναρκισσισμός* (71%), *ατομισμός* (70%),

επιθετικότητα (64,3%), υπέρβαρη εμφάνιση (62,3%), ανασφάλεια (61%), δειλία/φόβος (60,3%), εσωστρέφεια (45,3%), αδυναμία/ευθραυστότητα (35,3%).

Παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός ότι 2 χαρακτηριστικά, αυτό της *ιδιοκτησίας αυτοκινήτου* και της *περιουσίας* εμφανίζονται σε 2 ακραίες ομάδες (απόλυτα επιθυμητά και ανεπιθυμητά) με παρόμοια ποσοστά. Πιο συγκεκριμένα, η *ιδιοκτησία αυτοκινήτου* ως απόλυτα επιθυμητό χαρακτηριστικό λαμβάνει 23,3% και ως απόλυτα μη επιθυμητό το ποσοστό του 29,3%. Αντίστοιχα, το ποσοστό της *περιουσίας* ως απόλυτα επιθυμητό χαρακτηριστικό είναι 19% ενώ ως μη επιθυμητό είναι 21,3%.

Συνολικά η ποσοστιαία κατανομή όλων των χαρακτηριστικών του ερωτηματολογίου παρατίθεται στον πίνακα 9 (βλ. παράρτημα, σελ. 195-198).

2.2 ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ & ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΤΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ ΑΝΑ ΦΥΛΟ

Συγκρίνοντας τους μέσους όρους των 10 περισσότερο επιθυμητών χαρακτηριστικών για άνδρες και γυναίκες, όπως αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα I που ακολουθεί, προκύπτει ότι άνδρες και γυναίκες αξιολογούν εξίσου σημαντικά τα χαρακτηριστικά της *πίστης* και *ελικρίνειας*, τα οποία και στις δύο ομάδες βρίσκονται στην πρώτη και δεύτερη θέση αντίστοιχα. Σημειώνεται ότι τα χαρακτηριστικά που είναι σημαντικότερα για τους άνδρες επισημαίνονται με μπλε χρώμα, ενώ τα χαρακτηριστικά που είναι σημαντικότερα για τις γυναίκες επισημαίνονται με κόκκινο.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας, κοινά επιθυμητά χαρακτηριστικά είναι η *επικοινωνία*, η *πρόκληση ευχάριστης διάθεσης*, η *αξιοπιστία*, οι *καλοί τρόποι συμπεριφοράς* και το *πάθος*, τα οποία όμως κατατάσσονται διαφορετικά στα δύο φύλα.

Ειδικότερα, τα τρία χαρακτηριστικά που οι άνδρες αξιολογούν διαφορετικά από ότι οι γυναίκες είναι η *αίσθηση του χιούμορ*, το *καλό γούστο στο ντύσιμο* και η *καλή εξωτερική εμφάνιση*. Αντίστοιχα, τα τρία χαρακτηριστικά που διαφέρουν στις γυναίκες είναι η *ωριμότητα*, το *ενδιαφέρον/προσοχή* και η *επιμέλεια/εργατικότητα*.

Πίνακας I. Ταξινόμηση 10 περισσότερο επιθυμητών χαρακτηριστικών για άνδρες και γυναίκες

	'Αρρεν			Θήλυ	
	M.T.	T.A.		M.T.	T.A.
Πίστη	6.57	1.051	Πίστη	6.69	0.657
Ελικρίνεια	6.41	1.100	Ελικρίνεια	6.67	0.766
Αξιοπιστία	6.20	1.182	Επικοινωνία	6.59	0.752
Καλοί τρόποι συμπεριφοράς	6.11	1.275	Πρόκληση ευχάριστης διάθεσης	6.45	0.791

Αίσθηση του χιούμορ	6.09	1.093	Αξιοπιστία	6.42	0.805
Επικοινωνία	6.08	1.308	Καλοί τρόποι συμπεριφοράς	6.41	0.770
Καλό γούστο στο ντύσιμο	6.08	1.173	Πάθος	6.41	0.828
Πάθος	6.04	1.220	Ωριμότητα	6.40	0.976
Καλή εξωτερική εμφάνιση	5.92	1.144	Ενδιαφέρον/Προσοχή	6.36	0.922
Πρόκληση ευχάριστης διάθεσης	5.87	1.174	Επιμέλεια/Εργατικότητα	6.24	0.974

Εξετάζοντας, κατά τον ίδιο τρόπο, τα 10 λιγότερο επιθυμητά χαρακτηριστικά, όπως αυτά ιεραρχήθηκαν από τους άνδρες και τις γυναίκες (βλ. πίνακα II), παρατηρείται συμφωνία ανάμεσα στα δύο φύλα. Τα ανεπιθύμητα χαρακτηριστικά είναι ίδια για άνδρες και γυναίκες, με διαφορετική όμως κατάταξη. Η “αυτολύπηση” και η “κακή ανατροφή” είναι μέσα στα τρία πρώτα ανεπιθύμητα χαρακτηριστικά, ενώ την τριάδα συμπληρώνουν η “υπέρβαρη εμφάνιση” και ο “ατομισμός”, για τους άνδρες και τις γυναίκες αντίστοιχα.

Πίνακας II. Ταξινόμηση 10 λιγότερο επιθυμητών χαρακτηριστικών για άνδρες και γυναίκες

	Άρρεν			Θήλυ	
	M.T.	T.A.		M.T.	T.A.
Κακή ανατροφή	1.59	1.332	Αυτολύπηση	1.24	0.939
Αυτολύπηση	1.70	1.289	Ατομισμός	1.37	0.952
Υπέρβαρη εμφάνιση	1.81	1.378	Κακή ανατροφή	1.38	1.103
Έπαρση/Ναρκισσισμός	1.85	1.421	Δειλία/Φόβος	1.39	0.925
Ανασφάλεια	1.98	1.368	Έπαρση/Ναρκισσισμός	1.41	1.062
Ατομισμός	1.98	1.522	Επιθετικότητα	1.43	1.019
Επιθετικότητα	2.07	1.515	Ανασφάλεια	1.62	1.139
Δειλία/Φόβος	2.17	1.473	Υπέρβαρη εμφάνιση	1.85	1.302
Εσωστρέφεια	2.45	1.637	Εσωστρέφεια	2.10	1.496
Αδυναμία/Ευθραυστότητα	2.89	1.631	Αδυναμία/Ευθραυστότητα	2.41	1.643

Στον πίνακα που ακολουθεί, παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά συντρόφου που εμφανίζουν στατιστικά σημαντική διαφορά στην αποτίμησή τους από τους άνδρες και τις γυναίκες.

Όπως φαίνεται, τα περισσότερα κριτήρια επιλογής συντρόφου διαφέρουν ανάμεσα τα δύο φύλα. Σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 5%, παρατηρούμε ότι χαρακτηριστικά όπως η ειλικρίνεια, η αξιοπιστία, η τρυφερότητα, η πρόκληση ευχάριστης διάθεσης και άλλα όμοια είναι περισσότερο σημαντικά για τις γυναίκες. Αντίθετα, χαρακτηριστικά που αφορούν στην εξωτερική εμφάνιση, όπως ομορφιά, καλό γούστο στο ντύσιμο, κομψότητα κ.ά.,

αξιολογούνται υψηλότερα από τους άνδρες. Τέλος, χαρακτηριστικά που αφορούν στην οικονομική και επαγγελματική επιτυχία, όπως καλή οικονομική διαχείριση, κυριαρχικότητα/ επιβλητικότητα, ιδιοκτήτης αυτοκινήτου, είναι περισσότερο σημαντικά για τις γυναίκες.

Ο στατιστικός έλεγχος που χρησιμοποιήθηκε ήταν το t – test για ανεξάρτητα δείγματα, και το επίπεδο σημαντικότητας ορίστηκε στο 5%.

Πίνακας III. Διαφορές των φύλων στην αξιολόγηση χαρακτηριστικών συντρόφου

	Φύλο						p<0.05
	'Αρρεν		Θήλυ		Σύνολο		
	M.T.	T.A.	M.T.	T.A.	M.T.	T.A.	
Ειλικρίνεια	6.41	1.100	6.67	0.766	6.54	0.955	0.018
Πίστη	6.57	1.051	6.69	0.657	6.63	0.877	
Τρυφερότητα	5.83	1.303	6.11	1.082	5.97	1.203	0.049
Αξιοπιστία	6.20	1.182	6.42	0.805	6.31	1.015	
Επικοινωνία	6.08	1.308	6.59	0.752	6.34	1.096	0.000
Πάθος	6.04	1.220	6.41	0.828	6.22	1.057	0.003
Ενδιαφέρον/Προσοχή	5.65	1.381	6.36	0.922	6.00	1.225	0.000
Πρόκληση ευχάριστης διάθεσης	5.87	1.174	6.45	0.791	6.16	1.041	0.000
Αγάπη για τα παιδιά	5.53	1.885	6.05	1.455	5.79	1.701	0.008
Αυτοπεποίθηση	5.33	1.393	5.92	1.065	5.62	1.273	0.000
Ωριμότητα	5.59	1.547	6.40	0.976	5.99	1.354	0.000
Εξυπνάδα/Ευφυΐα	5.26	1.582	6.02	0.973	5.64	1.365	0.000
Ευγένεια	5.84	1.400	6.07	0.913	5.96	1.186	
Τακτικότητα/Μεθοδικότητα	5.14	1.537	5.37	1.266	5.25	1.410	
Ικανότητα ανάπτυξης νέων δεξιοτήτων	4.75	1.609	5.31	1.316	5.03	1.493	0.001
Κοινωνικότητα	5.48	1.394	5.95	1.041	5.71	1.250	0.001
Αισιοδοξία	5.65	1.280	6.13	0.971	5.89	1.159	0.000
Αίσθηση του χιούμορ	6.09	1.093	6.19	1.026	6.14	1.059	
Καλοί τρόποι συμπεριφοράς	6.11	1.275	6.41	0.770	6.26	1.063	0.012
Επιμέλεια/Εργατικότητα	5.55	1.407	6.24	0.974	5.90	1.256	0.000
Ικανότητα να κερδίζει (χρήματα)	4.81	1.767	5.48	1.446	5.14	1.647	0.000
Φυσική ελκυστικότητα	5.78	1.203	5.53	1.422	5.65	1.321	
Ανεξαρτησία	4.82	1.622	5.81	1.340	5.31	1.565	0.000
Πολυμάθεια	4.56	1.504	5.09	1.223	4.83	1.394	0.001
Επιχειρηματικό πνεύμα	4.44	1.793	5.11	1.552	4.78	1.708	0.001

Ομορφιά	5.85	1.122	5.07	1.493	5.46	1.374	0.000
Φιλοδοξία	5.17	1.374	5.24	1.455	5.21	1.413	
Νεότητα	5.55	1.463	5.06	1.512	5.31	1.506	0.004
Επαγγελματική επιτυχία	4.87	1.577	5.61	1.365	5.24	1.518	0.000
Καλό γούστο στο ντύσιμο	6.08	1.173	5.49	1.527	5.78	1.391	0.000
Θάρρος	5.75	1.301	6.07	1.159	5.91	1.241	0.022
Καλή εξωτερική εμφάνιση	5.92	1.144	5.05	1.481	5.48	1.391	0.000
Κομπόζητα	5.67	1.288	5.13	1.448	5.40	1.395	0.001
Θελκτικότητα	5.64	1.131	5.23	1.353	5.44	1.261	0.005
Σοβαρότητα	5.67	1.393	5.54	1.262	5.61	1.328	
Ταπεραμένο	5.28	1.199	5.27	1.393	5.27	1.298	
Ομιλητικότητα	4.78	1.571	5.37	1.328	5.07	1.482	0.001
Λεπτή Εμφάνιση	5.31	1.405	4.76	1.557	5.04	1.507	0.001
Ταλέντο στον αθλητισμό	4.00	1.749	4.17	1.820	4.09	1.784	
Σωματική δύναμη	3.53	1.649	5.12	1.601	4.32	1.808	0.000
Καλή οικονομική διαχείριση	5.26	1.689	5.65	1.386	5.45	1.554	0.031
Κυριαρχικότητα/Επιβλητικότητα	3.56	1.767	4.33	1.801	3.95	1.823	0.000
Περιουσία	3.77	2.175	4.21	2.107	3.99	2.149	
Ενδιαφέρον επάγγελμα	4.27	1.787	4.68	1.858	4.48	1.831	
Δημοφιλία	3.79	1.858	4.24	1.790	4.02	1.835	0.035
Ιδιοκτήτης αυτοκινήτου	3.25	2.255	4.45	2.278	3.85	2.341	0.000
Δημοφιλία σε σχέση με το αντίθετο φύλο	3.12	1.667	3.27	1.714	3.20	1.689	
Ταλέντο στις τέχνες	3.88	1.683	3.69	1.876	3.78	1.781	
Ζήλεια	2.93	1.854	2.78	1.634	2.85	1.746	
Αδυναμία/Ευθραυστότητα	2.89	1.631	2.41	1.643	2.65	1.652	0.011
Ντροπαλότητα	3.54	1.657	2.66	1.630	3.10	1.699	0.000
Υπέρβαρη εμφάνιση	1.81	1.378	1.85	1.302	1.83	1.338	
Εσωστρέφεια	2.45	1.637	2.10	1.496	2.28	1.575	
Κακή ανατροφή	1.59	1.332	1.38	1.103	1.49	1.225	
Αυτολύπηση	1.70	1.289	1.24	0.939	1.47	1.149	0.000
Επιθετικότητα	2.07	1.515	1.43	1.019	1.75	1.329	0.000
Δειλία/Φόβος	2.17	1.473	1.39	0.925	1.78	1.290	0.000
Ανασφάλεια	1.98	1.368	1.62	1.139	1.80	1.270	0.014
Ατομισμός	1.98	1.522	1.37	0.952	1.68	1.303	0.000
Έπαρση/Ναρκισσισμός	1.85	1.421	1.41	1.062	1.63	1.272	0.002

2.2.1 ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Τα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούνται ανάλογα με τη μόρφωση των συντρόφων και εμφανίζουν στατιστική σημαντικότητα παρουσιάζονται στον πίνακα IV. Ο στατιστικός έλεγχος που χρησιμοποιήθηκε ήταν ο συντελεστής συσχέτισης r του Pearson για συνεχείς μεταβλητές.

Αναλύοντας τα στοιχεία του πίνακα, παρατηρείται ότι τα χαρακτηριστικά που είναι σημαντικότερα για τους ερωτώμενους χαμηλότερου εκπαιδευτικού επιπέδου είναι η “αγάπη για τα παιδιά”, το “καλό γούστο στο ντύσιμο”, “καλή εξωτερική εμφάνιση” και το να είναι “ιδιοκτήτης αυτοκινήτου”. Αντίθετα, χαρακτηριστικά όπως “αδυναμία”, “ντροπαλότητα”, “εσωστρέφεια”, “αυτολύπηση”, “επιθετικότητα”, “ατομισμός”, “έπαρση”, “ναρκισσισμός”, αξιολογούνται ως ανεπιθύμητα περισσότερο από τους ερωτώμενους με περισσότερα έτη σπουδών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί ότι καθώς τα έτη σπουδών αυξάνονται, τα χαρακτηριστικά που γίνονται περισσότερο επιθυμητά είναι η “επικοινωνία”, η “πρόκληση ευχάριστης διάθεσης”, η “ωριμότητα”, η “εξυπνάδα”, η “ευγένεια” και η “ανεξαρτησία”.

Συνολικά τα χαρακτηριστικά επιλογής συντρόφου με βάση τη μόρφωση παρατίθεται στον πίνακα 10 του παραρτήματος (σελ. 198-200).

Πίνακας IV. Διαφοροποίηση στατιστικά σημαντικών χαρακτηριστικών σε σχέση με την εκπαίδευση

	Pearson's r	$P < 0.05$
Επικοινωνία	0.120	0.038
Πρόκληση ευχάριστης διάθεσης	0.139	0.016
Αγάπη για τα παιδιά	-0.160	0.005
Ωριμότητα	0.118	0.042
Εξυπνάδα/Ευφυΐα	0.145	0.012
Ευγένεια	0.144	0.012
Ανεξαρτησία	0.254	0.000
Καλό γούστο στο ντύσιμο	-0.119	0.040
Καλή εξωτερική εμφάνιση	-0.122	0.035
Ιδιοκτήτης αυτοκινήτου	-0.181	0.002
Αδυναμία/Ευθραυστότητα	-0.142	0.014
Ντροπαλότητα	-0.138	0.017
Εσωστρέφεια	-0.147	0.011
Αυτολύπηση	-0.145	0.012
Επιθετικότητα	-0.213	0.000
Δειλία/Φόβος	-0.204	0.000
Ατομισμός	-0.181	0.002
Έπαρση/ Ναρκισσισμός	-0.132	0.022

2.2.1.1 ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΑΝΑ ΦΥΛΟ

Απομονώνοντας τα δύο φύλα και επανεξετάζοντας τη συσχέτιση των επιθυμητών χαρακτηριστικών σε σχέση με τα έτη σπουδών, παρατηρούμε ότι τα δεδομένα αλλάζουν. Μόνο δύο χαρακτηριστικά παραμένουν κοινά στα δύο φύλα, η ιδιοκτησία αυτοκινήτου και η επιθετικότητα, τα οποία και στα δύο φύλα είναι λιγότερο επιθυμητό καθώς η μόρφωση αυξάνει.

Αναφορικά με τους άνδρες, η επικοινωνία, η πρόκληση ευχάριστης διάθεσης, η ευγένεια, η ανεξαρτησία, η θελκτικότητα, το ταμπεραμέντο και η ομιλητικότητα αξιολογούνται περισσότερο καθώς αυξάνουν τα έτη σπουδών τους. Αντίθετα, η αγάπη για τα παιδιά και η σωματική δύναμη, αποζητούνται από άνδρες χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου.

Όσον αφορά τις γυναίκες, τα κριτήρια που σχετίζονται κυρίως με την οικονομική και επαγγελματική καταξίωση μειώνονται καθώς το μορφωτικό τους επίπεδο ανεβαίνει. Πιο συγκεκριμένα, καθώς τα έτη σπουδών των γυναικών αυξάνονται, αυτές ενδιαφέρονται λιγότερο για την ικανότητα του συντρόφου για ανάπτυξη νέων δεξιοτήτων, να κερδίζει χρήματα, να έχει καλό γούστο στο ντύσιμο, να είναι επιθετικός και ατομιστής.

Ο στατιστικός έλεγχος που χρησιμοποιήθηκε ήταν ο συντελεστής συσχέτισης r του Pearson για συνεχείς μεταβλητές.

Τα παραπάνω δεδομένα που παρουσιάζουν στατιστική σημαντικότητα παραθέτονται συγκεντρωτικά στον πίνακα V που ακολουθεί.

Πίνακας V. Χαρακτηριστικά επιλογής συντρόφου σε σχέση με την εκπαίδευση και το φύλο

	Άνδρες		Γυναίκες		
	Pearson's r	$P < 0.05$		Pearson's r	$P < 0.05$
Επικοινωνία	0.164	0.044	Ικανότητα ανάπτυξης νέων δεξιοτήτων	-0.227	0.005
Πρόκληση ευχάριστης διάθεσης	0.173	0.034	Ικανότητα να κερδίζει (χρήματα)	-0.184	0.024
Αγάπη για τα παιδιά	-0.218	0.007	Καλό γούστο στο ντύσιμο	-0.191	0.020
Ευγένεια	0.203	0.013	Ταλέντο στον αθλητισμό	-0.168	0.040
Ανεξαρτησία	0.300	0.000	Ιδιοκτήτης αυτοκινήτου	-0.248	0.002
Θελκτικότητα	0.188	0.021	Αδυναμία/Ευθραυστότητα	-0.222	0.006
Ταπεραμέντο	0.197	0.015	Ντροπαλότητα	-0.185	0.023
Ομιλητικότητα	0.165	0.043	Αυτολύπηση	-0.175	0.032
Σωματική δύναμη	-0.195	0.017	Επιθετικότητα	-0.225	0.006
Ιδιοκτήτης αυτοκινήτου	-0.218	0.007	Ατομισμός	-0.224	0.006
Επιθετικότητα	-0.164	0.045			
Δειλία/Φόβος	-0.182	0.026			

2.2.2 ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΗΛΙΚΙΑ

Συσχετίζοντας τα κριτήρια επιλογής συντρόφου με το δημογραφικό χαρακτηριστικό της ηλικίας παρουσιάζονται στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις (Πίνακας VI). Ο στατιστικός έλεγχος που χρησιμοποιήθηκε ήταν ο συντελεστής συσχέτισης r του Pearson για συνεχείς μεταβλητές. Ο συντελεστής συσχέτισης παίρνει τιμές από -1 έως 1, όπου αρνητικό πρόσημο μεταφράζεται σε αρνητική σχέση ανάμεσα στις δύο μεταβλητές υπό σύγκριση. Ο έλεγχος κρίνεται στατιστικά σημαντικός όσο ο συντελεστής συσχέτισης πλησιάζει στο ± 1 .

Πιο συγκεκριμένα, το αρνητικό πρόσημο του συντελεστή συσχέτισης του Pearson για το πάθος και την πρόκληση ευχάριστης διάθεσης, υποδεικνύει ότι τα χαρακτηριστικά αυτά γίνονται λιγότερο σημαντικά, καθώς οι σύντροφοι μεγαλώνουν ηλικιακά. Αντίθετα, η αγάπη για τα παιδιά κι η επιμέλεια/εργατικότητα αξιολογούνται περισσότερο όσο αυξάνεται η ηλικία

Τέλος, η στατιστική απεικόνιση (ανάλυση μέσων όρων) όλων των χαρακτηριστικών επιλογής συντρόφου σε σχέση με την ηλικία παρατίθεται στον πίνακα 11 (παράρτημα σελ. 200-202).

Πίνακας VI. Διαφοροποίηση στατιστικά σημαντικών χαρακτηριστικών σε σχέση με την ηλικία

	Ηλικία	
	Pearson's r	$P < 0.05$
Πάθος	-0.113	0.050
Πρόκληση ευχάριστης διάθεσης	-0.239	0.000
Αγάπη για τα παιδιά	0.135	0.019
Επιμέλεια/Εργατικότητα	0.147	0.011

Όσο αφορά μια ειδικότερη ανάλυση της μεταβλητής της ηλικίας, εξετάσαμε την αποτίμηση των χαρακτηριστικών της ωριμότητας και της νεότητας από τα δύο φύλα. Δεν υπήρξε στατιστικά σημαντική διαφορά, αλλά παρατηρήθηκαν κάποιες τάσεις. Οι άνδρες καθώς αυξάνεται η ηλικία τους δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση στο χαρακτηριστικό της νεότητας ενώ για τις γυναίκες ισχύει το αντίθετο (πίνακας 12 στο παράρτημα σελ. 202).

2.2.3 ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΡΚΕΙΑΣ ΣΧΕΣΗΣ

Εξετάζοντας τα αποτελέσματα του πίνακα 13 που παρατίθεται στο παράρτημα (σελ. 202-207) παρατηρείται ότι εκδηλώνεται προτίμηση χαρακτηριστικών π.χ. ειλικρίνεια, τρυφερότητα, πάθος, στα πρώτα στάδια της σχέσης, τα οποία αντικαθίστανται από άλλα π.χ. πίστη, επικοινωνία, αγάπη για τα παιδιά, όσο η διάρκεια της σχέσης αυξάνεται. Όμως, τα ευρήματα αυτά δεν εμφανίζουν στατιστική σημαντικότητα, ώστε να συγκεντρώσουν περαιτέρω το επιστημονικό ενδιαφέρον της έρευνας. Ο λόγος που συμβαίνει αυτό είναι ότι το δείγμα της παρούσας έρευνας εμφανίζει μικρή διασπορά, καθώς το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηματολογίων συμπληρώθηκε από άτομα που εμπλέκονταν σε μακροπρόθεσμη μεν σχέση αλλά διάρκειας από 1 έως 3 έτη (βλ. πίνακα 7 στο παράρτημα σελ. 195).

2.2.4 ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΤΗΤΑ

Μελετώντας τα δεδομένα της έρευνας που αφορούν στην αστικότητα, οι νέοι που κατάγονται από αστικά κέντρα αξιολογούν πολύ περισσότερο την ωριμότητα. Επίσης, αξιολογούν ως λιγότερα επιθυμητά τα αρνητικά χαρακτηριστικά, όπως αυτολύπηση, επιθετικότητα, δειλία, ανασφάλεια και ατομισμός.

Τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά που διαφέρουν στατιστικά σε σχέση με την αστικότητα εμφανίζονται σημαντικότερα για αυτούς που κατάγονται από ημιαστικές περιοχές. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για κριτήρια σχετιζόμενα με την οικονομική κατάσταση, όπως φιλοδοξία, επαγγελματική επιτυχία, ιδιοκτήτης αυτοκινήτου, κ.ά.

Ο στατιστικός έλεγχος που χρησιμοποιήθηκε ήταν το t – test για ανεξάρτητα δείγματα και τα παραπάνω στοιχεία παρουσιάζονται στον ακόλουθο πίνακα VII.

Πίνακας VII Επιθυμητά χαρακτηριστικά σε σχέση με την αστικότητα

	Τόπος καταγωγής				p<0.05
	Αστική περιοχή		Ημιαστική περιοχή		
	Μ.Τ.	Τ.Α.	Μ.Τ.	Τ.Α.	
Ωριμότητα	6.21	1.218	5.77	1.448	0.005
Επιχειρηματικό πνεύμα	4.57	1.685	4.99	1.711	0.033
Ομορφιά	5.25	1.377	5.67	1.344	0.009
Φιλοδοξία	5.05	1.476	5.37	1.333	0.050
Νεότητα	5.08	1.472	5.53	1.509	0.009
Επαγγελματική επιτυχία	5.00	1.634	5.48	1.355	0.006
Λεπτή εμφάνιση	4.80	1.559	5.27	1.418	0.006
Σωματική δύναμη	4.10	1.794	4.55	1.801	0.032
Περιουσία	3.72	2.095	4.26	2.175	0.029
Ιδιοκτήτης αυτοκινήτου	3.34	2.219	4.35	2.358	0.000
Αυτολύπηση	1.34	1.002	1.60	1.269	0.050
Επιθετικότητα	1.57	1.143	1.93	1.473	0.019
Δειλία/Φόβος	1.55	0.931	2.01	1.539	0.002
Ανασφάλεια	1.65	1.063	1.95	1.435	0.036
Ατομισμός	1.45	0.973	1.90	1.536	0.003

2.2.5 ΤΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ

Συσχετίζοντας τα κριτήρια επιλογής συντρόφου με το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων ως δείκτη του κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου των ερωτηθέντων προκύπτουν αξιόλογα ευρήματα.

Σύμφωνα με τον παρακάτω πίνακα VII, καθώς το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο αυξάνει, τα χαρακτηριστικά που σχετίζονται με την οικονομική και επαγγελματική καταξίωση (ικανότητα να κερδίζει χρήματα, επιχειρηματικό πνεύμα, ιδιοκτήτης αυτοκινήτου) γίνονται λιγότερο σημαντικά.

Ο στατιστικός έλεγχος που χρησιμοποιήθηκε ήταν ο συντελεστής συσχέτισης r του Pearson για συνεχείς μεταβλητές.

Πίνακας VIII. Επιθυμητά χαρακτηριστικά σε σχέση με το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων

	Pearson's r	p < 0.05
Τρυφερότητα	-0.155	0.007
Αγάπη για τα παιδιά	-0.227	0.000
Ικανότητα ανάπτυξης νέων δεξιοτήτων	-0.158	0.006
Κοινωνικότητα	-0.115	0.047
Αισιοδοξία	-0.140	0.015
Ικανότητα να κερδίζει (χρήματα)	-0.127	0.027
Επιχειρηματικό πνεύμα	-0.179	0.002
Καλό γούστο στο ντύσιμο	-0.118	0.040
Ιδιοκτήτης αυτοκινήτου	-0.175	0.002

2.3 ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΗ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ

Η ανάλυση των παραγόντων έχει ως στόχο τη δημιουργία δεικτών, ομαδοποιώντας τα κριτήρια επιλογής συντρόφου ανάλογα με το βαθμό συσχέτισής τους. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν η Principal Axis Factoring with Varimax Rotation. Η ανάλυση έτρεξε αρχικά με κριτήριο eigenvalues < 1 και κατέληξε σε 15 διαφορετικές ομαδοποιήσεις. Για λόγους απλούστευσης, η ανάλυση επαναλήφθηκε με κριτήριο τη δημιουργία 5, 7, 8 και 10 παραγόντων. Τελικά, επιλέχθηκε το μοντέλο των 5 ομαδοποιήσεων καθώς συμφωνούσε με τη θεωρία και τις θεωρητικές ομαδοποιήσεις των Todosijević, Ljubinković & Aranđić (2003), στα ερευνητικά δεδομένα των οποίων βασίστηκε κατά κύριο λόγο η παρούσα έρευνα, καθώς και για λόγους απλούστευσης. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης αυτής παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα IX.

Πίνακας ΙΧ. Ανάλυση παραγόντων (Factor analysis) των επιθυμητών χαρακτηριστικών των συντρόφων

	Παρ 1	Παρ 2	Παρ 3	Παρ 4	Παρ 5
<i>Διαπροσωπική λειτουργικότητα</i>					
Καλοί τρόποι συμπεριφοράς	.678				
Ευγένεια	.666				
Τακτικότητα/ Μεθοδικότητα	.599				
Πίστη	.536				
Αξιοπιστία	.511				
Ειλικρίνεια	.506				
Ενδιαφέρον/Προσοχή	.501				
Αγάπη για τα παιδιά	.480				
Αισιοδοξία	.463				
Επικοινωνία	.461				
Τρυφερότητα	.449				
Ωριμότητα	.420				
Σοβαρότητα	.404				
Πρόκληση ευχάριστης διάθεσης	.322				
Αίσθηση του χιούμορ	.296				
<i>Κοινωνικο-οικονομικό status</i>					
Ιδιοκτήτης αυτοκινήτου		.629			
Ενδιαφέρον επάγγελμα		.627			
Επαγγελματική επιτυχία		.616			
Περιουσία		.592			
Ικανότητα να κερδίζει (χρήματα)		.580			
Επιχειρηματικό πνεύμα		.548			
Επιμέλεια/Εργατικότητα		.506			
Δημοφιλία		.497			
Καλή οικονομική διαχείριση		.493			
Ταλέντο στις τέχνες		.384			
<i>Καλή εξωτερική εμφάνιση</i>			.770		
Ομορφιά			.742		
Κομψότητα			.718		
Καλό γούστο στο ντύσιμο			.613		
Θελκτικότητα			.593		
Λεπτή εμφάνιση			.530		
Νεότητα			.501		

	Παρ 1	Παρ 2	Παρ 3	Παρ 4	Παρ 5
Ταμπεραμέντο			.430		
Φυσική ελκυστικότητα			.390		
Φιλοδοξία			.355		
Πάθος			.300		
Αυτολύπηση				.722	
Δειλία/Φόβος				.714	
Επιθετικότητα				.711	
Ατομισμός				.710	
Ανασφάλεια				.671	
Έπαρση/Ναρκισσιμός				.574	
Κακή ανατροφή				.564	
Εσωστρέφεια				.472	
Αδυναμία / Ευθραυστότητα				.467	
Ζήλια				.410	
Υπέρβαρη εμφάνιση				.352	
Ντροπαλότητα				.279	
Εξυπνάδα/Ευφυΐα					.513
Κοινωνικότητα					.508
Πολυμάθεια					.506
Ανεξαρτησία					.488
Σωματική δύναμη					.483
Κυριαρχικότητα/ Επιβλητικότητα					.482
Ομιλητικότητα					.466
Ικανότητα ανάπτυξης νέων δεξιοτήτων					.433
Αυτοπεποίθηση					.418
Ταλέντο στον αθλητισμό					.407
Θάρρος					.372
Δημοφιλία σε σχέση με το αντίθετο φύλο					.369

Πίνακας X. Συγκεντρωτικά στοιχεία των 5 παραγόντων

	Ελάχιστο	Μέγιστο	M.T.	T.A.
<i>Διαπροσωπική λειτουργικότητα</i>	30	105	90.84	10.160
<i>Κοινωνικοοικονομικό επίπεδο</i>	10	70	46.62	11.981
<i>Εξωτερική εμφάνιση</i>	25	77	60.26	9.777
<i>Αρνητικά χαρακτηριστικά</i>	12	69	24.31	10.162
<i>Επιβίωση/Επικράτηση στον ανταγωνισμό</i>	19	83	58.68	10.683

Αποκωδικοποιώντας τα δεδομένα του πίνακα ΙΧ προκύπτουν ξεκάθαρα 5 παράγοντες, όπως φαίνονται και στον πίνακα Χ με τα συγκεντρωτικά τους στοιχεία. Αναλυτικότερα οι ομάδες αυτές παρουσιάζονται ακολούθως:

A. Διαπροσωπική λειτουργικότητα

Ο πρώτος παράγοντας χαρακτηριστικών περιλαμβάνει συνολικά 15 κριτήρια που συνδέονται με τη “διαπροσωπική λειτουργικότητα”, όπως καλοί τρόποι συμπεριφοράς, ευγένεια, τακτικότητα/μεθοδικότητα, πίστη, αξιοπιστία, ειλικρίνεια, ενδιαφέρον/προσοχή, αγάπη για τα παιδιά, αισιοδοξία, επικοινωνία, τρυφερότητα, ωριμότητα, σοβαρότητα, πρόκληση ευχάριστης διάθεσης, αίσθηση του χιούμορ.

Ο δείκτης που προκύπτει από το άθροισμα της αξιολόγησης των κριτηρίων αυτών έχει μέση τιμή 90.84 (τυπική απόκλιση 10.160). Ο έλεγχος Cronbach’s α έδειξε υψηλή εσωτερική αξιοπιστία ($\alpha=0.849$), το οποίο επαληθεύει την ομαδοποίηση (ο συντελεστής του Cronbach ελέγχει εάν τα κριτήρια που ομαδοποιούνται, δηλώνουν όμοιες έννοιες, ο συντελεστής θεωρείται ικανοποιητικός όταν είναι μεγαλύτερος του 0.700).

B. Κοινωνικοοικονομικό επίπεδο

Στο δεύτερο παράγοντα συμπεριλαμβάνονται τα 10 κριτήρια που χαρακτηρίζουν το “κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο”, όπως ιδιοκτήτης αυτοκινήτου, ενδιαφέρον επάγγελμα, επαγγελματική επιτυχία, περιουσία, ικανότητα να κερδίζει χρήματα, επιχειρηματικό πνεύμα, επιμέλεια/εργατικότητα, δημοφιλία, καλή οικονομική διαχείριση και ταλέντο στις τέχνες.

Η συνολική αξιολόγηση του δείκτη έχει μέση τιμή 46.62 (τυπική απόκλιση 11.981). Επίσης, έχει υψηλή αξιοπιστία Cronbach’s $\alpha =0.864$.

Γ. Εξωτερική εμφάνιση

Ο τρίτος παράγοντας αποτελείται από 11 χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν την “εξωτερική εμφάνιση” και την ελκυστικότητα. Τέτοια είναι η καλή εξωτερική εμφάνιση, η ομορφιά, η κομψότητα, το καλό γούστο στο ντύσιμο, η θελκτικότητα, η λεπτή εμφάνιση, η νεότητα, το ταμπεραμέντο, η φυσική ελκυστικότητα, η φιλοδοξία και το πάθος.

Η μέση τιμή του δείκτη υπολογίστηκε σε 60.26 (τυπική απόκλιση 9.777). Ο συντελεστής εσωτερικής αξιοπιστίας Cronbach’s α για την ομαδοποίηση αυτή είναι $\alpha=0.865$

Δ. Αρνητικά χαρακτηριστικά

Ο τέταρτος παράγοντας απαρτίζεται από “αρνητικά χαρακτηριστικά” προσωπικότητας και περιλαμβάνει 12 κριτήρια, τα οποία είναι η αυτολύπηση, η δειλία/φόβος, η επιθετικότητα, ο ατομισμός, η ανασφάλεια, η έπαρση/ναρκισσισμός, η κακή ανατροφή, η εσωστρέφεια, η αδυναμία/ευθραυστότητα, η ζήλια, η υπέρβαρη εμφάνιση και η ντροπαλότητα.

Τα αρνητικά χαρακτηριστικά έχουν μέση τιμή 24.31 (τυπική απόκλιση 10.162), η οποία κρίνεται αρκετά χαμηλή. Ο συντελεστής εσωτερικής αξιοπιστίας είναι $\alpha=0.836$.

E.Επιβίωση/ Επικράτηση στον ανταγωνισμό

Ο πέμπτος και τελευταίος παράγοντας συγκεντρώνει 12 κριτήρια που δεν ομαδοποιούνται στους παραπάνω παράγοντες και που σχετίζονται με την “επιβίωση-επικράτηση στον ανταγωνισμό”. Αυτά τα χαρακτηριστικά είναι η εξυπνάδα/ευφυΐα, η κοινωνικότητα, η πολυμάθεια, η ανεξαρτησία, η σωματική δύναμη, η κυριαρχικότητα/επιβλητικότητα, η ομιλητικότητα, η ικανότητα ανάπτυξης νέων δεξιοτήτων, η αυτοπεποίθηση, το ταλέντο στον αθλητισμό, το θάρρος, η δημοφιλία σε σχέση με το αντίθετο φύλο.

Ο δείκτης έχει μέση τιμή 58.68 (τυπική απόκλιση 10.683). Ο συντελεστής εσωτερικής αξιοπιστίας είναι $\alpha=0.823$.

2.3.1 ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΦΥΛΟ

Χρησιμοποιώντας τον παραμετρικό έλεγχο t-test για ανεξάρτητα δείγματα, παρατηρούμε ότι η διαφορά στα κριτήρια επιλογής συντρόφου διαφέρουν στατιστικά ανάμεσα στα δύο φύλα, σε επίπεδο σημαντικότητας 1% (Πίνακας XI).

Αναλυτικότερα, τα διαπροσωπικά χαρακτηριστικά του συντρόφου αξιολογούνται σημαντικότερα από τις γυναίκες, όπως και το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Αντίθετα, οι άνδρες θεωρούν περισσότερο επιθυμητή την καλή εξωτερική εμφάνιση. Όσον αφορά στα αρνητικά χαρακτηριστικά, και στα δύο φύλα αποτελούν ανεπιθύμητα κριτήρια, αλλά οι γυναίκες είναι περισσότερο αρνητικές σε αυτά. Τελειώνοντας, τα χαρακτηριστικά επιβίωσης-επικράτησης στον ανταγωνισμό συγκεντρώνουν μεγαλύτερη βαθμολογία από τις γυναίκες.

Πίνακας XI. Συσχέτιση των 5 ομάδων με το φύλο

	Άρρεν		Θήλυ		p<0.05
	M.T.	T.A.	M.T.	T.A.	
<i>Διαπροσωπική λειτουργικότητα</i>	88.23	11.643	93.45	7.608	.000
<i>Κοινωνικοοικονομικό επίπεδο</i>	43.89	12.028	49.35	11.329	.000
<i>Εξωτερική εμφάνιση</i>	62.30	8.177	58.23	10.798	.000
<i>Αρνητικά χαρακτηριστικά</i>	26.98	10.763	21.64	8.776	.000
<i>Επιβίωση/Επικράτηση στον ανταγωνισμό</i>	54.93	10.841	62.43	9.120	.000

2.3.2 ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΑ ΕΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Όπως διαφαίνεται στον πίνακα XII που προκύπτει από τον παραμετρικό έλεγχο συσχέτισης του Pearson, η αξιολόγηση των αρνητικών χαρακτηριστικών μειώνεται στατιστικά σημαντικά, καθώς αυξάνονται τα έτη σπουδών.

Πίνακας XII. Συσχέτιση των 5 παραγόντων με τα έτη εκπαίδευσης (παραμετρικός έλεγχος του Pearson)

	Pearson's r	p< 0.05
<i>Διαπροσωπική λειτουργικότητα</i>	0.043	
<i>Κοινωνικοοικονομικό επίπεδο</i>	-0.068	
<i>Εξωτερική εμφάνιση</i>	-0.060	
<i>Αρνητικά χαρακτηριστικά</i>	-0.198	0.001
<i>Επιβίωση/Επικράτηση στον ανταγωνισμό</i>	0.067	

Όμοια αποτελέσματα προκύπτουν από την ανάλυση της διακύμανσης (ANOVA), η οποία χρησιμοποιήθηκε για τη σύγκριση των παραγόντων με την ομαδοποίηση των ετών εκπαίδευσης. Στατιστικά σημαντική διαφορά υπολογίστηκε για τον παράγοντα των αρνητικών χαρακτηριστικών και παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα XIII.

Πίνακας XIII. Συσχέτιση των 5 ομάδων με τα έτη εκπαίδευσης (Ανάλυση διακύμανσης-ANOVA)

	M.T.	T.A.	p<0.05
Έως 9 έτη (Υποχρεωτική)	89.67	13.513	0.006
10 - 12 έτη (Δευτεροβάθμια)	90.04	9.799	
13 - 16 έτη (Τριτοβάθμια)	91.39	9.441	
Πάνω από 17 έτη (Μεταπτυχιακά)	90.93	11.056	
Σύνολο	90.84	10.160	

2.3.3 ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΗΛΙΚΙΑ

Δεν βρέθηκαν στατιστικά σημαντικά στοιχεία (t-test για ανεξάρτητα δείγματα) για τη συσχέτιση της ηλικίας με τις ομάδες των επιθυμητών χαρακτηριστικών. Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνονται και από την ανάλυση της διακύμανσης, για τις διάφορες ηλικιακές ομάδες, όπως αυτά εμφανίζονται στον πίνακα XIV που ακολουθεί.

Πίνακας XIV. Συσχέτιση των 5 ομάδων με την ηλικία

	Pearson's r	p< 0.05
<i>Διαπροσωπική λειτουργικότητα</i>	-.003	
<i>Κοινωνικοοικονομικό επίπεδο</i>	.078	
<i>Εξωτερική εμφάνιση</i>	-.069	
<i>Αρνητικά χαρακτηριστικά</i>	.002	
<i>Επιβίωση/Επικράτηση στον ανταγωνισμό</i>	-.005	

2.3.4 ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ο έλεγχος t-test για ανεξάρτητα δείγματα υπέδειξε τρεις στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις με την αστικότητα. Το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και η εξωτερική εμφάνιση θεωρούνται περισσότερο επιθυμητά στις ημιαστικές περιοχές. Στις ημιαστικές περιοχές δίνεται λιγότερο σημασία στα αρνητικά χαρακτηριστικά (Πίνακας XV).

Πίνακας XV. Συσχέτιση των 5 ομάδων με την αστικότητα

	Αστική περιοχή		Ημιαστική περιοχή		p< 0.05
	M.T.	T.A.	M.T.	T.A.	
<i>Διαπροσωπική λειτουργικότητα</i>	91.09	9.459	90.59	10.842	
<i>Κοινωνικοοικονομικό επίπεδο</i>	44.82	12.194	48.43	11.524	.009
<i>Εξωτερική εμφάνιση</i>	59.13	10.082	61.40	9.357	.044
<i>Αρνητικά χαρακτηριστικά</i>	23.03	9.201	25.59	10.921	.029
<i>Επιβίωση/Επικράτηση στον ανταγωνισμό</i>	58.20	10.758	59.17	10.621	

2.3.5 ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΑ ΕΤΗ ΣΠΟΥΔΩΝ ΓΟΝΕΩΝ

Όπως προαναφέρθηκε, το εκπαιδευτικό background χρησιμοποιείται ως δείκτης του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου των ερωτώμενων. Στατιστικά σημαντική συσχέτιση βρέθηκε ανάμεσα στα έτη σπουδών των γονέων και στο κριτήριο του κοινωνικοοικονομικού status. Η σχέση είναι αρνητική, δηλαδή όσο περισσότερα τα έτη σπουδών, τόσο λιγότερο σημαντικά αξιολογείται ο δεύτερος αυτός παράγοντας (πίνακας XVI).

Πίνακας XVI. Συσχέτιση των 5 ομάδων με τα έτη σπουδών γονέων

	Pearson's r	p< 0.05
<i>Διαπροσωπική λειτουργικότητα</i>	-.113	
<i>Κοινωνικοοικονομικό επίπεδο</i>	-.120	0.038
<i>Εξωτερική εμφάνιση</i>	-.059	
<i>Αρνητικά χαρακτηριστικά</i>	-.063	
<i>Επιβίωση/Επικράτηση στον ανταγωνισμό</i>	-.025	

2.4 Η ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Οι άνδρες αντιλαμβάνονται την γυναίκα με υψηλό μορφωτικό επίπεδο ως λιγότερο επιθυμητή, και κατά συνέπεια επιλέγουν συντρόφους με χαμηλό ή μέσο μορφωτικό επίπεδο.

Οι άνδρες προσδίδουν στις περισσότερο μορφωμένες γυναίκες χαρακτηριστικά με αρνητική σημασία. Τις περιγράφουν, δηλαδή, ως “ψυχρές”, “λιγότερο ευχάριστες και πιστές” “περισσότερο προσανατολισμένες στην καριέρα τους, συνεπώς με μειωμένο ενδιαφέρον για τους παραδοσιακά προσδιορισμένους φυλετικούς τους ρόλους (μητέρα, σύζυγος, νοικοκυρά)”. Επίσης, πιστεύουν ότι είναι δυσκολότερο να ελεγχθούν.

Συσχετίζοντας το παραπάνω θεωρητικό δεδομένο που προέρχεται από έρευνα του Greitemeyer (2001) και αναφέρεται στα μη επιθυμητά χαρακτηριστικά ανδρών για τις συντρόφους τους, με το στατιστικό δεδομένο του πίνακα III της παρούσας έρευνας, που αφορά τα επιθυμητά και μη επιθυμητά κριτήρια επιλογής συντρόφου (πάθος, τρυφερότητα, πρόκληση ευχάριστης διάθεσης, πίστη, αγάπη για τα παιδιά, προσοχή/ενδιαφέρον, τακτικότητα/ μεθοδικότητα, ευγένεια, καλοί τρόποι συμπεριφοράς, ντροπαλότητα, ατομισμός), προκύπτει ο πίνακας XVIII που ακολουθεί.

Στατιστικά εφαρμόστηκε ο έλεγχος t-test για ένα δείγμα (One-sample t-test), ο οποίος συγκρίνει τη μέση τιμή μιας μεταβλητής με μία σταθερή τιμή. Έτσι, συγκρίνοντας τις μέσες τιμές των παραπάνω κριτηρίων με τη σταθερή τιμή 4, η οποία βρίσκεται στη μέση της κλίμακας Likert, μπορεί να θεωρηθεί ότι εάν η τιμή είναι μεγαλύτερη του 4 είναι επιθυμητό χαρακτηριστικό, ενώ εάν είναι μικρότερη είναι ανεπιθύμητο χαρακτηριστικό.

Πίνακας XVIII. Έλεγχος της στάσης των ανδρών απέναντι σε στερεοτυπικές αντιλήψεις για τη μόρφωση των γυναικών

		M.T.	T.A.	p< 0.05
A	Πάθος	6.04	1.220	.000
	Τρυφερότητα	5.83	1.303	.000
B	Πρόκληση ευχάριστης διάθεσης	5.87	1.174	.000
Γ	Πίστη	6.57	1.051	.000
Δ	Αγάπη για τα παιδιά	5.53	1.885	.000
	Ενδιαφέρον/Προσοχή	5.65	1.381	.000
E	Τακτικότητα/Μεθοδικότητα	5.14	1.537	.000
	Ευγένεια	5.84	1.400	.000
	Καλοί τρόποι συμπεριφοράς	6.11	1.275	.000
Z	Επαγγελματική επιτυχία	4.87	1.577	.000
H	Κυριαρχικότητα/Επιβλητικότητα	3.56	1.767	.000
	Ατομισμός	1.98	1.522	.000

Όλα τα κριτήρια επιλογής συντρόφου που εξετάστηκαν διαφέρουν σημαντικά από τη μέση τιμή της χρησιμοποιούμενης κλίμακας Likert. Πιο συγκεκριμένα:

- Τα δύο κριτήρια που σχετίζονται με το θεωρητικό δεδομένο Α. του πίνακα είναι ιδιαίτερα επιθυμητά από τους άνδρες
- Η πρόκληση ευχάριστης διάθεσης (θεωρητικό δεδομένο Β.) είναι εξίσου επιθυμητή από τους άνδρες.
- Η πίστη είναι το πρώτο χαρακτηριστικό που αποζητούν οι άνδρες από τη σύντροφό τους (θεωρητικό δεδομένο Γ.).
- Η άποψη ότι οι σύγχρονες γυναίκες, μορφωμένες και εργαζόμενες, δεν διαθέτουν αρκετό χρόνο στην οικογένεια και τις διαπροσωπικές σχέσεις είναι ιδιαίτερα διαδεδομένες. Οι άνδρες επιθυμούν τα χαρακτηριστικά που αντιστοιχούν στο θεωρητικό αυτό δεδομένο (Δ.).
- Τα χαρακτηριστικά της τακτικότητας και της μεθοδικότητας είναι αρκετά σημαντικά για τους άνδρες. Το ίδιο ισχύει για την ευγένεια και τους καλούς τρόπους συμπεριφοράς (θεωρητικό δεδομένο Ε.).
- Το επόμενο χαρακτηριστικό που σύμφωνα με το θεωρητικό δεδομένο Ζ. αξιολογούν οι άνδρες είναι η επαγγελματική επιτυχία. Στην παρούσα έρευνα θεωρείται επιθυμητό αλλά λαμβάνει μέτρια αποτίμηση και σίγουρα χαμηλότερη από την προτίμηση στα “γυναικεία” χαρακτηριστικά.
- Το χαρακτηριστικό του ατομισμού είναι ιδιαίτερα ανεπιθύμητα από τους άνδρες (θεωρητικό δεδομένο Η.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Πρωταρχικός στόχος της παρούσας εργασίας ήταν να ερευνηθούν οι πιθανές ομοιότητες και οι διαφοροποιήσεις σε σχέση με δύο βασικές μεταβλητές: το φύλο και τη μόρφωση. Τα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά, όπως η ηλικία, η καταγωγή, τα έτη σπουδών γονέων και η διάρκεια σχέσης συμπεριλήφθηκαν στη συγκέντρωση πληροφοριών προκειμένου να αξιοποιηθούν ερευνητικά. Οφείλουμε επίσης, να τονίσουμε ότι τα αποτελέσματα της έρευνας αναφέρονται σε άτομα που εμπλέκονται σε ετερόφυλη μακροχρόνια συντροφική σχέση.

3.1 ΙΕΡΑΡΧΗΣΗ ΤΩΝ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ ΒΑΣΕΙ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ (ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ)

Τα αποτελέσματα της έρευνας που συμπίπτουν και με τα συμπεράσματα προγενέστερων μελετών (π.χ. Li, Bailey, Kenrick & Linsenmaier, 2002), έδειξαν ότι στις κοινές προτιμήσεις ανδρών και γυναικών προηγούνται στην κλίμακα ταξινόμησης θετικά χαρακτηριστικά που εκφράζουν εσωτερική ποιότητα. Η πίστη κι η ειλικρίνεια, που καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο ποσοστό θετικής αποτίμησης και αξιολογούνται εξίσου σημαντικά και από τα δύο φύλα, συγκαταλέγονται (όπως και η επικοινωνία, η αξιοπιστία, η ωριμότητα και οι καλοί τρόποι συμπεριφοράς) στα χαρακτηριστικά που απαιτούνται για τη “διατήρηση μιας σχέσης” παρά για την “επιλογή συντρόφου” (Buss, 1994, Todosijević, Ljubinković & Aranđić, 2003). Τα παραπάνω κριτήρια κατά την ομαδοποίησή τους αντιστοιχούν, σύμφωνα με άλλη σχετική έρευνα, στα βασικά στοιχεία που διέπουν τη “διαπροσωπική λειτουργικότητα” σε μια σχέση (Todosijević, Ljubinković & Aranđić, 2003). Τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά στη σύγχρονη βιβλιογραφία συνδέονται με την έννοια της “συζυγικής ετοιμότητας” που προϋποθέτει τη χειραφέτηση από τους γονείς και τη σεξουαλική και συντροφική αποκλειστικότητα (Τζαμαλούκα, 2007).

Όπως προκύπτει από το θεωρητικό μέρος της εργασίας μας, ερμηνεύοντας από την εξελικτική σκοπιά, για τις γυναίκες τα εν λόγω κοινά χαρακτηριστικά σηματοδοτούν τη διαθεσιμότητά του συντρόφου για σταθερή ποιοτική δέσμευση, άξια εμπιστοσύνης και κατ’ επέκταση προσδιορίζουν το επιθυμητό πλαίσιο του συζυγικού και του πατρικού ρόλου (Townsend, 2001). Αντίστοιχα, όσο αφορά τις ανδρικές προτιμήσεις τα ευρήματα επιβεβαιώνουν το συμπέρασμα άλλων ερευνητών, σύμφωνα με το οποίο στους άνδρες τα εσωτερικά χαρακτηριστικά λαμβάνονται υπόψη για μακροχρόνιες σχέσεις, ενώ τα εξωτερικά για προσωρινές σχέσεις (Regan & Berscheid, 1997, Regan, Levin, Sprecher, Christopher & Rodney, 2000).

Το δεδομένο ότι οι συμμετέχοντες και από τα δύο φύλα ανήκουν στη σύγχρονη γενιά και θέτουν από κοινού σε πρώτη προτεραιότητα τα συγκεκριμένα κριτήρια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι από κοινωνικοδομικής άποψης, πιθανότατα συνδέεται με την προσαρμογή των φύλων στη νέα κοινωνική πραγματικότητα. Η σύγχρονη “επικοινωνιακή” οικογένεια στοχεύει στην επικοινωνία, τη διατήρηση της ψυχοσυναισθηματικής ισορροπίας και την υγιή ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των δύο συντρόφων, σε αντίθεση με την παιδοκεντρικότητα της πυρηνικής οικογένειας (Κατάκη, 1998). Τα ευρήματά μας επιβεβαιώνουν ως αναγκαιότητα τη βασικότερη λειτουργία που επιτελεί, εκείνη της παροχής συναισθηματικής ασφάλειας (Πανικκάρ & Ρομείν, 1996).

Σύμφωνα με άλλους ερευνητές, η προτεραιότητα που τα δύο φύλα δίνουν στα χαρακτηριστικά διαπροσωπικής λειτουργικότητας συνδέονται με τη σχέση μεταξύ των όρων της “αναγκαιότητας” και της “πολυτέλειας” (Li & Kenrick, 2006). Κατά αυτόν τον τρόπο ερμηνεύεται το γιατί, ενώ οι άνδρες επιθυμούν την εξωτερική εμφάνιση και οι γυναίκες το κοινωνικο-οικονομικό status, εντούτοις τα θεωρούν επουσιώδη (πολυτελή) μπροστά στην απαραίτητη ποιοτική διαπροσωπική λειτουργικότητα αναγκαία για τη διατήρηση της σχέσης.

Όπως και με την ιεράρχηση των απόλυτα επιθυμητών κριτηρίων, τα 10 απόλυτα μη επιθυμητά, ενώ είναι ίδια για άνδρες και γυναίκες, εντούτοις έλαβαν διαφορετική εσωτερική ταξινόμηση καθώς αποτιμήθηκαν ως περισσότερο ή λιγότερο ανεπιθύμητα από τα δύο φύλα. Τα απόλυτα μη επιθυμητά χαρακτηριστικά συνδέονται με τον τέταρτο παράγοντα ομαδοποίησης των κριτηρίων (αρνητικά χαρακτηριστικά προσωπικότητας).

Η *κακή ανατροφή* ως ανεπιθύμητο χαρακτηριστικό σε ένα άτομο προμηνύει σημάδια αδυναμίας για τη μετέπειτα διαπροσωπική λειτουργικότητά του. Ο *ατομισμός* ως χαρακτηριστικό αντιτίθεται της “συλλογικής συνείδησης” ή “συλλογικότητας”, που όπως παρατηρεί η Μουσούρου (2005) «*αποτελεί ιδιόμορφο γνώρισμα του Έλληνα, στοιχείο της πολιτισμικής μας κληρονομιάς και ανάγεται σε σημαντική αξία για την ελληνική κοινωνία, προθάλαμος της οποίας είναι η οικογένεια*». Με βάση τα παραπάνω γίνεται εύκολα αντιληπτός ο λόγος που το χαρακτηριστικό αυτό έλαβε σοβαρή αρνητική αποτίμηση.

Επίσης, χρήζει σχολιασμού το γεγονός ότι η *ζήλια* ενώ αποτιμήθηκε ως αρνητικό κριτήριο και από τα δύο φύλα, εντούτοις, συγκριτικά με τα υπόλοιπα ανεπιθύμητα χαρακτηριστικά, έλαβε χαμηλά ποσοστά. Με τον τρόπο αυτό υποδηλώνεται μια μεγαλύτερη ανεκτικότητα και από τα δύο φύλα. Αυτό το δεδομένο θα μπορούσε να ερμηνευτεί ποικιλοτρόπως: και στα δύο φύλα πυροδοτείται από νύξεις σεξουαλικής και συναισθηματικής απιστίας (Looy, 2001, Denisiuk, 2004). Αντίστροφα, η αποκλειστικότητα (πίστη), ως στόχος της ζήλιας, αποτελεί έκφραση της επιθυμίας για αυξημένη συζυγική και γονεϊκή επένδυση (Buunk, Angleitner, Oubaid & Buss, 1996, Πιντέρης, 1996). Ωστόσο, μιλώντας πιο συγκεκριμένα, η κοινωνικο-δομική και η εξελικτική προσέγγιση διαφοροποιούν μερικώς την έννοια που προσδίδουν τα δύο φύλα στο παραπάνω χαρακτηριστικό. Από κοινωνικοδομικής

σκοπιάς, η “ανδρική ζήλια” προέρχεται από ανταγωνιστικά κίνητρα και γίνεται αντιληπτή σε νύξεις που υποδεικνύουν “σεξουαλική απιστία”, ενώ η ζήλια της γυναίκας πυροδοτείται από νύξεις που σχετίζονται με τη “συναισθηματική απιστία”, η οποία θα αποφέρει μείωση στους διαθέσιμους συζυγικούς πόρους (Looy, 2001, Denisiuk, 2004). Η εξελικτική θεώρηση συνδέει την “ανδρική ζήλια” με την “αβεβαιότητα της πατρότητας” και τη “γυναικεία” με την απώλεια χρόνου, προσοχής, ενέργειας, πόρων, προστασίας και αφοσίωσης του άνδρα προς αυτή και τους απογόνους της, εξαιτίας της οποίας διακυβεύεται η επιβίωση τους (Buunk, Angleitner, Oubaid, & Buss, 1996). Στην σύγχρονη βιβλιογραφία απαντάται μια συσχετιστική υπόθεση που υποστηρίζει ότι η “συναισθηματική απιστία” συνεπάγεται “σεξουαλική απιστία” (DeSteno & Salovey, 1996). Την άποψη αυτή αμφισβητεί ο Πιντέρης (1996), ο οποίος υποστηρίζει ότι μπορεί κάποιος να είναι “σεξουαλικά μη αποκλειστικός/ή” και “συναισθηματικά αποκλειστικός/ή”. Επιπλέον, αξιολογώντας τον τοπικό παράγοντα, μπορεί να συνδεθεί με στοιχεία της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας, όπου, ήδη από την μινωική εποχή, ως χαρακτηριστικό γνώρισμα της έντονης ιδιοσυγκρασίας του κρητικού ξεχωρίζει το πάθος για τη ζωή (Αποστολάκης, 2003, Μαλαμούτσης, 2007, Παπαδάκη, 1972, Χρηστέα-Δούμανη, 1989) με τη ζήλια να γίνεται αντιληπτή ως εκφραστικό του μέσο.

Ακόμα, αξίζει να αναφερθεί ότι η *επιθετικότητα*, η οποία συναντάται συχνά μαζί με τους όρους “ένδοικογενειακή βία” και “κακοποίηση”, έχει αξιολογηθεί αρνητικά και από τα δύο φύλα, ωστόσο οι άνδρες φαίνεται να είναι περισσότερο ανεκτικοί. Το ερευνητικό αυτό δεδομένο έρχεται σε αντίθεση με τα συμπεράσματα σχετικής έρευνας που εμφανίζει την *επιθετικότητα* και *επιβλητικότητα/κυριαρχικότητα* να σχετίζονται θετικά με χαρακτηριστικά που υποδηλώνουν αντοχή στον οικονομικό και κοινωνικό ανταγωνισμό, και, συνεπώς, να συνδέεται με το επιθυμητό από τις γυναίκες κριτήριο του υψηλού κοινωνικο-οικονομικού status του συντρόφου (Archer, 2000). Στη βιβλιογραφία, συναντάται και η άποψη ότι ο άνδρας είναι εκείνος που θα δράσει με σωματική επιθετικότητα, αλλά έχει δείχτεί ότι οι γυναίκες δεν είναι πάντα άτολμες να εκδηλώσουν σωματική επιθετικότητα σε έναν άνδρα (Denisiuk, 2004). Επιχειρώντας να δώσουμε μια ερμηνεία στο στοιχείο που προέκυψε από την δική μας έρευνα καταλήγουμε στο ότι η μικρότερη ανεκτικότητα των γυναικών προς την επιθετικότητα πιθανότατα μαρτυρεί την αντίδραση τους σε βιώματα του παρελθόντος, καθώς στους μέχρι πρόσφατα παραδοσιακά προσδιορισμένους κοινωνικούς ρόλους των φύλων, η γυναικεία παρουσία συνδέονταν με την κυριαρχικότητα, την εξουσία και την επιθετικότητα ως “δέκτης” αυτών (Γκιζέλης, Καυταντζόγλου, Τεπέρογλου & Φίλιας, 1984, Ζερβός, 1996).

Το δεδομένο ότι η *αυτολύπηση*, η *δειλία/φόβος*, η *αδυναμία/ευθραυστότητα*, η *ανασφάλεια* και η *εσωστρέφεια* αποτιμώνται αρνητικά από τις γυναίκες ως στοιχεία που αντίκεινται στην παραδοσιακά ορισμένη αρρενωπότητα (Todosijević, Ljubinković & Arančić, 2003), επιβεβαιώνεται και από την παρούσα έρευνα. Όσον αφορά στην ιεραρχική κλιμάκωση, παρατηρείται μερική φυλετική διαφοροποίηση, καθώς οι άνδρες προτάσσουν ως περισσότερο

μη επιθυμητά την *κακή ανατροφή*, την *αυτολύπηση*, την *υπέρβαρη εμφάνιση*, την *έπαρση/ναρκισσισμό* και την *ανασφάλεια*, ενώ οι γυναίκες την *αυτολύπηση*, τον *ατομισμό*, την *κακή ανατροφή*, τη *δειλία/ φόβο* και την *έπαρση/ναρκισσισμό*. Παρόλα αυτά δεν παύουν να θεωρούνται ανεπιθύμητα χαρακτηριστικά και από τα δύο φύλα, καθώς δεν συνδέονται με τον αυτοκαθορισμό, την αυτονομία και την αυτοολοκλήρωση των ατόμων, στοιχεία που θεμελιώνουν την υγιή συντροφικότητα (Αλμπερόνι, 1998, Greenwald, 1978, Kast, 2001, Minuchin, 1974, Πιντέρης, 2005). Η δε *υπέρβαρη εμφάνιση* αποτιμάται περισσότερο από τους άνδρες ως αρνητικό χαρακτηριστικό, καθώς σχετίζεται με την εξωτερική εμφάνιση στην οποία, όπως θα αναλυθεί παρακάτω, δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση ως κριτήριο επιλογής συντρόφου σε σύγκριση με τις γυναίκες.

Ολοκληρώνοντας το ζήτημα των ομοιοτήτων μεταξύ των φύλων στην ταξινόμηση των κριτηρίων επιλογής συντρόφου για μακροχρόνια σχέση, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον τα χαρακτηριστικά που αφορούν στην *περιουσία* και την *ιδιοκτησία αυτοκινήτου*, που αποτελεί δείκτη κοινωνικο-οικονομικού status, σύμφωνα με τα στοιχεία της Factor Analysis. Τα χαρακτηριστικά αυτά εμφανίζονται στην έρευνά μας ως “αναγκαίο κακό”, καθώς από τη μία κατατάσσονται στα απόλυτα επιθυμητά κριτήρια, ενώ την ίδια στιγμή ταξινομούνται και στα ανεπιθύμητα. Μια σύντομη ερμηνεία αυτού του δεδομένου μπορεί να ανευρίσκεται στο γεγονός ότι στη σύγχρονη υπερκαταναλωτική-υλιστική πραγματικότητα το χρήμα ανάγεται σε “υπεραξία” και αποτελεί σημαντική πηγή δύναμης (Προμπονάς, 2005). Χωρίς την ύπαρξη πόρων οι δυνατότητες του ατόμου για κοινωνική ένταξη και, κατ’ επέκταση, οικονομική αυτοδυναμία περιορίζονται. Επίσης, σύμφωνα με κοινωνιολογικές μελέτες, οι σύγχρονες κοινωνίες της παγκοσμιοποιημένης αγοράς χαρακτηρίζονται από μια “στεγανότητα” στα όρια μεταξύ των κοινωνικών τάξεων που δεν επιτρέπουν εύκολες μεταβάσεις από την μία τάξη στην άλλη με ανοδική κατεύθυνση (Φίλιας, 1985). Από την άλλη ένας γάμος μπορεί να αποτελέσει παράγοντα επίτευξης κοινωνικής κινητικότητας (Μισέλ, 1987). Έτσι, η αναγωγή της *περιουσίας* και της *ιδιοκτησίας αυτοκινήτου* στα απόλυτα επιθυμητά χαρακτηριστικά υποδηλώνει ότι στη διαδικασία επιλογής συντρόφου τα άτομα λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τα δεδομένα της διατήρησης ή και της αύξησης του κοινωνικο-οικονομικού τους status. Από την άλλη, η επιλογή συντρόφου είναι μια διαδικασία στην οποία εμπλέκεται ανθρώπινο δυναμικό και το κόστος (συναισθηματικό, χρονικό, οικονομικό) ενός διαζυγίου είναι μεγάλο. Συνεπώς, σε μια εποχή που οι ανθρώπινες σχέσεις διέρχονται κρίση (Κατάκη, 1998), μπροστά στην ανάγκη να επιλεγθεί το άτομο με εκείνα τα εσωτερικά χαρακτηριστικά που αποτελούν βασικά στοιχεία στη διατήρηση της σχέσης, το κοινωνικοοικονομικό status (εξωτερικό χαρακτηριστικό), εμφανίζεται ως μη επιθυμητή “πολυτέλεια”. Φυσικά, αυτό δε σημαίνει ότι η εσωτερική ποιότητα και η περιουσία δεν είναι δυνατόν να συνυπάρχουν στο ίδιο άτομο, συνδυασμός που θα αποτελούσε για τον καθένα την ιδανική επιλογή, καθώς εξ’ ορισμού στον άνθρωπο η ανάγκη για πολυτέλεια εμφανίζεται όταν όλες οι άλλες ανάγκες έχουν καλυφθεί

(Li & Kenrick 2006). Επίσης, αυτό το αποτέλεσμα πιθανώς συνδέεται με το θεωρητικό δεδομένο ότι πολλές φορές οι άνθρωποι δεν συνειδητοποιούν τις επιλογές τους ή διστάζουν να τις ομολογήσουν αφού κινδυνεύουν να κατηγορηθούν για συμφεροντολογισμό, παραβίαση των κοινωνικά αποδεκτών ή άλλο (Townsend, 2001).

Οι Shaffer & Bazzini (1997) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα δύο φύλα αντιμάχονται για μεγιστοποίηση μεταξύ των διαστάσεων της ελκυστικότητας, του κύρους, και των γνωρισμάτων της προσωπικότητας. Οι συμμετέχοντες στην παρούσα έρευνα φαίνεται να ασχολούνται πρωτίστως με την ανεύρεση ενός συντρόφου με τον οποίο θα μπορούσαν να αναπτύξουν και διατηρήσουν μία ικανοποιητική διαπροσωπική σχέση, και δευτερευόντως με την εμφάνιση και την οικονομική κατάστασή της/του. Τα ερευνητικά δεδομένα των Pratto, Sidanius και Stallworth (1993), έδειξαν ότι *«η επιθυμία για status είναι θεμελιώδης διάσταση των προτιμήσεων συντρόφου και στα δύο φύλα»*. Προς την ίδια κατεύθυνση και οι Regan & Berscheid (1997) και Buss & Barnes (1986) αναφέρουν ότι *«οι γυναίκες και οι άνδρες θεωρούν την οικονομική και κοινωνική δύναμη εξίσου σημαντικά»*. Οι δε Regan et al. (2000) διαπιστώνουν σχετικά ότι *«και τα δύο φύλα επιθυμούν συντρόφους που βρίσκονται στο ίδιο κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο με εκείνους τη στιγμή που επιλέγουν ή σε εκείνο που εκτιμούν ότι οι ίδιοι πρόκειται να ανέλθουν σύντομα»*. Η δική μας έρευνα απέδειξε ότι οι γυναίκες επιδεικνύουν μεγαλύτερη προτίμηση από τους άνδρες στο κριτήριο του κοινωνικο-οικονομικού status, το οποίο εκείνοι “ανταλλάσσουν” με χαρακτηριστικά καλής εξωτερικής εμφάνισης. Το αποτέλεσμα αυτό επιβεβαιώνει τις διαφορές των φύλων που έχουν επανειλημμένα παρατηρηθεί σε διαφορετικές μελέτες, σε διαφορετικές κουλτούρες (Buss, 1995, 1989, Shachelford, Schmitt & Buss, 2004) και με χρήση διαφορετικών μεθοδολογικών προσεγγίσεων (Feingold, 1990). Έτσι, και από την ανάλυση των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας προκύπτει ότι οι άνδρες επιθυμούν την *καλή εξωτερική εμφάνιση* και έχουν την τάση να επιζητούν την νεότητα στη σύντροφό τους, καθώς οι ίδιοι ωριμάζουν ηλικιακά. Αντίστοιχα, οι γυναίκες προτιμούν το *κοινωνικο-οικονομικό status* και έχουν την τάση να επιζητούν την *ωριμότητα στο σύντροφό τους*.

Τα κριτήρια αυτά αρχικά φαίνεται να συμφωνούν με την εξελικτική προσέγγιση, καθώς σηματοδοτούν νύξεις της γυναικείας γονιμότητας και της ανδρικής ικανότητας για εξασφάλιση πόρων για την επιβίωση των απογόνων, αντίστοιχα. Πιο συγκεκριμένα, δεν είναι λίγες οι έρευνες που αναφέρουν ρητά ότι οι άνδρες εξαιτίας της διαφορετικής νευροφυσιολογίας τους διεγείρονται πιο εύκολα, απλά και μόνο στη θέα μιας ελκυστικής γυναίκας (Townsend, 2001) και ότι είναι προδιατεθειμένοι να εκτιμούν φυσικά χαρακτηριστικά (π.χ. σαρκώδη χείλη, απαλά μαλλιά) και δευτερευόντως σεξουαλικά χαρακτηριστικά (π.χ. στήθη, γλουτούς) τα οποία εκλαμβάνουν ως νύξεις για νεότητα, σεξουαλική ωριμότητα και γονιμότητα (Cant, 1981, Johnston & Franklin, 1993, Manning, Scutt, Whitehouse & Leinster, 1997, Symons, 1979, 1995). Αυτά τα θεωρητικά δεδομένα θα

μπορούσαν καλύτερα να συσχετιστούν με την εξελικτική προσέγγιση, ωστόσο, αν λάβουμε υπόψη ότι στη σημερινή κοινωνία προβάλλεται ως πρότυπο ομορφιάς η πολύ αδύνατη και κομψή γυναίκα, το γεγονός ότι το *καλό γούστο στο ντύσιμο* και η *υπέρβαρη εμφάνιση* αποτιμήθηκαν αντίστοιχα ως θετικό και αρνητικό χαρακτηριστικό μπορεί να αντανακλά περισσότερο μια προσαρμογή σε κοινωνικά πρότυπα παρά μια εξελικτική τάση.

Σε συνέχεια των παραπάνω, οι Bailey, Gaulin, Agyei & Gladue (1994) υποστηρίζουν ότι *«παρόλο που οι άνδρες μπορούν να αντιμετωπίζουν μια γυναίκα ως ένα άτομο με μυαλό, προσωπικότητα και επαγγελματικές επιτυχίες, η σεξουαλική τους επιθυμία δεν εξαρτάται από αυτές τις ιδιότητες»*. Επιπρόσθετα, οι Blumstein και Schwartz (1990) διαπίστωσαν ότι *«οι άνδρες σε γενικές γραμμές είναι λιγότερο δεσμευμένοι με τη συναισθηματική πλευρά του σεξ»*. Αντίστοιχα η Priscilla Flood (1981) αναφέρει ότι *«οι γυναίκες δε μετατρέπουν σε αντικείμενο το ανδρικό σώμα με τον τρόπο που το κάνουν οι άνδρες για τις γυναίκες»*, ενώ συναφείς έρευνες (Townsend, 2001, Udry & Eckland, 1984) συμπληρώνουν ότι *«το σύνθημα διέγερσης των γυναικών φαίνεται να δίνεται κυρίως μέσω εσωτερικών διεργασιών»*. Στην δε έρευνα των Regan και Berscheid (1997) τονίζεται ότι *«οι γυναίκες αναζητούν κοινά χαρακτηριστικά με τους άνδρες όσο αφορά τους σεξουαλικούς τους συντρόφους, ενώ όσον αφορά τους συζυγικούς συντρόφους τους, σε αντίθεση με τους άνδρες που εξακολουθούν να επιθυμούν μια όμορφη σύζυγο, οι γυναίκες διαφοροποιούν τις προτιμήσεις τους στοχεύοντας σε κοινωνικά και οικονομικά δυναμικούς συντρόφους»*.

Φεμινιστικοί κύκλοι αποδίδουν τη διαφορετική σεξουαλική ψυχολογία και προτίμηση των γυναικών στην γυναικεία ηθική που διαμορφώνεται στα πλαίσια μιας οικογενειακής και κοινωνικής οργάνωσης που θεσμοποιεί τη μητρότητα και τη θεωρεί ως αποκλειστική ευθύνη της γυναίκας-μητέρας (Chodorow, 1978, Ιγγλέση, 1997, Σκόδρα, 1998). Προσεγγίζοντας το ζήτημα από την κοινωνικοδομική οπτική προκύπτει ότι ο λόγος που οι γυναίκες δε δίνουν, όπως οι άνδρες, έμφαση στα χαρακτηριστικά εξωτερικής εμφάνισης δε συνδέεται με διαφορετικές βιολογικές προδιαθέσεις, αλλά με την μικρή πρόσβαση των γυναικών στον κοινωνικοοικονομικό τομέα (Δαράκη, 2007), που τις ωθεί να ανταλλάσσουν αυτό που έχουν (εμφάνιση και ελκυστικότητα) με κάτι που δεν έχουν (κοινωνικοοικονομική πρόσβαση) (Eagly & Wood, 1999, Hamermesh & Biddle, 1994).

Στο σημείο αυτό οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι τα μέχρι τώρα παραπάνω ερευνητικά μας δεδομένα εξασφαλίζουν μια απάντηση στις δύο πρώτες ερευνητικές μας υποθέσεις. Μέσα από την ταξινόμηση των χαρακτηριστικών έγινε εφικτή η παρουσίαση των ομοιοτήτων και των διαφορών στον τρόπο αξιολόγησης των κριτηρίων από τα δύο φύλα, που αποτέλεσε και το πρώτο ζήτημα προς διερεύνηση της παρούσας έρευνας. Η δε εξέταση των διαφορών των φύλων επιβεβαιώνει τη δεύτερη ερευνητική μας υπόθεση, δηλαδή ότι όταν πρόκειται να επιλέξουν σύντροφο για μακροχρόνια σχέση, οι μεν γυναίκες δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση στην κοινωνικοοικονομική κατάσταση, ενώ οι άνδρες στην εξωτερική εμφάνιση.

3.2 ΤΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗ ΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟ ΦΥΛΟ

Αναλύοντας διεξοδικά τα ερευνητικά δεδομένα που αφορούν τη μεταβλητή της μόρφωσης θα μπορούσαμε αρχικά να πούμε ότι ως κοινωνικοποιητικός μηχανισμός συμβάλλει αποφασιστικά στη μετάβαση από την παραδοσιακή στη σύγχρονη αντίληψη για τους ρόλους των φύλων, καθώς η επιλογή των κριτηρίων μαρτυρεί ταυτόχρονα τις μεταξύ τους προσδοκίες. Τα ερευνητικά μας δεδομένα έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες με χαμηλότερη μόρφωση εμφανίζονται από την έρευνα να ενδιαφέρονται περισσότερο για χαρακτηριστικά που συνδέονται με παραδοσιακά προσδιορισμένους φυλετικούς ρόλους (π.χ. *αγάπη για τα παιδιά, ικανότητα να κερδίζει χρήματα*) και κατά συνέπεια για παιδοκεντρικά προσανατολισμένη οικογενειακή δομή. Παράλληλα, οι ίδιοι αποδίδουν μεγαλύτερη σπουδαιότητα σε “έξωτερικά” χαρακτηριστικά που αφορούν την *καλή εξωτερική εμφάνιση, το καλό γούστο στο ντύσιμο και την υλική ευμάρεια*, καθώς και σε χαρακτηριστικά που σηματοδοτούν την ικανότητα της επιβίωσης στον ανταγωνισμό (π.χ. *σωματική δύναμη, ταλέντο στον αθλητισμό και ικανότητα ανάπτυξης νέων δεξιοτήτων*).

Από την άλλη πλευρά οι περισσότερο μορφωμένοι επιζητούν στις/στους συντρόφους τους, όπως και οι συμμετέχοντες με χαμηλότερη μόρφωση, χαρακτηριστικά διαπροσωπικής λειτουργικότητας και επιβίωσης/επικράτησης στον ανταγωνισμό. Η μεταξύ τους διαφοροποίηση έγκειται στο ότι δεν αξιολογούν τα κριτήρια αυτά με τον ίδιο τρόπο, καθότι δεν επιλέγουν τα ίδια χαρακτηριστικά. Έτσι, ανάμεσα σε αυτά που συμπεριλαμβάνονται στον παράγοντα της διαπροσωπικής λειτουργικότητας επιθυμούν εκείνα τα οποία συνδέονται με την εξασφάλιση σταθερότητας και διατήρησης της σχέσης. Ειδικότερα, αντί της *αγάπης για τα παιδιά* οι περισσότερο μορφωμένοι επιζητούν την *επικοινωνία που παραπέμπει στην σύγχρονη ατομοκεντρικά προσανατολισμένη αντίληψη* περί “οικογένειας της επικοινωνίας” (Κατάκη 1998). Το παραπάνω κριτήριο σε συνδυασμό με την *πρόκληση ευχάριστης διάθεσης, την ανεξαρτησία και την εξυπνάδα*, που ανήκουν στην δεύτερη κοινή ομάδα και εμφανίζονται ως επιθυμητά από τα άτομα με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο, αποτελούν χαρακτηριστικά που με βάση την μελέτη της Kast (2001), «*σκιαγραφούν άτομα που αναζητούν την ισορροπία και την αρμονία, διαδραματίζοντας το ρόλο του συνδιαμορφωτή σε μια δημιουργική και αμφίπλευρα αναπτυξιακή σχέση, τα οποία μάλιστα δεν είναι διατεθειμένα να ανέχονται θυματικού τύπου συμπεριφορές*». Οι ρόλοι σε μια τέτοια πραγματικότητα δεν προσδιορίζονται με βάση το φύλο, αλλά σύμφωνα με τις ικανότητες των ατόμων, καθώς τα πρόσωπα συνδέονται με “οριζόντια” και όχι “κάθετη” σχέση (Κατάκη, 1998).

Σχετικά δε με το κριτήριο της *αγάπης για τα παιδιά* είναι σημαντικό στο σημείο αυτό να γίνει μια πολύ σύντομη αναφορά στα όσα χαρακτηριστικά αναφέρει η κοινωνιολόγος-παιδαγωγός Schneider (2001) σχετικά με τη “γονεϊκή ιδιότητα”: ένα παιδί δεν χρειάζεται δύο

γονείς συνεχώς πάνω από το κεφάλι του, αλλά περισσότερο γονείς οι οποίοι να είναι ευχαριστημένοι και ικανοποιημένοι από τον εαυτό τους.

Όσο αφορά στο χαρακτηριστικό της καλής γυναικείας εξωτερικής εμφάνισης, οφείλουμε να τονίσουμε ότι στις παραδοσιακά προσανατολισμένες αντιλήψεις είναι συνδεδεμένο και με πεποιθήσεις, βάση των οποίων η γυναίκα παρουσιάζονταν από τον σύζυγο ως “στολίδι του σαλονιού” ή ως “σεξουαλικό αντικείμενο”, τότε που, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Ζερβός (1996), *«οι βιολογικές της ορμές, η ψυχοσύνθεσή της και οι κοινωνικές της σχέσεις βασίζονταν στην αμορφωσιά και στην χωρίς οίκτο ικανοποίηση του αρσενικού»*. Αντιστοίχως, η καλή ανδρική εξωτερική εμφάνιση σχετίζεται με το υπάρχον κοινωνικο-οικονομικό του status και τη φυσική ικανότητά του να αποτελεί το κύριο κοινωνικο-οικονομικό στήριγμα της οικογένειας επιβιώνοντας και επικρατώντας στον κοινωνικό ανταγωνισμό (Todosijević, Ljubinković & Aranđić, 2003) αλλά και με γνωρίσματα που στοιχειοθετούν το “ερωτικός/σεξουαλικός” εκ μέρους των γυναικών (Prato et al., 1993)

Η παιδεία σύμφωνα με τον Ζερβό (1996), αφορά *«τις πνευματικές στάσεις που εγχωράσσονται στο σύστημα κουλτούρας του κάθε ανθρώπου»*. Υπό αυτό το πρίσμα, η *ιδιοκτησία αυτοκινήτου*, όσο περισσότερο απουσιάζει το μορφωτικό στοιχείο, στο πλαίσιο μιας μάταιης διαδικασίας πλασματικής κάλυψης “πολιτισμικών, πνευματικών και συναισθηματικών κενών” γίνεται συνήθως αντιληπτή ως μέσο επίδειξης δύναμης, πλούτου και κοινωνικής υπεροχής, ακόμη και αν αυτό έχει αποκτηθεί και βρίσκεται σε καθεστώς τραπεζικού δανεισμού. Αυτό συμβαίνει επειδή ακριβώς το λιγότερο μορφωμένο άτομο αποδίδει στην ύλη όχι τόσο “λειτουργική” όσο “συμβολική” σημασία, ανάγοντας έτσι τις “ανταγωνιστικές” ιδιότητες του αυτοκινήτου (ταχύτητα, δυναμικό προφίλ, ασφάλεια, πολυτέλεια, άνεση, κ.λπ.) σε “χαρακτηριστικά προσωπικότητας” του ιδιοκτήτη. Σε αυτό ακριβώς το ψυχολογικό και μορφωτικό υπόβαθρο μάλιστα οικοδομήθηκε και λειτουργεί η τεχνική της διαφήμισης, η οποία επιδιώκει τον ψυχολογικό έλεγχο των πελατών μέσα από την “πλύση εγκεφάλου” και τη συσχέτιση “καταναλωτικών προϊόντων” με βιώματα και αναλλοίωτες αξίες που κατέχουν σημαντική θέση στη συνείδηση του ευρύ κοινού. (Λαμπροπούλου, 1997).

Η μόρφωση, επίσης, φαίνεται να διαφοροποιεί στα δύο φύλα τον βαθμό ανεκτικότητας τους απέναντι στα αρνητικά χαρακτηριστικά. Ειδικότερα, οι λιγότερο μορφωμένες γυναίκες είναι πιο “ανεκτικές” στην *επιθετικότητα*, πιθανότατα διότι τη συνδέουν με την κυριαρχικότητα, ως στοιχείο που υποδηλώνει ικανότητα των ανδρών για επικράτηση στον ανταγωνισμό. Αρνητική συνέπεια αυτού του εσφαλμένου σχήματος και της αυξημένης επιθυμίας -άρα και εξάρτησής τους- για το κοινωνικοοικονομικό status των συντρόφων τους είναι η σύνδεση με φαινόμενα κακοποίησης. Αντίθετα, οι γυναίκες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο αποδίδουν εξίσου με τους άνδρες στην επιθετικότητα ιδιαίτερα αρνητικό χαρακτήρα, πιθανώς συνδέοντάς τη με την πρωτογενή παρορμητική συμπεριφορά και την απουσία

καλλιέργειας και πολιτισμικού εξανθρωπισμού. Στην πραγματικότητα όμως η αδυναμία για αυτοέλεγχο εκφράζει μια βαθύτερη απόκλιση από την ομαλή συναισθηματική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του ατόμου, η οποία επιτρέπει την εμφάνιση ακόμα και στοιχείων κακοποίησης (Χατζηφωτίου, 2005).

Ομοίως μεγαλύτερη ανεκτικότητα στην επιθετικότητα των συντρόφων τους φαίνεται να επιδεικνύουν οι λιγότερο μορφωμένοι άνδρες, συγκριτικά με τους άνδρες που κατέχουν μεγαλύτερη μόρφωση. Στη βιβλιογραφία (π.χ. Denisiuk, 2004), η γυναικεία επιθετικότητα παρουσιάζεται να συνδέεται με την αυξημένη γονεϊκή επένδυση, σχέση που επεξηγεί το παρόν ερευνητικό αποτέλεσμα.

Επίσης, δε σημειώνεται διαφοροποίηση στην “ανεκτικότητα” που δείχνουν οι ερωτώμενοι άνδρες με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο για τα ανεπιθύμητα χαρακτηριστικά από εκείνη των γυναικών, όπως συμβαίνει με τα λιγότερο μορφωμένα πρόσωπα, όπου οι μεν άνδρες εμφανίζονται περισσότερο πρόθυμοι να ανεχτούν στη σύντροφό τους, πέρα από την *επιθετικότητα*, την *δειλία/φόβο*, και αντίστοιχα οι γυναίκες την *αδυναμία/ευθραυστότητα*, την *ντροπαλότητα*, την *αυτολύπηση*, την *επιθετικότητα* και τον *ατομισμό*, χαρακτηριστικά που συνδέονται με το παθολογικό υπόβαθρο μιας σχέσης του τύπου “θύτης-θύμα” (Kast, 2001).

Εξετάζοντας τη σχέση μεταξύ επιθυμητών χαρακτηριστικών μεταξύ των φύλων και διάρκειας σπουδών, ένα άλλο κοινό χαρακτηριστικό που παρατηρείται είναι ότι οι γυναίκες και οι άνδρες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, ενδιαφέρονται λιγότερο για το κριτήριο του κοινωνικο-οικονομικού status. Αντίθετα, οι συμμετέχοντες/ουσες με λιγότερα έτη εκπαίδευσης το αξιολόγησαν ως σημαντικό κριτήριο επιλογής συντρόφου. Πιθανότατα, η ερμηνεία αυτού του ευρήματος ανευρίσκεται στο ότι οι μορφωμένες γυναίκες θεωρούν ότι είναι σε θέση οι ίδιες να διασφαλίσουν τους αναγκαίους πόρους, ή ακόμα στο ότι θεωρούν περισσότερο σημαντικά τα χαρακτηριστικά εσωτερικής ποιότητας. Το γεγονός αυτό συμφωνεί με την άποψη ότι η μόρφωση ως κοινωνικοποιητικός παράγοντας επηρεάζει την διαμόρφωση των αντιλήψεων για τα φύλα και την μεταξύ τους ισότητα. Με άλλα λόγια, τα δεδομένα της έρευνας σχετικά με το θέμα αυτό φαίνεται να προσανατολίζονται περισσότερο στις απόψεις της κοινωνικοδομικής προσέγγισης με βάση την οποία η ισότητα στις ευκαιρίες απελευθερώνει τις επιλογές των φύλων. Συνεπώς, οι διαβαθμίσεις της μόρφωσης διαμορφώνουν αντίστοιχα συντροφικά πρότυπα: όσο αυξάνεται το πνευματικό και πολιτισμικό επίπεδο τόσο τα δύο φύλα τείνουν να λειτουργούν με ισοτιμία στη σχέση. Αντίθετα, οι προτίμησεις των λιγότερων μορφωμένων υποδεικνύουν ότι στα χαμηλότερα μορφωτικά στρώματα τα κριτήρια συντρόφου είναι πιο κοντά στα παραδοσιακά προσδιορισμένα φυλετικά πρότυπα.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι οι περισσότερο μορφωμένοι άνδρες εμφανίζονται να έχουν αυξημένες και σαφείς απαιτήσεις, καθώς ενδιαφέρονται για χαρακτηριστικά που παραπέμπουν στην διαπροσωπική λειτουργικότητα, την καλή εξωτερική

εμφάνιση και την επιβίωση/επικράτηση στον ανταγωνισμό. Προβληματισμό προκαλεί ωστόσο ότι από την πλευρά των μορφωμένων γυναικών το επιθυμητό πρότυπο προκύπτει “δια της απόρριψης του αντιθέτου”, καθώς διαμορφώνουμε εικόνα για τις προτιμήσεις τους ελέγχοντας τα κριτήρια που θέτουν οι λιγότερο μορφωμένες. Το γεγονός ότι δεν εμφανίζουν ξεκάθαρα αυτά που θέλουν θα μπορούσε να υποδεικνύει ότι διακατέχονται από μια σύγχυση. Μια ερμηνεία που θα μπορούσε να δοθεί είναι ότι αυτή η επιφύλαξη είναι αποτέλεσμα συμβιβασμού στις πιέσεις της “αγοράς γάμου”, καθώς τα ανδρικά κριτήρια ευνοούν τις λιγότερο μορφωμένες γυναίκες, που μη έχοντας αφιερώσει αρκετό χρόνο από τη ζωή τους στην διεξαγωγή σπουδών βρίσκονται πιο κοντά στην κορυφή της γονιμότητάς τους. Μια εξίσου πιθανή απάντηση στο παραπάνω ζήτημα, βρίσκεται στα όσα χαρακτηριστικά αναφέρονται για τον ρόλο της μόρφωσης ως συντελεστή κοινωνικής εξουσίας και την ελληνική πραγματικότητα σχετικά με το συγκεκριμένο ζήτημα. Η θέση της μορφωμένης γυναίκας στη χώρα μας δεν είναι ξεκάθαρη, γεγονός που περιπλέκει τα πράγματα και κάνει την κατάσταση για αυτήν εξαιρετικά δύσκολη (Ζερβός, 1996, Κακλαμανάκη, 1984, Μαράτου-Αλιμπράντη, 1991). Η ελληνική οικογένεια προσδοκά από τη γυναίκα να μορφωθεί μέσα στα πλαίσια μιας νομοθετικά κατοχυρωμένης ισότητας των φύλων απέναντι στο δικαίωμα της μόρφωσης, ενώ σε επίπεδο κοινωνικής οργάνωσης δεν απολαμβάνει με ισότιμο τρόπο την εξουσία από απορρέει από το δικαίωμα αυτό (Ιγγλέση, 1997). Κατά συνέπεια για τη μορφωμένη γυναίκα η υψηλή μόρφωση δεν σημαίνει απαραίτητα και απόκτηση υψηλού κοινωνικοοικονομικού status, στον βαθμό που συμβαίνει με τους μορφωμένους άνδρες. Προεκτείνοντας την κοινωνιολογική παρατήρηση του Φίλια (1985) ότι *«η οικογένεια μετασχηματίζεται γρηγορότερα από ότι η κοινωνία στην ελληνική πραγματικότητα»*, οδηγούμαστε στο ότι η γυναίκα μέσα από την διαδικασία της μόρφωσης μαθαίνει τον εαυτό της και τα θέλω της, τον τρόπο να διεκδικεί τα δικαιώματά της, να ανεξαρτητοποιείται, να εξελίσσεται και να αυτολοκληρώνεται (Σκόδρα, 1998). Όταν όμως πρόκειται να ενταχθεί στην κοινωνική οργάνωση και στο ενδεχόμενο της οικογενειακής προοπτικής βρίσκεται μπροστά στη δύσκολη θέση να μην γνωρίζει τελικά τι μπορεί να θέλει από έναν ενδεχόμενο σύντροφο, τη στιγμή που οι άνδρες τα θέλουν όλα και οι απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας είναι αυξημένες. Με άλλα λόγια, η σύγχρονη μορφωμένη γυναίκα αναρωτιέται ακόμα για τις δυνατότητες που μπορεί να έχει, ώστε να διαμορφώσει το πλαίσιο των προτιμήσεων της σε μια ρεαλιστική βάση.

Σύμφωνα με τα όσα έχουν αναφερθεί μέχρι αυτό το σημείο, τα στοιχεία απαντούν στην τρίτη ερευνητική υπόθεση της παρούσας έρευνας, καθώς η μόρφωση ως κοινωνικο-δημογραφικό στοιχείο επηρεάζει ποιοτικά τη διαμόρφωση των κριτηρίων για την επιλογή συντρόφου, προσδιορίζοντας διαφοροποιημένα συντροφικά πρότυπα μάλλον ανάμεσα στα περισσότερα και στα λιγότερα μορφωμένα πρόσωπα, παρά ανάμεσα στα φύλα.

Εξετάζοντας τα στοιχεία που προκύπτουν από την έρευνα φαίνεται ότι επιβεβαιώνεται και η τελευταία υπόθεσή μας, δηλαδή ότι οι άνδρες γενικότερα επιθυμούν περισσότερο τις γυναίκες με μέτριο ή χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Για την διαχείριση της υπόθεσης αυτής ακολουθήθηκε η αντίστροφη πορεία. Τα ερευνητικά συμπεράσματα του Greitemeyer (2006), τα οποία δίνονται ξεκάθαρα στην ανάλυση των δεδομένων της παρούσας έρευνας και αφορούν τα χαρακτηριστικά που στερεοτυπικά αποδίδονται στις περισσότερο μορφωμένες γυναίκες, συσχετίστηκαν με τα στατιστικά αποτελέσματα της παρούσας έρευνας. Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνάς μας, οι άνδρες φαίνεται ότι δίνουν έμφαση στην αναπαραγωγική ικανότητα μιας γυναίκας και σε χαρακτηριστικά που ανταποκρίνονται στους “γυναικείους ρόλους” (σύζυγος-μητέρα-νοικοκυρά), δηλαδή στα αντίθετα από τα γνωρίσματα των γυναικών με υψηλό μορφωτικό status, όπως παρουσιάζονται στην έρευνα του Greitemeyer (2006). Εφόσον, επιβεβαιώνεται η προτίμηση των ανδρών σε χαρακτηριστικά που θεωρητικά δεν έχουν οι περισσότερο μορφωμένες γυναίκες, ισχύει η ερευνητική μας υπόθεση ότι αντιλαμβάνονται τις γυναίκες με μέτριο ή χαμηλό μορφωτικό επίπεδο ως περισσότερο επιθυμητές.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι η *επαγγελματική επιτυχία* των γυναικών λαμβάνει από τους άνδρες μέτρια θετική αποτίμηση και, ταυτόχρονα, η αποτίμηση των χαρακτηριστικών που παραπέμπουν σε φυλετικά προσδιορισμένους ρόλους είναι υψηλή. Τα ευρήματα αυτά μαρτυρούν ότι οι άνδρες αντιλαμβάνονται την ανάγκη της οικογένειας για “δεύτερο μισθό”, αλλά ακόμα δυσκολεύονται να κατανοήσουν την ανάγκη για επαναπροσδιορισμό των ρόλων, όπως αυτή αναδύεται μέσα σε αυτό το νέο πλαίσιο. Βεβαίως, ακόμη περισσότερο δυσκολεύονται να καταλάβουν την ανάγκη της γυναίκας για αυτοολοκλήρωση. Άλλη συναφής έρευνα (Spence & Buckner, 2000) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι στο βαθμό που τα στερεότυπα του φύλου παραμένουν αμετάβλητα μέσα στον χρόνο, δεν μας εκπλήσσει το ότι οι άνδρες θεωρούν μια πετυχημένη γυναίκα ως λιγότερο αρεστή. Παρόμοια έρευνα του Fiske (1998) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «*οι πετυχημένες γυναίκες αποδοκιμάζονται από τους άνδρες γιατί αψηφούν παραδοσιακά καθορισμένους φυλετικούς ρόλους, δηλαδή επειδή είναι αφοσιωμένες στην καριέρα τους εκδηλώνουν μειωμένο ενδιαφέρον για την απόκτηση παιδιών, τη φροντίδα του νοικοκυριού και περιορισμό στην εκτέλεση των συζυγικών καθηκόντων*».

Άλλες έρευνες σχετικές με το ζήτημα της θετικής ή αρνητικής αποτίμησης των γυναικών με υψηλό κοινωνικο-οικονομικό status από τους άνδρες χαρακτηρίζονται από μια ποικιλία απόψεων και εμφανίζουν τις γυναίκες: να κρύβουν τα επιτεύγματά τους λόγω του λεγόμενου “φόβου της επιτυχίας” (Horner, 1972), να αποσπούν αρνητική αφοσίωση θεωρούμενες ως “ανταγωνιστικές” (Buttler & Geis, 1990) και να περιγράφονται ως “ψυχρές” (Wiley & Eskilson, 1985) και “λιγότερο πιστές” (Brown & Lewis, 2004). Πιο πρόσφατες έρευνες αποκαλύπτουν ότι οι άνδρες αποτιμούν θετικά τις γυναίκες που πέτυχαν σε “γυναικείου τύπου” επαγγέλματα (Heilman et al., 2004). Βάσει της ίδιας λογικής, άνδρες και γυναίκες

ανταποκρίνονται αρνητικά σε γυναίκες που πέτυχαν σε “ανδρικού τύπου” επαγγέλματα (Greitemeyer, 2006). Η ίδια έρευνα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι άνδρες προτιμούν μια πιθανή σύντροφο με μέτριο παρά με υψηλό κοινωνικο-οικονομικό status, ενώ η αρνητική αξιολόγηση δεν αφορούσε το υψηλό εισόδημα αλλά το υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Άλλη σχετική έρευνα (Kümmmerling & Hassebrauck, 2001 στο Greitemeyer, 2006) παρουσιάζει αντίθετα αποτελέσματα, στα οποία δηλώνεται η απροθυμία των ανδρών να παντρευτούν μια γυναίκα που κερδίζει περισσότερα χρήματα από εκείνους.

Εξίσου σημαντική είναι η προσέγγιση του θέματος από μια άλλη σκοπιά, όπου αναφέρει πως η απροθυμία ορισμένων ανδρών για πετυχημένες γυναίκες είναι δυνατόν να οφείλεται σε στοιχεία της ιδιαίτερης προσωπικότητάς τους. Για παράδειγμα, σε έρευνα των Glick, Diebold, Bailey-Werner και Zhu (1997) προέκυψε ότι *«φιλόδοξοι σεξιστές άνδρες αισθάνονται θετικά για τις νοικοκυρές, τρέφουν όμως αισθήματα ζήλιας, ανταγωνισμού, και κατατρομοκράτησης έναντι στις γυναίκες καριέρας»*.

Ωστόσο, αν θεωρήσουμε τη μόρφωση ως αναγκαίο εφόδιο των ατόμων στην πορεία της αυτοπραγμάτωσής τους, η οποία με τη σειρά της συνδέεται με τη δυνατότητα ύπαρξης σε μια σχέση φέροντας ποιοτικά χαρακτηριστικά (διαπροσωπική λειτουργικότητα), τότε θα μπορούσε ορθώς να λεχθεί ως αληθής μια επιμέρους διαπίστωση στην αποτίμηση της μόρφωσης των γυναικών. Στην παρούσα έρευνα, οι καλλιεργημένοι άνδρες, όσο τα έτη σπουδών αυξάνουν τόσο αποδεσμεύονται από παραδοσιακές στερεοτυπικές αντιλήψεις του φύλου, αποζητώντας χαρακτηριστικά διαπροσωπικής λειτουργικότητας και επιβίωσης στον ανταγωνισμό -τα χαρακτηριστικά της *θελκτικότητας* και του *ταπεραμέντου* που αφορούν στην εξωτερική εμφάνιση, παραπέμπουν μάλλον στη δυναμική μεσογειακή γυναίκα, παρά στη γυναίκα “στολίδι”. Τελικώς, τα κριτήρια που προτιμούν οι περισσότερο μορφωμένοι άνδρες συνδέονται με την αυτονομία και την συντροφικότητα, που, όπως προαναφέρθηκε, προϋποθέτουν την εσωτερική καλλιέργεια (αποτέλεσμα της παιδείας/ μόρφωσης). Το πόρισμα που προκύπτει από αυτόν τον συσχετισμό συμφωνεί με έρευνες που αναφέρουν ότι και τα δύο φύλα ενδιαφέρονται για συντρόφους που βρίσκονται στο ίδιο μορφωτικό και κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο με τους ίδιους (Regan, 1998, Shachelford, Schmitt & Buss, 2004). Για την πληρέστερη ερμηνεία αυτών των αποτελεσμάτων λαμβάνεται υπόψιν το ότι σε σύγκριση με τους άνδρες οι γυναίκες ανώτατης μόρφωσης δεν επιλέγονται με την ίδια ευκολία για ανώτερες θέσεις, ούτε και αμοιβονται ανάλογα με τα προσόντα τους (Δαράκη, 2007, Κακλαμανάκη, 1984). Όμως, ούτε αυτό το γεγονός δε διαφοροποιεί τις εκφρασμένες προτιμήσεις των συμμετεχόντων μας, οι οποίοι απαξίωσαν ως επιθυμητό κριτήριο το κοινωνικο-οικονομικό status της συντρόφου.

Όσο αφορά τη διάσταση της ελκυστικότητας, πρωταρχικά διαμορφώνεται η εντύπωση ότι στο πεδίο της έρευνας οι απόψεις δίστανται. Για παράδειγμα, η κοινωνιοψυχολογική έρευνα των Dion, Berscheid και Walster (1972) αναφορικά με την ελκυστικότητα, έχει

αποδείξει ότι οι άντρες και οι γυναίκες επιλέγουν ελκυστικούς συντρόφους, εξαιτίας της ύπαρξης ενός στερεοτύπου που λέει ότι “αυτό που είναι όμορφο είναι και καλό”. Οι ελκυστικοί άντρες και γυναίκες πιστεύεται ότι έχουν πιο επιθυμητά χαρακτηριστικά και θεωρούνται πιο αρεστοί, πιο υγιείς συναισθηματικά και πιο κοινωνικά δεξιότεχες από αυτούς που είναι λιγότερο ελκυστικοί (Berscheid & Walster 1974, Dion et al., 1972, Goldman & Lewis, 1977). Η ομορφιά επίσης σχετίζεται με το οικονομικό status (Kalick, 1988) και με άλλες απόψεις όπως ότι οι όμορφοι, παντρεύονται νωρίτερα, κάνουν πιο ευτυχισμένους γάμους και πιο ικανά σπιντικά (Dion et al, 1972). Έτσι, τα ελκυστικά άτομα ζουν καλύτερα και έχουν υψηλότερες επιδόσεις στην εργασία τους και επάγγελμα με περισσότερο κύρος (Cash, Gillen & Burns, 1977, Gilmore, Beehr & Love, 1986). Δεν είναι λοιπόν άξιο απορίας, ότι αυτοί οι άνθρωποι με αυτά τα θετικά χαρακτηριστικά προτιμούνται από άντρες και γυναίκες ως ταιρία τους (Walster, Aronson, Abrahams & Rottman, 1966) και ότι η ελκυστικότητα θεωρείται και από τα δύο φύλα, ως το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό που προκαλεί την σεξουαλική επιθυμία (Regan & Berscheid, 1995). Στο κριτήριο της ελκυστικότητας, όπως και του κοινωνικοοικονομικού status τα αποτελέσματα της δικής μας έρευνας έδειξαν να συμφωνούν σε κάποιον βαθμό με εκείνα των προαναφερθέντων ερευνών, καθώς και τα δύο φύλα φαίνεται να συνεκτιμούν το χαρακτηριστικό αυτό. Η μεταξύ τους διαφοροποίηση έγκειται στο ότι διαφοροποιείται ο βαθμός προτίμησης από τα δύο φύλα, καθώς οι άνδρες δείχνουν να το επιθυμούν περισσότερο από τις γυναίκες.

3.3 ΤΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΗΛΙΚΙΑ, ΤΟΝ ΤΟΠΟ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ, ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΣΧΕΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ

Αποκωδικοποιώντας τα αποτελέσματα των συσχετίσεων μεταξύ κριτηρίων επιλογής συντρόφου και δημογραφικών χαρακτηριστικών του δείγματος της έρευνας προκύπτει ότι επηρεάζουν σημαντικά τον τρόπο που οι ενήλικες επιλέγουν σύντροφο.

Από τις συσχετίσεις των χαρακτηριστικών επιλογής συντρόφου (μεμονωμένα ή ομαδοποιημένα) με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, παρατηρείται ότι όσο αυξάνεται η ηλικία και ο βαθμός αστικοποίησης και τα δύο φύλα μετατοπίζουν το ενδιαφέρον τους από εξωτερικά -που συνήθως σηματοδοτούν διαφοροποίηση των φύλων- σε εσωτερικά χαρακτηριστικά που παρέχουν μεγαλύτερες δυνατότητες για λειτουργική ενότητα και διάρκεια σχέσης.

Βάσει δεδομένων που προέρχονται από τον ερευνητικό χώρο της κοινωνικοδομικής προσέγγισης, καθώς τα άτομα εξελίσσονται κοινωνικά (αστικοποίηση) και ωριμάζουν βιολογικά και πνευματικά (μόρφωση) στρέφονται από τα “έξω” προς “έσω” και μέσα από αυτή τη διαδικασία βρίσκουν εκείνη την ποιότητα σε μια σχέση που θα επιτρέψει και θα συμβάλλει μέσα από την αλληλεπίδραση των μελών αφενός στην αυτο-ολοκλήρωσή τους, αφετέρου στην αναπτυξιακή πορεία της σχέσης τους (Πιντέρης, 2005).

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τον τόπο καταγωγής, στις ημιαστικές περιοχές προτιμώνται χαρακτηριστικά που εμπίπτουν στα κριτήρια του κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου (*επιχειρηματικό πνεύμα, επαγγελματική επιτυχία, περιουσία και ιδιοκτησία αυτοκινήτου*), της εξωτερικής εμφάνισης (*ομορφιά, φιλοδοξία, νεότητα και λεπτή εμφάνιση*) και της επιβίωσης/επικράτησης στον ανταγωνισμό (*σωματική δύναμη*), σε αντίθεση με το χαρακτηριστικό της *ωριμότητας* (στοιχείο διαπροσωπικής λειτουργικότητας) που αξιολογείται ως επιθυμητό από τα άτομα με τόπο καταγωγής αστική περιοχή. Την εγκυρότητα των παραπάνω ενισχύει, επίσης, το γεγονός ότι στις αστικές περιοχές δείχνουν μειωμένη ανεκτικότητα στα αρνητικά χαρακτηριστικά σε αντιδιαστολή με τις ημι-αστικές περιοχές που εμφανίζουν αυξημένη “ανοχή”.

Κατά τον ίδιο τρόπο, οι συμμετέχοντες με περισσότερο μορφωμένους γονείς εμφανίζονται να έχουν διαπαιδαγωγηθεί σύμφωνα με το σύγχρονο μοντέλο σκέψης, βάσει του οποίου δίνεται προτεραιότητα σε εσωτερικά χαρακτηριστικά που εξασφαλίζουν διαπροσωπική λειτουργικότητα και διατηρούν μια σχέση “ζωντανή” στο χρόνο. Μέσα σε αυτό το ερμηνευτικό πλαίσιο, όπως φαίνεται από τις συσχετίσεις των παραγόντων αλλά και των μεμονωμένων χαρακτηριστικών επιλογής συντρόφου με τα έτη σπουδών γονέων, το κοινωνικο-οικονομικό status ως εξωτερικό χαρακτηριστικό θεωρείται λιγότερο σημαντικό. Η επίδραση της μόρφωσης των γονέων, όπως και της διάρκειας της σχέσης, χαρακτηρίζεται “έμμεση” και όχι “άμεση”. Αυτό συμβαίνει γιατί ενώ γνωρίζουμε ότι όσο το εκπαιδευτικό background μειώνεται αποτιμώνται θετικά μεμονωμένα χαρακτηριστικά όπως *τρυφερότητα, αγάπη για τα παιδιά, ικανότητα ανάπτυξης νέων δεξιοτήτων, κοινωνικότητα και αισιοδοξία*, και ακόμα ότι υπάρχει αρνητική σχέση μεταξύ του αυξημένου μορφωτικού επιπέδου των γονέων και των κριτηρίων κοινωνικο-οικονομικής καταξίωσης, ωστόσο δεν εμφανίζονται σαφώς οι προτιμήσεις των συμμετεχόντων με υψηλό κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, δείκτης του οποίου είναι το υψηλό μορφωτικό status των γονέων τους. Ισχυριζόμαστε, δηλαδή, ότι αφού το κοινωνικο-οικονομικό status δεν χαιρεί θετικής αποτίμησης από τους ερωτώμενους με υψηλό μορφωτικό background τότε αυτοί επιθυμούν άλλα χαρακτηριστικά, όπως εκείνα της διαπροσωπικής λειτουργικότητας. Άλλες εκδοχές αυτού του αποτελέσματος μπορεί να σχετίζονται με: α) τον “κορεσμό” (*«μια απ’ τα ίδια... το χαβιάρι μαύρο, το κρασί παλιό!»*), β) την “απομυθοποίηση” (*«όλοι ξέρουν ότι οι γονείς μου είναι διευθυντές τραπεζής αλλά αυτό που ξέρω εγώ είναι ότι εμένα με μεγάλωσαν 6 διαφορετικές γυναίκες!»*), γ) την αίσθηση του “δεδομένου” με την παράλληλη εξιδανίκευση άλλων στοιχείων που τους λείπουν, δ) την “αντίδραση” στις υψηλές προσδοκίες και τις αυξημένες απαιτήσεις των γονέων και της κοινωνικής τάξης τους, η οποία αντίδραση συνδέεται με την αποστροφή προς το αποτέλεσμα (κοινωνικο-οικονομικό status) σε αντιστάθμιση των πιέσεων από τη διαδικασία που οδηγεί σ’ αυτό, και τέλος, ε) μπορεί να οφείλεται στην “αυξημένη αυτοπεποίθηση”, καθώς έχοντας τα

απαιτούμενα “εφόδια” και την “δημιουργική πρόθεση” να τα αξιοποιήσουν κατάλληλα μπορούν να κατακτήσουν μόνοι τους το δικό τους κοινωνικο-οικονομικό status.

Στην περίπτωση του δημογραφικού χαρακτηριστικού της διάρκειας σχέσης, τα αποτελέσματα αναδεικνύουν και στηρίζουν βάσει εκφρασμένων τάσεων, την άποψη περί μετατόπισης από τον “έρωτα” στη “συντροφική αγάπη” όσο αυξάνει η διάρκεια της σχέσης (Κορδούτης, 2006). Η ερμηνεία αυτή προκύπτει από το γεγονός ότι ενώ αρχικά αξιολογούνται περισσότερο χαρακτηριστικά, όπως *τρυφερότητα* και *πάθος*, με την ωρίμανση της σχέσης τα επιθυμητά κριτήρια προσδιορίζουν περισσότερο τη δέσμευση και την αποκλειστικότητα (*αξιοπιστία, πίστη και αγάπη για τα παιδιά*).

Συσχετίζοντας την ηλικία των ερωτωμένων με όλα τα χαρακτηριστικά επιλογής συντρόφου, το *πάθος* και η *πρόκληση ευχάριστης διάθεσης* δείχνουν να προτιμώνται από τους νεότερους ερωτώμενους ενώ, καθώς, η ηλικία αυξάνεται το ενδιαφέρον μετακυλά προς χαρακτηριστικά, όπως η *αγάπη για τα παιδιά* και η *επιμέλεια/εργατικότητα*.

Αναφορικά με την ηλικία, προχωρήσαμε ένα βήμα παραπέρα διερευνώντας εάν υπάρχει κάποια διαφορά στις προτιμήσεις ανά φύλο καθώς ωριμάζουν ηλικιακά. Από τον έλεγχο της στάσης ανδρών και γυναικών απέναντι στα χαρακτηριστικά της *νεότητας* και της *ωριμότητας*, προέκυψε συμφωνία με τα αποτελέσματα σχετικών ερευνών προσανατολισμένων στις θεωρήσεις της εξελικτικής προσέγγισης (π.χ. Kenrick & Keefe, 1997), όπου οι γυναίκες έχουν την τάση να επιδιώκουν την *ωριμότητα* καθώς αυξάνεται η ηλικία τους σε αντίθεση με τους άνδρες που εξακολουθούν να προτιμούν τη *νεότητα* στη σύντροφό τους όσο αυτοί μεγαλώνουν. Συγκεκριμένα, οι έρευνες δείχνουν ότι γυναίκες όλων των ηλικιακών ομάδων εκδηλώνουν προτίμηση για άνδρες που είναι στην ηλικία τους έως και περίπου 10 χρόνια ωριμότεροι, καθώς θεωρούν ότι έχουν κατορθώσει υψηλό κοινωνικο-οικονομικό status αλλά και έχουν ακόμα αρκετά χρόνια μπροστά τους να παραμείνουν “καλοί κουβαλητές”.

Άλλη έρευνα προς την ίδια κατεύθυνση (Buunk et al., 2001) συμπληρώνει ότι οι γυναίκες φαίνεται να έχουν μια ισορροπία μεταξύ των σεξουαλικών τους επιθυμιών και των πραγματικών προτιμήσεων συντρόφου, καθώς μπορούν να παντρευτούν τον τύπο του άνδρα που θεωρούν κατάλληλο για σεξουαλικές φαντασιώσεις και περιστασιακό σεξ. Αντίθετα, οι άνδρες ενδιαφέρονται για γυναίκες αξιοσημείωτα νεότερες, καθώς έχουν μια εξελισσόμενη τάση να έλκονται από γυναίκες στην αναπαραγωγική τους ηλικία. Όμως, συμβιβάζονται με γυναίκες κοντά στη δική τους ηλικία επειδή τόσο οι “πιέσεις της αγοράς γάμου” από ομόφυλους ανταγωνιστές τους, όσο και η μειωμένη διαθεσιμότητα του νεανικού αντίθετου φύλου, θέτουν εμπόδια στην μετατροπή των επιθυμιών τους σε πραγματικότητα. Αντίθετα, οι έφηβοι άνδρες πρωταρχικά επιθυμούν πολύ μεγαλύτερες γυναίκες, οι οποίες βρίσκονται στην κορυφή της γονιμότητάς τους, αλλά επειδή αυτές δε δείχνουν ενδιαφέρον για εκείνους, αναγκάζονται τελικά να προσαρμόσουν τις απαιτήσεις τους στους περιορισμούς της “αγοράς γάμου” (Einson, 1997, Kenrick, Gabrielidis, Keefe, & Cornelius, 1996).

Ολοκληρώνοντας, αναφορικά με τις δύο προσεγγίσεις (κοινωνικο-δομική και εξελικτική) τα στοιχεία μαρτυρούν ότι δεν μπορούμε να μιλάμε για αμιγή εφαρμογή της μιας ή της άλλης θεωρίας στα κριτήρια που θέτουν τα δύο φύλα σκεπτόμενα την επιλογή συντρόφου. Στοιχεία και των δύο θεωρητικών και ερευνητικών ρευμάτων φαίνεται να συνυπάρχουν εμπλουτίζοντας τη σύγχρονη, σύνθετη, ελληνική κοινωνική πραγματικότητα.

3.4 ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ & ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ:

- Χρησιμοποιώντας διακριτά και έγκυρα μεθοδολογικά εργαλεία απαντά στα κριτήρια επιλογής συντρόφου που θέτουν τα φύλα.
- Στο ίδιο πλαίσιο, η τυχαία επιλογή των ερωτωμένων, καθώς και η ισοκατανομή φύλου και τόπου καταγωγής συμβάλλουν στην αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος. Συνολικά το δείγμα έχει σημαντικές αξιώσεις αναγωγής των αποτελεσμάτων στο γενικό πληθυσμό, παρά τον σχετικά περιορισμένο αριθμό συμμετεχόντων, ως αποτέλεσμα χρονικών, οικονομικών και άλλων περιορισμών. Ένα ακόμα σημείο που λαμβάνεται υπόψιν στη γενίκευση των συμπερασμάτων είναι το ότι ο πληθυσμός της έρευνας αποτελείτο από κατοίκους ενός τόπου με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, ο οποίος μπορεί μεν να εμφανίζει ομοιότητες με αντίστοιχες περιοχές του ελλαδικού χώρου έχει όμως και ιδιαιτερότητες (π.χ. γεωφυσικές/περιβαλλοντικές, πολιτισμικές, κοινωνικές, οικονομικές, εκπαιδευτικές) που πιθανόν να οδηγήσουν σε διαφοροποιήσεις, εν συγκρίσει με αντίστοιχες ερευνητικές προσπάθειες.
- Υποδεικνύει έναν έμμεσο τρόπο παρατήρησης και καταγραφής του βαθμού και του σημείου μετασχηματισμού μιας κοινωνίας (τόσο σε εθνικό/τοπικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο περιοχών με διαφορετικό βαθμό αστικοποίησης), από το παραδοσιακό μοντέλο σε πιο νεωτερικές μορφές. Ταυτόχρονα, όλα αυτά είναι σημαντικά, καθώς προσδιορίζουν τα μοντέλα οικογένειας, της κοινωνίας και της εκπαίδευσης που φαίνεται να ενστερνίζονται ή να επιθυμούν τα άτομα.
- Βάσει των παραπάνω η παρούσα έρευνα ενδείκνεται να χρησιμεύσει ως εργαλείο ανάπτυξης προγραμμάτων ή συνολικών πολιτικών στους τομείς της οικογενειακής μέριμνας, της σεξουαλικής αγωγής των φύλων (αναγκαία ήδη από την πρώιμη σχολική ηλικία), της εκπαίδευσης (στο ευρύτερο φάσμα), της ψυχικής υγείας κ.α.
- Πολύ σημαντικό είναι το γεγονός ότι η έρευνα αυτή συνεισφέρει στην διαπολιτισμική διερεύνηση του θέματος, διαφωτίζοντας τα δεδομένα της ελληνικής πραγματικότητας. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι η έλλειψη ελληνικής βιβλιογραφίας δυσκόλεψε τις ερευνήτριες.

- Τα άτομα ανταποκρίθηκαν με προθυμία στη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου και εξίσου θετική ήταν η έκφραση της επιθυμίας τους για δημοσιοποίηση των ερευνητικών αποτελεσμάτων. Η στάση τους αυτή υποδηλώνει την αναγκαιότητα για διεξαγωγή παρόμοιων ερευνών. Πιο συγκεκριμένα, συμμετέχοντες και των δύο φύλων υποστήριζαν την άποψη ότι ο χρόνος που αφιέρωσαν για την έρευνα αυτή τους βοήθησε να προβληματιστούν αναφορικά με το μείζονος σπουδαιότητας ζήτημα των συντροφικών σχέσεων και να συνειδητοποιήσουν καλύτερα τι αναζητούν οι ίδιοι σε έναν ενδεχόμενο σύντροφο, αλλά και τι μπορεί να προσδοκούν οι άλλοι από αυτούς.

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ:

- Κοινωνικές έρευνες, όπως η παρούσα, που επιχειρούν μέσα από ποσοτικά μεθοδολογικά εργαλεία (ερωτηματολόγιο) τη μέτρηση ποιοτικών χαρακτηριστικών, τα οποία ενέχουν το στοιχείο της υποκειμενικότητας στην αντίληψη των ερωτήσεων αλλά και της δυναμικής των σχέσεων, είναι αδύνατο να εισέλθουν στη λογική των αριθμών και της στατιστικής έρευνας. Ωστόσο, αποτελούν σημαντικές προσπάθειες και διαπιστώνουν επικρατούσες “τάσεις”.
- Δεν εξετάστηκαν οι υποθετικές, φαντασιακές ή ιδανικές προτιμήσεις για έναν/μία πιθανό/ή σύντροφο, αλλά υπάρχοντα δεδομένα της σχέσης, στην οποία εμπλέκονταν οι συμμετέχοντες/ουσες. Η διευκρίνιση αυτή γινόταν στους ερωτώμενους πριν από την συμπλήρωση του κάθε ερωτηματολογίου, ενώ η ειλικρινή τοποθέτηση τους είναι κάτι που δεν μπορούμε να επιβεβαιώσουμε μεθοδολογικά, όπως συμβαίνει και σε κάθε κοινωνική έρευνα. Συνεπώς, ακούμαστε στην ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων δείχνοντας εμπιστοσύνη στην ειλικρινή πρόθεση των απαντήσεων. Αυτός ο περιορισμός σχετίζεται με την αναγκαιότητα μεθοδολογικής διασαφήνισης, που προτείνεται στη βιβλιογραφία (Feingold, 1990, Sprecher, 1989), βάσει της οποίας ερμηνεύεται η ασυμφωνία θεωρητικών και εμπειρικών ευρημάτων ανάλογα με το αν οι έρευνες βασίστηκαν σε δείγματα όπου καταγράφονταν η πραγματική κοινωνική συμπεριφορά ή στηρίζονταν σε αντιδράσεις στις προσφορές από υποθετικούς πιθανούς συντρόφους.
- Η παράμετρος της μόρφωσης στο ερωτηματολόγιο δεν αποσαφηνίζεται ούτε ως κοινωνιοδημογραφικό στοιχείο, ούτε ως κριτήριο επιλογής συντρόφου. Στην πρώτη περίπτωση, η αδυναμία αντιμετώπιστη με τον έλεγχο της διάρκειας (έτη) και όχι του αντικειμένου σπουδών. Αυτό δε σημαίνει ότι εξομοιώνεται η αποφοίτηση από ΙΕΚ με τα μέσα της φοίτησης σε ΤΕΙ ή ΑΕΙ, αλλά η εξέτασή των σπουδών ως συνεχές (από τα λιγότερα στα περισσότερα έτη σπουδών) έδειξε σαφώς τις διαφοροποιήσεις στις προτιμήσεις. Για την αντιμετώπιση της δεύτερης δυσκολίας χρησιμοποιήθηκαν συγκριτικά θεωρητικά δεδομένα (ερευνητικά τεκμηριωμένα). Η μέθοδος αυτή είναι επιστημονικά αποδεκτή,

ωστόσο το ότι στοιχεία ελέγχου αποτελούσαν στερεοτυπικές αντιλήψεις, λαμβάνεται υπόψιν στην εξαγωγή συμπερασμάτων και αξιολογείται σε συνάρτηση άλλων δεδομένων.

- Παρά το γεγονός ότι το ερευνητικό μας πεδίο εκτεινόταν σε όλα τα άτομα ηλικίας 18-30 ετών, το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος, όπως και σε άλλες αντίστοιχες έρευνες, αποτελούσαν φοιτητές/τριες. Μία πιθανή εξήγηση σχετίζεται με ένα τοπικό γνώρισμα που αφορά στο ότι, στην πλειοψηφία τους, οι νέοι/ες αυτής της ηλικίας, αν δε σπουδάζουν ή ασκούν τη στρατιωτική θητεία, αρραβωνιάζονται ή παντρεύονται νωρίς.
- Μια ακόμη παράλειψη αφορά στο ότι δε ζητήθηκαν στοιχεία σχετικά με την επαγγελματική απασχόληση ή την οικονομική τους κατάσταση, συνεπώς η μόρφωση ταυτίζεται του κοινωνικο-οικονομικού status θεωρητικά και όχι αριθμητικά, δηλ. βάσει στατιστικών δεδομένων.
- Στις προτάσεις για μελλοντικές έρευνες περιλαμβάνονται, επίσης, η εξέταση ειδικών παραμέτρων της σχέσης π.χ. συμβίωση, μονήρεις σχέσεις. Εξαιρετικά χρήσιμη θα ήταν η δυνατότητα για ανοιχτή επιλογή κριτηρίων (“άλλο χαρακτηριστικό”), καθώς και για παράλληλη αυτοαξιολόγηση των ερωτωμένων στα ίδια κριτήρια επιλογής συντρόφου. Σημειώνεται ότι δόθηκαν πιλοτικά ερωτηματολόγια αυτής της μορφής, στα οποία οι ερωτώμενοι αφενός ένιωσαν να καλύπτονται από τα δοθέντα χαρακτηριστικά, αφετέρου δυσανασχέτησαν με τον χρόνο που χρειαζόνταν για τη συμπλήρωση και των δύο στηλών.

3.5 Η ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η αναγκαιότητα διερεύνησης του θέματος εντοπίζεται στη πρακτική χρησιμότητά του, διότι σχετίζεται με το καίριο και σπουδαίο θέμα των ετερόφυλων σχέσεων. Στις μέρες μας επικρατεί η άποψη ότι οι διαπροσωπικές και οι συντροφικές σχέσεις διέρχονται κρίση ή σύγχυση, η οποία κατ' επέκταση μεταφέρεται και στο θεσμό της οικογένειας, καθώς η κοινωνία μετασχηματίζεται από το παραδοσιακό μοντέλο της συγκεντρωτικής και υποκειμενικής αντίληψης προς το σύγχρονο, αντικειμενικό και αποκεντρωμένο σχήμα των οριζοντίων σχέσεων (σχέσεις ισότητας) των δύο φύλων.

Σε επίπεδο πρόληψης η πληροφόρηση που θα προκύψει από την όλη ερευνητική διεργασία ευελπιστούμε ότι θα δώσει τη δυνατότητα για ενίσχυση της γνώσης του εαυτού, της αναγνώρισης και του σεβασμού των διαφορετικών στοιχείων του Άλλου (σεβασμό στην ετερότητα) γενικότερα, αλλά και ειδικότερα ανάμεσα στα φύλα. Επίσης, φιλοδοξούμε ότι η έρευνα αυτή θα μπορέσει να συνεισφέρει στον τομέα της συνειδητοποίησης των φύλων αναφορικά με τη διαδικασία διαμόρφωσης της φυλετικής ταυτότητας, τη σπουδαιότητα και τα κριτήρια της επιλογής συντρόφου ανάμεσα στα φύλα. Ακόμα, να αποτελέσει ευκαιρία για γόνιμο προβληματισμό, διαμόρφωση εμπεριστατωμένης άποψης, λήψη ώριμων αποφάσεων σε ζητήματα που αφορούν τις σχέσεις και την καλύτερη διαχείριση και διαπραγματεύσή τους.

Με βάση τα παραπάνω, η έρευνα θα μπορούσε να συμβάλει στην μείωση των διαπροσωπικών συγκρούσεων, οι οποίες λειτουργούν ενίοτε και ως ενδείξεις των βαθύτερων φυλετικών προσδοκιών και προκαταλήψεων, καθώς και στη διατήρηση της ψυχικής υγείας των φύλων και της ισορροπίας των συζυγικών σχέσεων μέσα από την αρμονική επίλυση των όποιων διαφορών μεταξύ των φύλων. Ακόμα, σε ένα δεύτερο επίπεδο μπορεί να καταστεί αξιόλογη “πυξίδα” στην υγιή εξέλιξη του θεσμού της οικογένειας (με τις απαιτούμενες αλλαγές στα γονεϊκά πρότυπα και τους ρόλους των φύλων) και την ομαλή ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των μελών της, κυρίως των παιδιών. Καταλυτικό ρόλο δύναται να διαδραματίσει στη θετική ενίσχυση των γυναικών, ώστε να αναγνωρίσουν τη δύναμη που διαθέτουν για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν με ενεργό τρόπο τα προβλήματα που βιώνουν μέσα στο κοινωνικό σύνολο που ζουν (π.χ. φαινόμενα κοινωνικής ανισότητας, κακοποίησης).

Σε επίπεδο ομάδας και κοινότητας, τα ευρήματα μιας τέτοιας έρευνας θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν σε προγράμματα πρόληψης και θεραπείας, όπως οι σχολές γονέων, των διαφόρων κέντρων ενημέρωσης και προστασίας της οικογένειας (π.χ στα ΚΕΦΟ), όπου παρέχονται υπηρεσίες συμβουλευτικής των ζευγαριών. Σε δομές αγωγής και προαγωγής υγείας, που ασχολούνται με ζητήματα όπως π.χ οικογενειακού προγραμματισμού, αντισύλληψης και συμβουλευτική μελλοντικών γονέων.

Ακόμη, σε μια εποικοδομητική μελλοντική συνάντηση/συνεργασία μεταξύ των τομέων της εκπαίδευσης και της υγείας με στόχο την σεξουαλική αγωγή των νέων και τη διαπαιδαγώγηση στις σχέσεις των φύλων, τα στοιχεία της παρούσα έρευνας θα μπορούσαν να επηρεάσουν θετικά την αναπαράσταση των φύλων προς την κατεύθυνση μιας πιο ισότιμα προς τα φύλα οργανωμένης κοινωνίας, όπου δεν παραγνωρίζεται τη χρήσιμη “ετερότητα”. Μια τέτοια προσπάθεια θα μπορούσε να βοηθήσει σημαντικά τα παιδιά στη διαδικασία συγκρότησης της ταυτότητας του φύλου τους και τη γνωριμία και το σεβασμό με το άλλο φύλο, χωρίς να θυσιάσουν χρήσιμες ιδιότητες της ιδιοσυγκρασίας τους. Παράλληλα όμως θα συνέβαλλε αποφασιστικά προς την κατεύθυνση της εκπαίδευσης των γονέων πάνω σε θέματα κατασκευής της φυλετικής ταυτότητας, ώστε να είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται το ρόλο τους στη διαπαιδαγώγηση και τη μετέπειτα εξέλιξη των παιδιών τους μέσα από αυτή.

Τέλος, καθώς δεν υπάρχουν πολλές συναφείς μελέτες στην ελληνική βιβλιογραφική παρακαταθήκη, ίσως η παρούσα έρευνα αποτελέσει έναυσμα, άλλα και εργαλείο για τη διεξαγωγή περαιτέρω ερευνών στο πεδίο των διαφυλετικών σχέσεων. Συνεπώς, μπορεί να χρησιμεύσει ως υπόβαθρο πιο ειδικευμένων ερευνών στο αντικείμενο των διαφυλετικών-συντροφικών σχέσεων και ακόμα να συνεισφέρει στον επιστημονικό διάλογο που αναπτύσσεται σε ζητήματα σχέσεων (π.χ. ανάγκες, προσδοκίες, συμπεριφορές, επικοινωνία, θέματα εξουσίας, στερεοτυπικές εσωτερικεύσεις) που άπτονται πολλών τομέων: οικογενειακή και κοινωνική πολιτική, εκπαίδευση, εργασία, συμβουλευτική.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα δύο φύλα θέτουν από κοινού σε προτεραιότητα χαρακτηριστικά “διατήρησης της σχέσης και διαπροσωπικής λειτουργικότητας”. Συμφωνία εκφράζεται, επίσης, στην αποτίμηση των “μη επιθυμητών/ αρνητικών χαρακτηριστικών προσωπικότητας”. Και στις δύο περιπτώσεις, εμφανίζεται διαφοροποίηση μόνο στην επιμέρους σημαντικότητα που δίνουν άνδρες και γυναίκες στα παραπάνω χαρακτηριστικά (διαφορετική κατάταξη).

Οι γυναίκες αποτιμούν περισσότερο από τους άνδρες το “κοινωνικο-οικονομικό status” του συντρόφου τους και οι άνδρες, αντίστοιχα, την “καλή εξωτερική εμφάνιση”. Ωστόσο, αυτές οι διαφορές των φύλων στα κριτήρια επιλογής συντρόφου έπονται της κοινής τους πρωταρχικής ανάγκης για διαπροσωπική λειτουργικότητα.

Οι περισσότερο μορφωμένοι άνδρες και γυναίκες τείνουν να ενδιαφέρονται λιγότερο για χαρακτηριστικά που σχετίζονται με το κοινωνικο-οικονομικό status και να ανέχονται λιγότερο αρνητικά χαρακτηριστικά. Ειδικότερα, η επιθυμία για συντρόφους με κοινωνικο-οικονομικό status μεταβάλλεται σε απόλυτη συνάρτηση ειδικών παραγόντων. Η προτίμησή του αρχικά διαφοροποιείται ανάμεσα στα φύλα, αλλά όταν προστίθεται ο παράγοντας της μόρφωσης (τόσο ως προσωπική κατάκτηση όσο και ως υπόβαθρο) και του βαθμού αστικοποίησης, τότε τα δύο φύλα εξομοιώνονται. Συνεπώς, καθώς μια κοινωνία μεταβαίνει σε πιο νεωτερικές μορφές και τα άτομα, εξελίσσονται κοινωνικά (αστικοποίηση) και ωριμάζουν βιολογικά και πνευματικά (μόρφωση), παρατηρείται περισσότερο “διαταξική” διαφοροποίηση, καθώς τείνουν να οξύνονται οι διαφορές στις ενδο-φυλετικές προτιμήσεις. Άνδρες και γυναίκες στρέφονται από την αναζήτηση εξωτερικών χαρακτηριστικών σε άλλα που αφορούν στην έσωτερική ποιότητα και μέσα από αυτή τη διαδικασία διαμορφώνουν μια σχέση ως το κατάλληλο περιβάλλον που θα επιτρέψει και συμβάλλει μέσα από την αλληλεπίδραση των μελών, αφενός την αυτο-ολοκλήρωσή τους, αφετέρου την αναπτυξιακή πορεία της σχέσης τους. Αντίθετα, μεταξύ των ατόμων με χαμηλότερο μορφωτικό δυναμικό παρατηρείται σύγκλιση ως προς τη θετική αποτίμηση παραδοσιακά προσδιορισμένων κοινωνικών χαρακτηριστικών κάθε φύλου.

Η μόρφωση, ως συντελεστής κοινωνικής εξουσίας μέσα στην υπάρχουσα οργανωτική δομή της ελληνικής πραγματικότητας, δε φαίνεται να επηρεάζει θετικά προς την κατεύθυνση της εξομοίωσης και της ισότητας των φύλων, όπως συμβαίνει όταν λειτουργεί ως κοινωνικοποιητικός μηχανισμός. Ειδικότερα, οι κατακτήσεις των γυναικών όσο αφορά στο δικαίωμα της μόρφωσης δεν σημαίνουν απαραίτητα και ισότιμη διαχείριση των εξουσιών που απορρέουν από το δικαίωμα αυτό, μέσα στο πλαίσιο του υπάρχοντος συστήματος κοινωνικής και οικογενειακής οργάνωσης στη χώρα μας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η υψηλή μόρφωση ενός άνδρα να εξαργυρώνεται σε θέση με αντίστοιχο κοινωνικο-οικονομικό status, χωρίς

όμως να συμβαίνει το ίδιο και από την πλευρά των γυναικών. Άμεση συνέπεια αυτού είναι ότι οι μορφωμένοι άνδρες, έχοντας γνώση της προνομιακής τους θέσης, εμφανίζονται περισσότερο απαιτητικοί στην επιλογή συντρόφου τους σε σύγκριση με τις γυναίκες με αντίστοιχη μόρφωση, οι οποίες εμφανίζονται να βιώνουν μια “σύγχυση” ή μια “εσωστρέφεια”, πιθανώς καθώς στον αγώνα τους για τη δημιουργία της νέας τους “ταυτότητας” έρχονται αντιμέτωπες με ζητήματα, νοοτροπίες και καταστάσεις που συχνά φαντάζουν ανυπέρβλητες. Ένας παράγοντας που συμβάλλει ερμηνευτικά στη μη έκφραση συγκεκριμένων προτιμήσεων από τις γυναίκες υψηλού μορφωτικού επιπέδου, είναι ότι το κριτήριο του κοινωνικο-οικονομικού status, όπως και χαρακτηριστικά που εμπίπτουν στα άλλα κριτήρια, έλαβαν ισχυρή αποτίμηση τόσο από τις λιγότερο μορφωμένες γυναίκες όσο και από τους περισσότερο μορφωμένους άνδρες, μη αφήνοντας να εκδηλωθεί άλλη τάση.

Ξεκινώντας από διαφορετική βάση, οι άνδρες θεωρούν μια μορφωμένη γυναίκα ως λιγότερο επιθυμητή, καθώς αντιλαμβάνονται ότι ο αγώνας της για την επίτευξη της κοινωνικής ανόδου, στηριζόμενη στα δικά της μέσα, στερεί την αποκλειστικότητα και το μέγιστο της φροντίδας που εκείνη άλλοτε παρείχε στη σχέση και την οικογένεια της, ενώ παράλληλα δεν εγγυάται ανάλογα αποτελέσματα σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο.

Μεταβολή στα κριτήρια παρατηρείται καθώς τα άτομα ωριμάζουν ηλικιακά και στη σχέση εγκαθίστανται η σταθερότητα/δέσμευση, που μετατοπίζει τη σχέση από τον “έρωτα” στη “συντροφική αγάπη” και προκαλεί αυξημένες προσδοκίες/ στόχους “γονεϊκότητας”. Υπό αυτό το πρίσμα γίνεται κατανοητός ο λόγος που στην πορεία, στο σύνολό τους οι συμμετέχοντες, φαίνεται να ενδιαφέρονται για το κοινωνικο-οικονομικό status των συντρόφων τους και να είναι περισσότερο διατεθειμένοι να ανεχτούν αρνητικά χαρακτηριστικά τους.

Τέλος, αναφορικά με τις δύο προσεγγίσεις (κοινωνικο-δομική και εξελικτική), στην έκφραση των προτιμητέων χαρακτηριστικών συντρόφου τα δύο φύλα, αλλά και τα πρόσωπα του ίδιου φύλου, συνεκτιμούν και προσαρμόζουν τις βιολογικές προδιαθέσεις τους και τα άλλα συγκριτικά τους χαρακτηριστικά εντός του κοινωνικού πλαισίου και των μεταβαλλόμενων συνθηκών, όπου καλούνται να βιώσουν την επιλογή τους. Κατά συνέπεια, φαίνεται να συνυπάρχουν στοιχεία και των δύο θεωρητικών και ερευνητικών ρευμάτων, εμπλουτίζοντας και διαφωτίζοντας τη σύγχρονη, σύνθετη, ελληνική κοινωνική πραγματικότητα.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

- Η συμμετοχή εξειδικευμένης διεπιστημονικής ομάδας από τον χώρο της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας στον πολιτικό σχεδιασμό και την διαμόρφωση, εφαρμογή και αξιολόγηση μέτρων που αφορούν την οικογενειακή μέριμνα, την ψυχική υγεία και την εκπαίδευση. Αναμφισβήτητα, μέσα στα πλαίσια μετασχηματισμού της κοινωνίας και των θεσμών της από παραδοσιακά σχήματα σε νεωτεριστικές εφαρμογές, οι εξειδικευμένες αυτές διεπιστημονικές ομάδες είναι σε θέση να δώσουν (μέσα από μια άλλη οπτική) τις ερμηνείες και τις κατευθύνσεις που αρμόζουν σε ζητήματα που αφορούν π.χ. την ενδοοικογενειακή βία, τα υψηλά ποσοστά κατάθλιψης των γυναικών, την κρίση των διαφυλετικών σχέσεων, τα υψηλά ποσοστά των διαζυγίων, το δημογραφικό ζήτημα.
- Εποικοδομητική και απαραίτητη προκύπτει μέσα από την έρευνα μια συνεργασία μεταξύ υπουργείου υγείας και εκπαίδευσης, αλλά και με την κατάλληλη αξιοποίηση των Μ.Μ.Ε και του διαδικτύου, στα πλαίσια διεκπεραίωσης εκπαιδευτικών προγραμμάτων αγωγής και προαγωγής υγείας με στόχο την παροχή έγκαιρης και υπεύθυνης πληροφόρησης (π.χ. σε θέματα γνώσης εαυτού, σεξουαλικής αγωγής και διαπαιδαγώγησης στις σχέσεις των φύλων, διαμόρφωσης της φυλετικής ταυτότητας, ισότιμης αντιμετώπισης των φύλων, συνειδητοποίησης των φύλων αναφορικά με τη διαδικασία, τη σπουδαιότητα και τα κριτήρια της επιλογής συντρόφου, αντιμετώπισης προκαταλήψεων και στερεοτυπικών ρατσιστικών αντιδράσεων, θεσμικών και κοινωνικών μετασχηματισμών).
- Επίσης, χωρίς αμφιβολία, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αξιόλογη και αναγκαία μια ανάλογη συνεργασία (με τη μορφή σεμιναρίων και εκδηλώσεων) με δομές, όπως: σχολές γονέων (προς την κατεύθυνση της εκπαίδευσης των γονέων πάνω σε θέματα κατασκευής της φυλετικής ταυτότητας, ώστε να είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται το ρόλο τους στη διαπαιδαγώγηση και τη μετέπειτα εξέλιξη των παιδιών τους), τμήματα οικογενειακού προγραμματισμού, κέντρα οικογενειακής μέριμνας, προγράμματα προώθησης της ισότητας, οργανώσεις αντιμετώπισης ενδοοικογενειακής βίας. Μια τέτοια συνεργασία θα μπορούσε να συμβάλλει αποφασιστικά προς την κατεύθυνση μιας πιο ισότιμης προς τα φύλα οργανωμένης κοινωνίας, χωρίς ταυτόχρονα να παραγνωρίζεται η χρήσιμη “ετερότητα”, μέσα από: τον γόνιμο προβληματισμό, τη διαμόρφωση εμπειριστατωμένης άποψης και λήψη ώριμων αποφάσεων σε ζητήματα που αφορούν τις σχέσεις και την καλύτερη διαχείριση και διαπραγμάτευσή τους, τη μείωση των διαπροσωπικών συγκρούσεων, τη διατήρηση της ψυχικής υγείας των φύλων και της ισορροπίας των συζυγικών σχέσεων μέσα από την αρμονική επίλυση των όποιων διαφορών μεταξύ των φύλων, την ενίσχυση του οικογενειακού θεσμού και την συνειδητή αντιμετώπιση των κοινωνικών και θεσμικών μετασχηματισμών.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. **Abramson, P. R. & Pinkerton, S. D.** (1995). Sexual nature, sexual culture. pp. 80-118. Chicago: University of Chicago Press.
2. **Αγάθωνος, Ε.** (1991). Κακοποίηση-Παραμέληση παιδιών. Αθήνα: Εκδ. Γρηγόρη.
3. **Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, Ε.** (1998). Οδηγός για την αναγνώριση και αντιμετώπιση της κακοποίησης και παραμέλησης του παιδιού. Αθήνα: εκδ. Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού.
4. **Ajzen, I. & Fishbein, M.** (1980). Understanding attitudes predicting social behavior. Englewood, N.J.: Prentice-Hall. Στο **Βοσνιάδου, Σ.** (2000). *Εισαγωγή στην ψυχολογία. Τόμος Β'.* Αθήνα: Gutenberg.
5. **Αλεξίου, Στ.** (1980). Προανακτορικές Ακροπόλεις της Κρήτης. Στο Πεπραγμένα Δ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, 1, pp. 9-22.
6. **Αλεξίου, Στ.** (1969). Μινωικός πολιτισμός. Ηράκλειο.
7. **Αλεξόπουλος, Δ. Σ.** (2004). Ψυχομετρία. Ιστορία, θεωρίες και γενικές αρχές. Β' τόμος. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
8. **Αλμπερόνι, Φ.** (1998). Περί έρωτος. Αθήνα: Ψυχογιός.
9. **Anttonen, A. & Sipilä, J.** (1996). European social care services: if it is possible to identify models. Journal of European social policy.
10. **Αποστολάκης, Γ.** (1996). Παντρολογήματα στην Κρήτη στα μέσα του εικοστού αιώνα. Ηράκλειο: χ.ε.
11. **Αποστολάκης, Γ.** (2003). Παραδοσιακός Κρητικός Γάμος. Αθήνα: Νέα Σύνορα - Α. Α. Λιβάνης
12. **Archer, J.** (2000). Sex differences in physical aggression to partners: A reply to Frieze (2000), O'Leary (2000), and White, Smith, Koss, & Figuerdo (2000). Psychological Bulletin, 126, 697-702.
13. **Αρκουμάνη, Σ.** (2006). Ταυτότητες φύλου στην οικογένεια: ο ρόλος των γονιών. Θεσσαλονίκη: <http://1kesyp-v.thess.sch.gr/eisigiseisEsperidas>.
14. **Αυδικός, Ε. Γ.** (1996). Το παιδί στην παραδοσιακή και τη σύγχρονη κοινωνία. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
15. **Βαϊδάκης, Ν.** (2007). Η ψυχιατρική και η σεξουαλική ζωή στη σύγχρονη κοινωνία. Ηλεκτρονικό έγγραφο.

16. **Bailey, J. M., Gaulin, S., Agyei, Y. & Gladue, B. A.** (1994). Effects of gender and sexual orientation on evolutionary relevant aspects of human mating psychology. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, pp. 1081-1093.
17. **Baker, C.** (2001). Εισαγωγή στη διγλωσσία και στη δίγλωσση εκπαίδευση. Αθήνα: Gutenberg.
18. **Βάμβουκας, Μ.** (1991). Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και Μεθοδολογία. Αθήνα: Γρηγόρη.
19. **Bandura, A.** (1997). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
20. **Bardwick, J.** (1971). *The psychology of women*. New York: Harper & Row.
21. **Barkow, J.** (1989). *Darwin, sex and status*. Toronto: University of Toronto Press.
22. **Barrett, M.** (1984). *Women's oppression today, problems in Marxist feminists analysis*. London: The Thertford Press, Ltd.
23. **Baudelot, C. & Establet, R.** (1992). *Alles les filles*, Paris. Στο *Ντυρί-Μπέλα, Μ. (1995). Η μόρφωση μια κατάκτηση αλλά προς τι?*
24. **Beck, A. T.** (1989). *Cognitive Therapy and the Emotional Disorders*. Harmondsworth: Middlesex, Penguin.
25. **Berger, P. & Luckman, T.** (1966). *The social construction of reality*. New York: Anchor Books.
26. **Berkowitz, L.** (1974). *Advances in experimental social psychology*, 7, pp. 157-215. New York: Academic Press.
27. **Bernard, J.** (1981). *A women's world*. The Free Press.
28. **Bernard, J.** (1982). *The future of marriage*. Yale University Press.
29. **Berscheid, E. & Walster, E.** (1974). *Physical attractiveness*. In **Berkowitz, L. (1974). Advances in experimental social psychology, 7, pp. 157-215. New York: Academic Press.**
30. **Blumer, H.** (1969). *Symbolic Interactionism: Perspective and method*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
31. **Βοσνιάδου, Σ.** (2000). Εισαγωγή στην ψυχολογία. Τόμος Β'. Αθήνα: Gutenberg.
32. **Bowen, M.** (1978). *Family therapy in clinical practice*. New York: Jason Aronson.

33. **Brown, S. L. & Lewis, B. P.** (2004). Relational dominance and mate-selection criteria: Evidence that males attend to female dominance. *Evolution and Human Behavior* 25, pp. 406-415.
34. **Βρύζας, Κ.** (2003). Παγκόσμια επικοινωνία και πολιτιστικές ταυτότητες. Αθήνα: Gutenberg.
35. **Brush, S.** (1991). Women in science and engineering. *American Scientist*, τεύχος 9-10/1991.
36. **Buss, D. M.** (2004). *Evolutionary psychology: The new science of the mind*. Boston: Allyn & Bacon.
37. **Buss, D. M.** (1995). Evolutionary psychology: A new paradigm for psychological science. *Psychological Inquiry* 6, pp. 1-30.
38. **Buss, D. M.** (1994). *The evolution of desire*. New York: Basic Books.
39. **Buss, D. M.** (1989). Sex differences in human mate preferences: Evolutionary hypotheses tested in 37 cultures, *Behavioral and Brain Sciences* 12, pp. 1-49.
40. **Buss, D. M.** (1987). Mate selection criteria. An evolutionary perspective. In **Crawford, C., Smith, D. & Krebs, D.** (1987). *Sociobiology and Psychology: Ideas, issues and applications*, pp. 335-351. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
41. **Buss, D. M. & Barnes, M. F.** (1986). Preferences in human mate selection. *Journal of Personality and Social Psychology* 50, pp. 559-570.
42. **Buss, D. M. & Schmitt, D. P.** (1993). Sexual strategies theory: An evolutionary perspective on human mating. *Psychological Review* 100, pp. 204-232.
43. **Buss, D. M., Shackelford, T. K., Kirkpatrick, L. A. & Larsen, R. J.** (2001). A half century of mate preferences: The cultural evolution of values. *Journal of Marriage and Family*, 63, pp. 491-502.
44. **Buttler, D. & Geis, F. L.** (1990). Nonverbal affect responses to male and female leaders: Implications for leadership evaluations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, pp. 48-59.
45. **Button, J.** (1994). Στενότερες σχέσεις. Ιωαννίδου, Ε. (μτφρ.). Αθήνα: Λύχνος.
46. **Buunk, B. P., Angleitner, A., Oubaid, V. & Buss, D. M.** (1996). Sex differences in jealousy in evolutionary and cultural perspective: Tests from the Netherlands, Germany, and the United States. *Psychological Science*, 7, 359-363.

47. **Buunk, B. P., Dijkstra, P., Douglas T., Kenrick, D. T. & Warntjes, A.** (2001). Age preferences for mates as related to gender, own age, and involvement level. *Evolution and Human Behavior* 22, pp. 241-250.
48. **Γκιζέλης, Γ., Κανταντζόγλου, Ρ., Τεπέρογλου, Α. & Φύλιας, Β.** (1984). Παράδοση και νεωτερικότητα στις πολιτιστικές δραστηριότητες της ελληνικής οικογένειας: Μεταβαλλόμενα σχήματα. Πασσά-Γαρδίκη, Ο. (μτφρ.). Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
49. **Γκοντελιέ, Μ.** (1995). Οι γυναίκες και η πολιτική εξουσία. Στο **Duby, G. & Perrot, M.** (1995). *Γυναίκες και Ιστορία. Πρακτικά Συμποσίου της Σορβώνης, 17-14 Νοεμβρίου 1992*. Καρλαύτη, Κ. (μτφρ.), Τσοκόπουλος, Β. (επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
50. **Γναρδέλλης, Χ.** (2003). Εφαρμοσμένη στατιστική. Αθήνα: εκδ. Παπαζήση.
51. **Campbell, B.** (1972). Sexual selection and the descent of man 1871-1971. pp. 136-179. Chicago: Aldine.
52. **Cant, J. G. H.** (1981). Hypothesis for the evolution of breast and buttocks. *American Naturalists*, 117, pp. 199-206.
53. **Cash, T. F., Gillen, B. & Burns, D. S.** (1977). Sexism and beautyism in personal consultant decision making. *Journal of Applied Psychology*, 62, pp. 301-310.
54. **Charter, K. & Gaster, P.** (1997). Ο μύθος της ισότητας. Καραγιάννη, Ν. (μτφρ.). Αθήνα: εκδ. Φυτράκη.
55. **Chodorow, N.** (1978). *The Representation of mothering*. Cambridge: University of California.
56. **Cooley, Ch.** (1902). *Human Nature and the social order*. New York: Scriber.
57. **Crawford, C., Smith, D. & Krebs, D.** (1987). *Sociobiology and Psychology: Ideas, issues and applications*, pp. 335-351. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
58. **Cummings, C. L.** (2004). *Is the 21st Century Man Really Careless With His Sperm?* Rochester Institute of Technology.
59. **Δαμανάκη, Μ.** (1995). Το θηλυκό πρόσωπο της εξουσίας. Αθήνα: εκδ. Καστανιώτη.
60. **Δαράκη, Ε.** (2007). Εκπαιδευτική ηγεσία και φύλο. Αθήνα: Επίκεντρο.
61. **De Beauvoir, S.** (1979). Το δεύτερο φύλο. Αθήνα: εκδόσεις Γλάρος.
62. **Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β.** (2007). Εφηβικές ταυτότητες φύλου στο οικογενειακό πλαίσιο: ευρήματα, ερμηνείες, και προβληματισμοί. www.pseve.org. (Ψυχολογική Εταιρεία Βορείου Ελλάδας)

63. **Denisiuk, J. S.** (2004). Evolutionary versus Social structural explanations for sex differences in mate selection, jealousy, and aggression. Rochester Institute of Technology.
64. **DeSteno, D. A. & Salovey, P.** (1996). Evolutionary origins of sex differences in jealousy: questioning the "fitness" of the model. *Psychological Science*, 7, 367-372.
65. **Δετοράκης, Θ.** (1990). Ιστορία της Κρήτης. Ηράκλειο Κρήτης: Θ. Δετοράκης.
66. **2^η Πανελλήνια Δημερίδα “Σύγχρονες ανάγκες κοινωνικής φροντίδας. Δομές και προγράμματα στην τοπική κοινωνία”.** (2005). Το Σκανδιναβικό μοντέλο. Ηράκλειο, 19-20 Μαρτίου 2004: Εκδόσεις κοινωνική πολιτ. Α.΄ Κρήτης- Π.Τ.Σ.Κ.Λ.Ε.
67. **Deutch, H.** (1994). Three essays on the theory of sexuality and mechanisms of love. New York: International University Press.
68. **Dinnerstein, D.** (1976). The mermaid and the minotaur: sexual arrangements and human malaise. New York.
69. **Dion, K., Berscheid, E. & Walster, E.** (1972). What is beautiful is good. *Journal of Personality and Social Psychology*, 24, pp. 285-290.
70. **Dix, L. D.** (1987). Women: their under-representation and career differentials in science and engineering. Proceedings of a conference. Washington D.C.: National Academy Press.
71. **Δουλκέρη, Τ. & συνεργάτες.** (1990). Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και ισότητα των δύο φύλων: Μια πρώτη θεωρητική προσέγγιση και εμπειρική έρευνα. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.
72. **Duby, G. & Perrot, M.** (1995). Γυναίκες και Ιστορία. Πρακτικά Συμποσίου της Σορβώνης, 17-14 Νοεμβρίου 1992. Καρλαύτη, Κ. (μτφρ.), Τσοκόπουλος, Β. (επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
73. **Eagly, A. H., Beall, A. & Sternberg, R.** (2004). *Psychology of Gender*. New York: Guilford Press.
74. **Eagly, A. H. & Wood, W.** (1999). The origins of sex differences in human behavior: Evolved dispositions versus social roles, *American Psychologists* 54, pp. 408–423.
75. **Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος.** (1994). Λεξικό των Δήμων, Κοινοτήτων και Οικισμών της Ελλάδος.
76. **Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).** (1999). Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής. Αθήνα: εκδ. ΕΚΚΕ.

77. **Eichenbaum, D. & Orbach, S.** (1983). *Understanding women. A feminist psychoanalytic approach.* New York: Basic Books.
78. **Einon, D.** (1997). Individual differences in age preferences in mates: taking a closer look. *Behavioral and Brain Sciences*, 20, pp. 137-138.
79. **Ellis, A.** (1962). *Reason and emotion in psychotherapy.* New York: Lyle Stuart, inc.
80. **Ellis, L.** (1993). Social stratification and Socioeconomic inequality, 1, pp. 111-137. Westport, CT: Praeger.
81. **Ellis, B. J. & Symons, D.** (1990). Sex differences in sexual fantasy: an evolutionary psychological approach. *Journal of Sex Research* 27, pp. 527–555.
82. **Engels, F.** (1984). *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους.* Αθήνα: Θεμέλιο.
83. **Erickson, E.** (1990). *Η παιδική ηλικία και η κοινωνία.* Αθήνα: εκδ.Καστανιώτη.
84. **Εριτιέ- Οζέ, Φ.** (1995). Για την αμφίβολη εξουσία των γυναικών. Στο **Duby, G. & Perrot, M.** (1995). *Γυναίκες και Ιστορία. Πρακτικά Συμποσίου της Σορβώνης, 17-14 Νοεμβρίου 1992.* Καρλαύτη, Κ. (μτφρ.), Τσοκόπουλος, Β. (επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
85. **Ζαϊμάκης, Γ.** (2002). Κοινωνική Εργασία και Τοπικές Κοινωνίες. Ανάπτυξη, συλλογική δράση, πολυπολιτισμικότητα. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
86. **Ζερβός, Α. Γ.** (1996). Ευρώπη Άτομο Εξουσία Γυναίκα: Κοινωνιολογική προσέγγιση στην κοινωνική στάση των γυναικών, έναντι των διαφόρων μορφών εξουσίας. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
87. **Ζωγράφου, Α.** (1998). *Από την Μήδεια στη Σταχτοπούτα.* Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
88. **Fee, E.** (1983). *Women and health politics. The politics of sex in medicine.* New York: Baywood Publishing Company Inc.
89. **Feingold, A.** (1990). Gender differences in effects of physical attractiveness on romantic attraction: A comparison across five research paradigms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, pp. 981-993.
90. **Fischer, J. & Harvey, L. G.** (1975). *Planned behaviour change: Behaviour modification in Social Work.* New York: Free Press.
91. **Fiske, S. T.** (1998). Stereotyping, prejudice, and discrimination. In: **Gilbert, D. T., Fiske S. T. & Lindzey, G.** (1998). *The handbook of social psychology (4th ed.), pp. 357-414, New York: McGraw-Hill.*

92. **Flood, P.** (1981). Body parts. *Esquire*, June, pp. 35-43.
93. **Foucault, M.** (1982). Ιστορία της σεξουαλικότητας. Η δίψα της γνώσης. Ροζάκκη, Γ. (μτφρ.), Κρητικός, Γ. (επιμ.). Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα.
94. **Freidman, J.** (1963). *The feminine mystique*. Laurel Books.
95. **Freud, A.** (1978). Το εγώ και οι μηχανισμοί άμυνας. Παραδέλης, Θ. (μτφρ.). Αθήνα: Καστανιώτης.
96. **Freud, S.** (1905). Three Essays on the Theory of Sexuality, Standard Edition, τόμος iv. Εισαγωγή στην ψυχανάλυση, τόμος viii.
97. **Friedl, C.** (1962). *Vasilika, a village in modern Greece*. Νέα Υόρκη.
98. **Gambrill, E.** (1995). Behavioural Social Work: past, present and future. *Research on Social Work Practice* 5, pp. 460-484.
99. **Gangestad, S. W. & Simpson, J. A.** (2000). The evolution of human mating. Trade-offs and strategic pluralism. *Behavioral and Brain Sciences* 23, pp. 573–587.
100. **Gangestad, S. W., Thornhill, R. & Garver, C. E.** (2002). Changes in women's sexual interests and their partners' mate retention tactics across the menstrual cycle: Evidence for shifting conflicts of interest. *Proceedings of the Royal Society of London, B*, 269, pp. 975-982.
101. **Garlied, P.** (1974). *Creative dreaming*. New York: Ballantine books.
102. **Geary, D. C.** (2000). Evolution and proximate expression of human paternal investment. *Psychological Bulletin* 126, pp. 396–401.
103. **Gilligan, C.** (1982). *In a different voice*. Cambridge: Harvard Press.
104. **Gilligan, C., Lyons, N. & Harnmer, T.** (1990). *Making connections*. Harvard University Press.
105. **Gilmore, D. C., Beehr, T. A. & Love, K. G.** (1986). Effects of applicant sex, applicant physical attractiveness, type of rater and type of job on interview decisions. *Journal of Occupation Psychology*, 59. pp. 103-109.
106. **Gilbert, D. T., Fiske, S. T. & Lindzey, G.** (1998). *The handbook of social psychology*, pp. 357-414, New York: McGraw-Hill.
107. **Glick, P., Diebold, J., Bailey-Werner, B. & Zhu, L.** (1997). The two faces of Adam: Ambivalent sexism and polarized attitudes toward women. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, pp. 1323-1334.
108. **Goffman, E.** (1959). *The presentation of self in everyday life*. New York: Anchor

109. **Goldman, W. & Lewis, P.** (1977). Beautiful is good: Evidence that the physically attractive are more socially skillful. *Journal of Experimental Social Psychology*, 13, pp. 125-130.
110. **Gray, J.** (2005). Άνδρες & Γυναίκες: Διαφορές & Ομοιότητες. Μτφρ. Κουλεντιανού, Μ. Αθήνα: Εκδόσεις Θυμάρι.
111. **Greenglass, E.** (1982). *A world of difference. Gender roles in perspective.* Toronto: John Wiley & Sons.
112. **Greenwald, G.** (1978) *Creative intimacy.* New York: Jone Publications inc.
113. **Greitemeyer, T. (2006).** What do men and women want in a partner? Are educated partners always more desirable? Department of Psychology, Ludwig-Maximilians-University.
114. **Hamermesh, D. S. & Biddle, J. E.** (1994). Beauty and the labor market. *American Economic Review*, 84, pp. 1174-1194.
115. **Harré, R.** (2006). *Key thinkers in psychology.* London: Sage publications.
116. **Hart, G. & Wellings, K.** (2002). Sexual behavior and its medicalisation: in sickness and in health. Στο *Βαϊδάκης, Ν. (2007). Η ψυχιατρική κι η σεξουαλική ζωή στη σύγχρονη κοινωνία. Ηλεκτρονικό έγγραφο.*
117. **Heilman, M. E., Wallen, A. S., Fuchs, D. & Tamkins, M. M.** (2004). Penalties for success: Reactions to women who succeed at male gender-typed tasks, *Journal of Applied Psychology* 89, pp. 416–427.
118. **Heneka, P.** (1989). Βασική κατεύθυνση της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης. Αθήνα: εκδόσεις Καστανιώτη.
119. **Herbert, M.** (1997). Ψυχολογική φροντίδα του παιδιού και της οικογένειάς του. Οδηγός ψυχολογικής βοήθειας για επαγγελματίες ψυχικής υγείας. Σκαρβέλη, Γ. (μτφρ.). Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
120. **Hill, R.** (1945). Campus values in mate selection. *Journal of Home Economics*, 37, pp. 554-558.
121. **Hinton, P. R.** (1995). *Statistics explained. A guide for social science students.* London: Routledge.
122. **Howard, J. A., Blumstein, P. & Schwartz, P.** (1987). Social or evolutionary theories? Some observations on preferences in human mate selection. *Journal of Personality and Social Psychology* 53, pp. 194–200.

123. **Horner, M.** (1972). Toward an understanding of achievement-related conflicts in women, *Journal of Social Issues* 28, pp. 157–175.
124. **Hudson, B. & Geraldine, M.** (1986). *Behavioural Social Work: an introduction*. London: Macmillan.
125. **Jackson, H. J. & Neville, J. K.** (1982). The conceptual basis of behavioural programming: a review with implications for Social Work. *Contemporary Social Work Education* 5, pp 227-238.
126. **Jackson, L. A.** (1992). *Physical appearance and gender: Sociobiological and sociocultural perspectives*. Albany: State University of New York Press.
127. **Javeau, C.** (2000). Η έρευνα με ερωτηματολόγιο. Το εγχειρίδιο του καλού ερευνητή. Τζαννονέ-Τζώρτζη, Κ. (επιμ.-μτφρ.). Αθήνα: Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός.
128. **Johnston, V. S. & Franklin, M.** (1993). Is beauty in the eye of beholder? *Ethology and Sociobiology*, 14, pp. 183-199.
129. **Ιγγλέση, Χ.** (1997). Πρόσωπα γυναικών προσωπεία της συνείδησης: Συγκρότηση της γυναικείας ταυτότητας στην ελληνική κοινωνία. Αθήνα: εκδόσεις Οδυσσέας.
130. **Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών της Φραγκφούρτης.** (1987). *Κοινωνιολογία. Εισαγωγικά δοκίμια*. Τέοντορ, Α., Χορκχάιμερ, Μ. (επιμ.). Γράβαρης, Δ. (μτφρ.). Αθήνα: Κριτική.
131. **Κακλαμανάκη, Ρ.** (1984). Η θέση της Ελληνίδας στην οικογένεια, στην κοινωνία, στην πολιτεία. Αθήνα: εκδ. Καστανιώτη.
132. **Καλαϊτζίδης, Π. & Ντοντός, Ν.** (2004). Φύλο και θρησκεία. Η θέση της γυναίκας στην εκκλησία. Αθήνα: Εκδόσεις Ινδικτός.
133. **Kalick, S. M.** (1988). Physical attractiveness as a status cue. *Journal of Experimental Social Psychology*, 24, pp. 469-489.
134. **Καναβίτσας, Ε.** (χ). Κορίτσια και Αγόρια. Πόσο πραγματικά διαφέρουν; <http://www.e-psychology.gr>
135. **Kandel, E. R., Schwartz, J. H. & Jessell, T. M.** (2006). *Νευροεπιστήμη και συμπεριφορά*. Καραμανλίδης, Α. (επιμ.). Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.
136. **Καραγιάννης, Ν.** (2007). Κοινωνικό vs φυσικό αρσενικό. Το Βήμα men, τεύχος 19, 10/2007, 152-155.

137. **Kasser, T. & Sharma, Y. S.** (1999). Reproductive freedom, educational equality, and females' preference for resource-acquisition characteristics in mates, *Psychological Science* 10, pp. 374–377.
138. **Κασσιμάτη, Τ.** (1980). Τάσεις κινητικότητας εργασίας στην ελληνική βιομηχανία. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
139. **Kast, V.** (2001). Θύματα και θύτες. Πότε, γιατί και πως αλλάζουν οι ρόλοι. Φουντούλη, Κ. (μτφρ.). Αθήνα: εκδόσεις Θυμάρι.
140. **Κάστελμπεργκ-Κουλμά, Μ.** (1992). Ο τουρισμός και η επίδρασή του στις Ελληνίδες. Στο *Λεοντίδου, Ε., Ammer, S.R.* (επιμ.). *Η Ελλάδα των γυναικών. Εναλλακτικές Εκδόσεις/Γαία 1. σ.135-147.*
141. **Κατάκη, Χ.** (1998). Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
142. **Κατάκη, Χ.** (1997). Το μωβ υγρό. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
143. **Kenrick, D. T. & Keefe, R. C.** (1997). Age preferences in mates: an even closer look without the distorted lenses. *Behavioral and Brain Sciences*, 20, pp. 140-143.
144. **Kenrick, D. T. & Keefe, R. C.** (1992). Age preferences in mates reflect sex human reproductive strategies. *Behavioral and Brain Sciences* 15, pp. 75-133
145. **Kenrick, D. T., Gabrielidis, C., Keefe, R. C. & Cornelius, J. S.** (1996). Adolescents' age preferences for dating partners: support for an evolutionary model of life-history strategies. *Child Development*, 67, pp. 1499-1511.
146. **Kenrick, D. T., Sadalla, E. K., Groth, G. & Trost, M. R.** (1990). Evolution, traits and the stages of human courtship: Qualifying parental investment model. *Journal of Personality* 58, pp. 97–116.
147. **Kenrick, D. T., Trost, M. R. & Sundie, J. M.** (2004). Sex-roles in adaptations: An evolutionary perspective on gender differences and similarities. In **Eagly, A. H., Beall, A. & Sternberg, R.** (2004.), *Psychology of Gender. New York: Guilford Press.*
148. **Κέντρο Έρευνας για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ).** (2004). Γυναίκες στα συνδικαλιστικά κέντρα αποφάσεων. Το χρονικό μιας απουσίας. Αθήνα: εκδ. Κ.Ε.Θ.Ι.
149. **Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΕΚΜΟΚΟΠ).** (2002). Κοινωνικός αποκλεισμός. Η ελληνική εμπειρία. Αθήνα: Gutenberg.

150. **Κηποπούλου, Γ., Κυριακοπούλου, Φ., Λιβάνη-Ηλιοπούλου, Ν., Μαρκάκη, Μ. & Σέμπρου, Μ.** (2006). Οι διεθνικές οικογένειες στο Δήμο Χερσονήσου. Ηράκλειο: ΑΤΕΙ Κρήτης - Σχολή Επαγγελματιών Υγείας & Πρόνοιας - Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας - μάθημα “Σεμινάριο τελειοφοίτων ΤΟΠ.Α.” - Προκοπάκης, Μ. (υπευθ. καθηγ.).
151. **Klein, V.** (1972). *The feminine character*. University of Illinois Press.
152. **Κλήμης, Ν.** (2007). Ο ψυχισμός του άνδρα. Το Βήμα men, τεύχος 19, 10/2007, σ. 165.
153. **Κογκίδου, Δ.** (διδάσκουσα), (Ακαδημ. έτος 2006-2007). Κοινωνική και πολιτισμική κατασκευή των ταυτοτήτων φύλου (μάθημα). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο-Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης-Διατμηματικό πρόγραμμα για θέματα φύλου και ισότητας. <http://web.auth.gr/genderstudies>.
154. **Kohlberg, L.** (1958). *Development of Modes of Moral Thinking and Choice in the Years Ten to Sixteen*. University of Chicago.
155. **Kohlberg, L. & Kramer, R.** (1969). Continuities and discontinuities in child and adult moral development. *Human Development*, 12, p.p. 93-100.
156. **Κόλλανς, Κ.** (1980). *Θέλω να γυρίσω στο σπίτι*. Κουλεντιανού, Μ. (μτφρ.). Αθήνα: Θυμάρι.
157. **Κόλμπερτ, Τ.** (1997). *Ενοχές χωρίς αιτία. Εμπλοκές, συνέπειες και διαδικασία απαλλαγής*. Αθήνα: εκδόσεις Θυμάρι.
158. **Κομίλη, Α.** (1981). *Σύγχρονη ψυχολογία. Η έρευνα της συμπεριφοράς*. Αθήνα: Εκδ. Νέα Σύνορα - Αντ. Λιβάνης.
159. **Κορδούτης, Π. Σ.** (2006). Σημειώσεις μαθήματος “Ψυχολογία των στενών διαπροσωπικών σχέσεων”. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο.
160. **Κούβελας, Η.** (1978). Ο νέος βιολογικός ντετερμινισμός. *Κοινωνιοβιολογία. Σύγχρονα θέματα*, τεύχος 1.
161. **Κρανακάκη, Μ.** (1988). *Διαβάζοντας τον Φρόυντ. Δέκα μαθήματα για την Ψυχανάλυση*. Αθήνα: εκδόσεις Εστία.
162. **Lague, T.** (1995). Η βιομηχανία του φύλου, 1922. Στο **Σαντριέ, Ρ.** (1995). *Ιστορία των γυναικών 16-18ος αιώνα. Διαφορές μεταξύ των φύλων και συμβολική βία*.
163. **Laljee, M.** (1981). *Attribution theory and the analysis of explanation in Antaki. The psychology of ordinary explanations of a social behaviour*. London: Academic Press.
164. **Λαμπίρη-Δημάκη, Ι.** (1997). *Η κοινωνιολογία στην Ελλάδα σήμερα. Τόμος Β΄*. Αθήνα: εκδ. Παπαζήση.

165. **Λαμπροπούλου, Ε.** (1997). Η κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Η περίπτωση της βίας και της εγκληματικότητας. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
166. **Λεκατσάς, Π.** (1970). Η μητριαρχία. Αθήνα: εκδόσεις Καστανιώτη.
167. **Λεντάκης, Α.** (1986). Είναι η γυναίκα κατώτερη απ' τον άνδρα ή πως κατασκευάζεται η γυναίκα. Εκδ. Δωρικός.
168. **Λεοντάρη, Α.** (1998). Αυτοαντίληψη. Αθήνα: ελληνικά γράμματα.
169. **Λεοντίδου, Ε., Ammer, S. R.** (1992). Η Ελλάδα των γυναικών. Εναλλακτικές Εκδόσεις / Γαία 1.
170. **Lê Thành Khôi.** (1991). L' éducation: Cultures et sociétés. Paris: Publications de la Sorbonne.
171. **Levyshon, H.** (2006). Άντρας-Γυναίκα. Γιατί σκεφτόμαστε διαφορετικά; Science illustrated. Τεύχος 11, σ. 50-57.
172. **Lewontin, R.** (1978). Η πλάνη του βιολογικού ντετερμινισμού. Σύγχρονα θέματα, τεύχος Μαΐου.
173. **Li, N. P. & Kenrick D. T.** (2006). Sex similarities and differences in preferences for short-term mates: What, whether, and why. Journal of Personality and Social Psychology 90, pp. 468-489.
174. **Li, N. P., Bailey, J. M., Kenrick D. T. & Linsenmaier, J. A. W.** (2002). The necessities and luxuries of mate preferences: Testing the tradeoffs, Journal of Personality and Social Psychology, 82, pp. 947-955.
175. **Linton, R.** (1936). The study of man. An introduction. New York-London.
176. **Little, A. & Westergard, J.** (1964). The trend of Class Differentials in Education Opportunity in England and Wales. British Journal of Sociology, τεύχος xv.
177. **Looy, H.** (2001). Sex differences: Evolved, constructed, and designed. Journal of Psychology and Theology, 29, 301-313.
178. **Λούρια, Α.** (1992). Γνωστική Ανάπτυξη. Κωσταρίδου, Ε. (μτφρ.). Αθήνα: ελληνικά γράμματα.
179. **Λύτρας, Π. Ν.** (1998). Κοινωνιολογία του τουρισμού. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος "Interbooks".
180. **Luxton, M.** (1980). More than a labour of love. Toronto: The Women's Press.

181. **MacRae, S.** (1998). Περιγραφή & Ερμηνεία δεδομένων. Πετρουλάκη, Κ. (μτφρ.). Βελλή, Θ. (επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
182. **Madsen, J.** (2007). Οι ρόλοι των φύλων στα ζώα ανατρέπουν όλα τα πρότυπα. *Science illustrated*. Τεύχος 25, σ. 62-67.
183. **Μαλαμούτσης, Μ.** (2007). Του έρωτα τα πάθη. Φραγκιουλάκης, Δ. (Σκην.) Θέατρο Κρήτης.
184. **Manning, J. T., Scutt, D., Whitehouse, G. H. & Leinster, S. J.** (1997). Breast asymmetry and phenotypic quality in women. *Evolution and Human Behavior*, 18, pp. 223-236.
185. **Μάνος, Ν.** (1985). Ερμηνευτικό λεξικό ψυχιατρικών όρων. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
186. **Μάνος, Ν.** (1997). Βασικά στοιχεία κλινικής ψυχιατρικής. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
187. **Μαρκάκη, Ν. Α.** (1998). Τα παλαιά χρόνια η ζωή τα ήθη και τα έθιμα. Χανιά: χ.ε.
188. **Μάρκου, Γ.** (1995). Εισαγωγή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Τόμος Α'. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
189. **Maruan, I.** (1985). Mais guia Pear du travail des femmes. Στο *Ντυρί-Μπέλα, Μ.* (1995). *Η μόρφωση μια κατάκτηση αλλά προς τι?*.
190. **McCary, J. L.** (1978). McCary's human sexuality. 3rd edition. New York: D. Van Nostrand company.
191. **Mead, G. H.** (1934). *Mind, self and society*. Chicago: University of Chicago Press.
192. **Mead, M.** (1935). *Sex and temperament in three primitive societies*. Νέα Υόρκη: Morrow and co.
193. **Miller, J. B.** (1976). *Toward a new psychology of women*. U.S.: Beacon Press.
194. **Minuchin, S.** (1974). *Families and family therapy*. Cambridge, mass., Harvard University Press.
195. **Μισέλ, Α.** (1987). Κοινωνιολογία της οικογένειας και του γάμου. Μουσούρου, Λ. Μ. (μτφρ.-επιμ.). Αθήνα: Gutenberg.
196. **Μιχαλακόπουλος, Γ.** (1990). Η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κυριακίδη.
197. **Mosely, D. & N.** (1995). Χορεύοντας στο σκοτάδι. Η αθέατη πλευρά των συντροφικών σχέσεων. Κουλεντιανού, Μ. (μτφρ.). Αθήνα: εκδόσεις Θυμάρι.

198. **Μαράτου-Αλιμπράντη, Α.** (1991). Γυναικείες Σταδιοδρομίες και Οικιακή Εργασία. Η περίπτωση των γυναικών στην Αθήνα. Βήμα των κοινωνικών επιστημών, τεύχος 4.
199. **Μουσούρου, Α. Μ.** (2005). Οικογένεια και Οικογενειακή Πολιτική. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
200. **Μουσούρου, Α. Μ.** (1985α). Οικογένεια και Παιδί στην Αθήνα, εκδόσεις Εστία.
201. **Μουσούρου, Α. Μ.** (1985β). Γυναικεία Απασχόληση στην Ελλάδα και Αλλού. Αθήνα: εκδόσεις Εστία.
202. **Μουσούρου, Α. Μ.** (1983). Η Ελληνική Οικογένεια. Αθήνα: εκδ. Ιδρύματος Γουλιανδρή-Χορν.
203. **Μουσούρου, Α. Μ. & Στρατηγάκη, Μ.** (2004). Ζητήματα οικογενειακής πολιτικής. Θεωρητικές αναφορές και εμπειρικές διερευνήσεις. Αθήνα: Gutenberg.
204. **Μπέγζος, Μ.** (2008). Φύλο και Θρησκεία. <http://www.acadimia.gr>.
205. **Μπελιός, Μ. & Λεμονάν-Λουτσιονί, Ε.** (2001). Αγάπη, σεξουαλικότητα και μεταβίβαση. Οι ψυχικοί τραυματισμοί και η Φροϋδική αρχή του ομολόγου. Σεμιναριακή συνένωση Ευρωπαϊκής Σχολής Ψυχανάλυσης-ομάδα Θεσσαλονίκης. Γαλλικό Ινστιτούτο Θεσσαλονίκης, 24/2/01.
206. **Μπουντουριδής, Μ. Α.** (1995). Κοινωνικά θέματα των επικοινωνιών μέσω υπολογιστή. <http://www.math.upatras.gr/mboudour>, <http://www.duth.gr/mboudour>.
207. **Νασιάκου, Μ.** (1982). Η ψυχολογία σήμερα. Κλινική ψυχολογία. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση.
208. **Nicole-Drancort, C.** (1995). Strategies professionnelles et organization des familles. Στο **Duby, G. & Perrot, M.** (1995). *Γυναίκες και Ιστορία. Πρακτικά Συμποσίου της Σορβώνης, 17-14 Νοεμβρίου 1992. Καρλαύτη, Κ. (μτφρ.), Τσοκόπουλος, Β. (επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.*
209. **Νιρ, Γ. & Μάσλιν, Μ.** (1985). Αναζητώντας τον ιδανικό σύντροφο. Μτφρ. Χαραλαμπίδης, Γ. Αθήνα: Εκδόσεις Θυμάρι.
210. **Νιτσιάκος, Β. Γ.** (1991). Παραδοσιακές κοινωνικές δομές. Αθήνα: Οδυσσέας.
211. **Νόβα-Καλτσούνη, Χ.** (1998). Κοινωνικοποίηση. Η γένεση του κοινωνικού υποκειμένου. Αθήνα: Gutenberg.
212. **Νότα, Ν.** (1995). Οικονομική αυτονομία των γυναικών. Στο **Duby, G. & Perrot, M.** (1995). *Γυναίκες και Ιστορία. Πρακτικά Συμποσίου της Σορβώνης, 17-14 Νοεμβρίου 1992. Καρλαύτη, Κ. (μτφρ.), Τσοκόπουλος, Β. (επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.*

213. **Ντρενογιάννης, Γ.** (2007). Πλανήτης/ Γη. Οι καλύτερες φωτογραφίες του κόσμου. Θεοί (Τελετές - Θρησκείες). Αθήνα: Τα Νέα.
214. **Ντυρί-Μπέλα, Μ.** (1995). Η μόρφωση μια κατάκτηση αλλά προς τι?. Στο **Duby, G. & Perrot, M.** (1995). *Γυναίκες και Ιστορία. Πρακτικά Συμποσίου της Σορβώνης, 17-14 Νοεμβρίου 1992.* Καρλαύτη, Κ. (μτφρ.), Τσοκόπουλος, Β. (επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
215. **Oakley, A.** (1972). Sex, gender and society. Harper Colophon books, U.S.
216. **Oliver, M. B. & Hyde, J. S.** (1993). Gender differences in sexuality: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 114, pp. 29-51.
217. **Ονάϊρ, Κ.** (1996). Η ιστορία της ανθρωπότητας. Τόμος 6ος, εκδόσεις Unesco.
218. **Ortner, S., Strathern, M. & Rosaldo, M.** (1994). Ανθρωπολογία, γυναίκες και φύλο. Μπακαλάκη, Α. (επιμ.). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
219. **Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας & Ψυχιατρική Κλινική Παντείου Αθηνών.** (1999). Λεξικό διαπολιτισμικών όρων στην ψυχική υγεία. Χριστοδούλου, Γ., Παπακώστα, Ι. & Ζερβός, Ι. (μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Βήτα Medical Arts.
220. **Palmgren, G.** (2006). Ελεύθερη βούληση: Αλήθεια ή αυταπάτη; *Science illustrated.* Τεύχος 19, σ. 46-51.
221. **Παναγιωτάκης, Ν. Μ.** (1988). Κρήτη: Ιστορία και Πολιτισμός. Κρήτη: χ.ε.
222. **Πανικάρ, Μ. & Ρομέϊν, Ι.** (1996). Αλλαγές στις κοινωνικές δομές. Στο **Ονάϊρ, Κ.** (1996). *Η ιστορία της ανθρωπότητας. Τόμος 6ος, εκδόσεις Unesco.*
223. **Παπαδάκη, Ε.** (1972). Ο σεβντάς του ντεληκανή, το προξενιό, ο αρραβώνας και ο γάμος σε ένα χωριό τση Κρήτης. Ηράκλειο: χ.ε.
224. **Παπαδάκης, Δ.** (1974). Κρητικός γάμος. Αθήνα: Κνωσσός.
225. **Παπαδόπουλος, Δ.** (2007). Λένε οι αριθμοί για μας. Το Βήμα - ένθετο: Ταυτότητα του άνδρα. Οι αξίες, τα δεδομένα, οι επιλογές που καθορίζουν τα προφίλ μας σήμερα. Τεύχος Οκτωβρίου.
226. **Παπαδόπουλος, Ν.** (1994). Λεξικό της ψυχολογίας. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
227. **Παπαμιχαήλ, Γ.** (1988). Μάθηση και κοινωνία. Η εκπαίδευση στις θεωρίες της Γνωστικής Ανάπτυξης. Αθήνα: εκδόσεις Οδυσσέας.
228. **Παπακωνσταντινίδης, Λ.** (2002). Ευαισθητοποιημένη τοπική κοινωνία. Αθήνα: Εκδ. Γιώργος Δαρδανός.
229. **Παπαστάμος, Στ.** (1989). Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία. Αθήνα: Οδυσσέας.

230. **Παπαταξιάρχης, Ε. & Παραδέλλης, Θ.** (1992). Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αιγαίου & εκδόσεις Καστανιώτης.
231. **Parsons, T.** (1963). *The structure of social action*, New York.
232. **Parsons, T.** (1959). The school as a social system: some of its factions in America society. *Harvard Educational Review*, τεύχος 4ο. Φραγκουδάκη, Α. (μτφρ.). Στο **Φραγκουδάκη, Α.** (1985). *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης*. Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήσης.
233. **Parsons, T.** (1956). *Family structure and socialization of the child*. Glencoe.
234. **Parsons, T. & Bales, R.** (1955). *Family socialization and interaction process*. Glencoe.
235. **Parsons, T. & Smeler, N.** (1956). *Economy and society*. Glencoe.
236. **Πάτκου, Ε.** (2004). Εργασία στην θεματική ενότητα: Η ανδρική και γυναικεία εμπειρία. Δραστηριότητα 3: Μεγαλώνοντας σαν αγόρι-Μεγαλώνοντας σαν κορίτσι. Θεσσαλονίκη: 1^ο Γυμνάσιο Πυλαίας. <http://www.Femnetsalonica.gr/taytotites.doc>
237. **Payne, M.** (2000). Σύγχρονη θεωρία της κοινωνικής εργασίας. Καλλινικάκη, Θ. (επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
238. **Pennebaker, J.W., Dyer, M.A., Gaulkins, R. S. Litowitz, D. L., Ackreman, P. L., Anderson, D. B. & McGraw, K. M.** (1979). Don't the girls get prettier at closing time: a country and western application to psychology. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 5, pp. 122-152.
239. **Πιντέρης, Γ.** (2005). *Συντροφικότητα και αυτονομία*. Αθήνα: Θυμάρι
240. **Πιντέρης, Γ.** (2001). *Δεν ξέρω τι θέλω! Η ψυχολογία των αναγκών μας*. Αθήνα: Θυμάρι
241. **Πιντέρης, Γ.** (1996). *Διαλέγοντας σύντροφο: Ανακάλυψε τον τρόπο που σχετίζεσαι*. Αθήνα: Εκδόσεις Θυμάρι.
242. **Πλάτων, Ν.** (1978). *Προϊστορική Αρχαιολογία: Μινωικός Πολιτισμός*. Ρέθυμνο: πανεπιστημιακές παραδόσεις.
243. **Pollak, S. & Gilligan, C.** (1982). Images of violence in Thematic Apperception Test stories. *Journal of personality and social psychology*, 42.
244. **Pratto, F., Sidanius, J. & Stallworth, L. M.** (1993). Sexual selection and the sexual ethnic basis of social hierarchy. In **Ellis, L.** (1993). *Social Stratification and Socioeconomic Inequality, 1*, pp. 111-137. Westport, CT: Praeger.
245. **Προβατάκη, Θ. Μ.** (1990). *Κρήτη λαϊκή τέχνη και ζωή*. Αθήνα: χ.ε.
246. **Προμπονάς, Μ.** (2005). Σημειώσεις μαθήματος “Περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση”. ΑΤΕΙ Κρήτης - ΣΕΥΠ - Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας.

247. **Puglas, M.** (1971). *Understanding everyday life*. London: Poutledge and Legan Paul.
248. **Πυργιωτάκης, Γ.** (1989). Κοινωνικοποίηση και εκπαιδευτικές ανισότητες. Αθήνα: εκδόσεις Γρηγόρης.
249. **Regan, P.C.** (1998). What if you can't get what you want? Willingness to compromise ideal mate selection standards as a function of sex, mate value and relationship context. *California State University, Los Angeles*, pp. 1294-1303.
250. **Regan, P. C. & Berscheid, E.** (1997). Gender differences in characteristics desired in a potential sexual and marriage partner. *Journal of Psychology & Human Sexuality*, 9, pp. 25-37.
251. **Regan, P. C. & Berscheid, E.** (1995). Gender differences in beliefs about the causes of male and female desire. *Personal Relationships*, 2, pp. 345-358.
252. **Regan, P. C., Levin, L., Sprecher, S., Christopher, F. S. & Rodney, C.** (2000). Partner preferences: What characteristics do men and women desire in their short-term sexual and long-term romantic partners? *Journal of Psychology and Human Sexuality*, 12, pp. 1-21. The Haworth Press, Inc.
253. **Reiter, R. R.** (1975). *Toward an Anthropology of women*. New York: Monthly Review Press.
254. **Ροζανβάλλον, Π.** (1995). Η ιστορία της γυναικείας ψήφου. Στοχασμός πάνω στη Γαλλική ιδιαιτερότητα. Στο **Duby, G. & Perrot, M.** (1995). *Γυναίκες και Ιστορία. Πρακτικά Συμποσίου της Σορβόνης, 17-14 Νοεμβρίου 1992*. Καρλαύτη, Κ. (μτφρ.), Τσοκόπουλος, Β. (επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
255. **Rubin, G.** (1975). The traffic in women. Notes on the Political Economy of Sex. In **Reiter, R. R.** (1975). *Toward an Anthropology of women*. New York: Monthly Review Press.
256. **Sager, C. J.** (1979). *Intimate partners*. New York: McCraw-Hill book company.
257. **Σαντριέ, Ρ.** (1995). Η ιστορία των γυναικών, 16-18ος αιώνας. Διαφορές μεταξύ των φύλων και συμβολική βία. Στο **Duby, G. & Perrot, M.** (1995). *Γυναίκες και Ιστορία. Πρακτικά Συμποσίου της Σορβόνης, 17-14 Νοεμβρίου 1992*. Καρλαύτη, Κ. (μτφρ.), Τσοκόπουλος, Β. (επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
258. **Σαπουνάκη, Α.** (2003). Σημειώσεις μαθήματος “Κλινική Κοινωνική Εργασία”. ΑΤΕΙ Κρήτης - ΣΕΥΠ - Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας.
259. **Satir, V.** (1995). Ανθρώπινη επικοινωνία. Καλύτερες σχέσεις με τον εαυτό μας και τους άλλους. Ντούργα, Α. (μτφρ.). Αθήνα: εκδόσεις Δίοδος.

260. **Satir, V.** (1986). Πλάθοντας Ανθρώπους. Αθήνα: Κέδρος.
261. **Scheldon, B.** (1995). Cognitive-behavioural Therapy: Research, Practice and Philosophy. London: Routledge.
262. **Schneider, R.** (2001). Τα μικρά αφεντικά. Όταν οι γονείς τα δίνουν όλα... για τα παιδιά τους. Αθήνα: Θυμάρι.
263. **Scott, G. R.** (1979). Ερωτική και σεξουαλική συμπεριφορά. Κοντοσιάνος, Α. (μτφρ.). Αθήνα: Θυμάρι.
264. **Scott, J. W.** (1995). La travailleuse. Στο **Σαντριέ, P.** (1995). *Η ιστορία των γυναικών, 16-18ος αιώνας. Διαφορές μεταξύ των φύλων και συμβολική βία.*
265. **Shackelford, T. K., Schmitt, D. P. & Buss, D. M.** (2005). Universal dimensions of human mate preferences. *Personality and Individual Differences*, 39, pp. 447-458.
266. **Shaffer, R. D. & Bazzini, D. G.** (1997). What do you look for in a prospective date? Reexamining the preferences of men and women who differ in self-monitoring propensities. *Personality and Social Psychology Bulletin* 23, pp. 605-616.
267. **Sigusch, V.** (1998). The neosexual revolution. *Arch Sexual Behavior*, 27, pp.331-359.
268. **Σκόδρα, Ε.** (1998). Η ψυχολογία της γυναίκας. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
269. **Sluzki, S. & Ramson, D.** (2000). The Foundation of the communal approach to the family. New York: Grune, and Stratton.
270. **Σπανάκη, Σ. Γ.** (1991). Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων. Τόμος β'. Ηράκλειο Κρήτης: εκδ. Γραφικές Τέχνες, Γ. Δετοράκη.
271. **Spence, J. T. & Buckner, C. E.** (2000). Instrumental and expressive traits, trait stereotypes, and sexist attitudes, *Psychology of Women Quarterly* 24, pp. 44-62.
272. **Sprecher, S.** (1989). Importance to males and females of physical attractiveness, earning potential and expressiveness in initial attraction. *Sex Roles*, 21, pp. 591-607.
273. **Sprecher, S., Sullivan, Q. & Hatfield, E.** (1994). Mate selection preferences: Gender differences examined in a national sample, *Journal of Personality and Social Psychology* 66, pp. 1074-1080.
274. **Σταθόπουλος, Π. Α.** (1999). Κοινωνική πρόνοια. Μια γενική θεώρηση. Αθήνα: Εκδόσεις "Ελλην".
275. **Συμεωνίδη, Χ.** (1989). Η σύγκρουση των ρόλων της μητρότητας και της γυναικείας απασχόλησης. Επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών, τεύχος 74.

276. **Symons, D.** (1995). Beauty is in the adaptations of the beholder. The evolutionary psychology of human female sexual attractiveness. In **Abramson, P. R. & Pinkerton, S. D.** (1995). *Sexual nature, sexual culture*. Chicago: University of Chicago Press. pp. 80-118.
277. **Symons, D.** (1979). The evolution of human sexuality. New York: Oxford University Press.
278. **Σφενδουράκης, Σ.** (2007). Η αλληλεπίδραση φύσης - κοινωνίας. Ελεύθερος τύπος της Κυριακής, τεύχος 15, 7/10/07, σ. 8.
279. **Σωτηριάδου, Α.** (2005). Ευκαιρίες και ανισότητες στην επιλογή επαγγέλματος κατά φύλο. Η εφαρμογή της απασχόλησης των γυναικών στα Μ.Μ.Ε.-Τηλεόραση (διδακτορική διατριβή). Κωνσταντοπούλου, Χρ. (επιβλ. καθηγ.). Πανεπιστήμιο Μακεδονίας - Τμήμα Εφαρμοσμένης Πληροφορικής.
280. **Τεντοκάλη, Β.** (1991). Η κοινωνική δόμηση της ταυτότητας των φύλων. Σύγχρονα θέματα, τεύχος 45.
281. **Thompson, L. A.** (2004). Sex Differences: A Universal Perspective. Rochester Institute of Technology.
282. **Thornhill, R. & Gangestad, S. W.** (1994). Fluctuating asymmetry and human sexual behavior. *Psychological Science*, 5, pp. 297-302.
283. **Τζαμαλούκα, Γ.** (2000α). Η ημέρα της γυναίκας ή η ημέρα του Ανδρό-γυνου; Αθήνα: Ομιλία σε Σύλλογο γυναικών.
284. **Τζαμαλούκα, Γ.** (2000β). Αποδόσεις αιτιών και κοινωνικές αναπαραστάσεις νέων εκφράσεων του φύλου. Σημειώσεις για τη γένεση του σεξουαλικού προσανατολισμού των νέων. http://www.femnetsalonica.gr/tzamalouka_theseis71.doc.
285. **Τζαμαλούκα, Γ.** (2002). Φύλο και επιλογή σχολής. Πολυτεχνειακές σπουδές και κινητικότητα του φύλου σε σχέση με τις αναπαραστάσεις επαγγέλματος και φύλου. Θεσσαλονίκη: Πρακτικά συνεδρίου “Κοινωνιολογία μάθημα ελευθερίας”.
286. **Τζαμαλούκα, Γ. & Χατζηφωτίου, Σ.** (2004). Φάκελος για το μάθημα “Γυναικεία θέματα”. Κείμενα και συλλογή άρθρων. ΑΤΕΙ Κρήτης - ΣΕΥΠ - Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας.
287. **Τζαμαλούκα, Γ.** (2007). Η συγκατοίκηση και επιλογή συντρόφου. Σημειώσεις μαθήματος “Γυναικεία θέματα”. ΑΤΕΙ Κρήτης - ΣΕΥΠ - Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας.
288. **Τζάνη, Μ.** (1983). Σχολική επιτυχία. Ζήτημα ταξικής προέλευσης και κουλτούρας. Αθήνα.

289. **Timasheff, N. S. & Theodorson, G. A.** (1980). Ιστορία κοινωνιολογικών θεωριών. Αθήνα: Gutenberg.
290. **Todosijević, B., Ljubinković, S. & Arančić, A.** (2003). Mate selection criteria: A trait desirability assessment study of sex differences in Serbia, *Evolutionary Psychology, Human Nature* 1, pp. 116-126.
291. **Tooby, J. & Cosmides, L.** (1990). On the universality of human nature and the uniqueness of the individual: The role of genetics and adaptation. *Journal of Personality*, 58, pp. 17-67.
292. **Townsend, J.** (2001). Τι θέλουν οι γυναίκες, τι θέλουν οι άνδρες: Γιατί τα δύο φύλα εξακολουθούν να βλέπουν την αγάπη, τη δέσμευση και το σεξ τόσο διαφορετικά. Αλεξοπούλου, Ε. (μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Θυμάρι.
293. **Townsend, J. M.** (1989). Mate selection: A pilot study. *Ethology and Sociobiology*, 10, pp. 241-253.
294. **Townsend, J. M. & Wasserman, T.** (1997). The perception of sexual attractiveness: sex differences in variability.
295. **Townsend, J. M., Kline J. & Wasserman, T.** (1985). Sex differences in motivations and emotional reactions. *Ethology and sociology*.
296. **Trivers, R. L.** (1972). Parental investment and sexual selection. In **Campbell, B.** (1972). *Sexual selection and the descent of man 1871-1971*. pp. 136-179. Chicago: Aldine.
297. **Τσάβλου, Ε., Σαμαράς, Α. & Σπιτάλας, Ν.** (2006). Διαζύγια, επιπτώσεις στον συναισθηματικό και κοινωνικό κόσμο των παιδιών. Δράμα: πρακτικά ημερίδας. www.sos-sygapa.eu.
298. **Τσαούσης, Δ.** (2004). Η κοινωνία του ανθρώπου. Αθήνα: Gutenberg.
299. **Τσαρδάκης, Δ.** (1992). Η κοινωνική θεωρία των ρόλων. Αθήνα: εκδ. Σκαρβαβίος.
300. **Τσιάντης, Γ.** (1993). Ψυχική υγεία του παιδιού και της οικογένειας. Τεύχος Β'. Αθήνα: εκδ. Καστανιώτη.
301. **Τσιάντης, Γ.** (1992). Τα προβλήματα των διαπολιτισμικών γάμων. Κοινωνική εργασία, 26, pp. 107-111.
302. **Τσουκαλάς, Κ.** (1982). Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1883-1922). Αθήνα: εκδ. Θεμέλιο.
303. **Turner, P. J.** (1991). Βιολογικό φύλο, κοινωνικό φύλο και ταυτότητα του Εγώ. Γαλανάκη, Ε. (μτφρ.). Γιαννίτσας, Ν. (επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.

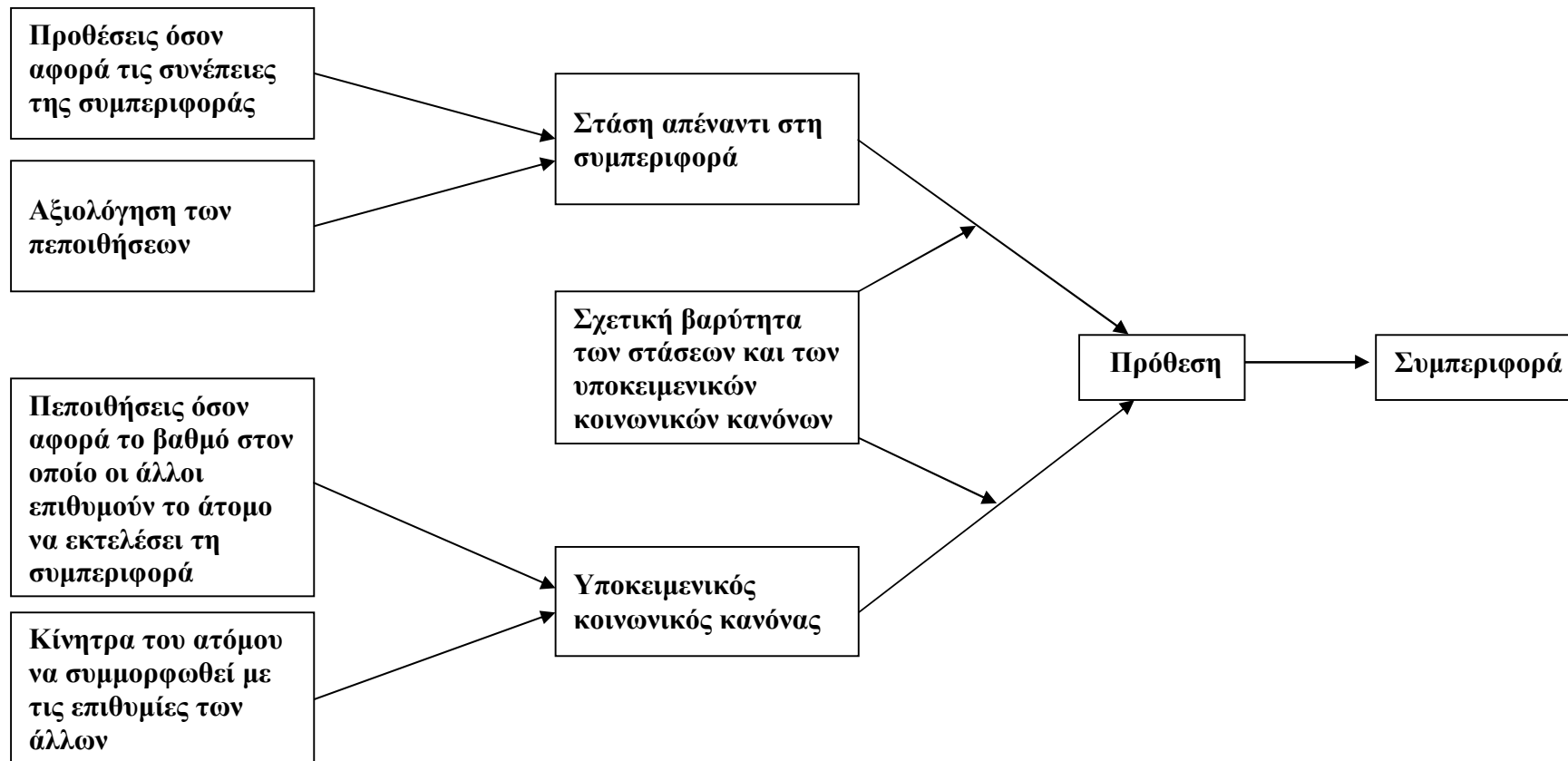
304. **Τωμαδάκης, Ν. Β.** (1960). Προβλήματα της εν Κρήτη Αραβοκρατίας (826-961). Αθήνα: Επετηρίδα της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών, 1-38.
305. **Udry, J. R. & Eckland, B. K.** (1984). The benefits of being attractive: Differential payoffs for men and women. *Psychological Reports*, 54, pp. 47-56.
306. **Φύλιας, Β.** (1985). Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις. Αθήνα: εκδ. Σύγχρονη Εποχή.
307. **Φύλιας, Β.** (2003). Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών. Αθήνα: Gutenberg.
308. **Φουντουλάκη, Ι.** (2005). Ο σύντροφος ως σύμπτωμα. Σεμιναριακή συνάντηση Ελληνικής Εταιρείας Νέας Λακανικής Σχολής (πρώην Ευρωπαϊκή σχολή Ψυχανάλυσης). Ηράκλειο, 19/03/05.
309. **Φραγκουδάκη, Α.** (1985). Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης. Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήσης.
310. **Φωρ, Π.** (1976). Η καθημερινή ζωή στην Κρήτη την μινωική εποχή, 1500 προ Χριστού. Αθήνα: Ωκεανός.
311. **VanLeuwen, M. S.** (2001). Of hoggamus and hogwash: Evolutionary psychology and gender relations. *Journal of Psychology and Theology*, 30, pp. 101-111.
312. **Vassiliou, V. & Vassiliou, G.** (1973). The implicative meaning of the Greek concept of *filotimo*. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 4.
313. **Walster, E., Aronson, V., Abrahams, D. & Rottman, L.** (1966). Importance of physical attractiveness in dating behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, pp. 508-516.
314. **Wiederman, M. W.** (1993). Evolved gender differences in mate preferences: evidence from personal advertisements. *Ethology and Sociobiology*, 14, pp. 331-352.
315. **Wiederman, M. W. & Allgeier, E. R.** (1992). Gender differences in mate selection criteria: Sociobiological or socioeconomic explanation? *Ethology and Sociobiology*, 13, pp. 115-124.
316. **Wiley, M. G. & Eskilson, A.** (1985). Speech style, gender stereotypes and corporate success: What if women talk more like men? *Sex Roles*, 12, pp. 993-1007.
317. **Wilson, T.** (1971). Normative and interpretive paradigms. Στο **Puglas, M.** (1971). *Understanding everyday life*. London: Poutledge and Legan Paul.

318. **Wood, W. & Eagly, A. H.** (2002). A cross-cultural analysis of the behavior of women and men: Implications for the origins of sex difference. *Psychological Bulletin*, 128, pp. 699-727.
319. **Χατζηφωτίου, Σ.** (2005). Ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών και παιδιών. Θεσσαλονίκη: εκδ. Τζιόλα.
320. **Χατσιου, Μ., Ηλιού, Κ., Κοταλακίδης, Γ., Μαλαπέτσα, Μ. & Τσαγκαράκη, Β.** (2001). Φύλο και κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες: Μελέτη βιβλιογραφικής επισκόπησης. Τσίγκανου, Ι., Τζωρτζοπούλου, Μ., Ζαραφονίτου, Χ. (υπεύθ. έργου). Αθήνα: ΕΚΚΕ, Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών, ΚΕΘΙ.
321. **Χουρδάκης, Α. Γ.** (1993). Η αγωγή στη Μινωική Κρήτη. Αθήνα: Εκδ. Γρηγόρη.
322. **Χρηστάκης, Γ. & Πατεράκης, Γ.** (1995). Η Κρήτη και η ιστορία της. Αθήνα: Καλέντης.
323. **Χρηστέα-Δουμάνη, Μ.** (1989). Η ελληνίδα μητέρα άλλοτε και σήμερα. Αθήνα: Κέδρος.
324. **Χωμενίδης, Χ. Α.** (2007). Η επόμενη ανδρική επανάσταση. Το Βήμα men, τεύχος 19, 10/2007, σ. 150-151.
325. **Ψημμένος, Ι.** (2002). Δημιουργώντας χώρους κοινωνικού αποκλεισμού. Η περίπτωση των Αλβανών ανεπίσημων μεταναστών στο κέντρο της Αθήνας. Στο *Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΕΚΜΟΚΟΠ)*. (2002). *Κοινωνικός αποκλεισμός. Η ελληνική εμπειρία*. Αθήνα: Gutenberg.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

- ◇ ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ
- ◇ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ
- ◇ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

Σχεδιάγραμμα Ι. Σχηματική αναπαράσταση της θεωρίας της λογικής πράξης²⁴

²⁴ Πηγή: Ajzen, I. & Fishbein, M. (1980). Understanding attitudes predicting social behavior. Englewood, N.J.: Prentice-Hall. Στο Βοσνιάδου, Σ. (2000). Εισαγωγή στην ψυχολογία. Τόμος Β'. Αθήνα: Gutenberg. Σελ. 46.

Σχεδιάγραμμα II. Ιεραρχία των ανθρωπίνων αναγκών σύμφωνα με τον Maslow²⁵

²⁵ Πηγή: Σταθόπουλος, Π. Α. (1999). Κοινωνική πρόνοια. Μια γενική θεώρηση. Αθήνα: Εκδόσεις “Έλλην”. Σελ. 41.

Σχεδιάγραμμα III. Τύποι σύναψης δεσμού στην ενήλικη ζωή²⁶

Ασφαλής Τύπος

- Είναι ασφαλής στις σχέσεις της. Δημιουργεί σχέσεις, δεν τις αποφεύγει και δεν έχει ανάμεικτα ή αμφίθυμα συναισθήματα.
- Το πιθανότερο είναι να συνδεθεί με ένα άλλο ασφαλές άτομο σε μια σχέση με διάρκεια.
- Βλέπει τον εαυτό της σαν ζεστό και προσηγές άτομο. Νιώθει άνετα να είναι κοντά σε έναν άνθρωπο και το απολαμβάνει.
- Τα καταφέρνει στις σχέσεις, έχει τις κατάλληλες κοινωνικές δεξιότητες και ενδέχεται να έχει μια ευτυχισμένη μακροχρόνια σχέση που τη γεμίζει.
- Δείχνει κατανόηση για τη συμπεριφορά του συντρόφου της, τον συγχωρεί με ευκολία ακόμη κι όταν δεν είναι ευχαριστημένη με τη σχέση ή όταν έχει κακή διάθεση.

Υπερεμπλεκόμενος Τύπος

- Είναι ασφαλής στις σχέσεις του. Δημιουργεί σχέσεις, δεν τις αποφεύγει, αλλά έχει ανάμεικτα ή αμφίθυμα συναισθήματα γι' αυτές.
- Νιώθει έντονη επιθυμία να έρθει κοντά σε έναν άνθρωπο, προσπαθεί πάρα πολύ να φτιάξει μια σχέση και πιστεύει πως του αξίζει.
- Παρόλα αυτά αγωνιά συνεχώς μην τυχόν η σύντροφός του τον αφήσει. Σχεδόν σαν νευρωτικός ψάχνει για τα σημάδια της επικείμενης εγκατάλειψης ή “προδοσίας”. Πάσχει χρόνια από ζήλεια οι σχέσεις του αρχίζουν και τελειώνουν, ξαναρχίζουν και ξανατελειώνουν, κ.ο.κ. Δυσκολεύεται να κρατήσει μία σύντροφο για πολύ. Αναζητά συνέχεια το έτερόν του ήμισυ, την σωστό σύντροφο, μα σαν να μην την βρίσκει ποτέ...

²⁶ Πηγή: Hazan & Shaver. (1987). Τύποι σύναψης δεσμού στην ενήλικη ζωή. Στο Κορδούτης, Π. Σ. (2006). Σημειώσεις μαθήματος “Ψυχολογία των στενών διαπροσωπικών σχέσεων”. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο.

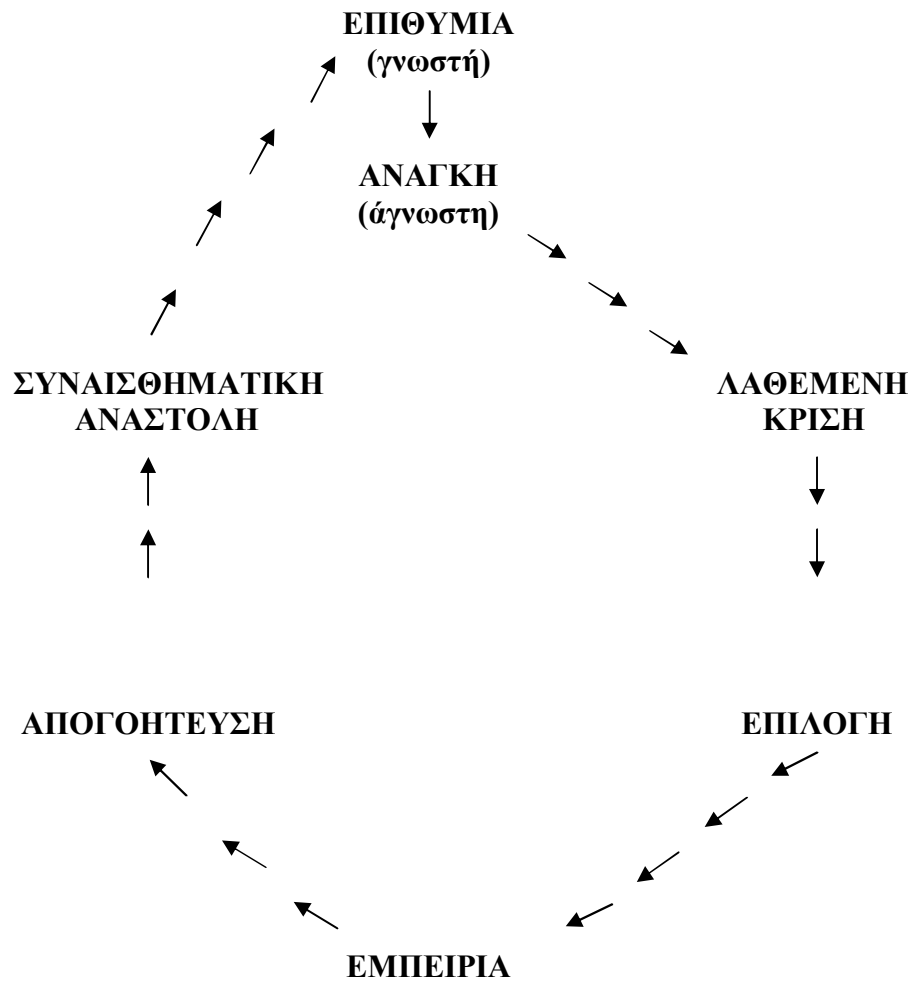
Απορριπτικός Τύπος

- Είναι ανασφαλής, αποφεύγει τις σχέσεις αλλά όταν έχει τα συναισθήματά της γι' αυτήν δεν είναι διόλου αμφίθυμα.
- Η ανεξαρτησία έχει σημασία γι' αυτήν, στηρίζεται στον εαυτό της, είναι αυτάρκης σε βαθμό ίσως υπεροψίας. Δε βασίζεται στους άλλους και άμα προκύψουν εντάσεις, πίεση και προβλήματα στις σχέσεις αποτραβιέται.
- Της αρέσει μεν το σεξ αλλά τείνει να είναι ψυχρή και εσωστρεφής.
- Δεν εμπιστεύεται τους ανθρώπους και δείχνει πως μπαίνει και βγαίνει από μια σχέση σχεδόν σα να μη συμβαίνει τίποτα ή πάντως με πολύ λιγότερη συναισθηματική αναστάτωση απ' ότι οι περισσότεροι άνθρωποι.

Φοβικός Τύπος

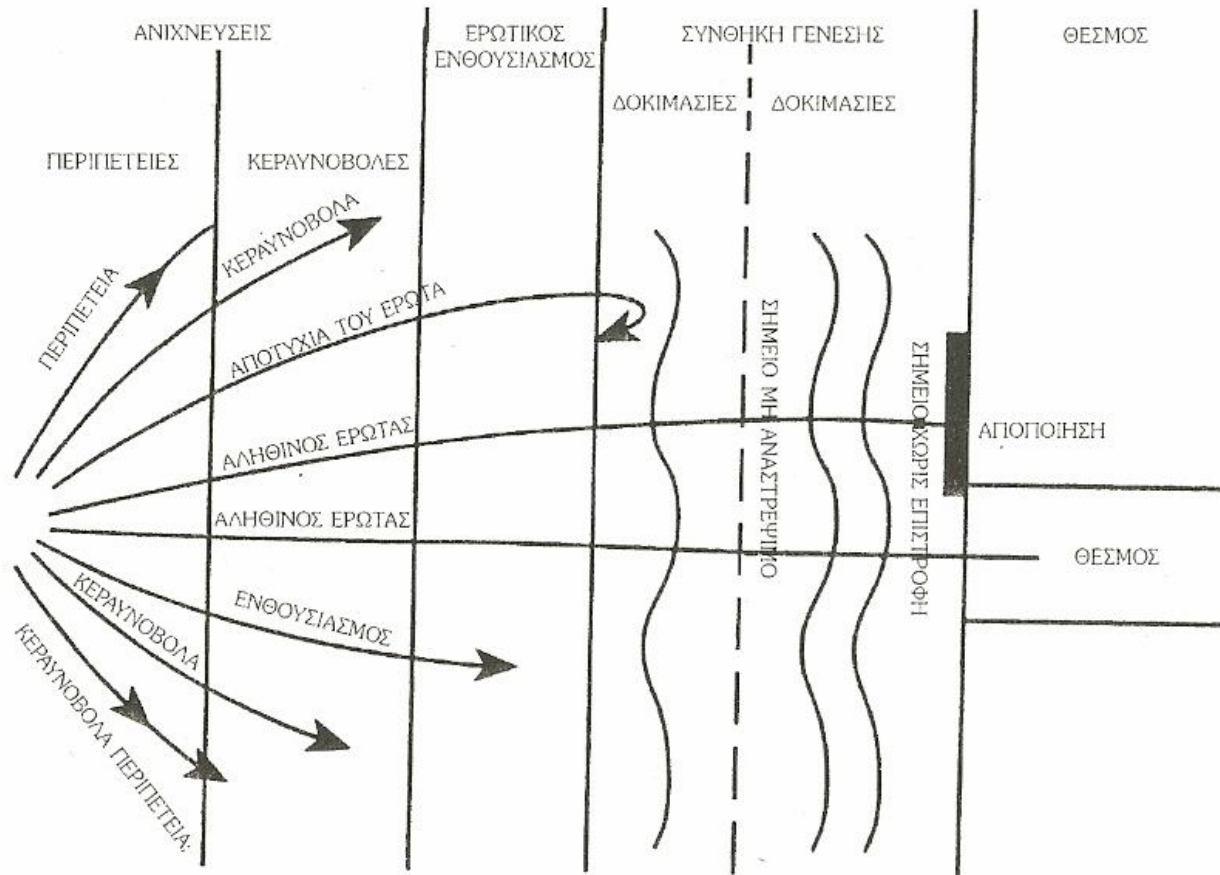
- Πραγματικά βρίσκεται ανάμεσα σε δύο κόσμους, μόνο που και οι δυο είναι οι χειρότεροι δυνατοί. Είναι ανασφαλής και αποφεύγει τις σχέσεις. Σαν να μην έφτανε αυτό είναι και αμφίθυμος γι' αυτές, όταν του προκύπτουν.
- Νιώθει αγωνία, άγχος, κατάθλιψη αλλά και εχθρότητα για τους άλλους. Τα συναισθήματα αυτά κατευθύνονται με ιδιαίτερη ένταση προς τις γυναίκες.
- Σχεδόν απεγνωσμένα αποζητά την επιδοκίμασία των άλλων, την αναγνώριση, τη ζεστασιά. Θα ήθελε να έρθει κοντά τους. Ωστόσο, είναι βαθιά πεπεισμένος ότι κανείς δεν είναι σε θέση να του δώσει όλα αυτά τα υπέροχα πράγματα. Δεν πιστεύει ότι μπορεί όντως κάποιος να τον πλησιάσει. Γι' αυτό αποφεύγει την εγγύτητα ή γενικά την οικειότητα στις σχέσεις.
- Είναι ασταθής στις σχέσεις και έχει χρόνια χαμηλή αυτοαντίληψη. Δεν είναι ευτυχισμένος άνθρωπος.

**Σχεδιάγραμμα IV. Το ψυχολογικό διάγραμμα/ κύκλος εξέλιξης μιας μη επιτυχούς
σχέσης²⁷**

²⁷ Πηγή: Νίρ, Γ., Μάσλιν, Μ., (1985). Αναζητώντας τον ιδανικό σύντροφο. Μτφρ. Χαραλαμπίδης, Γ. Αθήνα: Εκδόσεις Θυμάρι. Σελ. 16.

Σχεδιάγραμμα V. Φάσεις έρωτα²⁸

²⁸ Πηγή: Αλμπερόνι, Φ. (1998). Περί έρωτος.

Σχεδιάγραμμα VI. Τα στάδια ηθικής ανάπτυξης των γυναικών²⁹

1° Στάδιο

Βασικό χαρακτηριστικό είναι η φροντίδα του εαυτού, ώστε να εξασφαλισθεί η επιβίωση (του εαυτού/ατόμου). Αυτό ακολουθείται από ένα μεταβατικό στάδιο, όπου η φροντίδα του εαυτού θεωρείται εγωιστική και κατηγορείται. Η κριτική φανερώνει ότι το άτομο κατανοεί τη σύνδεση ανάμεσα στον εαυτό του και τα άλλα άτομα, η οποία κατανόηση εκφράζεται μέσω της υπευθυνότητας.

2° Στάδιο

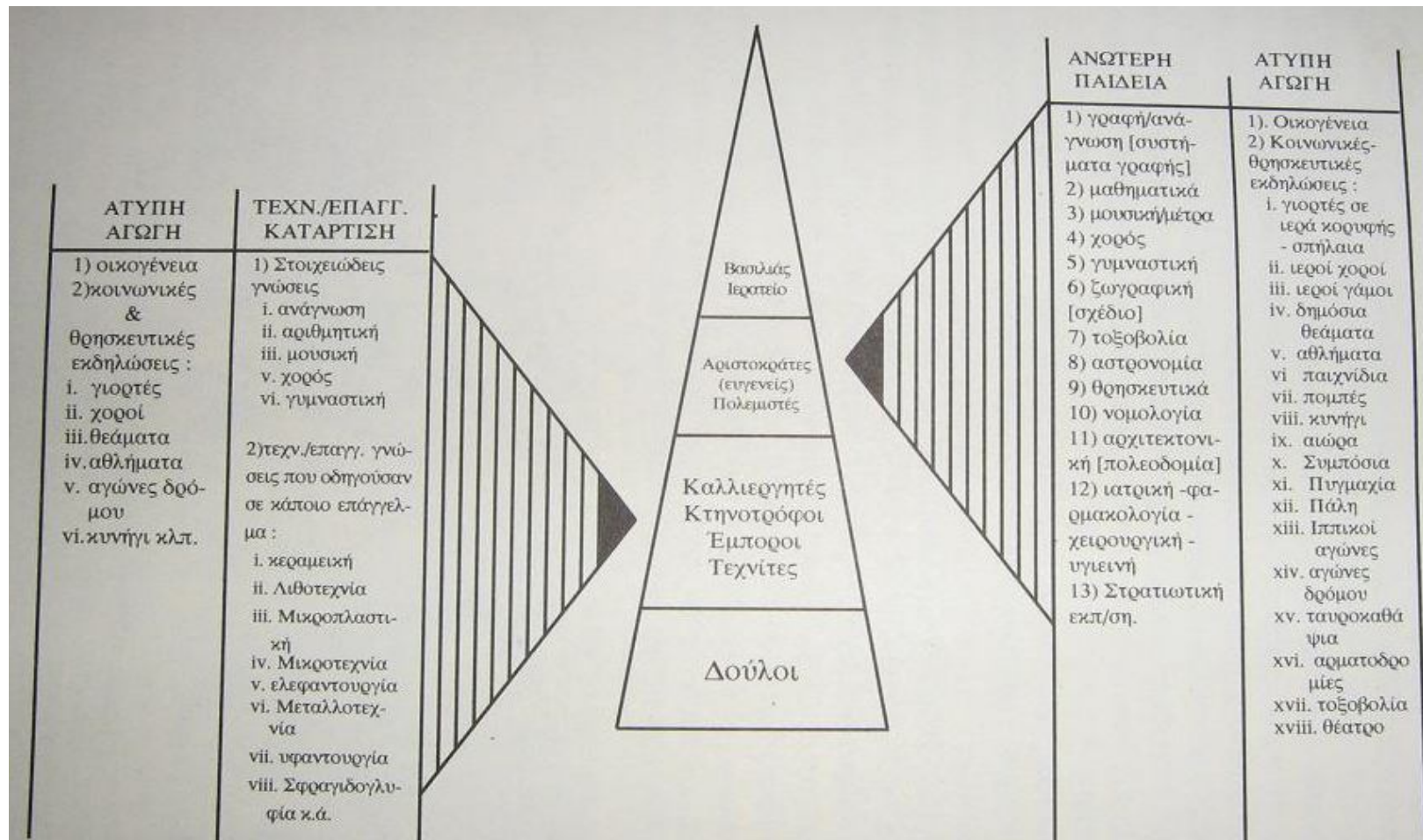
Η έννοια της υπευθυνότητας επεκτείνεται και συγχωνεύεται με τη “μητρική ηθική”, η οποία επιδιώκει να εξασφαλίσει τη φροντίδα για τα εξαρτημένα (και επομένως) “ανισα” άτομα (π.χ. παιδιά, υπερήλικες, κ.λπ.). Το ηθικά “καλό” ταυτίζεται με τη φροντίδα για τους άλλους. Τη στιγμή, όμως, που μόνον οι άλλοι θεωρούνται “νόμιμοι” δέκτες της φροντίδας των γυναικών και οι ίδιες αποκλείονται από το να λάβουν (ή να λαμβάνουν) την ίδια φροντίδα, η φροντίδα αυτή δημιουργεί προβλήματα στις διαπροσωπικές, οικογενειακές, κ.λπ., σχέσεις (ανισορροπία εξαιτίας της ανισότητας ανάμεσα στον εαυτό και τους άλλους). Ο κλονισμός της ισορροπίας οδηγεί στην επανεξέταση των σχέσεων ώστε να πάψει η σύγχυση ανάμεσα στην αυτοθυσία και τη φροντίδα για τους άλλους που προϋποθέτει η “γυναικεία” καλοσύνη (ηθική).

3° Στάδιο

Επίκεντρο αποτελεί η δυναμική των σχέσεων που διαλύει την ένταση ανάμεσα στον εγωισμό και την υπευθυνότητα. Η φροντίδα γίνεται η ηθική αρχή που επιλέγουν οι γυναίκες ψυχολογικά στην προσπάθειά τους να τονίσουν τη σπουδαιότητα των σχέσεων, αλλά αποκλείεται από την πράξη (ιδεολογική πράξη) η εκμεταλλευση και η καταπίεση (γενικά, το να πληγώνονται οι γυναίκες μέσα από τις σχέσεις τους).

²⁹ Πηγή: Σκόδρα, Ε. (1998). Η ψυχολογία της γυναίκας. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα. Σελ. 50-51.

Σχεδιάγραμμα VII. Η εκπαίδευση στην Μινωική Κρήτη³⁰

³⁰ Πηγή: Χουρδάκης, Α. Γ. (1993). Η αγωγή στη Μινωική Κρήτη. Αθήνα: Εκδ. Γρηγόρη. Σελ. 57.

ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ & ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Α/Α Ερ: _____

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Θέμα: «Τα κριτήρια επιλογής συντρόφου στην Κρήτη με βάση το φύλο και τη μόρφωση.»

Η έρευνα αυτή αποσκοπεί στη διερεύνηση του βαθμού σημαντικότητας και της, τυχόν, διαφοροποίησης των χαρακτηριστικών που αποτελούν κριτήρια επιλογής συντρόφου.

Πρόκειται για μια έρευνα που διεξάγεται στα πλαίσια της εκπόνησης της πτυχιακής μας εργασίας. Θα θέλαμε να σας διαβεβαιώσουμε ότι θα διασφαλιστεί το απόρρητο των πληροφοριών αφού το ερωτηματολόγιο είναι ανώνυμο.

Σας ευχαριστούμε εκ των προτέρων για τον χρόνο που διαθέσατε στη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου.

Κοινωνικοδημογραφικά στοιχεία:

1. Φύλο: ♂ Άρρεν ① ♀ Θήλυ ②
2. Ηλικία:
3. Διάρκεια σπουδών: έτη
4. Διάρκεια σπουδών γονέων: έτη [Παρακαλούμε σημειώστε τα έτη σπουδών του γονέα με τη μεγαλύτερη διάρκεια]
5. Διάρκεια σχέσης: έτη
6. Τόπος καταγωγής: Αστική περιοχή Ημιαστική περιοχή ②

Στο παρακάτω πλαίσιο σημειώστε δίπλα από τα χαρακτηριστικά σε ποιο βαθμό επιθυμείτε να τα έχει ο/η σύντροφός σας. Όπου **1** = «καθόλου επιθυμητό» και **7** = «απόλυτα επιθυμητό».

Τα ακόλουθα χαρακτηριστικά του συντρόφου	Σε ποιο βαθμό επιθυμείτε να τα έχει						
Ειλικρίνεια	1	2	3	4	5	6	7
Πίστη	1	2	3	4	5	6	7
Τρυφερότητα	1	2	3	4	5	6	7
Αξιοπιστία	1	2	3	4	5	6	7
Επικοινωνία	1	2	3	4	5	6	7
Πάθος	1	2	3	4	5	6	7
Προσοχή, Ενδιαφέρον	1	2	3	4	5	6	7
Πρόκληση ευχάριστης διάθεσης	1	2	3	4	5	6	7
Αγάπη για τα παιδιά	1	2	3	4	5	6	7
Αυτοπεποίθηση	1	2	3	4	5	6	7
Ωριμότητα	1	2	3	4	5	6	7
Εξυπνάδα, Ευφύια	1	2	3	4	5	6	7
Ευγένεια	1	2	3	4	5	6	7
Τακτικότητα, Μεθοδικότητα	1	2	3	4	5	6	7
Ικανότητα ανάπτυξης νέων δεξιοτήτων	1	2	3	4	5	6	7
Κοινωνικότητα	1	2	3	4	5	6	7
Αισιοδοξία	1	2	3	4	5	6	7
Αίσθηση του χιούμορ	1	2	3	4	5	6	7
Καλοί τρόποι συμπεριφοράς	1	2	3	4	5	6	7
Επιμέλεια, Εργατικότητα	1	2	3	4	5	6	7
Ικανότητα να κερδίζει (χρήματα)	1	2	3	4	5	6	7
Φυσική ελκυστικότητα	1	2	3	4	5	6	7
Ανεξαρτησία	1	2	3	4	5	6	7
Πολυμάθεια	1	2	3	4	5	6	7
Επιχειρηματικό πνεύμα	1	2	3	4	5	6	7
Ομορφιά	1	2	3	4	5	6	7
Φιλοδοξία	1	2	3	4	5	6	7
Νεότητα	1	2	3	4	5	6	7
Επαγγελματική επιτυχία	1	2	3	4	5	6	7

Καλό γούστο στο ντύσιμο	1	2	3	4	5	6	7
Θάρρος	1	2	3	4	5	6	7
Καλή εξωτερική εμφάνιση	1	2	3	4	5	6	7
Κομψότητα	1	2	3	4	5	6	7
Θελκτικότητα	1	2	3	4	5	6	7
Σοβαρότητα	1	2	3	4	5	6	7
Ταπεραμέντο	1	2	3	4	5	6	7
Ομιλητικότητα	1	2	3	4	5	6	7
Λεπτή εμφάνιση	1	2	3	4	5	6	7
Ταλέντο στον αθλητισμό	1	2	3	4	5	6	7
Σωματική δύναμη	1	2	3	4	5	6	7
Καλή οικονομική διαχείριση	1	2	3	4	5	6	7
Κυριαρχικότητα, Επιβλητικότητα	1	2	3	4	5	6	7
Περιουσία	1	2	3	4	5	6	7
Ενδιαφέρον επάγγελμα	1	2	3	4	5	6	7
Δημοφιλία	1	2	3	4	5	6	7
Ιδιοκτήτης αυτοκινήτου	1	2	3	4	5	6	7
Δημοφιλία σε σχέση με το αντίθετο φύλο	1	2	3	4	5	6	7
Ταλέντο στις τέχνες	1	2	3	4	5	6	7
Ζήλια	1	2	3	4	5	6	7
Αδυναμία, Ευθραυστότητα	1	2	3	4	5	6	7
Ντροπαλότητα	1	2	3	4	5	6	7
Υπέρβαρη εμφάνιση	1	2	3	4	5	6	7
Εσωστρέφεια	1	2	3	4	5	6	7
Κακή ανατροφή	1	2	3	4	5	6	7
Αυτολύπηση	1	2	3	4	5	6	7
Επιθετικότητα	1	2	3	4	5	6	7
Δειλία, Φόβος	1	2	3	4	5	6	7
Ανασφάλεια	1	2	3	4	5	6	7
Ατομισμός	1	2	3	4	5	6	7
Έπαρση, Ναρκισσισμός	1	2	3	4	5	6	7

Σας ευχαριστούμε πολύ για τη συμμετοχή σας!

Πίνακας 1. Φύλο

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Άρρεν	150	50,0	50,0	50,0
	Θήλυ	150	50,0	50,0	100,0
	Total	300	100,0	100,0	

Πίνακας 2. Ηλικία

Descriptive Statistics					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Ηλικία	300	18	30	23.47	3.527
Valid N (listwise)	300				

Πίνακας 3. Ηλικιακές ομάδες

Ηλικιακές Ομάδες					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	18 - 20	70	23.3	23.3	23.3
	21 - 25	149	49.7	49.7	73.0
	26 - 30	81	27.0	27.0	100.0
	Total	300	100.0	100.0	

Πίνακας 4. Μόρφωση (έτη σπουδών)

Descriptive Statistics					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Μόρφωση (έτη σπουδών)	300	6	20	13.69	2.926
Valid N (listwise)	300				

Πίνακας 5. Κατηγοριοποίηση μόρφωσης (έτη σπουδών)

	N	%
Έως 9 έτη (Υποχρεωτική)	33	11.0
10 - 12 έτη (Δευτεροβάθμια)	72	24.0
13 - 16 έτη (Τριτοβάθμια)	168	56.0
Πάνω από 17 έτη (Μεταπτυχιακά)	27	9.0
Σύνολο	300	100.0

Πίνακας 6. Εκπαιδευτικό background (έτη σπουδών γονέων)

Descriptive Statistics					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Εκπαιδευτικό background (έτη σπουδών γονέων)	300	0	21	11.36	3.894
Valid N (listwise)	300				

Πίνακας 7. Διάρκεια σχέσης

Descriptive Statistics					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Διάρκεια σχέσης	300	1.0	11.0	2.620	1.8303
Valid N (listwise)	300				

Πίνακας 8. Τόπος καταγωγής

Τόπος καταγωγής					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αστική περιοχή	150	50.0	50.0	50.0
	Ημι-αστική περιοχή	150	50.0	50.0	100.0
	Total	300	100.0	100.0	

Πίνακας 9. Ποσοστιαία απεικόνιση των κριτηρίων επιλογής συντρόφου

Κριτήρια επιλογής συντρόφου									
		καθόλου επιθυμητό	σχεδόν καθόλου επιθυμητό	λίγο επιθυμητό	μέτρια επιθυμητό	αρκετά επιθυμητό	πολύ επιθυμητό	απόλυτα επιθυμητό	Total
Ειλικρίνεια	N	2	1	1	11	20	45	220	300
	%	.7%	.3%	.3%	3.7%	6.7%	15.0%	73.3%	100.0%
Πίστη	N	3	0	0	5	20	38	234	300
	%	1.0%	.0%	.0%	1.7%	6.7%	12.7%	78.0%	100.0%
Τρυφερότητα	N	1	3	6	25	65	59	141	300
	%	.3%	1.0%	2.0%	8.3%	21.7%	19.7%	47.0%	100.0%
Αξιοπιστία	N	2	0	4	10	38	73	173	300
	%	.7%	.0%	1.3%	3.3%	12.7%	24.3%	57.7%	100.0%
Επικοινωνία	N	3	1	4	11	34	59	188	300
	%	1.0%	.3%	1.3%	3.7%	11.3%	19.7%	62.7%	100.0%
Πάθος	N	3	0	1	14	48	73	161	300
	%	1.0%	.0%	.3%	4.7%	16.0%	24.3%	53.7%	100.0%
Ενδιαφέρον/Προσοχή	N	5	0	6	22	47	85	135	300
	%	1.7%	.0%	2.0%	7.3%	15.7%	28.3%	45.0%	100.0%
Πρόκληση Ευχάριστης Διάθεσης	N	0	0	10	13	43	87	147	300

	%	.0%	.0%	3.3%	4.3%	14.3%	29.0%	49.0%	100.0%
Αγάπη Για Τα Παιδιά	N	17	2	12	28	39	40	162	300
	%	5.7%	.7%	4.0%	9.3%	13.0%	13.3%	54.0%	100.0%
Αυτοπεποίθηση	N	4	5	9	26	78	94	84	300
	%	1.3%	1.7%	3.0%	8.7%	26.0%	31.3%	28.0%	100.0%
Ωριμότητα	N	7	2	9	15	51	67	149	300
	%	2.3%	.7%	3.0%	5.0%	17.0%	22.3%	49.7%	100.0%
Εξυπνάδα/Ευφροσύνη	N	7	5	9	28	59	103	89	300
	%	2.3%	1.7%	3.0%	9.3%	19.7%	34.3%	29.7%	100.0%
Ευγένεια	N	3	3	4	24	46	100	120	300
	%	1.0%	1.0%	1.3%	8.0%	15.3%	33.3%	40.0%	100.0%
Τακτικότητα/Μεθοδικότητα	N	3	10	20	55	63	85	64	300
	%	1.0%	3.3%	6.7%	18.3%	21.0%	28.3%	21.3%	100.0%
Ικανότητα Ανάπτυξης Νέων Δεξιοτήτων	N	10	12	15	62	74	77	50	300
	%	3.3%	4.0%	5.0%	20.7%	24.7%	25.7%	16.7%	100.0%
Κοινωνικότητα	N	4	3	9	30	55	111	88	300
	%	1.3%	1.0%	3.0%	10.0%	18.3%	37.0%	29.3%	100.0%
Αισιοδοξία	N	3	0	10	19	57	104	107	300
	%	1.0%	.0%	3.3%	6.3%	19.0%	34.7%	35.7%	100.0%
Αίσθηση Του Χιούμορ	N	0	1	5	18	56	68	152	300
	%	.0%	.3%	1.7%	6.0%	18.7%	22.7%	50.7%	100.0%
Καλοί Τρόποι Συμπεριφοράς	N	1	3	5	9	38	78	166	300
	%	.3%	1.0%	1.7%	3.0%	12.7%	26.0%	55.3%	100.0%
Επιμέλεια/Εργατικότητα	N	5	2	4	26	56	85	122	300
	%	1.7%	.7%	1.3%	8.7%	18.7%	28.3%	40.7%	100.0%
Ικανότητα Να Κερδίζει Χρήματα	N	13	13	14	58	61	62	79	300
	%	4.3%	4.3%	4.7%	19.3%	20.3%	20.7%	26.3%	100.0%
Φυσική Ελκυστικότητα	N	5	6	8	27	67	97	90	300
	%	1.7%	2.0%	2.7%	9.0%	22.3%	32.3%	30.0%	100.0%
Ανεξαρτησία	N	9	15	12	41	60	86	77	300
	%	3.0%	5.0%	4.0%	13.7%	20.0%	28.7%	25.7%	100.0%
Πολυμάθεια	N	9	8	25	76	80	70	32	300
	%	3.0%	2.7%	8.3%	25.3%	26.7%	23.3%	10.7%	100.0%
Επιχειρηματικό Πνεύμα	N	19	18	26	51	70	66	50	300
	%	6.3%	6.0%	8.7%	17.0%	23.3%	22.0%	16.7%	100.0%
Ομορφιά	N	4	7	13	37	88	64	87	300
	%	1.3%	2.3%	4.3%	12.3%	29.3%	21.3%	29.0%	100.0%
Φιλοδοξία	N	6	10	20	40	82	88	54	300
	%	2.0%	3.3%	6.7%	13.3%	27.3%	29.3%	18.0%	100.0%
Νεότητα	N	6	13	16	47	58	86	74	300
	%	2.0%	4.3%	5.3%	15.7%	19.3%	28.7%	24.7%	100.0%
Επαγγελματική Επιτυχία	N	9	8	23	40	72	78	70	300

	%	3.0%	2.7%	7.7%	13.3%	24.0%	26.0%	23.3%	100.0%
Καλό Γούστο Στο Ντύσιμο	N	3	10	7	31	49	78	122	300
	%	1.0%	3.3%	2.3%	10.3%	16.3%	26.0%	40.7%	100.0%
Θάρρος	N	3	5	6	22	48	98	118	300
	%	1.0%	1.7%	2.0%	7.3%	16.0%	32.7%	39.3%	100.0%
Καλή Εξωτερική Εμφάνιση	N	4	9	11	39	74	77	86	300
	%	1.3%	3.0%	3.7%	13.0%	24.7%	25.7%	28.7%	100.0%
Κομψότητα	N	4	12	11	34	87	76	76	300
	%	1.3%	4.0%	3.7%	11.3%	29.0%	25.3%	25.3%	100.0%
Θελκτικότητα	N	3	5	14	35	86	93	64	300
	%	1.0%	1.7%	4.7%	11.7%	28.7%	31.0%	21.3%	100.0%
Σοβαρότητα	N	4	7	8	37	57	102	85	300
	%	1.3%	2.3%	2.7%	12.3%	19.0%	34.0%	28.3%	100.0%
Ταπεραμέντο	N	4	3	19	53	77	90	54	300
	%	1.3%	1.0%	6.3%	17.7%	25.7%	30.0%	18.0%	100.0%
Ομιλητικότητα	N	9	12	20	45	86	77	51	300
	%	3.0%	4.0%	6.7%	15.0%	28.7%	25.7%	17.0%	100.0%
Λεπτή Εμφάνιση	N	11	7	27	53	67	87	48	300
	%	3.7%	2.3%	9.0%	17.7%	22.3%	29.0%	16.0%	100.0%
Ταλέντο Στον Αθλητισμό	N	36	28	39	65	63	41	28	300
	%	12.0%	9.3%	13.0%	21.7%	21.0%	13.7%	9.3%	100.0%
Σωματική Δύναμη	N	26	30	43	52	58	53	38	300
	%	8.7%	10.0%	14.3%	17.3%	19.3%	17.7%	12.7%	100.0%
Καλή Οικονομική Διαχείριση	N	10	11	12	31	63	82	91	300
	%	3.3%	3.7%	4.0%	10.3%	21.0%	27.3%	30.3%	100.0%
Κυριαρχικότητα/Επιβλητικότητα	N	45	26	41	63	67	29	29	300
	%	15.0%	8.7%	13.7%	21.0%	22.3%	9.7%	9.7%	100.0%
Περιουσία	N	64	26	30	52	42	29	57	300
	%	21.3%	8.7%	10.0%	17.3%	14.0%	9.7%	19.0%	100.0%
Ενδιαφέρον Επάγγελμα	N	29	22	35	50	63	57	44	300
	%	9.7%	7.3%	11.7%	16.7%	21.0%	19.0%	14.7%	100.0%
Δημοφιλία	N	43	23	43	67	57	35	32	300
	%	14.3%	7.7%	14.3%	22.3%	19.0%	11.7%	10.7%	100.0%
Ιδιοκτήτης Αυτοκινήτου	N	88	20	28	38	36	20	70	300
	%	29.3%	6.7%	9.3%	12.7%	12.0%	6.7%	23.3%	100.0%
Δημοφιλία Σε Σχέση Με Το Αντίθετο Φύλο	N	73	36	52	73	40	16	10	300
	%	24.3%	12.0%	17.3%	24.3%	13.3%	5.3%	3.3%	100.0%
Ταλέντο Στις Τέχνες	N	45	27	56	74	41	32	25	300
	%	15.0%	9.0%	18.7%	24.7%	13.7%	10.7%	8.3%	100.0%
Ζήλεια	N	99	41	52	62	20	11	15	300
	%	33.0%	13.7%	17.3%	20.7%	6.7%	3.7%	5.0%	100.0%
	N	106	55	50	41	31	9	8	300

Αδυναμία/Ευθραυστότητα	%	35.3%	18.3%	16.7%	13.7%	10.3%	3.0%	2.7%	100.0%
Ντροπαλότητα	N	72	50	56	59	35	17	11	300
	%	24.0%	16.7%	18.7%	19.7%	11.7%	5.7%	3.7%	100.0%
Υπέρβαρη Εμφάνιση	N	187	42	33	22	8	4	4	300
	%	62.3%	14.0%	11.0%	7.3%	2.7%	1.3%	1.3%	100.0%
Εσωστρέφεια	N	136	59	50	20	19	8	8	300
	%	45.3%	19.7%	16.7%	6.7%	6.3%	2.7%	2.7%	100.0%
Κακή Ανατροφή	N	239	29	9	8	4	7	4	300
	%	79.7%	9.7%	3.0%	2.7%	1.3%	2.3%	1.3%	100.0%
Αυτολύπηση	N	240	25	11	12	3	8	1	300
	%	80.0%	8.3%	3.7%	4.0%	1.0%	2.7%	.3%	100.0%
Επιθετικότητα	N	193	52	24	12	11	2	6	300
	%	64.3%	17.3%	8.0%	4.0%	3.7%	.7%	2.0%	100.0%
Δειλία/Φόβος	N	181	62	29	13	5	5	5	300
	%	60.3%	20.7%	9.7%	4.3%	1.7%	1.7%	1.7%	100.0%
Ανασφάλεια	N	183	53	29	20	8	5	2	300
	%	61.0%	17.7%	9.7%	6.7%	2.7%	1.7%	.7%	100.0%
Ατομισμός	N	210	37	23	15	3	9	3	300
	%	70.0%	12.3%	7.7%	5.0%	1.0%	3.0%	1.0%	100.0%
Έπαρση/Ναρκισσισμός	N	213	42	18	11	6	6	4	300
	%	71.0%	14.0%	6.0%	3.7%	2.0%	2.0%	1.3%	100.0%

Πίνακας 10. Χαρακτηριστικά επιλογής συντρόφου σε σχέση με την εκπαίδευση

	Μόρφωση (έτη σπουδών - κατηγοριοποίηση)							
	Έως 9 έτη (Υποχρεωτική)		10 - 12 έτη (Δευτεροβάθμια)		13 - 16 έτη (Τριτοβάθμια)		Πάνω από 17 έτη (Μεταπτυχιακά)	
	M.T.	T.A.	M.T.	T.A.	M.T.	T.A.	M.T.	T.A.
Ελκρίνεια	6.45	1.481	6.44	0.933	6.57	0.824	6.70	0.993
Πίστη	6.48	1.503	6.53	0.839	6.71	0.721	6.59	0.844
Τρυφερότητα	6.00	1.414	5.96	1.215	5.99	1.137	5.85	1.350
Αξιοπιστία	6.18	1.570	6.19	1.057	6.33	0.899	6.67	0.620
Επικοινωνία	5.88	1.673	6.36	0.827	6.39	1.072	6.48	0.893
Πάθος	5.85	1.372	6.32	0.885	6.27	1.042	6.11	1.086
Ενδιαφέρον/Προσοχή	5.30	1.531	6.18	0.969	6.09	1.228	5.85	1.167
Πρόκληση Ευχάριστης Διάθεσης	5.73	1.329	6.08	1.017	6.29	0.944	6.07	1.174
Αγάπη Για Τα Παιδιά	6.61	0.966	5.81	1.733	5.65	1.788	5.63	1.548
Αυτοπεποίθηση	5.33	1.514	5.74	1.363	5.60	1.214	5.81	1.039
Ωριμότητα	5.39	1.638	6.08	1.286	6.03	1.342	6.26	1.059
Εξυπνάδα/Ευφυΐα	5.33	1.555	5.39	1.506	5.72	1.290	6.19	0.962

Ευγένεια	5.67	1.780	5.74	1.222	6.11	0.961	5.96	1.372
Τακτικότητα/Μεθοδικότητα	5.45	1.641	5.18	1.476	5.25	1.308	5.22	1.601
Ικανότητα Ανάπτυξης Νέων Δεξιοτήτων	5.18	1.793	5.11	1.534	4.94	1.392	5.19	1.642
Κοινωνικότητα	5.64	1.496	5.69	1.349	5.71	1.189	5.85	1.064
Αισιοδοξία	6.12	1.053	5.75	1.330	5.88	1.126	6.04	0.980
Αίσθηση Του Χιούμορ	6.36	0.962	5.96	1.080	6.15	1.042	6.26	1.196
Καλοί Τρόποι Συμπεριφοράς	6.33	1.109	6.19	1.043	6.33	0.952	5.89	1.577
Επιμέλεια/Εργατικότητα	6.06	1.368	5.78	1.376	5.89	1.179	6.04	1.285
Ικανότητα Να Κερδίζει Χρήματα	5.03	1.912	5.18	1.689	5.13	1.594	5.30	1.589
Φυσική Ελκυστικότητα	5.94	1.413	5.53	1.384	5.62	1.280	5.85	1.292
Ανεξαρτησία	4.21	1.949	5.17	1.712	5.52	1.375	5.74	1.130
Πολυμάθεια	4.61	1.676	4.74	1.501	4.86	1.317	5.11	1.188
Επιχειρηματικό Πνεύμα	4.88	1.867	4.82	1.747	4.70	1.603	5.00	2.075
Ομορφιά	5.73	1.420	5.44	1.393	5.45	1.321	5.22	1.601
Φιλοδοξία	5.00	1.521	5.14	1.417	5.31	1.340	5.00	1.710
Νεότητα	5.67	1.493	5.25	1.563	5.33	1.494	4.89	1.396
Επαγγελματική Επιτυχία	4.91	1.646	5.19	1.571	5.30	1.438	5.37	1.713
Καλό Γούστο Στο Ντύσιμο	6.12	1.364	5.88	1.186	5.73	1.438	5.48	1.602
Θάρρος	6.24	1.200	5.88	1.162	5.84	1.268	6.04	1.315
Καλή Εξωτερική Εμφάνιση	5.91	1.487	5.50	1.311	5.44	1.383	5.19	1.495
Κομπόζη	5.24	1.521	5.47	1.222	5.47	1.344	4.96	1.891
Θελκτικότητα	5.27	1.353	5.42	1.297	5.48	1.168	5.41	1.623
Σοβαρότητα	5.70	1.704	5.58	1.219	5.63	1.289	5.44	1.396
Ταπεραμένο	4.94	1.456	5.28	1.116	5.35	1.238	5.22	1.826
Ομιλητικότητα	4.67	1.726	4.92	1.461	5.22	1.458	5.07	1.299
Λεπτή Εμφάνιση	5.27	1.547	4.88	1.510	5.16	1.399	4.41	1.927
Ταλέντο Στον Αθλητισμό	3.97	1.879	4.06	1.845	4.17	1.734	3.78	1.867
Σωματική Δύναμη	4.39	2.045	4.32	1.806	4.33	1.780	4.19	1.777
Καλή Οικονομική Διαχείριση	5.73	1.719	5.11	1.827	5.57	1.356	5.30	1.636
Κυριαρχικότητα/Επιβλητικότητα	3.24	1.678	4.39	1.827	3.84	1.789	4.30	1.918
Περιουσία	4.12	1.933	4.22	2.209	3.74	2.154	4.78	2.044
Ενδιαφέρον Επάγγελμα	4.36	1.782	4.67	1.936	4.33	1.786	5.04	1.829
Δημοφιλία	4.36	2.343	4.08	1.813	3.89	1.714	4.22	1.948
Ιδιοκτήτης Αυτοκινήτου	4.67	2.521	4.06	2.313	3.70	2.331	3.19	2.039
Δημοφιλία Σε Σχέση Με Το	2.91	1.792	3.36	1.613	3.15	1.705	3.41	1.693

Αντίθετο Φύλο								
Ταλέντο Στις Τέχνες	4.03	1.976	3.78	1.672	3.71	1.786	3.96	1.850
Ζήλεια	2.67	1.814	3.11	1.903	2.83	1.726	2.52	1.282
Αδυναμία/Ευθραυστότητα	2.91	1.702	3.08	1.758	2.49	1.586	2.15	1.486
Ντροπαλότητα	3.30	1.591	3.38	1.723	3.04	1.723	2.52	1.503
Υπέρβαρη Εμφάνιση	1.58	1.091	2.14	1.495	1.81	1.336	1.48	1.051
Εσωστρέφεια	2.45	1.734	2.68	1.660	2.14	1.488	1.85	1.512
Κακή Ανατροφή	1.61	1.298	1.46	1.125	1.46	1.257	1.56	1.251
Αυτολύπηση	1.76	1.501	1.58	1.172	1.38	1.098	1.41	0.844
Επιθετικότητα	2.42	1.733	1.94	1.519	1.58	1.155	1.48	0.893
Δειλία/Φόβος	2.36	1.747	1.90	1.426	1.67	1.156	1.41	0.747
Ανασφάλεια	1.91	1.508	1.90	1.200	1.77	1.298	1.56	0.934
Ατομισμός	2.30	1.591	1.89	1.488	1.48	1.111	1.56	1.251
Έπαρση/Ναρκισσισμός	2.09	1.926	1.74	1.404	1.52	1.083	1.44	0.847

Πίνακας 11. Χαρακτηριστικά επιλογής συντρόφου σε σχέση με την ηλικία

	Ηλικιακές Ομάδες					
	18 - 20		21 - 25		26 - 30	
	M.T.	T.A.	M.T.	T.A.	M.T.	T.A.
Ειλκρίνεια	6.47	1.073	6.55	.826	6.57	1.072
Πίστη	6.57	1.001	6.60	.812	6.73	.881
Τρυφερότητα	6.09	1.126	5.88	1.202	6.04	1.269
Αξιοπιστία	6.31	1.084	6.29	.918	6.35	1.131
Επικοινωνία	6.36	1.168	6.38	1.031	6.23	1.154
Πάθος	6.29	.950	6.28	.886	6.06	1.382
Ενδιαφέρον/Προσοχή	6.21	1.048	5.93	1.245	5.95	1.322
Πρόκληση Ευχάριστης Διάθεσης	6.43	.753	6.22	1.026	5.81	1.195
Αγάπη Για Τα Παιδιά	5.46	1.998	5.76	1.667	6.15	1.415
Αυτοπεποίθηση	5.60	1.478	5.57	1.193	5.74	1.233
Ωριμότητα	6.11	1.269	5.94	1.453	5.99	1.240
Εξυπνάδα/Ευφυΐα	5.50	1.567	5.62	1.313	5.80	1.269
Ευγένεια	5.80	1.281	6.04	1.071	5.94	1.298
Τακτικότητα/Μεθοδικότητα	5.23	1.476	5.15	1.344	5.46	1.467
Ικανότητα Ανάπτυξης Νέων Δεξιοτήτων	4.90	1.589	4.97	1.463	5.26	1.456
Κοινωνικότητα	5.80	1.389	5.68	1.253	5.70	1.123
Αισιοδοξία	5.87	1.424	5.84	1.151	6.00	.894
Αίσθηση Του Χιούμορ	6.30	.922	6.07	1.149	6.12	.992

Καλοί Τρόποι Συμπεριφοράς	6.33	1.032	6.26	1.034	6.21	1.148
Επιμέλεια/Εργατικότητα	5.59	1.429	5.93	1.161	6.10	1.231
Ικανότητα Να Κερδίζει Χρήματα	5.16	1.656	5.04	1.747	5.32	1.439
Φυσική Ελκυστικότητα	5.71	1.456	5.58	1.331	5.73	1.183
Ανεξαρτησία	5.36	1.694	5.42	1.503	5.07	1.555
Πολυμάθεια	4.94	1.473	4.81	1.397	4.75	1.328
Επιχειρηματικό Πνεύμα	4.77	1.643	4.69	1.696	4.94	1.791
Ομορφιά	5.44	1.490	5.48	1.354	5.44	1.323
Φιλοδοξία	5.27	1.493	5.17	1.364	5.21	1.447
Νεότητα	5.50	1.717	5.26	1.392	5.22	1.517
Επαγγελματική Επιτυχία	5.16	1.510	5.23	1.573	5.33	1.432
Καλό Γούστο Στο Ντύσιμο	5.80	1.379	5.71	1.453	5.90	1.290
Θάρρος	5.93	1.311	5.89	1.279	5.93	1.116
Καλή Εξωτερική Εμφάνιση	5.56	1.481	5.44	1.421	5.49	1.266
Κομψότητα	5.61	1.277	5.36	1.462	5.30	1.364
Θελκτικότητα	5.64	1.143	5.34	1.349	5.44	1.183
Σοβαρότητα	5.61	1.219	5.46	1.412	5.88	1.229
Ταπεραμένο	5.37	1.276	5.26	1.333	5.21	1.262
Ομιλητικότητα	4.91	1.666	5.15	1.440	5.07	1.394
Λεπτή Εμφάνιση	4.77	1.553	5.09	1.486	5.16	1.495
Ταλέντο Στον Αθλητισμό	4.04	1.914	4.15	1.747	4.00	1.754
Σωματική Δύναμη	4.14	1.913	4.41	1.845	4.32	1.649
Καλή Οικονομική Διαχείριση	5.07	1.780	5.58	1.357	5.56	1.651
Κυριαρχικότητα/Επιβλητικότητα	4.17	1.841	3.79	1.741	4.04	1.946
Περιοσσία	3.83	2.126	3.99	2.193	4.14	2.102
Ενδιαφέρον Επάγγελμα	4.54	1.783	4.44	1.854	4.49	1.852
Δημοφιλία	3.89	1.690	3.96	1.874	4.23	1.886
Ιδιοκτήτης Αυτοκινήτου	3.86	2.286	3.62	2.327	4.26	2.386
Δημοφιλία Σε Σχέση Με Το Αντίθετο Φύλο	3.34	1.702	3.02	1.686	3.40	1.671
Ταλέντο Στις Τέχνες	3.80	1.799	3.74	1.798	3.84	1.757
Ζήλεια	2.87	1.785	2.89	1.753	2.78	1.718
Αδυναμία/Ευθραυστότητα	2.87	1.948	2.42	1.443	2.88	1.698
Ντροπαλότητα	3.13	1.760	3.01	1.718	3.25	1.617
Υπέρβαρη Εμφάνιση	2.11	1.584	1.68	1.214	1.86	1.301
Εσωστρέφεια	2.60	1.773	2.13	1.450	2.26	1.595
Κακή Ανατροφή	1.51	1.189	1.40	1.039	1.63	1.537

Αυτολύπηση	1.66	1.261	1.36	1.086	1.51	1.152
Επιθετικότητα	1.84	1.326	1.71	1.306	1.75	1.383
Δειλία/Φόβος	1.93	1.688	1.64	1.098	1.91	1.206
Ανασφάλεια	1.81	1.386	1.80	1.252	1.79	1.212
Ατομισμός	1.66	1.295	1.60	1.196	1.84	1.487
Έπαρση/Ναρκισσισμός	1.69	1.490	1.60	1.138	1.63	1.318

Πίνακας 12. Συσχέτιση Ηλικίας με Νεότητα-Ωριμότητα για άνδρες και γυναίκες

Ανδρες		Ηλικία
Ωριμότητα	Pearson Correlation	-.079
	Sig. (2-tailed)	.339
	N	150
Νεότητα	Pearson Correlation	-.120
	Sig. (2-tailed)	.145
	N	150

Γυναίκες		Ηλικία
Ωριμότητα	Pearson Correlation	.053
	Sig. (2-tailed)	.520
	N	150
Νεότητα	Pearson Correlation	-.005
	Sig. (2-tailed)	.953
	N	150

Πίνακας 13. Χαρακτηριστικά επιλογής συντρόφου σε σχέση με τη διάρκεια σχέσης

		Διάρκεια σχέσης
Ειλικρίνεια	Pearson Correlation	-.008
	Sig. (2-tailed)	.887
	N	300
Πίστη	Pearson Correlation	.015
	Sig. (2-tailed)	.792
	N	300
Τροφερότητα	Pearson Correlation	-.042
	Sig. (2-tailed)	.472
	N	300
Αξιοπιστία	Pearson Correlation	.011
	Sig. (2-tailed)	.844
	N	300
Επικοινωνία	Pearson Correlation	.006
	Sig. (2-tailed)	.911

	N	300
Πάθος	Pearson Correlation	-.051
	Sig. (2-tailed)	.378
	N	300
Ενδιαφέρον/Προσοχή	Pearson Correlation	-.006
	Sig. (2-tailed)	.916
	N	300
Πρόκληση Ευχάριστης Διάθεσης	Pearson Correlation	-.072
	Sig. (2-tailed)	.211
	N	300
Αγάπη Για Τα Παιδιά	Pearson Correlation	.079
	Sig. (2-tailed)	.170
	N	300
Αυτοπεποίθηση	Pearson Correlation	.055
	Sig. (2-tailed)	.346
	N	300
Ωριμότητα	Pearson Correlation	.012
	Sig. (2-tailed)	.839
	N	300
Εξυπνάδα/Ευφροσύνη	Pearson Correlation	.086
	Sig. (2-tailed)	.139
	N	300
Ευγένεια	Pearson Correlation	-.001
	Sig. (2-tailed)	.991
	N	300
Τακτικότητα/Μεθοδικότητα	Pearson Correlation	.003
	Sig. (2-tailed)	.958
	N	300
Ικανότητα Ανάπτυξης Νέων Δεξιοτήτων	Pearson Correlation	.019
	Sig. (2-tailed)	.745
	N	300
Κοινωνικότητα	Pearson Correlation	.023
	Sig. (2-tailed)	.690
	N	300
Αισιοδοξία	Pearson Correlation	.005
	Sig. (2-tailed)	.925
	N	300
Αίσθηση Του Χιούμορ	Pearson Correlation	-.103
	Sig. (2-tailed)	.074
	N	300
Καλοί Τρόποι Συμπεριφοράς	Pearson Correlation	.023
	Sig. (2-tailed)	.686

	N	300
Επιμέλεια/Εργατικότητα	Pearson Correlation	.082
	Sig. (2-tailed)	.158
	N	300
Ικανότητα Να Κερδίζει Χρήματα	Pearson Correlation	.009
	Sig. (2-tailed)	.873
	N	300
Φυσική Ελκυστικότητα	Pearson Correlation	-.080
	Sig. (2-tailed)	.169
	N	300
Ανεξαρτησία	Pearson Correlation	.032
	Sig. (2-tailed)	.584
	N	300
Πολυμάθεια	Pearson Correlation	-.055
	Sig. (2-tailed)	.345
	N	300
Επιχειρηματικό Πνεύμα	Pearson Correlation	.054
	Sig. (2-tailed)	.351
	N	300
Ομορφιά	Pearson Correlation	-.033
	Sig. (2-tailed)	.565
	N	300
Φιλοδοξία	Pearson Correlation	.012
	Sig. (2-tailed)	.840
	N	300
Νεότητα	Pearson Correlation	-.064
	Sig. (2-tailed)	.271
	N	300
Επαγγελματική Επιτυχία	Pearson Correlation	-.059
	Sig. (2-tailed)	.307
	N	300
Καλό Γούστο Στο Ντύσιμο	Pearson Correlation	-.059
	Sig. (2-tailed)	.311
	N	300
Θάρρος	Pearson Correlation	.039
	Sig. (2-tailed)	.497
	N	300
Καλή Εξωτερική Εμφάνιση	Pearson Correlation	-.054
	Sig. (2-tailed)	.348
	N	300
Κομπόνητα	Pearson Correlation	-.064
	Sig. (2-tailed)	.269

	N	300
Θελκτικότητα	Pearson Correlation	-.092
	Sig. (2-tailed)	.113
	N	300
Σοβαρότητα	Pearson Correlation	-.049
	Sig. (2-tailed)	.395
	N	300
Ταπεραμένο	Pearson Correlation	-.049
	Sig. (2-tailed)	.397
	N	300
Ομιλητικότητα	Pearson Correlation	-.008
	Sig. (2-tailed)	.888
	N	300
Λεπτή Εμφάνιση	Pearson Correlation	.029
	Sig. (2-tailed)	.620
	N	300
Ταλέντο Στον Αθλητισμό	Pearson Correlation	-.028
	Sig. (2-tailed)	.626
	N	300
Σωματική Δύναμη	Pearson Correlation	.042
	Sig. (2-tailed)	.465
	N	300
Καλή Οικονομική Διαχείριση	Pearson Correlation	.046
	Sig. (2-tailed)	.427
	N	300
Κυριαρχικότητα/Επιβλητικότητα	Pearson Correlation	-.059
	Sig. (2-tailed)	.311
	N	300
Περιουσία	Pearson Correlation	.013
	Sig. (2-tailed)	.827
	N	300
Ενδιαφέρον Επάγγελμα	Pearson Correlation	-.071
	Sig. (2-tailed)	.223
	N	300
Δημοφιλία	Pearson Correlation	-.016
	Sig. (2-tailed)	.782
	N	300
Ιδιοκτήτης Αυτοκινήτου	Pearson Correlation	.059
	Sig. (2-tailed)	.309
	N	300
Δημοφιλία Σε Σχέση Με Το Αντίθετο Φύλο	Pearson Correlation	-.023
	Sig. (2-tailed)	.687

	N	300
Ταλέντο Στις Τέχνες	Pearson Correlation	-.099
	Sig. (2-tailed)	.088
	N	300
Ζήλεια	Pearson Correlation	.087
	Sig. (2-tailed)	.134
	N	300
Αδυναμία/Ευθραυστότητα	Pearson Correlation	.021
	Sig. (2-tailed)	.716
	N	300
Ντροπαλότητα	Pearson Correlation	-.068
	Sig. (2-tailed)	.241
	N	300
Υπέρβαρη Εμφάνιση	Pearson Correlation	-.071
	Sig. (2-tailed)	.220
	N	300
Εσωστρέφεια	Pearson Correlation	.085
	Sig. (2-tailed)	.143
	N	300
Κακή Ανατροφή	Pearson Correlation	.139
	Sig. (2-tailed)	.016
	N	300
Αυτολύπηση	Pearson Correlation	.055
	Sig. (2-tailed)	.342
	N	300
Επιθετικότητα	Pearson Correlation	-.007
	Sig. (2-tailed)	.903
	N	300
Δειλία/Φόβος	Pearson Correlation	.104
	Sig. (2-tailed)	.072
	N	300
Ανασφάλεια	Pearson Correlation	.071
	Sig. (2-tailed)	.221
	N	300
Ατομισμός	Pearson Correlation	.077
	Sig. (2-tailed)	.182
	N	300
Έπαρση/Ναρκισσιμός	Pearson Correlation	.082
	Sig. (2-tailed)	.159
	N	300

ΤΕΛΟΣ